

# Ailede Mahremiyet Eğitimi

Mustafa M¼cabit

# AİLEDE MAHREMİYET EĞİTİMİ



© Eserin Her Türü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak  
Ensar Neşriyat'a Aittir.

E-ISBN: 978-605-72730-8-6  
Sertifika No: 50201

**Kitabın Adı:**  
Ailede Mahremiyet Eğitimi

**Yazarı**  
Mustafa MÜCAHİT

**Yayın Koordinatörü**  
Hulusi YİĞİT

**Tasarım**  
Rümeysa DOĞAN

**Yayın**  
2023

**İletişim**  
Değerler Eğitimi Merkezi  
Süleymaniye Cad. Elmaruf Sk. No: 3 Fatih/ İstanbul  
Tel: 0212 512 19 90 | Faks: 0212 512 19 91  
[www.dem.org.tr](http://www.dem.org.tr) | [info@dem.org.tr](mailto:info@dem.org.tr)

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.  
Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul  
Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04  
[www.ensarnesriyat.com.tr](http://www.ensarnesriyat.com.tr) [siparis@ensarnesriyat.com.tr](mailto:siparis@ensarnesriyat.com.tr)

# AİLEDE MAHREMİYET EĞİTİMİ

Mustafa MÜCAHİT

İstanbul, 2023



## ÖNSÖZ

İnsanın doğuştan sahip olduğu fitri duygu ve değerlerin muhafazası, “mahremiyet” olarak adlandırılan özel hayatın gizliliği ve korunması, dokunulmazlığı, İslam’ın önem verdiği ve düzenleyici ilkeler koyduğu bir olgudur.

Kişinin ancak başkalarınınca tanınıp görülmesiyle kendisini bir bütün olarak ortaya koyabilmesi, öteki tarafından görülebileceğini bilmekle benliğini tanımlayabilmesi, mahremiyetin, mahrumiyet ve özgürlük çerçevesinde hem bir denge kurabilmeyi hem de kişinin mahremiyeti korurken kendisini fark edebileceği bir durumdur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlardaki değişimlerin mahremiyete yönelik tehditleri artırdığı aşikâr olmuştur. Mahremiyete yönelik tehdit kaynaklarının kendini ifşa etme, merak ve gözetleme olduğu görülmektedir. Kişinin kendini bilmek yerine kendini göstermeye, sınırlarını korumayıp kendini dinlemek yerine başkalarını dinlemeye, özelini korumak yerine onu başkalarıyla paylaşmaya başladığı bir dönemden geçiyoruz.

Kişi mahremiyeti, bireylere kendisi hakkındaki bilgiyi saklama, ilişkiyi dilediği sınırlarda yaşama hakkı anlamına gelmektedir. İnsan vücuduna bakılması, dokunulması ve hakkında konuşulması ile ilgili dokunulmazlığı, örtülülüğü, izin alma, kişisel alanı koruma, izinsiz teması reddetme kavramlarını içerir.

Mahremiyet eğitimi; mahremiyet tanımının ne olduğu, başkalarının mahremiyetine saygı, mahremiyet sınırlarını çizme ve koruma ile mahremiyetin ihlali durumunda ne yapılması gerektiği konularını içermelidir.

Mahremiyet eğitimi; cinsel eğitimi de içeren, çocukların duygu dünyasını, duygularını, kendi özel alanını ve başkalarına ait özel alanların olduğunu öğrenmesi, tanınması ve kontrol altına alması ve toplumsal değerlere uygun olarak yönetebilme becerisinin kazandırılması gereken bir eğitimidir. Mahremiyet eğitimi bu konudaki davranışların nedenini de öğretmeyi kapsar. İnsan davranışlarının neden sınırlandırıldığı, bunun özgürlükle ilişkisi, bazı davranışlara helal-haram sınırlaması getirilmesi de bu kapsama dâhil edilebilir.

Mahremiyet eğitimi, çoğuğun duygularına hitap eden ona saygılı davranılarak kendisine yapılan saygısızlığı hissedebileceği bir saygınlık eğitimidir. Bu eğitimle çocuk, çevresinden gelebilecek olumlu ve olumsuz davranışları sezebilme yeteneğine sahip olacaktır.

Ailenin en başat rolü üstlenmesi gereken mahremiyet eğitiminin ele alındığı bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mahremiyetin tanımı, kapsamı ve önemine değinilmiş, mahremiyetle ilgili kavramlar açıklanmıştır. Ayrıca mahremiyet çeşitlerinin ne olduğu ve mahremiyeti ihlal eden durumlar ele alınmıştır.

İkinci bölümde ailenin mahremiyet eğitimindeki rolü üzerinde durularak, mahremiyet eğitiminin neleri kapsaması gerektiği vurgulanmıştır. Mahremiyet eğitiminin paydaşlarının ardından ailede mahremiyet eğitimi verilirken gözetilmesi gereken ilkeler açıklanmıştır.

Bu eserin ortaya çıkmasında her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen, teşvik ve yönlendirmede bulunan hocam Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz'a, daima yol gösteren hocam Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu'na şükranlarımı sunarım. Metni baştan sona okuyarak değerlendirmede bulunan Dr. Öğr. Üyesi H. Mustafa Kiriş'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca daima arkamda duran aileme ve yazım aşamasında destek ve yardımcı olan eşim Necla hanıma da teşekkürlerimi sunarım.

20 Nisan 2021  
Mustafa MÜCAHİT

# İÇİNDEKİLER

Önsöz

Giriş

<b>Bölüm I: Bir Değer Olarak Mahremiyet</b>	13
1. Mahremiyetin Tanımı	16
2. Mahremiyetin Kapsamı	17
3. Mahremiyetin Önemi ve Kaynağı	19
4. Mahremiyet ve Toplumsal Hayat	23
5. Mahremiyet - Değer İlişkisi	30
6. Mahremiyet İle İlgili Kavramlar	34
7. Mahremiyet Çeşitleri	36
8. Mahremiyeti İhlal Eden Durumlar	82
<b>Bölüm II: Ailede Mahremiyet Eğitimi</b>	105
1. Aile Kurumu ve Günümüzdeki Durumu	108
2. Ailede Mahremiyet Alanları	117
3. Ailede Mahremiyet Eğitimine Duyulan İhtiyaç	121
4. Aile Mahremiyetini İhlal Örnekleri	128
5. Ailede Mahremiyet Eğitiminin Kapsamı	131
6. Ailede Mahremiyet Eğitiminin Paydaşları	142
7. Ailede Mahremiyet Eğitiminde Gözetilecek İlkeler	153
8. Aile Mahremiyeti Bağlamında Vicdan/Özdenetim/İrade Eğitimi	187
<b>Sonuç ve Öneriler</b>	197
<b>Kaynakça</b>	200





*Hanımı ile anlaşamayan bir bedeviye: "Sebep nedir? diye sorarlar.  
"Mahremim hakkında konuşmam" der.  
Karısını boşayınca tekrar sorarlar; "sebep neydi?" diye  
"Başkalarının mahremi hakkında konuşmam" der.*

## GİRİŞ

İnsan korunmaya muhtaç ve hiçbir bilgiye sahip olmadan doğar. Dünyayı, çevresini ve kendisini tanıması, niçin yaratıldığını, hayatın nasıl yaşanıp nasıl sona ereceğini bilmesi, yani hayatı anlamlandırması için insanın bilgi sahibi olması gerekir. "Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Şükredesiniz diye size işitme (duygusu), gözler ve gönüller verdi."<sup>1</sup> ayeti, bireyin hayatını idame ettirecek bilgiye doğuştan sahip olmadığı, onun sonradan öğrenildiğini ifade etmektedir.

İnsanın bilgi edinme araçları İslam düşünce tarihinde ele alınmış, bu vasıtaların güvenilirliği araştırma konusu olmuştur. İnsan için beş duyu organı, akıl, vahiy ve sezgi bilgi edinme araçları olarak kabul edilmektedir.

Kişilik gelişimi doğumdan ölüme kadar süreklilik göstermektedir. İyi insan olmak mükemmel olmayı gerektirmez. Hiçbir insan da mükemmel olarak değerlendirilemez. İnsan bilgiyi davranışa nasıl dönüştüre-

---

1 en-Nahl, 16/78.

ğini, bilgi ve eylemin bütün bir hayatı kuşatması gerektiğini bilirse, elde edeceği kapsamlı birikimle kişiliğini geliştirebilecektir. Eğitilmiş insan sabit ve saplantılı bir bakış açısına değil, gelişen ve olgunlaşan bir özelliğe sahiptir. Çünkü eğitilmiş insan, ilkelerden hareketle bilgiyi pratiğe aktarır; böylece düşünce dünyası, olayları değerlendirme biçimi ve bakış açısı zenginleşir, yaşantısında bilgi eylem dengesini kurabilir.

Mahremiyet, kültürel ve tarihsel olarak farklı katmanlarda ele alınması gereken, bedenle, mekânla ve cinsiyetle bağlantılı bir konudur. Modern toplumdaki mahremiyet anlayışı, günümüz iletişim teknolojilerinin etkisi ve katkısıyla çok boyutlu ve derinlikli bir biçimde ele alınmasını gerektiriyor. Dini ve kültürel farklılıklar mahremiyetin kapsamını belirlemede etkili olurken aynı zamanda mahremiyet, zamanla ve mekânla değişen bir niteliğe de sahip olabilmektedir.

İslam'a göre insan mutlak bir gizlilik içerisinde olamaz; çünkü "*Allah insana şah damarından daha yakındır.*" Yani o hiçbir zaman yalnız değildir, yapıp ettikleriyle birlikte düşünce ve duyguları da Allah'a aşikârdır. Bununla birlikte İslam, insanın mahrem alanına özel önem gösterir. Mahremde hem yakınlık hem de yasak anlamı iç içe bir durumdadır. Yaklaşılması bile yasak olan *haram* kavramı ile korunmuş, gizli, özel gibi anlamlara sahip olan *mahremiyet* kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Buna bağlı olarak ev, dışarıdan müdahaleye kapalı bir mahremiyete sahiptir. Başkalarının özel hayatını merak etmek, buna ilişkin bilgileri paylaşmak, anlatmak hem ahlaken hoş görülmemiş hem de buna yönelik yaptırımlar konulmuştur. Öte yandan dışarıdan müdahaleye karşı korunurken kişinin kendi mahremiyetini koruması, yasak olanı sergilememesi, gizli olanı açığa vurmaması, özel olanı ifşa etmemesi de ahlaki bir görevdir. Bu nedenle bilgi ve teknoloji çağında Müslüman bir toplumun görme / görünme, teşhir ve ifşa gibi konuları algılayışında yaşanan dönüşüm<sup>2</sup> ve buna bağlı olarak mahremiyet eğitiminin nasıl yapılması gerektiği, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

2 Nazife Şişman, "Yeni Medya Yeni İlmihal", Nihayet Aylık Dergi 14 (Şubat 2016), 22.

İnsan benliğinin inşasında, bireysel özerkliğin elde edilmesinde ve kullanılmasında, toplum içerisinde hayatını sürdüren bireyin başkalarıyla yakın ve kişisel ilişkiler kurabilmesinde merkezi konumda olan mahremiyet, yeni teknolojilerin etkisiyle yapılan hiçbir şeyin gizli kalmadığı, atılan her adımın takip edildiği, artık duvarların insanı koruyamadığı bir hal ile karşı karşıyadır.

Günümüzde bilişim teknolojileri günlük hayatın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Gündelik hayattaki sıradan işler bile artık teknolojiye başvurmadan, onların yardımı olmadan yapılamaz hale gelmiştir. Bu yenilikler insanı özgürleştirme ve hayatı kolaylaştırma işlevinin yanında insanı dar bir çerçeveye sıkıştırarak âdete hapsettiğini, bağımlı hale getirdiğini çoğu insan bilmemekte ve bu nedenle de özel hayatının, mahrem bilgilerinin tehdit altında olduğunun farkına varmamaktadır. Modern hayatın armağanı olan bilişim teknolojilerinin, kişinin mahremiyetini ihlal konusunda ne tür sonuçlar doğurabileceği konusunda ailelerde farkındalık oluşturmak açısından böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Öte yandan teknolojik gelişmelerin insana sağlamış olduğu birçok imkân sayesinde bireyin mahremiyeti dışarıdan değil daha çok bireyin kendisi tarafından bilerek ve isteyerek bu sürece dâhil olmasıyla da ihlal edilmektedir. Toplumda yerleşik mahremiyet anlayışı ve algısı aşınmış, kişi kendisini ifşa ederek görünmeyi ve gözetlenmeyi ister hale gelmiştir. Bu yönüyle çalışma, mahremiyete yönelik tehditleri de ele almaktadır.

Müslümanlar, nefis terbiyesinin temel ilkeleri arasında az konuşmak, olduğu gibi görünmek, görüldüğü gibi olmak ve ayıpların örtülmesi gibi ahlaki kaideleri benimserler. İnsanın kendisini övmesinin, gösteriş yapmasının, olduğu gibi değil olmak istediği gibi görünmenin en büyük ahlaki zaaf ve kâmil insan olma yolundaki en büyük engellerden biri olduğunu kabul ederler. Zamanımızın en çelişkili durumu, müslümanların yukarıdaki ilkeleri kabullerine rağmen yeni teknolojileri sorgulamaksızın, hiçbir filtre ve eleştiriye tabi tutmaksızın hayatlarına dâhil etmeleridir. Bu yeni teknolojilerin çerçevesini ve

bu çerçeve içerisinde nasıl bir ahlakın tesis edileceğine ilişkin daha derinlikli düşünebilmek ve hayatımıza nasıl dâhil edilebileceğine dair çözümler sunulması gerekmektedir. Bu nedenle Müslümanlar için sadece güvenlik ya da kişinin özel hayatının korunması çerçevesinde bir değerlendirme yapmak yeterli değildir. Her davranışı, sergilenecek, gösterilecek bir kayda dönüştürmenin, kişinin ameli durumunu ve hayat tasavvurunu nasıl etkilediği<sup>3</sup> konusunun artık gündemimize girmesi gerekmektedir. O nedenle mahremiyet eğitimi; her anne baba için Allah'ın emaneti olan çocuklarının eğitimi, aileler tarafından önemsenmesi ve dikkate alınması gereken en önemli konulardan birisidir. Çocukların sağlıklı, mutlu, huzurlu bir yaşam sürdürmelerini sağlayacak ahlaki değerleri kazanmaları, onların mahremiyetlerini koruyacak bir bilinç geliştirmelerini sağlayacaktır. Mahremiyet eğitiminin öncelikle ailede verilmesi, zamanında verilip geç kalınmaması da bir diğer önemli husustur.

İnsanı anlama ve onu en iyi ve doğru bir biçimde eğitme gibi bir görevi üstlenen, çocuğun güzel ahlak sahibi olması, kendisine, ailesine, topluma ve yaratıcısına karşı sorumluluklarının bilincinde yetiştirilmesi gerektiğini önemseyen, bu konuda endişe ve sorumluluk duyan, çocuğunun karşılaşacağı her türlü tehlikeye karşı duyarlı olan anne babalara ve eğitimcilere bu kitabın yardımcı olacağı ve yol göstereceği umulmaktadır.

---

3 Şişman, "Yeni Medya Yeni İlmihal", 23.

## **BÖLÜM I: Bir Değer Olarak Mahremiyet**



İçerisinde bulunduğumuz dönemin en önemli özelliği, son yüzyılda ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin beraberinde getirmiş olduğu sosyokültürel değişiklikleri kapsamasıdır. Bu değişikliklerin en önemlisi de geleneksel yaşam tarzının yerini modern hayatın almasıdır. İnsan ve insan ilişkileri, mahremiyet algısı, mahremiyet hakkı, modern hayatla birlikte değişime uğramış, farklı boyutlar ortaya çıkmış, özgürlük alanının esnetilerek genişletilmesiyle birlikte toplumsal yaşamda sakıncalı birçok durumla karşılaşılmaya başlanmıştır. Eşlerin sadakatsizliği nedeniyle aile kurumunun yaralanıp boşanmanın çoğalması, cinsel suçların artması, çocuk istismarı, kadın cinayeti vb. olumsuz sonuçların toplumda ortaya çıkması, buna örnek olarak gösterilebilir.

Dijital yaşama geçilmesiyle birlikte insan, gündelik hayatında birçok kolaylıklara sahip olmuş, konforlu bir yaşamın kapılarını aralamıştır. Ancak dijital yaşam, kapı, pencere, duvar gibi mekânsal sınırları kaldırmıştır. İnsanın kontrol edebildiği, kendisine sakladığı, özeli olarak kabul ettiği bilgi ve sırları hatta konuşmaları kaydedilerek izlenebilir hale gelmiştir. Gizlice yapılan kayıtlar ses ve görüntü olarak yıllar sonra karşısına çıkabileceği, dijital gezinmelerin bıraktığı izlerin takip edilebildiği bir durum ortaya çıkmıştır. Öte yandan genç, yetişkin, kadın, erkek fark etmeksizin önceden açığa vurulması hoş karşılanmayan, mahrem/özel kabul edilen pek çok şeyin herkesin bilmesi, görmesi için sosyal mecralarda ortaya konulup yayınlanabilir olması da kendisini sergilemeyi adeta normalleştirmektedir.



Mahremiyetin, her biri kendine özgü karakteristik taşıyan dereceleri bulunmaktadır. Bunlar tam ve yeterli mahremiyet şeklinde ifade edilebilir. Tam mahremiyet, başkalarını görmemek, duymamak ve başkaları tarafından görülmemek şeklinde ifade edilebilir. Günümüz yaşam tarzında, teknoloji ve kent kültürünün gerçekleşmesine izin vermediği tam mahremiyeti elde etmek neredeyse imkânsızdır. Tam mahremiyete yakın derecede olan yeterli mahremiyet ise belli bir düzeyin üzerindeki sesi duymamayı ve duyulmamayı, görmeyi ve görülmemeyi sağlayan makul bir geri çekilme düzeyi anlamına gelmektedir. Bu tür mahremiyet, yoğunlaşmak gereken işlerde, duygusal yapılanmada, dinlenirken, uyurken ve tuvalette iken gerekmektedir. Bunlar, çoğunlukla yalnız gerçekleştirilen eylemlerdir. En çok mahremiyet gerektiren eylemler bunlardır. Yıkanma ve giyinme, ikinci derecede mahrem eylem sayılır. Yarı özel eylemler için çocuklar ve ebeveynler ile cinsiyetler arası sınırlar çizilmektedir. Bazı toplumlarda cinsiyetlerin önemi azaldıkça da mahremiyet önemsizleşmekte, artık tam mahremiyete ihtiyaç duyulmamaktadır.<sup>4</sup>

İnsanların bedenlerini, evlerini ve kendilerine ait olması gereken bilgileri hiçbir sınır tanımadan başkalarıyla paylaşma anlayışı, ahlaki değer kaybının ve mahremiyete yüklenen anlamın tamamen değiştiğinin de bir göstergesidir. Müslüman bir toplumda, yeni teknolojilerin getirmiş olduğu görme/görünme, teşhir/ifşa anlayışının ve uygulamalarının geçirdiği dönüşümü gözlemlemek ve analiz etmek de önemlidir. Öyleyse ahlaki bir değer olarak mahremiyetin ne olduğu, neleri kapsadığı, sınırlarının neresi olduğu bilinmelidir.

### 1.1. Mahremiyetin Tanımı

Mahremiyetin, "bir insanı diğerlerinden farklılaştıran özellikler, tercihler, sırlar ve hayatın her alanını sarmalayan kendine özgü özellikler çerçevesi"<sup>5</sup> şeklinde genel bir tanımı yapılmaktadır.

4 Rana (Seklice) Karasözen, Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 43.

5 Fikret Yılmaz, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", Toplum ve Bilim 83, (Kış 1999/2000), 93.

İslami terminolojide kullanılan “mahremiyet” kavramı, “özel hayat ve özel hayatın gizliliği” ifadelerinde yer alan “dokunulmazlık” ve “gizlilik” unsurlarını içermektedir. Ancak “mahremiyet” kavramı daha çok, fıkhi bir bakış açısıyla kadının yabancı erkeklere ve kadınlara karşı örtünme tarzını ve ölçüsünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Başka bir yönüyle de “mahrem” tabiri, birbiriyle evlenmesi dinen yasaklanmış akrabaları ifade etmek için kullanılan bir fıkıh terimidir.<sup>6</sup>

Batıda mahremiyetle ilgili olarak kullanılan kelime *privacy*dir ve kişinin kendine ait olan ve üçüncü kişilerce öğrenildiğinde maddi veya manevi zarara yol açmayan, yine de kişiye özel kalıp kalmayacağına kişinin kendinin karar verdiği özeli anlamına gelmektedir. Bir diğer kelime ise *confidentiality*dir ve *kişiye ait, üçüncü şahıslar tarafından öğrenildiğinde kişiye maddi ve manevi zarar verebilecek bilgilerin gizliliği* anlamına gelmektedir. Batıda yapılan çalışmalarda mahremiyetin karşılığı olarak genellikle *privacy* kelimesi kullanılmakla birlikte bu kavram ile *confidentiality* kavramı arasında anlam kayması olmuştur.<sup>7</sup>

## 1.2. Mahremiyetin Kapsamı

Mahremiyetin kökenine bakıldığında kelimenin Arapça *h-r-m* kökünden türediği, haram, harem, harim, ihram, muharrem kelimeleriyle aynı kökten olduğu görülecektir. Fiil olarak men etmek, yasaklamak, haram olmak, haram kılmak, bir şeyden geri durmak, saygı göstermek, hürmet etmek gibi anlamlara gelmektedir. Bir kişinin koruyup kolladığı, muhafaza ettiği eşi, yakınları, bir binanın çevresi, evin içerisi, korunan kişi, şerefli saygın insan gibi anlamlar da bu kökten türemiştir.<sup>8</sup>

6 Abdullah Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016), 1/33.

7 Mustafa Yıldırım, “Mekân, Ortam ve Çevre Faktörleri Bağlamında Sosyolojik Açıda Mahremiyet” Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016), 2/409.

8 Bk. Mevlüt San, el Mevarid Arapça-Türkçe Lügat, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1982), “hrm”, 299.

Bir nesnenin bir kimseye yasak olması anlamındaki *haram* ile *harem* sözcüğünün kökeni aynıdır. Haram, kutsal, yasak, tabu demektir. Harem ise yasak ve tabu ile ilişkili mekânı ifade etmektedir. Harem, kelime anlamıyla herkesin girmesine izin verilmeyen, saygı gösterilmesi gereken, korunan, mukaddes ve muhterem yer anlamına gelir. Ev, konak ve saraylarda genellikle iç avluya bakacak bir şekilde planlanan, hane kadınlarının yabancı erkeklerle karşılaşmadan günlük hayatını sürdürdüğü kısımdır.<sup>9</sup> Özetle harem, evde herkesin rahatlıkla giremeyeceği özel alanı ifade eden bir kavramdır.

Mahrem kelimesinin anlamı içerisinde mahrum bırakma vurgusu da bulunmaktadır. Bir diğer anlamı ise Allah'ın haremi olan *Kâbe*'nin kastedilmesidir. Burası müslümanların haremidir. Ayrıca Hz. Peygamberin ravzasının bulunduğu Medine de *Harem-i Resulillah*'tır. Buradaki yasak ve mahrumiyet hakikatin, kutsalın karşılığıdır. Mekke ve Medine için *Haremeyn*, Kâbe'yi tavaf ederken giyilen kıyafet *ihram* ve arabi/hicri aylardan *Muharrem* hep kutsal olanla ilintilidir. Burada kastedilen yasak, mahrumiyeti ve yoksunluğu değil, kutsal olanı ve onunla kutsananın sınırını ifade etmektedir.

Sözlükte "helal olmayan, yasaklanan şey" manasındaki "mahrem" kelimesi, fıkıh terimi olarak kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış olan belli derecelerdeki akrabayı ifade eder. Farsça bir terkip olan *namahrem* ise "aralarında evlenme yasağı bulunmayan kişiler" demektir. Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen mahrem kelimesi hadislerde hem sözlük hem terim anlamında kullanılmaktadır.<sup>10</sup> İslam hukukunda kendisiyle evlenilmesine izin verilmeyen birinci derecedeki akrabalar ve yakınlar da hep *mahremdir*, yani hane halkıdır. Kadının yanına örtüsüz, tesettürsüz çıkamadığı ve şer'an kendisiyle evlenilmesi caiz olup nikâh düşen kişi ise *namahrem* / yabancı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca o kişi sır verilmeyen, içli dışlı olunmayan kimsedir.<sup>11</sup>

9 Kubbealtı Lugatı, "Haram" (Erişim 04 Eylül 2020).

10 Salim Öğüt, "Mahrem" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 27/388.

11 Kubbealtı Lugatı, "Namahrem" (Erişim 04 Eylül 2020).

İnsanın bu şekilde hayatına giren yasakların, kutsalın, yabancıların varlığı ve onlara ilişkin sınırlar, kamusal alana yönelik olarak kişiyi hem kendi mahreminden sorumlu tutmak hem de mahrem olmayandan korumak gibi bir görevi kendisine yüklemektedir. Buradaki yaşağın amacı aslında kişiyi mahrum kılmak değil, toplumsal yaşamda onun bir şekilde korunmasının zeminini hazırlamaktır.

### 1.3. Mahremiyetin Önemi ve Kaynağı

İslam'a göre insan hürriyet, mülkiyet, masumiyet şeklinde ifade edilen üç temel hakla doğmaktadır.<sup>12</sup> Mahremiyet, kişinin tutum ve davranışlarında özgür olması anlamında hürriyetle ilgilidir. İnsana ait bir mahremiyetin olabilmesi için hür bir iradeye sahip olması gerekir. Mülkiyet ise kişinin sahip olduğu beden, mesken ve özel alanına ait olup üzerinde sadece kendisinin tasarruf sahibi olması demektir. Kendisine ait bu alana izinsiz girilmemesi, gözetlenmemesi ve dokunulmaması şeklinde insanın özel haklarını ifade eder. Masumiyet dokunulmazlık demektir. Dokunmak için hak sahibinin yasak ve meşru sınırlara ve ilkelere uygun izninin olması gerekir. Mahremiyet de daha çok insanın masumiyetiyle ilgilidir.

Esasında insan için her şey aşikâr değildir. Hayatta gizli ve mahrem olması gereken hususlar mutlaka vardır ve olmalıdır da. Bütünüyle görülmek, başkasının gözü önünde olmak, insan varlığını tedirgin edici bir durumdur. Birey yabancı bir bakış ve dinlemeyle karşı karşıya kaldığında kaygı ve tedirginlik duyacaktır. Başka birisinin bakışı, kişiye ait olan dünyayı tehdit ettiği için kişi bakanın niyetinden emin olmadığı sürece kendisini emniyette hissetmeyecektir. Zira o, maruz kaldığı yabancı bakışla kendisine ait olan dünyanın ifşa edilmesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle başkasının bakışının mahiyeti kişi için anlamlıdır. Başkalarına ait olmayan bir iç dünyayı dile getiren, hem beden hem de mekân özerkliğine ilişkin korunması gereken,

12 Bk. Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları, ed. Muhsin Demirci, (İstanbul: Ensar Yay. 2014).

gizli olan, dokunulmaz gibi anlamlara gelen mahremiyet, kişinin paylaşmak istemediği, başkasından sakındırıp koruduğu kendisine ait dünyanın bir parçası olan her şeydir. Harem sözcüğünün kapsamı ise, korunaklı ve korunması gereken mekânı ve mahali içermektedir. Bu, insan bedeninin, insanla ilişkili ve ilintili varlığının güvenliği, namusu için beden, kişiye özel bilgilerin, hanenin, mabedin namahremden, onun gözünden, kulağından ve elinden korunması demektir.<sup>13</sup>

Kur'an zandan, kusur ve mahrem bilgileri araştırmaktan, ölü kardeşinin etini yemekle bir tuttuğu dedikodudan sakınılmasını istemiş<sup>14</sup> sözel olarak uyulması gereken bir mahremiyet alanı oluşturmuştur. Muhatapla iletişim araçlarından birisi olan beden dili ile sözsüz iletişim de bu mahremiyet kapsamındadır.<sup>15</sup> Aynı şekilde evlere girerken izin istenmesi gerektiğini, izin verilmediği takdirde geri dönülmesini bildiren ayette<sup>16</sup> mesken mahremiyetini sağlayıcı bir ilkeden bahsedilmektedir. Ev içerisindeki mahremiyeti korumak için ebeveynlerin odasına günün belli vakitlerinde izin alınarak girilmesi<sup>17</sup> gerektiği konusunda da uyarılar yapılmıştır. Bununla birlikte mümin kadın ve erkeklerin gözlerini haramdan sakınmasını, kadınların başörtülerini örtmelerini, ziynetlerini sadece mahremlerinin yanında gösterebileceklerini açıklayan ayet<sup>18</sup> bir anlamda görsel mahremiyeti ifade etmektedir. Bütün bunlar, insan yaşamındaki en önemli mahremiyet konularının, Kur'an tarafından ne denli önemsendiğini göstermektedir.

Mahremiyetin önemini ifade etmek için günümüzde kullanılan ifadelerden biri de özel hayata saygı ve onun gizliliğidir. "Özel hayatın gizliliği" denilince sanki yasaklanmış bir eylem işlenmiş ve bu eylemi

13 Hakan Poyraz, "Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet", Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları, ed. Nazife Şişman, (İstanbul: İnsan yayınları, 2019), 24.

14 el-Hucurât, 49/12.

15 Büşra Nur Duran, "Sesin ve Sözü'nün Mahremiyeti", Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2016), 1/147.

16 en-Nûr, 24/27-29

17 en-Nûr, 24/58.

18 en-Nûr, 24/31.

gizleme zorunluluğu varmış gibi bir anlama geldiği de düşünülebilir. Oysa buradaki gizlilik, hukuka aykırı bir eylemin gizliliği değil, hukuken meşru bir eylemin dış âleme karşı gizliliği ve bu gizliliğin korunmasından ibarettir.”<sup>19</sup> Burada “*özel hayatın gizliliği*” terimini oluşturan tabirlerden ne kastedildiğini kısaca belirtmek gerekir. “*Gizlilik*”, bir kimsenin başkasının bilgisinin dışında tuttuğu veya dolaylı olarak gizlemek istediği anlaşılabilir hususlardır. Burada gizlenen hususun ayıp kapsamında olması şart değildir. Özel ve duygusal nedenlerle de bir şey gizli tutulmak istenebilir. Hatta başkaları için makul olmayan sebeplerle de bir hususun gizli kalması arzu edilebilir.<sup>20</sup> Dolayısıyla bireyin başkalarının bilgi sahibi olmasını istemediği her şey gizlilik kapsamındadır denebilir.

Bireyin toplum içerisinde saygıyla yaşamayı öğrenmesi, edep ve ahlak değerlerini yaşamak ve yaşatmak için mahremiyeti bilmelidir. Mahremiyet şiddet unsurlarını uzak tutmak için, kendini uygun olmayan temas ve müdahalelerden korumak için gereklidir. Özgüven, aile içi aidiyet, saygı gibi değerleri korumak, kimsenin başkasına zarar vermemesi ve başkasından zarar görmemesi için mahremiyet eğitimi son derece önemlidir.

Kendi öz değerini artırmak için, kendi özel alanına müdahale edilmesine engel olmak için, başkalarının özel alanına sarkmamak için, birilerine zorla bir şeyler yaptırmamak için mahremiyet eğitiminin verilmesi gerekmektedir.

Mahremiyet konusunu ilgilendiren hususlardan birisi de, mahremiyetin kaynağının tespit edilmesidir. Mahremiyetin kaynağının, bireyin kendisi ya da onu aşan üstün bir irade olup olmadığı konusuna ilişkin farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Burada mahremiyetin kaynağının bireyin kendisi olması ile daha üstün bir iradenin olması, ortaya farklı sonuçların ve değerlerin çıkmasına yol açacaktır. Modern hukuk çerçevesinde mahremiyetin “*kişilerin yalnız başlarına kalabildikleri, istedikleri gibi düşünüp davranabildikleri, başkalarıyla hangi*

19 Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, 35.

20 M. Zeki Duman, Kur’an-ı Kerim’de Adab-ı Muâşeret ve Görgü Kuralları, (İstanbul: İpek Yay. 2011), 373-375.

yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan ve bu alan üzerinde sahip olunan hak"<sup>21</sup> şeklinde tanımlanması, mahremiyetin kaynağının kişinin kendisi olduğunu göstermektedir. Zira tanımda geçen "bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan" ifadesi buradaki inisiyatif bireye vermektedir. İslam hukukuna göre ise mahremiyetin alan ve sınırlarını belirlemede kişilerin istek ve arzuları değil ilahi irade söz sahibidir. İlahi irade kişilerin mahremiyete ilişkin sorumluluklarını belirlemiş ve buna ilişkin sınırları korumakla mükellef tutmuştur. İslam hukukuna göre mükellef, ilahi iradenin belirlediği mahremiyetin sınırını korumakla sorumlu kişidir. Sorumluluğun ne olduğuna karar verip, bu mükellefiyeti yükleyen irade ise Yüce Allah'tır. Dolayısıyla İslam hukukunda mahremiyetin kaynağı, kanun koyucu ilahi iradedir.<sup>22</sup>

Mahremiyetin kaynağının bireyin kendisinin olması durumunda, birey sayısınca farklı mahremiyet algısının ortaya çıkması, toplumda ortak bir mahremiyet anlayışının olmaması gibi bir durum ortaya çıkabilecektir. Buna bağlı olarak mahremiyet ihlallerinin en iğrenci olan cinsel istismarın boyutlarının sağlıklı ve gerçekçi bir şekilde tespiti de güçleşecektir. Buna karşın mahremiyetin kaynağının Yüce Allah olması durumunda ruh ve bedenine insana verilen bir emanet olduğu kabul edilmiş olacaktır. Emanetin gerçek sahibinin emanet üzerinde gerçek anlamda söz, irade ve tasarruf sahibi olmasını ortaya koyacaktır. İnsanın kendi isteklerini, daha üstün bir iradenin isteğine göre belirlemesi durumunda mahremiyet ve dokunulmazlıkla ilgili ortak sınırların belirlenmesi kolaylaşacak, mahremiyet adına tartışma ve kaos yaşanmayacaktır.<sup>23</sup> İnsanı yaratan Allah, onun ruh halini en iyi bir biçimde bildiği için koyduğu mahremiyet sınırları onun fitratına uygun olacaktır.

Mahremiyeti, kişilerin bireysel tercih ve istekleri doğrultusunda temellendirilip kaynak olarak kişinin kendisi olamayacağı ortadadır.

21 Mehmet Yüksel, "Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Kültürel Gelişimi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 58/1, (2009), 182.

22 İsmail Güllük, "Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkhi Bir Analiz", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 23 (2014), 107.

23 Güllük, "Avret Mahremiyeti Prensipleri", 107.

Çünkü mahremiyet insan hayatını bütün yönleriyle korumayı kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Tek taraflı bir mahremiyet anlayışı doğru olamayacağı için birey hem kendi özelini korumasına özen göstermeli hem de karşısındakini özelini koruyup ona saygı duymak zorundadır.

#### 1.4. Mahremiyet ve Toplumsal Hayat

Toplumsal hayat denildiğinde ilk akla gelen özel hayat olmaktadır. Özel hayat zamanın başlangıcından günümüze sabit bir gerçeklik göstermeyip, her toplumda farklı biçimde oluşturulan tarihi bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak sınırları kesin olarak belirlenmiş bir tanımının da yapılamadığı ileri sürülmektedir. Eskiden mahremiyet sınırları içerisinde kabul edilmeyen bir davranış biçiminin günümüzde sahibini mahremiyeti ihlal ettiği için utandıran bir davranış biçimine dönüşmesi bunun ispatı olarak gösterilmektedir.<sup>24</sup>

“Genel anlamda mahremiyet, kamu hukukunun bir bölümü olan Anayasa hukukunun bir parçasıdır. Buna göre özel hayat veya mahremiyet, genellikle, kişinin üzerinin ve özel eşyalarının aranmaması, bunlara el konulmaması; konutuna girilmemesi ve haberleşme gizliliğine dokunulmaması gibi üç unsuru kapsar. Bir kişilik hakkını ifade eden bu hak ile amaçlanan, insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine imkân sağlamak, ona kendisi ve yakınlarıyla baş başa kalabileceği, devletçe ve başkalarınca tedirgin edilemeyeceği bir dünya, bir özerk alan sağlamaktır.”<sup>25</sup> Buna göre mahremiyet, toplumsal yaşamda kişinin özel alanının korunmasının güvence altına alınması, oraya girilerek müdahale edilmesinden uzak durulması demektir.

Sosyalleşme ailenin, içerisinde yaşanan toplumsal yapıya uygun davranış kalıplarını çocuğa aktarma süreci olarak ifade edilebilir. Bu süreçte sosyalleşme toplumun meşru gördüğü geleneksel yapıların,

24 Bk. Mustafa Çağrı, “Tecessüs” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/247; Fatma Tunç Yaşar, “Osmanlı Dünyasında Mahremiyet: İfşa İle İhlal Arasında”, Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları, ed. Nazife Şişman, (İstanbul: İnsan Yay. 2019), 51.

25 Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, 34.



normların ve yaptırımların çocuk tarafından benimsenmesi ile gerçekleşir. Çocuk toplum içerisinde davranışlarını belirlerken sosyal normlara uygun olan davranışları benimser. Mahremiyet olgusu da bu sosyal normlardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Örneğin daha erken yaşlarda vücudunun her tarafını gösterebilen bir çocuk, mahremiyet eğitiminin verilmesiyle birlikte artık kendi bedenini mahrem olarak kabul edecek ve bu bölgelerin mahremiyetini korumaya başlayacaktır. Burada mahremiyetin belirlenmesinde toplumun önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü toplumsal normların dışında kalanların davranışları sapma olarak görülmekte ve bu tür davranışlara tevessül edenleri engellemeye yönelik sosyal kontrol mekanizmaları devreye girmektedir.<sup>26</sup> Kısaca sosyalleşme beraberinde mahremiyete bir sınır çizmekte ve bu konuda konsensüs oluşmasını sağlamaktadır.

Her kültürde mahremiyeti düzenleyici kurallar bulunmakla birlikte, mahremiyetin düzenlenme şekli ve mekanizmaları kültürlerin ve toplumların özelliğine göre değişir. Kimi zaman aynı kültür içerisinde rol ve statüye bağlı olarak farklı kural ve toplumsal yargılar da işleyebilmektedir.<sup>27</sup> Özetle mahremiyet kavramının içeriğini kültür, din ve ahlakın belirlediğini söylemek mümkündür.

Geçmişten günümüze toplumsal yaşamda mahremiyet olgusunu ve anlayışını şöyle örneklendirebiliriz: Osmanlı toplumunda mahrem alanın sınırlarını iyice daraltan bir kamusal yapılanma söz konusuydu. Mahalle sakinlerinin yakın ilişkileri, mahkeme kayıtlarında görüldüğü üzere komşularının ev içi yaşamına dair verilen ayrıntılı ifadeler, toplumsal yaşam alanı olarak mahallelerde mahremiyetin sınırlarının daraldığını ve kişisel olanın en özel yanlarıyla mahallenin diğer sakinleri tarafından bilindiğini göstermektedir.<sup>28</sup> Osmanlı toplumunda

26 Ali Bayer, "Mahremiyet Algısının Aile İçi Şiddetin Ortaya Çıkmasına ve Sürekliliğine Etkisi", *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016), 1/271.

27 Mine Baran, "Osmanlı Klasik Dönem Saray Kültüründe Mahremiyet ve Harem", *Milli Folklor*, 2012/93, 170.

28 Fikret Yılmaz, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", *Toplum ve Bilim*, 83 (Kış1999/2000), 96.

mahalle, birbirini tanıyan, birbirlerinin kefil, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içerisinde olan kişilerin yaşadığı bir işleve sahipti.<sup>29</sup> Ayrıca mahalle idari bir yapı olarak insanların hayat ve davranışlarına da müdahil olurdu. Mahalleleri birbirinden ayıran duvarlar olabildiği gibi dışarıdan yabancıların girmesini engellemesi ve genel kontrolü sağlamak amacıyla geceleri kapatılan kapıları bile bulunmaktaydı. Ayrıca insanların mahremiyeti o kadar dikkatli bir şekilde izlenmekteydi ki, yaşanan değişim mahalleli tarafından hemen fark edilirdi. Örneğin mahalle cemaati bir kişinin fuhuş yaptığı, bu cürmü ne kadar zamandır işlediği, şarap içtiği, zina yaptığı gibi hususlar hakkında mahkemeye intikal eden konularda kanaatlerini ifade edebiliyordu. Böyle kişisel hayata ilişkin ayrıntılar toplum tarafından bilinebiliyordu. İnsanların birbiri hakkında sahip olduğu bilgiler, sadece izlenme kolaylığı nedeniyle öğrenilmeyip, kimi durumlarda hukuk kuralları gereği kişiler başkalarıyla paylaşamayacakları mahremiyetleri aşikâr edebiliyorlardı.<sup>30</sup>

Osmanlı sarayındaki mahremiyet, sultanın ve ailesinin yaşamlarına da yansımıştı. Harem olarak adlandırılan yerleşim düzeni, üst üste yığılmış, iç içe geçmiş odalardan, salonlardan, koridorlardan, taşlıklardan oluşan bir labirent görüntüsündeydi. Dönemin mimari anlayışına uygun yapılan bu düzen, güç paylaşımı, sosyal statü yanında mahremiyetin kısıtlayıcı etkisini temsil edici özelliktedir. Bununla birlikte bu kısıtlama, bütün olumsuzluklara rağmen aynı zamanda mekân içerisinde yaşayanlara özgürce, kimseye görünmeden dolaşma ve yaşama anlayışının korunmasına katkı sağlamıştır.<sup>31</sup>

Bir kimsenin bitişik komşusunun bahçesini görebilecek şekilde evine pencere açamayacağı, açması durumunda bunun mahremiyet ihlali olabileceği, kaynaklarda<sup>32</sup> belirlenmiş olan toplumsal mahremiyete ilişkin

29 Fatma Tunç Yaşar "Osmanlı Dünyasında Mahremiyet: İfşa İle İhlal Arasında", Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları, ed. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yay. 2019), 53  
30 Yılmaz, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", 96-98.

30 Yılmaz, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", 96-98.

31 Baran, "Osmanlı Klasik Dönem Saray Kültüründe Mahremiyet ve Harem", 183.

32 Bk. Ahmet Cevdet Paşa, Açıklamalı Mecelle, haz. Ali Himmet Berki, (İstanbul: Hikmet Yay. 1985), md. 1202.

konulardan birisidir. Aynı şekilde komşu kadınların olduğu yeri onların mahremiyetlerinin görülebileceği şekilde ağaca çıkıp gözetlemek de bir ihlaldir ve yasaklanmıştır.<sup>33</sup> Günümüzde yüksek ve yakın binalardan başkasının mahremiyetini ihlal etme bu kapsamda değerlendirilebilir.<sup>34</sup>

Görüldüğü üzere tarihten günümüze mahremiyet algısının oluşmasında ve toplumsal olarak farklılaşmasında sosyal değişimin etkili ve önemli olduğu ortadadır. Bir zamanlar toplumun mahrem saydığı ve algıladığı davranışların, toplumsal ilişkilerin günümüzde medya ve diğer iletişim araçları yoluyla ifşa edilmesi, mahremiyete yönelik bireysel ve toplumsal algının değişmesinin en açık göstergesidir. Öte yandan insanın günlük yaşantısında mahremiyetin, toplumsal ilişkilerde başkalarını tamamen dışlamak ya da onlarla ilişkiyi kesmek şeklinde anlaşılması gerekir. Mahremiyeti, kişinin toplumsal yaşamda kendi hayatını başkalarıyla ne ölçüde paylaşacağını belirleme hakkı olarak ifade etmek daha doğru olacaktır.

Mahremiyetin devletle de ilişkisi vardır. Ailenin ve aileyi oluşturan bireylerin devletin muhatabı olması, bireylerin devlet mekanizmasında görev alması, aile bireylerinin kim olduğunun belirlenmesi, sosyal güvenlik, sağlık, evlilik, miras, zürriyet tespiti vb. konularda haklarının korunabilmesi için kişinin devlet tarafından tanınması, mahremiyetinin korunması, kişilik haklarının ihlal edilmemesi gibi sorumluluklar, devlet ve mahremiyet konusunu gündeme getirmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen ve özellikle internetin yaygın kullanılmaya başlandığı son 30 yılda, insanlığın hayal gücünü bile zorlayan boyutlara ulaşan bilişim teknolojileriyle, gözetim artık bambaşka bir boyut kazanmıştır. Mimari yapı yerini elektronik mimariye bırakmıştır. Hemen her köşe başına konulan mobese kameralardan edinilen görüntü kayıtları, cep telefonlarının yaydığı sinyaller, bilgisayar IP numaraları, e-posta takip sistemleri, uzaya fırlatılan uydular vb. şeyler aracılığıyla tüm dünya gözetim altında tutulmaya başlamıştır.<sup>35</sup>

33 Ahmet Cevdet Paşa, Açıklamalı Mecelle, md. 1205.

34 Yusuf Şen, "İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi", Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016), 1/255.

35 Ali Toprak vd. Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım, (İstanbul: Kalkedon Yay. 2009), 146.

Devlet ve birey açısından bilgi mahremiyeti iki yönlü olabilmektedir. Devlet bireye karşı bir tecessüs içerisine girerek onun özel hayatını kontrol etme yolunu tutabileceği gibi bireyin devlete karşı casusluk yapması, onun sırlarını öğrenerek kötü niyetle kullanması şeklinde de mahremiyet ihlalleri yapılabilmektedir.

Birey doğuştan bazı temel haklara sahiptir. Bu haklar bir başkasına devredilemez ve vazgeçilemez niteliktedir. İnsanlık tarihinin gelişimine göre devlet mekanizmasının kuruluşuyla birlikte insanlar, ortak güvenliği sağlamak için bazı haklarını anayasalarla topluma devretmişler, bunu bir sözleşmeye bağlı olarak yapmış ve diğer haklarına da sahip çıkmışlardır. Sonuçta bireyin devlete karşı dokunulmaz bir özgürlük alanı elde etmesi, devletin de bireyin bu haklarına dokunamaz olması gibi bir durum ortaya çıkmıştır.<sup>36</sup> İnsanın kişiliğinin serbestçe gelişmesine imkân sağlamak, ona kendisi ve yakınlarıyla baş başa kalabileceği, devlet tarafından tedirgin edilemeyeceği bir dünya, özerk bir alan sağlamak demek olan özel hayat, bir kişilik hakkını ifade etmektedir. Özel hayatın gizliliği kavramı genellikle kişinin üstünün, özel kâğıt ve eşyalarının aranmaması ve bunlara el konulmaması; konutuna girilmemesi ve özel haberleşmelerinin gizliliğine dokunulmaması gibi üç unsuru içermektedir.<sup>37</sup> Bu üç unsur mahremiyet alanıdır ve devlet tarafından da olsa ihlal edilmemelidir.

Toplumunu oluşturan bireyler, sahip oldukları hak ve hürriyetleri fiilen kullanabilmeleri için özel ve aile hayatlarına ilişkin faaliyetlerinin, haberleşme hürriyetlerinin, konut dokunulmazlıklarının, şahsiyet haklarının, yerleşme ve seyahat hürriyetlerinin, düşünce açıklama vb. hürriyetlerinin güvence altına alınmasını devletten istemişlerdir. Devletler de yaptıkları hukuki düzenlemelerle bu hakların kullanılmasını güvence altına almak durumundadırlar. Özel hayatın gizliliği ve korunması hakkına hem devlet organları hem de diğer şahıslar karşısında güvenceler getirilmesi, onun herhangi bir alanda yapacağı

36 Aslan Gündüz, "İnsan Hakları", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları 2000), 22/324.

37 Kahraman, Mahremiyet, 57.

faaliyetleri gerçekleştirirken bireyin özel hayatına saygı duyulmasını temin edebilecektir. Zira bireyin özel hayatının, mahremiyet alanının korunmadığı, kendisinin başkalarından saklamaya özen gösterdiği gizliliklerine riayet edilmediği, her hareket ve davranışının takibe maruz kaldığı bir ortamda, temel hakların kullanılmasından ya da hukuk güvenliğinden söz etmek mümkün olamaz.<sup>38</sup>

Günümüzde devletin güvenlik güçlerinin suçluları takip, devlet aleyhine eylem hazırlığında olanları tespit amacıyla özel hayata müdahale edip edemeyeceği, telefonları, görüşmeleri dinleyemeyeceği, gizli kameralarla meskenleri gözetleyemeyeceği temel insan hakları çerçevesinde değerlendirilmektedir. İslam geleneğinde devletin kendi güvenliği için bireylerin özel hayatına müdahalesi bir takım şartlara bağlanmıştır. Devlet görevlileri özellikle suç arama göreviyle sorumlu değildirler. Kamu huzuru bozulmadığı ve kul hakları ihlal edilmediği sürece suçların gizlenmesi esastır.<sup>39</sup>

Devlet herhangi bir alanda faaliyette bulunurken bireylerin özel hayatını güvence altına almak durumundadır. Bireyin özel hayatının korunmadığı, her hareketinin takip edildiği bir ortamda hukuk güvenliğinden söz edilemez. Hatta böyle bir durumda kişinin temel haklara sahip olmasından ve bu hakların devlet güvencesi altında olduğundan bahsedilemez.<sup>40</sup> Öyleyse devlet, özel hayatın korunmasına yönelik düzenlemeler yaparak bunların uygulanmasını takip etmeli, hatta bireylerin özel hayatını ihlal eden kişi ve kuruluşlara gerekli yaptırımları uygulayarak mahremiyetin korunmasını sağlamalıdır. Bu, devletle birey arasında özel hayatın korunmasına yönelik olumlu ilişki anlamına gelmektedir.

Gerçek kişiler dışında tüzel kişiler de çalışma alanlarına göre sır ve özel bilgi sahibi olabilirler. Çalışan ve idarenin sır saklama yükümlülüğü olduğu gibi, banka, hastane vb. kurumların müşteri ya da muhataplarına ilişkin bilgileri saklama gibi yükümlülüklerle ilgili dü-

38 Kahraman, Mahremiyet, 68.

39 Sabri Erturhan, "Kişisel Boyutlu Suçların Gizlenmesinin İslam Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (2001), 263-264.

40 Ebu'l A'la Mevdudi, İslam'da Hükümet, çev. Ali Genceli, (Ankara: Hilal Yayınları ty.), 470471.

zenlemeler, devlet tarafından yapılmıştır. Devletin güvenlik ihtiyacı, sır olgusu için yüksek bir değer taşımaktadır. Çünkü devlete ait özel, mahrem bilgilerin ya da sırların açığa çıkmasında, açıklanmasında büyük ve telafi edilemez zarar gören devlet olacağından o bilginin saklanmasında kamu yararı olduğu düşünülür. Burada sakıncalı olan taraf, devletin ya da hükümetlerin hukuka aykırı eylemlerinin bir kalkanla örtülmesi için “devlet sırrı” adı altında kullanılmasıdır. Devlet sırrı, ya da devlete ait mahrem bilgiler kapsamına giren bilgi ve belgelerin içeriği, niteliği, bunların sır ya da gizli bilgi olmasına kim tarafından karar verildiği konusu açıkça belirtilmemiştir. Uluslararası ilişkiler bakımından üçüncü kişilerce bilinmesi sakıncalı olan ve devletin dış ilişkilerine zarar verici nitelikteki savunmaya, güvenliğe ilişkin bilgiler devlet sırrı kapsamında kabul edilmektedir.<sup>41</sup>

Bir bilginin korunması için onun “sır” olarak belirlenmesi durumunda öncelikle korunması gerekenler arasında devlete ait bilgilerin ehemmiyeti bulunmaktadır. Kur’an, aynı zamanda devlet başkanı da olan Hz. Peygamber’e ait bir sırrın ifşa edilmesi durumunda olayın failleri olan hanımlarını uyarmıştır. *“Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O, bunu Peygamberin diğer bir eşine haber verince, Allah da Peygambere durumu bildirmiş, o da bir kısmını yüzüne vurmuş bir kısmını yüzüne vurmaktan geri durmuştu. Eşine, gizlice söylediği şeyi başkasına nakletmiş olduğunu bildirince, eşi: “Bunu sana kim haber verdi?” demiş, o da: “Bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah haber verdi” demişti. (Ey Peygamber’in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah’a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Eğer Peygambere karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır. Cebrail de, mü’minlerin iyi ve samimi olanları da (onun yardımcısıdır). Ayrıca sonra melekler de ona arka çıkarlar (yardım ederler).”<sup>42</sup>*

Yukarıdaki ayetler Hz. Peygamber örneğinde ailede ya da sorumluluk gerektiren önemli mevkilerde bulunan kişilerin sırlarının yayılmasının yanlışlığına dikkat çekmektedir. Bir emanet olarak görülme-

41 Rukiye Akkaya Kia, “Devlet Sırrı Kimin Sırrı?”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/811262> (Erişim 10Eylül 2020). 752-753.

42 et-Tahrîm, 66/3-4.

si gereken sır konusunda kişilerin hassas davranması istenilmektedir. Belli görevleri ifa edenlerin evlerinde birlikte yaşadıkları aile bireyleri önemli ve nazik meselelerden haberdar olabilirler. Bu tür konuların onlar tarafından sır olarak saklanması gerekir. Böyle önemli mevkielerde görev yapan kişilerin sorumluluk sahibi insanların evindeki bireyler, sır saklama konusunda zaaf gösterirlerse, önemsiz bilgilerin yayılmasında çok bir zarar ortaya çıkmasa da sır mahiyetindeki bilgilerin yayılması büyük zararlara yol açabilir. Böylece hem kişinin kendisi hem de sorumluluk mevkiinde olduğu makamlar ciddi zararlara uğrayabilir.<sup>43</sup>

### *Kamu Kurumları ve Mahremiyet*

Kamu hizmeti sunulurken çeşitli işlemler yapılmakta ve vatandaşlarla ilgili birçok kişisel bilgi toplanmaktadır. Sağlık, sabıka, kimlik, askerlik vb. bilgiler kurumlarca istenmekte ve dijital ortamda ya da belge olarak arşivlenmektedir. Kişiler için değerli ve mahrem kabul edilebilecek olan adres, telefon numarası, yapılan alışverişler, telefon görüşmeleri, mesajlaşmalar, e-postalar, politik ve dini görüşler, sağlık verileri, gelir bilgileri, ziyaret edilen web siteleri, arama motorlarında yaptığı aramalar vb. bilgiler çoğu kere bireyin izni ve bilgisi olmaksızın ulaşılabilir olmaktadır.

Bireyin başkasından gizlemediği, diğer insanlara açık olan ve başkasının o bilgileri bilmesinin kişilik haklarına zarar vermediği kamuya açık bir hayat alanı söz konusudur. Çünkü insanın hayatında var olan her faaliyetin sır niteliğinde ya da özel, mahrem olması gerekmez.<sup>44</sup> İşte kişinin kamuya açık olan ve buna yönelik faaliyetleri, kamusal hayat kapsamında değerlendirilebilir.

Özel hayatın meskenlere girilmesi ve buralarda gösterilmesi gereken hassasiyete işaret eden ayetin içeriği, kişinin kamusal hayat alanına dâhil olan birimlere girmenin yasak olmadığını belirtir. "İçinde kendinize ait eşyaların bulunduğu, oturulmayan evlere / binalara girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı

43 Ebu'l A'la Mevdudi, Tefhim'ül Kur'an, (İstanbul: İnsan Yay. 1996), 6/399.

44 Duman, Adab-ı Muaşeret, 373.

da, gizledikleriniz de bilir.”<sup>45</sup> Buradaki şahsi mesken olarak kullanılan binaların, han, hamam, dükkân, depo, resmi daire gibi kamuya açık alan ve binalar olduğu, ayrıca terk edilmiş harabelere de işaret edilmiş olabileceği belirtilmektedir.<sup>46</sup> Nitekim ayetin nüzülü ile ilgili olarak aktarılan; “*Ebu Bekri’s Sıddık (r), Ya Resulallah! Biz ticaretimizde çeşitli yerler gider ve hanlara konaklarız, izin verilmedikçe oralara girmeyelim mi? demişti de bunun üzerine ayet nazil oldu.*”<sup>47</sup> rivayeti buralara izinsiz girilebileceğini açıklamaktadır. Ancak bu tür yerlere girerken kötü niyetle, bir eksik ya da kusur bulma amaçlı bilgi edinme gibi amaçlar güdülmemesi noktasında hassas davranılması da gerekmektedir.<sup>48</sup>

Bireyin hayatını kazanmak için meşgul olduğu bir mesleği, uğraşısı ve çalışma hayatı vardır. Bu hayatın kamuya açık olan yönlerinin bulunması doğaldır. Kişi mesleğini icra ederken mesleğine ait özel bilgileri olabileceği gibi mesleği gereği başkasına ait özel bilgilere sahip olması da mümkündür.

Meslek, “*belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş*”<sup>49</sup> olarak tanımlanmaktadır. Kişinin mesleki hayatı kamuya açık olmayabilir, çeşitli gerekçelerle başkalarından gizli tutulması gereken yönleri olabilir. Kişinin iş hayatı, herkes tarafından görülüp izlenmesine rağmen, iş çevresinin dışında kalan kişilere ya da kamuoyuna kapalı olabilir. İcra edilen mesleğin niteliğine göre kişinin iş/meslek hayatına ilişkin faaliyetlerin izlenmesi, kamuoyu tarafından takip edilen, kamu menfaatlerini ilgilendiren ve merak edilen bir meslek niteliğinde ise bu kamuya mal olmuş meslek anlamına gelmektedir. Kamuoyu, kişinin mesleğini icra ederken yaptığı faaliyetleri görmek, öğrenmek ve izlemek durumundadır.<sup>50</sup> Böyle

45 en-Nûr, 24/29.

46 Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, (İstanbul: Azim Dağıtım ty.), 6/12.

47 Şehab’ü’d din Es-Seyyid el Alûsi, Ruhü’l Meânî fi Tefsiri’l Kur’an’il Azîm ve’s Seb’il Mesânî, (Beyrut: Dâri İhyâi Tûrâsî’l Arabî, 1985), 9/137.

48 Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, 6/13.

49 Güncel Türkçe Sözlük, “Meslek”, (Erişim 07 Ekim 2020).

50 Abdullah Kahraman, İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği [Mahremiyet], (Ankara: Ebabil yay. 2008), 101-103.



durumlarda kişilik haklarını ihlal edici, mahremiyet sınırların aşan tutum ve davranışlardan kaçınılması bir zorunluluktur.

Kamu yararı ile bireyin menfaatleri arasında bir denge kurma zarureti ve hedefinden kaynaklanan gerekçelerle özel hayata bazı sınırlamalar getirilebilmektedir. Özel hayatın gizliliğine hiçbir sınırlama getirilmemesi, bazı suçların takip ve önlenmesini güçleştirebildiği gibi kamu düzeni ve milli güvenlik açısından da sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Devlet ve bilim hayatı açısından zorunlu istatistiksel bilgilerin toplanması, davranışa ait araştırmanın yapılmasının engellenmesi kamuoyunun olup biteni öğrenme hakkına mani olunması gibi gerekçeleri de bu sınırlamaların kaldırılmasını gerektiren hususlar olarak sıralayabiliriz. İslam geleneğinde genel ahlak ve kamu düzenini korumak, asayişini sağlamak, kanun ihlallerini takip etmek, suçlulara müdahale ederek suçun işlenmesine engel olmak, suçlulara gerekli uyarıları yapmak üzere görevlendirilen kimselerin üstlendikleri görevin gereği olarak özel hayatın kamuya yönelik durumlarına sınırlama getirilebileceği kabul edilmiştir.<sup>51</sup> Buna göre kamusal alanda gerektiği durumlarda kişiler için kısıtlamalar getirilebilmektedir.

Mahremiyet, daha çok kişinin kendisiyle ilgili bilgiler üzerindeki kontrolü anlamına geldiği için kişi, başkalarına erişim izni verme ya da vermeme hakkına sahiptir. Mahremiyet bir kişinin hakkında bilinenlerin çokluğu veya azlığı ile de ölçülemez. İnsanların bizimle ilgili genel bilgilere sahip olmalarını pek önemsemeyebiliriz ama detaylara sahip olduklarında mahremiyetimizin çiğnendiğini düşünebiliriz. Örneğin bir kişi hasta olduğumuzu bilebilir ama hastalığımızın detaylarını bilmesi mahremiyetimizin ihlali olabilir.<sup>52</sup> Hastanın başkalarının bilmesini istemediği bedeniyle ilgili tanı ya da tedavilerin araştırılıp üçüncü şahıslara izinsiz olarak aktarılması bir mahremiyet ihlalidir. Bu nedenle hastanın özeli olan mahremiyetinin alenileştirilmesi, hastanın acı duymasına, birçok hakkının kaybolmasına ve biyolojik dengesinin

51 Kahraman, Mahremiyet, 205-206.

52 Murat Artuç, Mahremiyet Açısından Birey ve Devlet İlişkisi, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 9.

bozulmasına dahi yol açabilecektir.<sup>53</sup> Hastaya ait tahlil, röntgen, rapor vb. bilgiler, yaşadığı çevreyle birlikte anlam ifade eden, kişinin şahsiyetine ilişkin ancak kendisinden bir parça olmayan dışa ait değerler şeklinde ifade edilebilir.<sup>54</sup> Hasta-hekim ilişkisi kapsamında hastaya ait bilgilerin hekim tarafından meslek sırrı kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Hastaya ait psikolojik ve cinsel sorunlar başta olmak üzere her türlü bilgi, özel hayat kapsamında başkalarına bildirilmesinden sakınılması gereken mesleki bilgilerdir. Hasta kendi hastalığına ilişkin bilgileri bilme hakkına sahip olduğu gibi özel alanına ait bu bilgilerin zarar göreceği gerekçesiyle istemediği kişilere bildirilmemesi hakkına da sahiptir. Hastanın sağlık açısından yararına olacak zaruri durumlar ve kamu yararı olan konular farklı değerlendirilebilir. Ayrıca hastanın tedavi sürecinde sağlık kurumuna başvurmasından tedavinin tamamlanmasına kadar her aşamada hekim dışında birçok kişi hastayla ilgili bilgilere ulaşabilmektedir. Hatta eczane çalışanı, laboratuvar görevlisi, sosyal güvenlik kurumundaki ödeme birimleri, yerine göre intikal etmesi durumunda mahkeme yetkilileri bu bilgilerden haberdar olabilmektedirler. Bunlara ilişkin topluma zarar verme olasılığı olan bulaşıcı hastalıkların, araç kullanan psikiyatrik ve epilepsi hastalarının, aile birliğinin korunmasını engelleyecek cinsel hastalık vb. durumlar istisna tutulması kaydıyla bireyin maslahatını ve özel hayatını gözetecek bilgilerinin açıklanmaması gerekir.<sup>55</sup>

Özel verilerin korunması kişisel verilerin işlenmesi hakkındaki usul ve esaslarla ilgili olup burada asıl amaç mahremiyetin koruma altına alınmasıdır. Her bireyin kendisi hakkındaki bilgilerin işlenişi üzerinde denetim ve gözlem yapabilmesini, bu usuller güvence altına almalıdır. Belirli istisnai durumlar dışında her birey başkalarının, onların kişisel verileri hakkında neler bileceğini belirleme hakkına sahip olmalıdır.

53 Yusuf Şen, "İslam Hukukuna Göre Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı", EKEV Akademi Dergisi, 61 (2015), 437.

54 Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, İslam'da Şahsiyet Hakları, (Ankara: TDV yayınları, 1996), 65.

55 Şen, "İslam Hukukuna Göre Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı", 440.

## 1.5. Mahremiyet - Değer İlişkisi

Değer, bir olgunun önemini belirlemeye yarayan, bir toplumun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini içeren maddi ve manevi öğelerin bütünü anlamına gelmektedir. Aynı kültüre bağlı kişilerin iyi kötü, istenen istenmeyen, güzel çirkin olarak değerlendirilebilme anlayışını geliştirdiği bir standart<sup>56</sup> demektir. Değerler, hayatın amacına ilişkin yol gösteren, inancın ve davranışın yönünü belirleyen bir ölçüt olarak görülebilir. Kişinin doğru kabul ettiği bir davranış, karşılaştığı durumlar hakkında verdiği karar sonucunda sergilemesidir. Bu bağlamda mahremiyetle iç içe olduğu, kişinin davranışlarını yönetmesinde onunla sıkı bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Çünkü mahremiyet, birden çok değerlerin bir araya gelmesiyle oluşan, sosyal hayatın her anında karşılaşılabilecek kapsamlı bir değerdir.

Ahlaki değerler, insanın değer sisteminde ayrı bir bölüm oluşturmaz. İnsanın günlük hayatında, her türlü faaliyetinde, genel ahlakla uyumlu ama özel durumlar gösteren ahlak ilkelerinin olduğu bilinmektedir. Ahlaki duygu ve düşünce bütün değer alanlarında yaygın bir biçimde yer almaktadır. Birey için birinci ve en üst sırada bulunan değer, o kişi için temel değer sayılmaktadır. Kişiyi en mutlu edecek temel ahlak normunu da en çok kıymet verdiği değerler oluşturacaktır.<sup>57</sup>

Değerler eğitimi, bireyin doğuştan gelen, fıtratında yer alan iyi yönlerini ortaya çıkarmayı, kişiliğini geliştirmeyi, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan koruyup güzel ahlakı benimsetmeyi amaçlamaktadır. Sahip olunan güzel ahlak bireyde süreklilik arz etmelidir. Çünkü değerler eğitimi; genel olarak ahlaki, kültürel, ruhsal, evrensel ve bireysel değerlere ilişkin duyarlık geliştirip bunları içselleştirerek davranış haline getirmeyi hedeflemektedir.<sup>58</sup> Bireyin anlam arayışına katkı sağlayan, onun sorumluluk ve görevlerinin bilincinde olmasını, bu

56 Hüseyin Emre Duran, Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi, (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 16.

57 Erol Güngör, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, (İstanbul: Ötügen Yay. 1998), 43.

58 Duran, Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi, 19.

nedenle sürekli bir iç muhasebe yaparak doğru davranışlara yönelmesini sağlayan etken, kişinin iç dünyasında geliştireceği değerlerle olabilecektir. Buradan hareketle değerler eğitiminin bir vicdan eğitimi ve duyuşsal eğitimin bir parçası olduğu söylenebilir.<sup>59</sup> Mahremiyet eğitimi de bu bağlamda küçük yaşlardan itibaren informal şekilde öğrenilen diğer değerlerle birlikte öğrenilmelidir.

Hoşgörü, nezaket, sorumluluk, saygı, hürriyet, vicdan, empati/halden anlama, onur/şeref, iyi niyet, sır tutma, adalet vb. birçok değer mahremiyetle ilişkilidir. İslam ahlakının temelini oluşturan iffet, hayâ, tesettür, hüsn-ü zan gibi değerler de mahremiyetin bir başka önemli boyutunu oluşturmaktadır. Bu değerler bireyin hayatına yansıdığı anda, yaşama geçirildiğinde hem bireyin kendisinin, hem de başkalarının mahremiyeti korunmuş olacaktır. Çünkü hoşgörülü, nezaket sahibi bir kişi, başkalarının özel alanına müdahale etmez.<sup>60</sup> Birlikte yaşamının özü olan görgü, terbiye ve nezaket, sosyal bir görev olarak toplumda uyumlu yaşamının, başkalarını hesaba katmanın, onları umursamanın gereğidir.<sup>61</sup> Mahremiyet ancak özgürlüğün olduğu bir ortamda yaşanabilir. İffet ve hayâ duygusuna sahip bir insan, kendisinin mahremiyetini koruduğu gibi başkalarının mahrem alanlarına da girmekten kaçınır. Örtünme emrine uyan bir insan kendi bedenini olumsuz durumlara karşı koruyucu bir tutum takınır. Öyleyse bütün bu sayılan değerlere sahip olduğunda ancak mahremiyet değeri kazanılmış olacaktır. Mahremiyetin, sosyal hayatın her alanıyla ilgisi bulunduğu için bireysel ve toplumsal yaşamda riayet edilmesi gereken önemli bir ahlaki ilke olduğu aşikârdır.

Olumlu ahlaki özellikler olan iffetin, onurun, haysiyetin, adaletin, tesettürün olmadığı toplumlarda mahremiyetten bahsetmek zordur. Örneğin adaletsizliğin egemen olduğu bir ortamda sadece zulüm ortaya çıkmış olmaz, aynı zamanda hakları gözetilmeyen insanların özel bilgileri de ifşa edilebilir. Hoşgörü ve nezaketin olmadığı bir yerde

59 Adem Güneş, Şiddet Din Eğitimi ve Değerler, (İstanbul: Arı Sanat Yay. 2016), 163.

60 Duran, Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi, 28.

61 Nezaket'le ilgili olarak bk. Mustafa Mücahit, "Ahlaki Bir Değer Olarak Nezaket ve Ailede Nezaket Eğitimi", Social Sciences Studies Journal, 5/30, (2019), 792 vd.

başkalarının özel alanlarına girilebilir, konuşmaları dinlenilebilir. Başkalarına saygısı olmayan, onların şeref ve haysiyetini gözetmeyen bir kişi, iftira atmaktan, hakkında yalan yanlış şeyler söylemekten, toplum içerisinde kişiyi rezil edecek sözler sarf etmekten geri durmaz, o kişiye ait beden ya da mekân mahremiyetine zarar verecek davranışlara girişmekten kaçınmaz. Düşüncesini beğenmediği ya da kendisi gibi düşünmediği için eline geçen ilk fırsatta linç kampanyalarına müdahil olmayı görev addeder. Vicdan duygusu yeterince gelişmemiş, duyulanların, görülenlerin, kalplerde olanların bir gün hesabının görüleceği bilincinde olmayan birisi, başkalarının özel alanlarına, mahremiyetlerine girmekten, onu ihlal etmekten çekinmez. İşte bütün bu olumsuzlukların toplumsal hayatı yaşanamaz hale getirmemesi için İslam, mahremiyeti korumak adına dedikodu, iftira, malayani konuşma, laf taşıma, başkalarını çekiştirme, insanlara ait özel bilgileri araştırma/tecessüs gibi olumsuz davranışları kaçınılması gereken ahlak dışı özellikler olarak nitelendirmek suretiyle mahremiyeti korumuştur.

## 1.6. Mahremiyet İle İlgili Kavramlar

Her şeyin bilgisine vakıf olan Allah için gizli, mahrem olan hiçbir şey olamaz. Gizli ve mahrem insana has bir durumdur. İlk insan olan Hz. Âdem ile eşi Havva'nın yasak ağaçtan yemeleriyle kendilerinde mevcut olan ve utanmalarına neden olacak bir mahremiyet hakkında bilgi ve bilinç sahibi olduğu gibi aynı zamanda eşi hakkında da aynı bilinç ve bilgiye erişmiştir. Böylece mahremiyet hakkında erişilen bilgi, insanın hem kendisinden hem de başkasından utanmasının nedeni olmuştur.<sup>62</sup> Kişilik sınırı utanma duygusuyla ortaya çıkar. Bu duygunun örselendiği kişilerde varlığını sürdürür.

Mahremin ifşa edilmesindeki duygu hali utanma olarak ifade edilebilir. Utanma, yalnızca utanılacak bir ayıbın sonucu değil, aynı zamanda bireyin kendisine ait dünyayı kaybetmenin ve kendisinin açık

62 Ali Osman Gündoğan, "Başlangıç'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi", *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*, ed. Nazife Şişman, (İstanbul: İnsan yayınları, 2019), 36.

hale getirilişinin dışı vurumudur. Bu anlamda ahlak, mahrem olanı koruyan bir örtü durumundadır. Kamu-özel/aleni-mahrem ilişkisinde bu ilişkileri düzenleyici ahlak, bir koza/kabuk gibi iç içe geçmiş, birbirini koruyucu niteliğe sahiptir. Böyle bir fonksiyonu yerine getiriyorsa o, içi boş bir ahlak olacaktır. Bu anlamda kişiyi kuşatan toplumsal ahlak yani dış ahlak, bireydeki iç ahlaka bir çerçeve üretmekte ve bireydeki iç ahlak ta dış ahlaka hayat vermektedir.<sup>63</sup>

Bir insanın başkası tarafından tedirgin edilmesinin, onun kendisini derleyip toparlamasına ve kendisine gelmesini sağlayan bir yönü de söz konusudur. Böylece kişi kendi tutumunun farkına varma imkânı bulmuş olacaktır. Öyleyse başkası, kişinin kendisi üzerinden kendini keşfettiği, başkasının aynasında kendisini gördüğü ve gösterdiği bir araç olarak yorumlanabilir. Çünkü insan, başkasının bakışından korunmak kadar, başkası tarafından görülüp fark edilmek gibi bir tabiata da sahiptir. O aynı zamanda başkasına bağlılık içerisindedir. Kişinin ancak başkaları yoluyla kendisini bir bütün olarak ortaya koyabilmesi, öteki tarafından görülebileceğini bilmekle benliğini tanımlayabilmesi, mahremiyetin, mahrumiyet ve özgürlük çerçevesinde hem bir denge kurabilmeyi hem de kişinin mahremiyeti korurken kendisini fark edebileceği bir durumdur. Böylelikle mahremiyet bir mahrumiyet olarak görülmeyip, bir özgürlük alanı oluşturmuş olacaktır.<sup>64</sup> Öyleyse mahremiyet kişinin kendi özgürlük alanını koruması demektir.

Sosyal bir varlık olan insanın görünme ve aleniyete ihtiyacı vardır. İnsanın varlığı tek başına değil ancak başkalarıyla anlamlıdır. Toplumsal hayatta var olma ve birlikte yaşamaya ilişkin kuralları ilahi irade belirlemiştir. Bu kurallardan birisi olan mahremiyet kavramının iffet, ırz, namus, ahlak, dokunulmazlık, sır kavramları ile yakın ilişkide olduğu söylenebilir. Yine kişinin kendisine özel bir alan ve başkalarıyla birlikte etkileşim ve iletişim içerisinde olduğu kamusal bir alandan da söz etmek mümkündür.

63 Poyraz, "Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet", 31-32.

64 Poyraz, "Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet", 33.

Saygın ve şerefli bir varlık olarak diğer canlılardan ayrılan insan, Allah'ın ona bahsettiği onuru ile yaşar. Birey insanları incitecek, kalpleri kırarak yalan, gıybet, iftira, çirkin ve müstehcen ifadelerden uzak durmalıdır. İffet, ırz, namus, ahlak, dokunulmazlık, sır gibi kavramlarla da ilintili olan insan onurunun korunması, özel alanına saygı duyulması, sırlarının ifşa edilerek zarar görmemesiyle doğrudan ilgilidir. Bütün bunlar mahremiyet hakkının gereğidir. Çocukların doğru bir mahremiyet eğitimi alabilmeleri için mahremiyet kapsamında olan bu kavramların iyi bilinmesi gerekir.

### a. İffet

Sözlükte *“haramdan uzak durmak, helal ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak, dürüstlük, temizlik, kendi malı olmayan ve yasak edilen şeylere el uzatmama”*<sup>65</sup> gibi anlamlara gelen iffet, *“yeme içme ve cinsi arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dini ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem”*<sup>66</sup> demektir.

İffet, bedensel hazlar konusunda aşırı isteklere kapılmaksızın kendine hâkim olmasıyla kişinin elde edebileceği bir erdemdir. Bu istekler, yeme içme ve cinsel arzular konusunda ölçülü olunması konusundadır. İffet erdemi, davranışlarda dengeli olmak ve ılımlılık demek olup ahlaki kötülük ve çirkinliklerden kaçınmayı ve kendini korumayı, namuslu bir hayatı kapsayan manevi bir değerdir.<sup>67</sup>

İnsanın aşırı isteklerden, haz ve zevklerden uzak durabilmesinin, bireyin bizzat kendi bilinçli tercihine dayanması ve güçlü bir irade ortaya koymasıyla gerçekleşmesi durumunda iffet ve erdem sayılabileceği belirtilmektedir. Psikolojik bir nedenden ya da bedensel bir zafiyetten, acizlik, korkaklık, bilgisizlik gibi veya başka bir engelden dolayı zevklerini terk eden kişi erdemli sayılmamaktadır.<sup>68</sup>

65 Kubbealtı, “İffet” (Erişim 20 Ekim 2020); TDK Güncel Sözlük, “İffet” (Erişim 20 Ekim 2020).

66 Mustafa Çağrıncı, “İffet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul, TDV, 2000), 21 / 506-507.

67 Hayati Hökelekli, Ailede Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, (İstanbul: Dem Yay, 2013), 93.

68 Çağrıncı, “İffet”, 21 / 506-507.

İffet, itidal, tecrübi âlemde ve yaşayısta hayrın ve isteklerin kullanılmasında aşırıya kaçmaksızın itidale riayet etmektir.<sup>69</sup> Kişiyi bedeni ve maddi hazlara aşırı düşkünlükten koruyan erdem anlamına gelen iffet, kişinin bu tutumlarının bilinçli tercihe dayanması ve güçlü bir iradi çaba ile gerçekleşmesine bağlıdır.<sup>70</sup> Mahremiyeti kapsayan iffetin çeşitlerini Pazarlı şöyle ifade etmektedir:

*“İffetin on iki nev’i vardır ki birincisi **utanmak (hayâ)** tır. Utanmak, bir kimsenin bir kötülük işlediğine şuur hâsıl etmesi ve bundan kendisinin iğrenip pişman olmasıdır. **Yumuşak huyluluk** ise nefsin şer’an yapılması gerekli işlerde itaatli olmasıdır. İnsanın kendini iyi ahlâk ile bezemeye çalışmasına **iyi niyet** denir. İnsan türlü cereyanlar ve fikirler arasında kaldığı zaman şaşkınlığa düşmeyerek dostluğu ve dayanışmayı kuvvetlendirmeye çalışması **tesanüttür**. Azgınlıktan kaçınmak ise insanın şehvet zamanında iradesine hâkim olması ve kendisini idare etmesini bilmesidir. **Sabır**, insanın nefsaniyete kapılmadan hayatın türlü etkilerine dayanması ve kötü sonuçlardan kendini kurtarmayı bilmesidir. Şeytanlar ve nefs-i emmare insanı kötülüklere çağırdıkça onlara karşı gelip doğru yoldan ayrılmamalı, ayrıca başına belâ ve musibet geldiğinde bunları **metanetle** karşılamalı ve mağlup olmamalıdır. **Kanaat** ise yemek, içmek ve giyim hususlarında ancak gerekli ve yeterli olanlara razı olup fazlasında gözü ohnamaktır. Bunun aksine olup halkın zararına olan çok mal ve para toplamaya çalışanları reziletler arasında saymak lâzımdır. **Vakar** denilen fazilet nuru ise insanın yükselmeye ve öğrenmeye gayret ederken aceleden kaçınıp ağır başlı ve sükûnetle hareket etmesi ve fakat bu ağırlık ile ele geçen fırsatı da kaçırmamasıdır. **Sebat**, insanın iyi işlere bıkmadan ve yorulmadan sarılması ve istikle devam etmesidir. İntizam da kişinin yapılacak işleri bir tertip ve nizama koyması, hangilerinin öne hangilerinin sona konulacağı bilmesidir. **Hürriyet** de insanın meşru vasıtalarla kazanması ve onu hayırlı işlere sarf etmesi, hileli vasıtalarla kazanıp kötü amaçlara harcamamasıdır. **Cömertlik**, insanın kazancından bir kısmını severek ve gönülden isteyerek münasip yerlere vermesi ve başkalarına yardıma koşmasıdır.”<sup>71</sup>*

69 Osman Pazarlı, İslam’da Ahlak, (İstanbul: Remzi Kitabevi yay. 1980), 180.

70 Fikret Karaman vd. Dini Kavramlar Sözlüğü, (İstanbul: DİB Yay. 2009), 260.

71 Pazarlı, İslam’da Ahlak, 181.



Kur'an'da ve hadislerde yine diğer kaynaklarda olgun, erdemli, kamil bir Müslüman sayılabilmesi için kişinin sadece iman edip dinin bazı formal kurallarını yerine getirmekle yetinilmemiş, insanın iffet, haya, edep, zühd, kanaat gibi erdemlere sahip olmasını ve günah sayılan, akli selimin ayıp ve kötü kabul ettiği davranışlardan uzak durması gerektiği vurgulanmıştır.<sup>72</sup> Buna göre mahremiyeti koruyacak kavramların başında iffet gelmektedir. Hem bedensel istek ve arzular konusunda kişinin nefesine hâkim olarak namuslu bir hayat sürdürmesi hem de başkalarının sınırlarını aşmamak demek olan iffetli olmak, kişinin mahremiyetini koruyucu bir ahlaki erdemdir. Aile küçük yaşlardan itibaren çocuklara iffetli olmanın önemini hem uygulayarak hem de anlatarak öğretmelidir.

## b. Irz

İnsanın onur ve kişiliğinin dokunulmazlığı anlamına gelen ırz kelimesi; *“bir kimsenin başkaları tarafından dokunulmaması ve kirletilmemesi gereken namusu, iffet, şeref ve haysiyeti”*<sup>73</sup> demektir. Irz sözcüğü, kişinin bedeni, ruhu, övgüye değer yaratılışı, soyu, soppu gibi anlamlara da gelmektedir. Örfte çoğunlukla insan varlığını özellikle de onun dokunulmazlığı bulunan manevi, ahlaki yönleri ile ilgili durumu ifade etmektedir.<sup>74</sup> Dil bilginlerinin üzerinde ittifak ettikleri husus ırzın; sövme, aşağılama ve tecavüzden korunmak istenen bir insani değer kabul edilmesidir. Irz kişinin övgüye değer ahlaki özellikleri olduğu gibi yerilen özelliklerini de içerebilmektedir. Bir kişinin dile getirildiğinde övülmesi ya da yerilmesi nedeniyle kişinin yükseltilmesi veya alçaltılması durumu, onun ırzı anlamına gelmektedir.<sup>75</sup>

Terim olarak ırz, insanı insan yapan, ona toplum içerisinde şeref ve saygınlık kazandıran, bu nedenle de her türlü saldırı ve tecavüz

72 Çağrı, “İffet”, 21/506-507.

73 Kubbealtılugati, “ırz”, (Erişim 22 Ekim 2020).

74 Hayati Hökelekli, “ırz” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul, TDV. Yay. 2000), 19/133.

75 İbni Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, Lisânü'l-‘Arab. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), “ırd” 5/2887-2888.

karşısında dokunulmazlığı bulunan kişilik değerleri anlamına gelmektedir.<sup>76</sup> Maddi ve manevi kişiliği açısından her bir kişi, insan sayılma, toplum içerisinde değerli görülme, aşağılanmama gibi haklara sahiptir. Bunlar insan için çok değerli ve mahremiyetini ilgilendiren hususlardır. Öyleyse birey, içerisinde yaşadığı sosyal çevre ve toplumun tamamı açısından kendi konumunun güvence altına alınması isteğindedir. Bu nedenle şeref, namus, izzet, itibar gibi kavramlar, ırz kavramının kapsamına girmekte ve onun özel alanına, mahremiyetine dâhil olmaktadır. Bu kavramın kişinin sadece kendisiyle ilgili kişilik değerlerini değil, ırz sözcüğünün lügat anlamı içerisine dâhil olan soyunun, akrabalarının, kabile ve milletin manevi şahsiyetinin de bu kapsamda olduğu belirtilmektedir. Bir kimsenin insan olarak kendisine saygınlık kazandıran ve bu nedenle övünç konusu olan bütün kişilik değerlerinin herhangi bir hakarete, aşağılamaya maruz kalması, onun ırzına yönelik bir saldırı<sup>77</sup> olmakta ve kişilik haklarının çiğnendiği, mahremiyetinin ihlal edildiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kişilerin mahremiyetinin ihlalinin önüne geçebilmek için insanın şeref ve haysiyetini ayaklar altına alınmasına yol açabilecek ırza tecavüz etmekten uzak durulması konusunda gerekli titizliği göstermek, bunun ne derecede önemli olduğunu çocuklara öğretmek, ailenin en önemli görevlerinden birisidir.

### c. Namus

Namus kelimesi vakar ve sır sahibi, casus, vasi, kanun, nizam, ırz, edep, iffet, ismet, istikamet, nezahet, hayâ, doğruluk, bir kimsenin halinin iç yüzüne vakıf olan sırdaşı, işini maharetle ve incelikle yapan kişi gibi anlamlara gelmektedir. İnsan kişiliğini ayakta tutan ve korunması gereken temel değer ve fitri duyguyu ifade eden namus kavramı çoğunlukla kişinin manevi şahsiyeti, aile şerefine saygınlığı ve dokunulmazlığı demektir.<sup>78</sup>

76 Hayati Hökelekli, "ırz" 9/133.

77 Hayati Hökelekli, "ırz", 19/134.

78 Selahattin Fettahoğlu, "Mahrem Namahrem İffet ve Namus Kavramlarının Semantiği ve Kur'an'da Kullanılış Biçimleri", Turkish Studies, 11/5, (Kış 2016), 281-282.

Türkçede kullanılan namus kelimesi, bir mahremiyet tabiri olarak insanın şeref, izzet ve onuru anlamında kullanılmakta, insan onurunun en saf ve dokunulmaz saygınlığını ifade etmektedir. Namus kelimesi aslıdaki “sır, gizlilik” gibi anlamlardan dolayı “kişinin manevi şahsiyetinin, aile şerefının saygınlığı ve dokunulmazlığı, iffet ve hayâ duygusu, doğruluk, dürüstlük” gibi anlamlarda kullanılmakta, ahlaki olarak ırz, iffet, edep, hayâ, istikamet gibi terimlerle dile getirilmektedir.<sup>79</sup> Taşıdığı anlam itibariyle namus kavramı, mahrem kavramı ile anlam bütünlüğü içerisinde olup, helal olmayan kötü ve haram şeylerden uzak durma anlamına gelen, kendisine ait olmayan şeyler hakkında ve cinsel arzu ve istekler konusunda ahlak kurallarına uymak anlamıyla da yine onunla bir anlam birliğine sahiptir. Mahremiyet anlayışının kazanılmasında bireyin hem kendi namusuna dikkat edip onu koruması hem de başkalarının namusuna söz getirecek tutum ve davranışlardan ya da sözlü ifadelerle onun manevi şahsiyetine saldırmaktan uzak durulmalı, bunun bir mahremiyet ihlali olduğu bilinmelidir.

#### d. Ahlak

Ahlak kavramı, Latince kullanılan “*moral*” sözcüğünün karşılığıdır. Arapçada “*hulk*” sözcüğünden türetilmiş olup insandaki iyi veya kötü huylar, insanı manen yükselten iyi tabiatler, faziletler anlamına gelmektedir. Ayrıca o, bir toplumda kişilerin davranışlarını düzenleyen ve herkesin uyması gereken kurallar bütünüdür.<sup>80</sup> Bu anlamlardan yola çıkarak ahlak kavramı; insanların toplum içindeki davranışlarını ve birbiriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla başvurduğu ilkeleri, değerleri ve bunlara uygun olarak davranılması gerekenleri ifade etmektedir. Bir toplumda belirli bir dönemde egemen olan bireysel ve toplumsal davranış kuralları ile toplumsal bir bilinç biçimi olan ahlak; toplum tarafından belirlenen ve zaman içerisinde gelişen ilkelerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu bir sistem

79 Fuat Aydın, “Namus”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 32/381-382.

80 Kubbealtı Lugatı, “Ahlak” (Erişim 15 Ekim 2020).

olarak da adlandırılmaktadır. Bu nedenle ahlak, gerek insanların birbiriyle gerekse diğer toplumsal birimlerle olan ilişkilerinin ve davranışlarının düzenlenmesine yardımcı olan bir niteliğe sahiptir.<sup>81</sup>

Ahlak, bireyin bireyle, bireyin grupla, grubun grupla ilişkisini düzenleyen kuralları, ilkeleri ve değerleri kapsamakta, toplumun ortak aklını ve vicdanını ortaya koymaktadır. Ahlak, insanların “iyi” veya “kötü” olarak nitelenmesine yol açan, insanların toplum içindeki eylemlerini ve birbiriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla başvurulan kurallar sistemidir.<sup>82</sup>

İslam dininin inanç, ibadet, helaller, haramlar ve sosyal hayata ilişkin birçok emirleri, tavsiyeleri bulunmakta, buna yönelik kuralları ve yasakları olduğu bilinmektedir. Örneğin ibadetler, belli şekil ve şartları yerine getirmekle geçerli hale gelmektedir. Bununla birlikte götürülmek istenen asıl hedef, Müslüman bireyin her an Allah’ın hem denetim ve gözetimi hem de destek ve inayeti altında olduğu bilincini kazandırmaktır. Böylece birey iç dünyasını onaracak, davranışlarını güzelleştirecek, ahlak ve erdem sahibi bir kimse olarak benzer nitelikteki diğer Müslüman bireylerle birlikte huzur, barış ve güven içerisinde yaşayan bir toplumu oluşturabilecektir. İnsanlara örnek olacak şekilde her türlü aşırılıktan uzak, sağduyulu, adil ve dürüst bir topluluk olmaları, Müslümanlara Kur’an’ın gösterdiği hedeftir. Hz. Peygamberin çok bilinen bir hadisinde İman ve İslam’dan sonra üçüncü olarak *ihsanı zikretmesi*,<sup>83</sup> güzel ahlakla ve dini duyarlılıkla kazanılacak bir kemali temsil etmektedir.<sup>84</sup> Kur’an ahlakı, “*maddî, zihnî ve psikolojik bakımlardan her seviyedeki insanın kaygılarını ve özelemlerini dikkate alan, bununla birlikte ona, içinde bulunduğu durumdan daha ideal olana doğru yükselme imkânı sağlayan kapsamlı, dinamik ve uyumlu*”<sup>85</sup> bir ahlaktır.

81 Temel Çalık - Emre Er, “Modern Toplumun Ahlak Paradoksu”, [http://devlet.com.tr/makaleler/y196-MODERN\\_TOPLUMUN\\_AHLAK\\_PARADOKSU.html](http://devlet.com.tr/makaleler/y196-MODERN_TOPLUMUN_AHLAK_PARADOKSU.html) (Erişim: 08 Eylül).

82 Hamdi Kızılar, “Ahlakî Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi”, Millî Eğitim 204 (Güz 2014), 6.

83 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi‘u’s-şâhih, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Betrut: Dâru Tavki‘n-Necât, 1422/2001), “İman”, 37; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi‘u’s-şâhih. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56. “İman”, 1.

84 Ali Bardakoğlu, İslam’ı Doğru Anlıyor muyuz?, (İstanbul: Kuramer Yay. 2019), 56-57.

85 Mustafa Çağrırcı, İslam Düşüncesinde Ahlak, (İstanbul: Dem Yay. 2012), 36.

İslam, ahlaki hükümleri emirler ve yasaklar şeklinde düzenleyerek gerekli durumlarda yasaklanan ahlak dışı davranışlarda bulunanları cezalandırma yoluna gidebilmektedir. Parçacı bir anlayışla hukukla ahlak arasında kesin bir ayırım yapılmaması, İslami hükümlerin birbirinden tamamen bağımsız bir şekilde değerlendirilemeyeceğini gösterir. Tam aksine hükümlerin bu şekilde bütünleştirici ve birbirini tamamlayıcı bir özellikte olması, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu hedeflemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü ahlaki hükümler de hukuki hükümler gibi bağlayıcı ve değerlidir. Her bir ahlaki ilke kendi düzleminde ve nihai hedefe hizmet etme yolunda İlahi irade tarafından kendisi için belirlenen rol oranında bağlayıcılığa sahiptir. Kur'an'da yer alan hukuki düzenlemelerinin mutlaka ahlaki bir dayanağının olduğunu söylemek mümkündür. Kur'an'ın içerdiği mesajların değişik kategori ve taksimler altında ele alınması, hükümler arasında mantık, mesaj ve hedef bütünlüğünü ortadan kaldırmaz.<sup>86</sup> Burada insanın manevi kişiliğine, şeref ve haysiyetine yönelik ahlak dışı tutum ve hareketlere yönelik yaptırımların olması, günümüz hukuki düzenlemelerinde de ahlaktan ayrıştırılmadığını belirtmek gerekir. Çünkü bu konu hukuk ile ahlakın birbirine en çok yaklaştığı konulardan birisidir. Ahlak hukuk ilişkisiyle ilgili hukukun ve hukukçunun görevi, *“insanların ve müesseselerin şeref ve haysiyetine tecavüz etmek suretiyle siyasî mücadelede başarı uman kolay yol mensuplarının, ahlâkın değişmez kaidelerine uymalarını sağlamak; insan şahsiyetini siyasî, iktisadî mücadelede bir obje olmaktan çıkarmak, şeref ve haysiyeti haksız tecavüzlere karşı korumaktır.”*<sup>87</sup> şeklinde ortaya konulmaktadır.

İslam'ın konuyu hukuk kurallarından daha çok kalıcı ahlaki kurallarla düzenlemesi şöyle de açıklanabilir: *“Toplumsal hayatta düzen ve istikrarı sağlamak için hukuk kuralları tek başına yeterli değildir. Çünkü insanın dış dünyasından ayrı olarak bir de iç dünyası vardır ve onu yönlendiren de çoğu kere bu iç dünyasıdır. Bu sebeple onun doğru istikamette seyretmesini*

86 Kahraman, Mahremiyet, 9-10.

87 Yaşar Karayalçın, “Türk Hukukunda Şeref ve Haysiyetin Korunması”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1962, 19 (1962), 254.

*sağlayabilmek için öncelikle bu iç dünyasında etkin ve hâkim olmak gerekir. Bunun için ise hukukun harici mekanizması ve maddi müeyyideleri yeterli değildir. Çünkü insanlar kanunlarla ne kadar bağlanırlarsa bağlansınlar, genel olarak zayıf karakterli olduklarından, onlardan kaçınma çarelerini bulurlar. Kişilerin fiil ve hareketlerini düzenleyen hükümlerin nüfuzundan her gün çeşitli hilelerle sıyrılabilen pek çok insanın bulunduğu da bir gerçektir.”<sup>88</sup>*

Kur’an insanı ve ahlaki gerçekçi bir anlayışla değerlendirmeye alarak iyi niyet esasına dayalı bir yükümlülük inşa eder. Kur’an’ın ahlaki ilkeleri, sevgi, umut ve korku gibi insanın yetenek ve güçlerinin toplamına dayanır. Bu ilkelerle muhatap olan her insan kendi yetenek ve kavrayış gücüne göre anlar, benimser ve hayata geçirir. Yine Kur’an ahlakının temelinde Allah’a, insana, insanın kendine, topluma saygı anlayışı ile Allah’tan korkma merkezi bir konumdadır. “*Hikmetin başı Allah korkusudur*”<sup>89</sup> şeklindeki bir hadiste ifadesini bulan “korku” metafizik bir ürperme ve vicdani bir korku ile yanlış yapmaktan duyulan çekince ve mahcubiyet anlamlarını da içermektedir. Özetle İslam ahlak öğretisi, bireyden başlayarak yakınlarına, topluma, devlet ve bütün bir insanlığa doğru uzanır. Böylece ferdi ahlak, toplumsal ahlak, devlet ahlakı ve insanlık ahlakı gibi boyutlarda kurallar getirir.<sup>90</sup>

Teknolojiyle birlikte toplumsal alanda roller değişmeye başlamış, iş hayatı ve çalışma anlayışı farklılaşmış, gittikçe karmaşıklaşan bir yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. Ev dışında bulunma süresi, kadın erkek herkes için neredeyse aynı oranda özel yaşamla kıyaslanamaz derecede artmıştır. Bireyin çocukluk döneminden itibaren ev dışında geçirdiği vakitler artmış, toplumsal yaşamda dostluklar, arkadaşlıklar, birlikte zaman geçirme gibi etkinlikler gündelik hayatına girmiştir. Evdeki mahremiyet alanının iyece daralmasıyla ev odaklı mahrem ilişkilerin çekiciliği, ev dışındaki tüm bu etkinlik ve etkileşimin cazibesine yenik düşmüştür.

88 Kahraman, Mahremiyet, 11.

89 İsmail b. Muhammed el-Aclûni, Keşfu'l-Hafâ ve Müzil'ül İlbas, Tas. Ahmed el Kallaş, (Beyrut: Müesseset'ür Risale, 1983), 1/507.

90 Kahraman, Mahremiyet, 11-12.

Mahrem alana ait olanların kamusal alana taşınması ve çoğu kere kamusal alanın mahrem alana ait durumlara göre şekillendirilmek istenmesi, kamusal ve toplumsal durumları belirleyen sınırların belirsizleşmesini ve muğlaklığını ortaya çıkarmıştır. Toplumsal alan, özel alanın kamusal alana taşınma aracı haline gelmiş ve böylece özel alan, kamusal alanın ilgi alanına girmeye başlamıştır. Bu durum, hem mahrem alanda, hem de kamusal alanda ahlaki bir çöküntüyü beraberinde getirmiş, kişiler kendi mahrem alanlarıyla birlikte kamusal alana katılma zorunluluğu hissetmeye başlamışlardır. Mahremiyetin olması gereken özel ve kamusal alanların ahlaki çöküntüye maruz kalmaları, onların yaptırım güçlerini ve önemlerini yok eder hale gelmiştir.<sup>91</sup> Bütün bu süreç boyunca görünümünün değişkenliğine rağmen kavramların ifade ettiği anlam sabit kalmıştır. Yani, kamusal ve özel olanın neyi temsil edip etmediği üzerinde genişçe bir mutabakat sağlanamamıştır.<sup>92</sup> Bir dönem ülkemizde yaşanan kamusal alandaki başörtüsü yasakları bunun en dikkat çekici örneğini oluşturur.

Töre, örf, âdet ve inanç sisteminden önemli ölçüde etkilenen ahlak ve ahlak kuralları, toplumu oluşturan bireylerin karşılıklı irade beyanı sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim ahlakın toplumsal boyutu gözetildiğinde o, bütün insanların diğer insanlarla ilişkilerini yönetmesine yardımcı olan kamusal bir sistem olarak ifade edilmektedir.<sup>93</sup> Öyleyse ahlak, daha çok kamusal alanda temsil edilir ve gerçekleşir. Kamusal alanın zayıflaması, önemini yitirmesi, sınırlarının ortadan kalkması, kamusal ilişkilerin belirsizleşmesine bağlı olarak ahlakın zayıflaması, sınırlarının ortadan kalkması, ahlaki ilişkilerin belirsizleşmesi anlamına gelecektir.<sup>94</sup> Bu nedenle ahlaki bireysel değil toplumsal yaşamın bir parçası olarak görmek gerekir.

Kamusal alan kendi varlığını toplumsal alanı dikkate almaksızın devam ettiremeyeceği için toplumsal alana taşınan özel alanla ilgili hususlar, kamusal alanın ve yönetimlerin her zaman ilgi odağı olmuş-

91 Gündoğan, "Başlangıç'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi", 46-47.

92 Mınarlı, "Kamusal Alanın Kavramsal Sınırları", 587.

93 Çalık - Er, "Modern Toplumun Ahlak Paradoksu".

94 Gündoğan, "Başlangıç'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi", 47.

tur. Bu durum başkalarının özel yaşamına saygı duyma anlayışının kişilerde gelişmesini engelleyici bir olgudur. Bireysel olanın toplumsal ve kamusal bir mesele haline gelmesiyle birlikte, özellikle toplumsal alanı yöneten geleneksel yapılarda ve değerler sisteminde çözümler oluşmaktadır. Bunun sonucu olarak toplumsal alan, mahrem ilişkileri aleni olarak göstermenin ve başkaları tarafından görülmenin merkezi haline gelmektedir. İnsanların kendilerini ifade etme ve gösterme istekleri, mahrem alana ait olması gereken ne varsa hemen hepsinin kamusal olanın nesnesi haline getirilerek karşılanır olmaktadır.<sup>95</sup> İşte teknolojinin mahrem olanı kamuya ve topluma açma aracı olması, bireyi kendisine, değerlerine, kültürüne ve ahlakına yabancılaştırmaktadır. Mahremiyet ancak güzel ahlakla korunabilir. Nerede nasıl davranılacağına, konuşulacağına, gösterilmesi ya da gizlenmesi gereken şeylerin kriterini güzel ahlak oluşturmalıdır. Mahremiyetin dini, ahlaki ve toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilmesi durumunda ahlakın gerektirdiği özdenetim bilinci oluşturma, bireyin kendi isteğiyle mahremiyetini ve sınırlarını korumasına yardımcı olacaktır.

### e. Dokunulmazlık

İnsanın toplum içerisinde dokunulmaz olan hakları, yaratılıştan gelen temel haklar kapsamındadır. İslam bilginleri, ilahi dinlerin ortak amacının, canın, aklın, namus ve haysiyetin, dinin ve malın korunması olduğunu belirterek, bu beş ilkenin temel hak ve özgürlükleri belirlediğini ifade etmişlerdir. Bu haklar, insan için değerli ve doğuştan kazanılmaktadır. Bu haklara saygılı davranmak ve onları korumak hem kişiler hem de devletler için önemli bir görevdir. İsmet kavramıyla ifade edilen bu hak, başta can ve mal dokunulmazlığı olmak üzere, insanın temel haklarının korunması anlamına gelmektedir.<sup>96</sup>

Hız. Peygamberin veda hutbesinde bütün insanlara şu üç evrensel dokunulmazlık hakkını tanıdığı görülmektedir. Bunlar; hayatın dokunulmazlığı, malın dokunulmazlığı ve ırzın (onur ve kişilik haklarının)

95 Gündoğan, "Başlangıç'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi", 49.

96 Recep Şentürk, "İsmet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yay. 2001), 23/137.



dokunulmazlığıdır. Dokunulmazlık ihlalinin Müslümanlara ait bir özelliğ olamayacağı, müslümanların bu ihlali yapanlara benzemesinin yasaklanması da, bu hakkın önemini vurgulayan bir husustur. İnsan Allah tarafından verilen emaneti taşıması için yaratılmış, ona akıl ve zimmet verilerek hak ve sorumluluk sahibi olmaya ehil kılınmıştır. Böylece insan dokunulmazlık, özgürlük ve mülkiyet haklarına sahip olmuştur. Bu haklar, insanın sosyal hayatında ihtiyaç duyduğu güvencelerdir. Yönetimler insana saygı göstermeli, insanın dokunulmazlığını, özgürlüğünü ve mülkiyet hakkını garanti altına almalıdır. Bu haklar birbiriyle bağlantılı olup, insan dokunulmaz olmazsa hayatını sürdüremez, özgür olmazsa insanca yaşayamaz, mülkiyet hakkına saygı gösterilmezse özgürce varlığını devam ettiremez.<sup>97</sup> İnsanın mahremiyeti, onun dokunulmazlığının ortaya konulduğu en önemli alanlardan birisini oluşturmaktadır.

## f. Sır

Sır kelimesi sözlüklerde “varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey”; “akıl erişemediği, açıklanamayan veya çözümlenemeyen şey, giz, gizem”<sup>98</sup>; “herkese söylenmeyen şey, insanın aklının ermediği şey”<sup>99</sup> şeklinde açıklanmaktadır. İnsan mahremiyetiyle de ilgisi olan sır, başkaları tarafından bilinmesinde sakınca görüldüğü için bir olayın, bir bilginin, bir durumun vb. dışarıya karşı korunması demektir. Bu koruma ihtiyacı, sırrın içeriğini oluşturan konunun, başkalarının bilinmemesinde yarar görüldüğü için olabilir. İnsan için bilginin ve bilme durumunun dereceleri içerisinde sır, gizlilik açısından en üst basamakta yer almaktadır. Gizlenen bilgi, üçüncü kişilerden özenle sakınulan bir mahremiyete sahiptir. Sır, başkalarına kapalı, alenileşmemiş, gizlenmesinde yarar görülen; bir bilgiye, bir olaya, bir duruma dair kapalı alan demektir.<sup>100</sup>

97 Recep Şentürk, ‘İslam’da İnsan Hakları ve Dokunulmazlık, Diyanet İlmî Dergi, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=11799> (Erişim 15 Ekim 2020).

98 Güncel Türkçe Sözlük, “sır”, (Erişim 08 Ekim 2020).

99 Lügat, Osmanlıca Türkçe Sözlük, “Sırr”, (Erişim: 08 Ekim 2020).

100 Rukiye Akkaya Kia, “Devlet Sırrı Kimin Sırrı?”, 750.

Bir ahlak terimi olarak sır, genellikle bir kimsenin saklı tuttuğu, başkalarınca öğrenilmesini istemediği, kendisine veya başkasına ait bilgileri<sup>101</sup> ifade etmek için kullanılır. Sır bireylerin gizli kalmasına özen gösterdiği, herkes tarafından vakıf olunmayan, bilinmeyen, gizli kalmasında, açıklanmamasında, sahibinin menfaati olan hususlardır. Bir kişinin bir şekilde vakıf olduğu ve gizli tutmak zorunda olduğu malumatlar da sır olarak tanımlanmaktadır.<sup>102</sup> Ahlaki bir erdem olarak görülen sır saklama, mahremiyetin en önemli çerçevesini oluşturmaktadır olup İslam'da önem verilen değerlerdendir. Sır, kendisine güven duyularak verilen kişi için bir emanettir. Sırları açıklayan, başkalarına aktararak ifşa eden kişi, sır sahibinin özel hayatını ihlal<sup>103</sup> etmiş ve böylece mahremiyet alanına girmiş olmaktadır.

Râgıb el-İsfahânî sırrın iki şeklinin olduğunu söyler. İlki bir kimsenin saklaması, gizli tutması için başkasına söylediği sözdür. Saklama isteği sözle veya sır verenin bunu kimsenin duymayacağı bir yerde vermesi, bir arada bulunduğu başka insanların duymaması için alçak sesle söylemesi gibi davranışlarla olur. İkincisi bir kimsenin sadece kendisinin bildiği, başkasıyla paylaşmadığı söz veya yapmak istediği bir iştir.<sup>104</sup> Sır verme ve verilen sırrı saklama genel olarak toplumda sık karşılaşılan bir durumdur. Her insanın sır saklama gücü aynı değildir. Bir kimsenin kendi sırlarını başka hiçbir kimseyle paylaşmaması güvenlik, mahremiyet, zarar görme, ya da başka nedenlere bağlı olabilmektedir.

### g. Kişiyeye Özel/Kişinin Özeli

Kişiyeye özel olan ya da kişinin özeli, başkaları tarafından görülme ve duyulma, başkalarıyla ortak yaşanan dünya aracılığıyla birleşme ve ayrılıklar ilişkisinden, yaşamdaki kalıcı şeyler başarıma olanağından

101 Mustafa Çağrı, "Sır", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/113.

102 Kahraman, "Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı", 42.

103 Kahraman, "Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı", 42.

104 Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el İsfahânî, *Ez-Zerîa İla Mekârim'ış Şerî'a*, (Beirut: Dâr'ul Kütübî'l İlmiyye, 1980), 194.

yoksun kalınan bir alan<sup>105</sup> olarak değerlendirilmektedir. Buna göre özel alan kişinin bazı şeylerden mahrumiyetini ifade etmektedir. Özel/kişisel terimi, kökündeki yoksun olmak anlamını, kamu alanının çoğul anlamıyla olan ilişkisinden almakta ve dolayısıyla yoksun olmak anlamını başkalarının yokluğunda bulmaktadır. Özel haldeki insan, başkalarının gözüne görünmez, o nedenle sanki yokmuş gibidir. Yaptıkları dikkate alınmaz, başkaları için bir sonucu yoktur; onu ilgilendiren, başkalarını ilgilendirmez. Bu bağlamda özel alanda geçen yaşam da, insani yaşam için gerekli olan birtakım kişisel şeylerden yoksun kalınan bir yaşam olarak kabul edilmektedir.<sup>106</sup>

Her şeyin bilinmek istenmesi, beraberinde herkesin her zaman gözetlenmesini de gerektirecektir. Böyle bir ortamda özel alanın var olduğuna dair bir güvencenin olmadığı da bir gerçektir. Bu biçimdeki bir gözetleme toplumu başka insanlara, hatta aile bireylerine bile güvenilmez bir hale dönüştürebilir. Böylece toplumdaki güven ortamını yıkmak için en uygun ortam hazırlanmış demektir. “Kişinin kendi özel alanı üzerindeki denetimi olması” şeklindeki bir özel hayat tanımı, bireyin katılımını mümkün kılan bir temel oluşturmaktadır. Kişinin özeli, bireysel alanı tanımlamakta, insanın bir başkası hakkında hangi bilgi, hangi duygu, düşünce ve kişisel özellikleri başkalarıyla paylaşmayı dilemesini göstermektedir.

Özel hayata saygı, bireyin bütünlüğünün vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. Çünkü bireysel özgürlük ve etik konusunda gelişim gösterilebilmesinde belirleyici etken, özel hayata saygı olmaktadır. Mahremiyeti koruma altında olan herkesin sonunda yüksek ahlaki değerlere sahip insanlara dönüşeceği de söylenemez. Bireyin özel hayat hakkına sahip olmakla, artık ahlaklı davranan kişiye evirileceğinin bir garantisi de yoktur. Ancak özel hayat hakkı, bireyin bütünlüğünün anlamlı bir biçimde korunmasının, ayrıca başkaları ile birbirlerini an-

105 Zafer Yılmaz, Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 26.

106 Yılmaz, Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı, 27.

lamalı bir biçimde etkilemenin de bir koşuludur. Bireyin “mahrem” den tam olarak ne anladığı tarih boyunca farklılık göstermiş ve ortamlara bağlantılı olmuştur. Günlük dilde mahrem kavramı, çoğunlukla soyut bir biçimde kullanılmakta ve bireysel alanı tanımlamaktadır. Bu alan içerisinde kişiler, diğerleriyle hangi değiş tokuşlara ve/veya hangi işbirliklerine gireceğine kendileri karar verirler.<sup>107</sup>

Özel alan, mahrem olan evle sınırlandırılmakla birlikte, bir şeyi kendinin kılma, onu başka şeylerden mahrum bırakmak demektir.<sup>108</sup> Evin bir bölümü ve ev hayatı anlamıyla da özel alan, mekânsal olarak ailenin sahip olduğu mülkiyetle özdeşleştirilmektedir. Mekânsal olarak mülkiyetle özdeşleştirilen özel alan, bireyin hayatı ve türün devamını sağlayan, fiziki zorunlulukların üstesinden gelinen alana karşılık gelir.<sup>109</sup> Eve dâhil oluş, dışarıya ait olmayan anlamına gelmektedir. Özel alan, eylem ve konuşma yoluyla oluşturulan, insan yapımı yapay bir alan olarak değil, insanların dünyaya geldiklerinde kendilerini içinde hazır olarak buldukları doğal bir alan olarak ortaya çıkar.<sup>110</sup>

Özel hayat kavramına ilk defa İnsan Hakları Evrensel Beyanname-sinde yer verilmiştir. 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen beyannamenin 12. maddesine göre; *“Hiç kimse özel hayatı ailesi, meskeni ve yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz kalmaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.”*<sup>111</sup>

Özel hayatın gizliliği ve korunması, hem temel bir insan hakkı hem de şahsiyet hakkı sayılmaktadır. Öyleyse bu hakkın insan şahsiyeti açısından korunması büyük öneme sahiptir. Her insanda bulunan özel olma, bazı şeyleri başkalarıyla paylaşmama ve edep duygusu, özel hayatın gizliliğinin ve mahremiyetinin korunmasını gerektirmek-

107 Eirik Lokke, Mahremiyet Dijital Toplumda Özel Hayat, çev. Dilek Başak, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018), 21-23.

108 Gündoğan, “Başlangıç’tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi”, 42.

109 Yılmaz, Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı, 29.

110 Yılmaz, Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı, 29.

111 <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Erişim 1 Kasım 2020).

tedir. Bütün bunlar insanın maddi ve manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi için zorunluluk ifade etmektedir. Özel hayatın gizliliği bireyin özgür olduğunun bir görünümü olması nedeniyle söz konusu gizlilikler olmadan tam bir özgürlükten söz edilemez.<sup>112</sup> Ev hayatı, özel alanın en çok kendisini gösterdiği yerlerden birisidir. İlk insandan itibaren özel alan, bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmış ve bulabildiği malzemelerle kendi özel alanlarını ve barınaklarını inşa etmişlerdir. Buna göre özel alanda gizlilik, kamusal alanda aleniyet söz konusudur.

Kısaca ifade etmek gerekirse beden, mekân ve bilgi düzeyinde kişiye ait, özel olan her şey mahremiyet kapsamında değerlendirilmektedir. Mahremiyet özeli bilmek, özeli korumak ve başkasının özeline saygı göstermek demektir.

## **h. Kamusal Alan**

Kamu kelimesi, Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü'ne göre "1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü. 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme, 3. Hep, bütün"<sup>113</sup> anlamlarını taşımaktadır.

Kamu/kamusal alan kavramının ortaklaştırılabilir alanı vurguladığını söylemek mümkündür. Kamu, hem birey hem de bireyin içerisinde bulunduğu halk bazında politik faaliyetin mekânı olma özelliğine sahiptir. Bu bağlamda, kavramın pek çok farklı bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Bu şekliyle kamusal alan kavramı, farklı biçimlerde ve farklı boyutları içerecek şekilde tanımlanabilir.<sup>114</sup> Nitekim, Karadağ'ın Antonio L. Rappa'dan aktardığı üzere kamusal alan beş farklı boyutta tanımlanabilir:

1. *"İnsanların iletişiminin ve etkileşiminin fiziksel bir alanı,*
2. *İnsan eylemlerinin oluşturduğu fiziksel olmayan metaforik bir alan,*
3. *İki taraf arasındaki bilgi alışverişinin farklı biçimlerinin bulunduğu bir mekân,*
4. *İlişkilerin farklı eklenme biçimlerinin ve entelektüel veya entelektüel olmayan tartışmaların meydana geldiği bir alan,*

112 Kahraman, "Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı" s. 30.

113 Güncel Türkçe Sözlük, "Kamu", (Erişim 07 Eylül 2020).

114 Mustafa Ali Mınarlı, "Kamusal Alanın Kavramsal Sınırları", İnsan & İnsan, 6/21 (Yaz 2019), 583.

5. *Devletlerin ve devlet dışı aktörlerin planlanmış veya planlanmamış politikalarının ortaya çıktığı bir alan olabilir.*<sup>115</sup>

Batıda kamusal alan sözcüğünün kullanımı eski Yunan'da *agora* sözcüğünden gelmektedir. Aile hayatı, aslında nasıl olması gerektiği belli olan bir hayat olup, orada yabancı yoktur. Kamusal hayat ise bunun tam tersine yabancıların bulunduğu, farklı ve çeşitli olanın var olduğu bir hayattır. Özel hayatta kişinin kendi soyuna, ailesine duyduğu sevgi, kamusal hayatta başkasına olan saygıya dönüşmek durumundadır. Çünkü sevgi "ev"e ait iken orada sözden, objektiflikten öte duygu hâkimdir. Kamusalda ise olması gereken, akıl, söz, objektiftir ve sevgi yerine saygıyı ikame etmek zorunludur. Kamusal, söze dayalı ilişki biçiminin gerekli olduğu bir alandır. Çünkü agora, politikanın, yönetimle ilgili tartışmaların yapıldığı yerler olduğu gibi, çarşı pazar gibi ticaretin yapıldığı yerler olarak sadece tanıdıkların olmadığı ve konuşmanın gerçekleştiği, sözün geçtiği yerler olarak da anlaşılmıştır. Zaman içerisinde ev-agora ilişkisi özel-kamusal ilişkisi ile karşılanmaya başlanmış, kamusal olan ortak, özel olansa kişisel olarak anlandırılmıştır.<sup>116</sup> Kamusal sözcüğü günümüzde, toplumun ortak çıkarı, genel gözleme açık olan ve böylece denetime de açık olan anlamını kazanmıştır.

Kamusal alanın belki de en göze çarpan karşıtlığını özel alan oluşturmaktadır. Nitekim hem etimolojik hem de içerdiği özgün tarihsellik anlamında kavramın fenomenolojik nitelikleri "özel olmayan" biçiminde değerlendirilmesidir. Kamusal ve özel ayrımının aynı zamanda farklı toplumsallık biçimlerine de karşılık geldiğini ifade etmek mümkündür. Aksi halde, bir tarafta aleni, ortak ve herkesin erişimine açık, diğer tarafta ise, mahrem, sınırlı ve kapalı olmakla simgelenen hayata dair farklılıklar anlamsız olacaktır. Bir anlamda görünür olanla görünmez olan arasındaki ontolojik ayrımın yitmesi gibi hayatın akışına ters bir durum ortaya çıkmış oldu.<sup>117</sup>

115 Ahmet Karadağ, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58/3 (2003), 172.

116 Gündoğan, "Başlangıç'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi", 43.

117 Minarlı, "Kamusal Alanın Kavramsal Sınırları", 586.

Mahrem alan, insanı ve ailesini başkalarından mahrum bırakan bir yaşam biçimi olarak belirlenmesi nedeniyle, dışa tamamen kapalı olmak zorunda olmuştur. Kendisi görülmez ve duyulmaz bir alan olarak belirlenen özel alan, gizli bir alandır. Gizlilik, kişisel bir durum olması itibarıyla kendisini güvenceye almak ihtiyacı hissedecektir. Kendisini başkasından mahrum kılmak, bu ihtiyacı kısmen karşılayabilir niteliktedir. Buna karşın bir insanın var olması, başkalarıyla birlikte olmasında anlam kazanmaktadır. Başkası olmadan insanın kendisini gerçekleştirme ve bilmesi mümkün değildir. Bu durum insanı özel alanın dışına çıkmaya zorlamaktadır. Özel alan kişiye yeterli gelmemektedir. Varlığını devam ettirme güdüsünün gerçekleştiği ama etik, politik, ekonomik açılardan insanı, varoluş sahibi olarak eksik bırakan bir alan, kendisini koruyup muhafaza etme yeteneğinden de uzak olacaktır. İşte insanın varlık yapısı, özel alanla tatmin bulmaya uygun olmadığı için bir zorunluluk olarak insanı dışarı çıkmaya zorlayıcıdır. Bakılmak, görülmek, kendisini göstermek, insan tabiatının bir zorlaması olduğu için bu durum, özel ve kamusal alanın dışında “toplumsal alan” denilen, iki alanın sınırlarının belirsizleştiği ve kendisine ait özelliklerin adeta bir keşişim noktasını oluşturarak ortaya çıkmış bir alan oluşur.<sup>118</sup>

Kamusal alan ile özel alan ayrımını şu şekilde yapmak mümkündür:

Kamusal alan özgürlük ve eşitliğin deneyimlendiği bir alan vasfını taşıırken, özel alan zorunluluk ve hiyerarşinin kendini gösterdiği bir yapı şeklinde oluşmuştur. Kamusal alanın insana yakışır faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir ortam, özel alanın ise zorunlu yaşam gereksinimlerinin karşılandığı bir alan olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bir anlamda ilkinde erdemli bir hayat arayışının zarif örneklerini ikincisinde ise hayatta kalma dürtüsünün vahşete varan yansımalarını görmek mümkündür.<sup>119</sup> Özel alanın, sözün olmamasından dolayı şiddetin

118 Gündoğan, “Başlangıç’tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi”, 45.

119 Mınarlı, “Kamusal Alanın Kavramsal Sınırları”, 587.

kaynağını oluşturduğu kabul edilirken, kamusal alanda da şiddetin olmasının sözün o alandan kovulmasıyla başladığı iddia edilmektedir. Ayrıca insanın kendisini gerçekleştirdiği ekonomik alanlar da özel alana dâhil edilmektedir.<sup>120</sup> Buna göre özel alan ile kamusal alan çoğu zaman iç içe geçmiş durumdadır. Mahremiyetin korunması noktasında bu durum her zaman göz önünde tutulmalıdır.

İçerisinde yaşadığımız çağda kamusal ve özel olana dair sınırlar belirsizleşmiştir. Kamusal alanda en yetkin temsillerinin bulunması beklenen ahlak, saygı, nezaket, özel çıkarların yansıtılmaması gibi davranış kalıpları, yerini bazıları ahlak dışı olarak nitelendirilebilecek nezaketsiz, nobran davranışlara bırakmıştır. Bir bakıma, hayatın idamesi düsturuyla tanımlanmış özel alana dair zorunluluk, hiyerarşi ve çatışma gibi tutumlar kamusal alanı işgal etmiştir. Kamusal alanın simgesel işgali olarak nitelendirilebilecek bu durumda özel olanın karşısında tanımlanan kamusal alanın anlamını yitirmesine neden olmuştur.<sup>121</sup> Kamusal alan boşaltılıp, terk edildiği oranda mahrem ilişkileri temel alan bakış öne çıkacaktır.<sup>122</sup> Özel hayatı korumak, kamunun alanını hiçe saymak anlamına gelmemelidir. Bireyin hem özel hem de kamusal alana ihtiyacı vardır. Ancak kişi, ne zaman kamusal alanda ne zaman özel alanda bulunduğunu bilmek durumundadır. Burada önemli olan kişinin hangi alanda olduğunun her an farkında olmasıdır. Mahremiyetin önemli bir yanı da her bireyin toplum içerisindeki itibarının korunması ve özel bilginin denetiminin kesinlikle elzem olmasıdır. Kişinin kamudaki itibarı, kendisini kanıtlama imkânlarını, başkalarıyla ilişkilerini ticari etkinliklerini büyük ölçüde etkileyecektir. Bireyin kişisel özgürlüğü büyük ölçüde resmi itibarına bağlıdır.<sup>123</sup>

120 Gündoğan, "Başlangıç'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişi", 46.

121 Minarlı, "Kamusal Alanın Kavramsal Sınırları", 587.

122 Burcu Gündücü, "Özel Alan, Kamusal Alan, Kent ve İnsan", Aydın Toplum ve İnsan Dergisi, 1/1 (2015), 64.

123 Lokke, *Mahremiyet*, 19-20.



Toplumsal yaşam, insanı başkalarının bakışının gözü önünde yaşamaya mecbur bırakan bir alandır. Toplumsal yaşamda özel olanı temsil eden değerler kamusallaşmakta ve herkese açık hale gelmektedir. Böylelikle, kamusal alana bir anlamda hayat veren içerik ortadan kalkmaktadır. İşte burada ahlakın işlevi ortaya çıkacak, bireyin toplum ilişkilerini düzenlemede bir değer yargısı olmayı sürdürecektir. Bireysel ve toplumsal mahremiyetin varlığı ve önemi, ailenin hem kendi içerisinde hem de aile dışında kalan kişilere karşı onun kamusal alanda da korunmasını gerekli kılmaktadır.

### 1.7. Mahremiyet Çeşitleri

Bireysel özgürlüklerin genişlediği günümüzde modernizmin bir zorunluluğu olarak kişinin yaşam tarzına dönüşen görünme ve gösterme anlayışının mahrem alanların sınırlarını flulaştırması, toplumda birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Artık insanlar bedenen, ruhen olması gerekenin dışında ve üzerinde bir görünürlük arzusunda. Kendini görmek yerine kendini göstermeye, kendini dinlemek yerine başkalarını dinlemeye, özelini korumak yerine onu başkalarıyla paylaşmaya başlamışlardır. İnsanların kişisel ve toplumsal davranış şekilleri, siyasi, ekonomik ve dini tutumları, hatta cinsel eğilimler üzerinde bile belirleyici olan görünür olma arzusu toplumsal suçların, hatta sapmaların önünü açıcı hale gelmiştir. Bireyin yaşam alanında bağımsız, özgür, saygı ve hürmete layık olması, onun kendi sınırları, özelini, mahrem olanı kendi isteği ve belirlediği miktar kadar paylaşması hakkını vermektedir. İşte bütün bunlar mahremiyetin hangi alanları ilgilendirdiğini, ne tür sınıflara ayrılması gerektiğini değişik açılardan ele almayı gerekli kılmaktadır.

Altman'a göre mahremiyet kavramı dört tipte gruplanmaktadır. Bunlar:

- *“Yalnızlık ya da başkalarının gözleminden uzak olmak.*

- *Baş başa olmak ya da ikinci bir kişi ile beraber, fakat dış dünyadan arınmış olmak;*
- *İzole olmak ya da bir kalabalık içinde olup da tanınmamak;*
- *Mesafe koymak ya da istenmeyen müdahaleleri kontrol için takınılan psikolojik tavır.”<sup>124</sup>*

Kaynaklarda hangi açıdan ele alındıysa mahremiyetin o şekilde çeşitlendirildiği görülmektedir. Mekânsal mahremiyet, kişinin yakın fiziksel alanını, kişi mahremiyeti, kişiyi haksız müdahalelere karşı korumayı, bilgi mahremiyeti ise kişisel verilerin toplanma, saklanma ve dağıtımının nasıl olacağını kontrol edilmesidir.<sup>125</sup> Kişisel mekân, egemenlik sınırı, sözlü-sözsüz iletişim mahremiyeti etkileyici şeylerdir. Mahremiyet tek yönlü bir gizlilik-girilmezlik süreci değil, gelenekler tarafından etkilenen, insanların birbirleriyle ilişkide olma ya da olmama isteğine göre değişen bir kontrol süreci olmaktadır. Bu kontrol sürecinin kişiler arasındaki farklı uzaklıklardan oluşan sosyal ilişkiler düzeyine göre incelenmesi ve yabancılar arasındaki geçici beraberliklere “*kamusal mahremiyet*” adı verilmektedir. Yine aile bireyleri ve misafirler arasındaki sosyal ilişkiler gibi yakın sosyal ilişkilerin düzenlendiği “*sosyal mahremiyet*” ve eşler arasında ya da ebeveyn ve çocuklar arasındaki çok samimi ilişkilerde ortaya çıkan ilişkiler bütününe de “*kişisel mahremiyet*”<sup>126</sup> adı altında üç tür mahremiyetten de söz edilmektedir. Bütün bu tanımların ve kapsamının birlikte değerlendirileceği bu çalışmada mahremiyet beden mahremiyeti, mekân mahremiyeti ve bilgi mahremiyeti başlıkları altında ele alınacaktır. Ayrıca özel alan ve teknoloji mahremiyeti de mahremiyet çeşitleri içerisinde değerlendirilecektir.

124 Akt. Karasözen, Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi, 16.

125 Yıldırım, “Mekân, Ortam ve Çevre Faktörleri Bağlamında Sosyolojik Açıdan Mahremiyet”, 414.

126 Karasözen, Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi, 17.

### a. Beden Mahremiyeti

İnsan “ahseni takvim” üzere yaratılarak<sup>127</sup> ilahi lütufla en güzel şekilde maddi ve manevi donanımlara sahip olmuştur. Böyle üstün donanımlara sahip olan insanın yaratılıştan gelen özelliklerini, doğallığını ve özünü koruması, ona sahip çıkması gerekmektedir. Bu korumayı sağlayıcı nitelik mahremiyet kavramıyla ifade edilmektedir.

İnsan bedeninin mahremiyeti, tabii ihtiyaçların ötesinde, insanın duygu ve düşünce dünyasında şekillenen bir “değer” yargısına<sup>128</sup> karşılık gelmektedir. Mahremiyet, kişinin sahip olduğu bedene ilişkin tutum ve davranışlarını sınırlayan bir kavramdır. Beden üzerindeki özgürlükler, Allah’ın belirlemiş olduğu ilkeler çerçevesinde kullanılabilir. İnsana emanet olarak verilen bedenin nasıl korunacağına ilişkin konular, mahremiyetin boyutlarını ve önemini belirlemektedir. Beden için bir mahremiyet alanı tesis etmenin/örtünmenin evrensel oluşunu Allah’la ilintilendirmek yanlış olmayacaktır. Çünkü Hz. Peygamber’den aktarılan “Allah halimdir, hayâ sahibidir, kusurları örter. Hayâyı ve örtünmeyi sever.”<sup>129</sup> şeklindeki hadise göre, bu davranışının altındaki hayâ duygusu imanî bir durumdur ve Yaratıcı’dan beslenmektedir.<sup>130</sup>

Mahremiyet kavramını “Şâri’nin, insanın özel hayatı ile ilgili hususlarda, başkaları ile kuracağı ilişkiler hakkında taraflara yüklediği hak ve sorumluluk alanları” şeklinde fihhi tanımlamayla, bilmemeye, ulaşılmamaya ve dokunulmamaya dayalı özel haklar olarak kabul edilmekte ve bu hakların hem özel yaşama, hem de ilahi iradeye saygı gerektiren cinsten olduğu belirtilmektedir.<sup>131</sup> Buna göre mahremiyet hakkı, bireyin özel hayatını ilgilendiren, ona saygıyı gerektiren, kişilik, şeref ve onurunun korunmasını kapsayan bir özelliğe sahiptir. Mahremiyetin günümüzde en çok öne çıkarılan boyutu budur. Bunun yanında insanın bedeninin de mahrem yönleri bulunmaktadır.

127 Bk. et-Tîn, 95/4.

128 Huriye Martı, “Hz. Peygamberin Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti”, Marife 9/2, (Güz 2009), 10.

129 Buhari, “İman”, 16; Müslim, “İman”, 59.

130 Martı, “Hz. Peygamberin Hadislerinde Beden ve Mahremiyeti”, 15.

131 Güllük, “Avret Mahremiyeti Prensipleri”, 106.

İslam âlimleri, kişinin bedeninin saygın ve muhterem olduğu kanaatiyle uzuv ve organlarının tasarrufuna ilişkin de görüşler ileri sürmüşlerdir. İnsanın organlarının satılmasından, derisinin kullanımına, etinin yenip yenmeyeceğine, saçının alınıp satılmasına kadar fiziki bedenin durumuna ilişkin görüşleri, onu bir meta ve mülk olarak görme açısından değerlendirerek ortaya koymuşlardır. Ayrıca beden değerini korumak amaçlı tedbirlerden birisinin de tesettür olduğudur. İnsan fıtratında ve onun psikolojik yapısında kendi bedenini örtme istek ve eğiliminin var olmasıdır. İlahi iradenin bu konuda insanı serbest bırakmadığı, bedenlerin örtülmesi konusunda uyulması gereken ilkeleri belirleyerek<sup>132</sup> mahremiyetin sınırlarını çizdiği, kadın erkek her kişinin bunlara riayet etmesi gerektiği malumdur.

Ev hayatında çocuk, hizmetçi ve yabancıların mahrem alana girme noktasında izin alınmasının gerekliliğini emreden ayetler, günün uyku saatlerinde ebeveynin odasına girerken izin alınmasına yönelik emirler,<sup>133</sup> Hz. Peygamberin, başkalarının eksiklerini görmeye ve duymaya çalışılmaması ile başkalarının mahrem hayatının araştırılmamasına yönelik emirleri,<sup>134</sup> Hz. Peygamberin kendisini gizlice izleyen birisine öfke ile karşılık vermesi<sup>135</sup> gibi örnekler, genel anlamda beden mahremiyetine odaklanmaktadır. Mahrem alana saygı, o alandaki bedenlerin mahremiyetine saygı gösterilmesi anlamına gelmektedir.<sup>136</sup>

İnsan bedenini, mekânı ve bilgiyi kapsayan boyutlarıyla çocukluktan itibaren öğrenilen ve gelişen mahremiyet algısı, içerisinde yaşanılan toplumun kültür ve din anlayışına göre farklılık gösterebilmektedir. İçerik ve sınırlar açısından ortaya konulan bu farklılıklara rağmen varlığı her zaman devam eden mahremiyet, toplumsal hukuk çerçevesinde güvence altındadır. Bireyin kendisini fark ettiği, yeteneklerini

132 Güllük, "Avret Mahremiyeti Prensipleri", 108.

133 En-Nûr 14/58-59 ve 28-29.

134 Buhari, "Edeb", 57; Müslim, "Birr ve Sıla", 28.

135 Buhari, "Diyât", 23; Müslim, "Âdab", 42.

136 Martı, "Hz. Peygamberin Hadislerinde Beden ve Mahremiyeti", 16.

keşfettiği, bedenini tanımaya ve varlığını anlamlandırmaya başladığı çocukluk döneminden başlayarak algı ve alışkanlıklarıyla öğrenmeye başladığı süreç içerisinde mahremiyet algısı çocukta oluşmaktadır.

Kişinin kendi bedeni ile ilişkisini düzenleyen ahlâkî ve hukukî kuralların ardında, sağlıklı bir beden algısı oluşturma amacı yatmaktadır. Böyle bir algının yansımaları arasında bedenin bazı yerlerinin örtülmesi de yer almaktadır. Yani bedene yüklediğimiz anlam doğrultusunda beden, kendi içinde ‘mahrem’ ve ‘mahrem olmayan’ şeklinde iki farklı değer taşımaktadır. Dolayısıyla bedenin her şeyden önce kendine özgü yanları olan bir “mekân” şeklinde tasarlandığını ve mahremiyet denilen olgunun, bu mekânın ‘özel’ ve ‘genel’ şeklinde ikiye bölünmesini gerektirdiği söylenebilir.<sup>137</sup>

İslâm toplumlarında beden mahremiyeti, ağırlıklı olarak kadın bedeninin mahremiyeti üzerinden anlaşılmaktadır. Her ne kadar kadın bedeninde örtülmesi öngörülen kısımlar erkek bedenindekilerden fazlaysa da, beden mahremiyetini kadına has kılmak doğru değildir. Bedenin mahremiyeti “örtü” kelimesiyle birlikte ele alınmalıdır. “Örtünme”, sadece fiziksel örtüyü değil, gözlerden ve bilgiden uzak tutma eylemini de kapsamaktadır. Örtünmedeki asıl işlev, bedenin mahrem olduğunun, yani sahibi dışında kimsenin onun üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunmaması anlamına gelmektedir. Mahrem bir bedene istenildiği gibi dokunulamaz, bakılamaz, bir kötülük ve işkence yapılamaz.

Hayvanlarda olduğu gibi insan doğuştan elbiseli olarak yaratılmamış, onun giyim kuşamı kendi iradesine bırakılmıştır. Bununla birlikte, “avret-i galîza” diye ifade edilen, temel ayıp yerlerinin açılması durumunda, insan iradesi devreden çıkarak, o esnada eline gelen en yakın eşyayla üzerini kapatma refleksini ve tepkisini göstermiştir. Örtünmenin fitrîlikleri yanında, bir de kadın ve erkeğin birbirlerine olan, hem sevgi ve merhamet açısından, hem de cinsellik açısından ilgi ve eğilimlerinde de fitrîlikten bahsedilebilir. Kadın ve erkekte var olan bu

137 Martı, “Hz. Peygamberin Hadislerinde Beden ve Mahremiyeti”, 14.

fitrî duyguların, dini açısından nasıl kullanılması gerektiği kaynaklarda açıklanmıştır. İslam, insandaki bu fitrî duyguların varlığını kabul etmiş ve buna göre düzenlemelerde bulunmuştur.<sup>138</sup>

Beden mahremiyetine ilişkin çocuğun sahip olması gereken bilinç, birey olarak kendisine ve diğer insanlara ait özel bir alanın olduğunu, sosyal hayat içerisinde özel alanını koruması gerektiği anlayışını kazandıracaktır. Çocuk aynı zamanda başkalarına ait özel alanın olduğunu kavrayarak ona saygı duymayı da öğrenecektir. Erken çocukluk döneminden başlanarak şekillenecek olan beden mahremiyeti bilinci, bireyi güçlendirecek, kendisini tanımayı ve değerli hissetmeyi sağlayacak, ruhsal ve cinsel açıdan korunmasını temin edebilecektir.<sup>139</sup>

Birey çocukluktan itibaren mahremiyet konusunda dikkatli ve başkalarının mahrem alanlarına da saygı göstermeyi öğrenebilmesi için kendi mahreminin ne olduğunu bilmesi gerekir. Mahremiyet algısı sadece mahrem bölgelerin örtülmesiyle sınırlı tutulmamalı, bakmadan konuşmaya, izin almadan haber vermeye kadar geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. Sır saklamamanın, gıybet etmenin, dedikodu yapmanın, başkalarını ayıplayıp onlarla alay etmenin de mahremiyetle ilgili olduğu öğretilmelidir.

İslam'ın her bireyin kendisine özgü hassasiyetlerini korumaya yönelik, onun çok özel duygularını, arzularını kuşatan ve koruyan bir çerçeve oluşturma gayesi, beden mahremiyeti konusunda asıl gözetilenin insana ait duygu, düşünce ve inançların korunması olduğudur. İnsanın dış etkilere maruz bir nesneye dönüşmemesidir. Bedene ilişkin mahremiyet kavramını tümünden kaldırmak, yok etmek mümkün olmadığı gibi, böyle bir tutum, insanı her türlü tehlikelere açık hale getirmek demektir.

138 Güllük, "Avret Mahremiyeti Prensipleri", 111.

139 Huriye Martı, Dünü ve Bugünüyle İslam'da Mahremiyet, (Ankara: TDV yayınları, 2020), 12.

## b. Mekân mahremiyeti

Sözlüklerde “var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük; boşluk; sınırsız ortam; yer kaplama”<sup>140</sup> şeklinde tanımlanan mekân, Arapça kökenlidir. “Varlık, oluş; sınırsızlık ve süreklilik; belli bir şekle girmek vb.” anlamlara gelen *kevn* sözcüğünden türemiştir. İslam felsefecileri, mekânı cisimlerin (nesnelerin) işgal ettiği ve boyutlarının etkilendiği zihinsel boşluk olarak tanımlamakta ve insanlar tarafından algılanan ve eylemlilikle doldurulan yer olarak tarif etmektedirler.<sup>141</sup>

Geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçilmesiyle birlikte birey ön plana çıkmış, böylece toplumsal mahremiyetten bireysel mahremiyete doğru bir evrilme yaşanmaya başlamıştır. Bu geçiş dönemine kadar daha önce toplumsal boyutları kapsamında ele alınan mahremiyet kavramı artık bireysel hak ve özgürlükler bağlamında tartışılır bir noktaya gelmiştir. Modern toplumun içerisinde bulunduğu teknolojik gelişmeler, özel hayatın gizliliği ilkesini yok eden bir niteliğe sahiptir. Hayatı kolaylaştırıcı bir enstrüman olan teknoloji, insana ait ne varsa hepsini yeniden yapılandırmakta, bir diğer ifadeyle eski bağlamından kopararak onları mutasyona uğratmaktadır.<sup>142</sup>

Geleneksel dünyanın kural ve değerlerinin çözüldüğü modernleşme sürecinde tüm dünyayı saran anlayış, değişen normların ve yeni kalıpların etkisiyle mekân algısını, en çokta mahremiyetin yer aldığı meskenin konumunu, değerini değiştirip dönüştürmüştür.

İnsan yaşamının sınırlarını oluşturan kamusal ve özel alan arasındaki sınırların iyice belirsiz hale gelmesi, özelin kamusal kılınmaya başlanması, evin içerisinin herkese açılır hale gelmesi, mekân mahremiyetinin güvenliğini ihlal eden en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Özel hayatın en belirgin alanı, insanların hayatlarının büyük çoğunluğunu özel

140 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yay. 1999), “Mekân”, 583.

141 Bk. Ali b. Muhammed Seyyid Şerif el Cürçânî, *Tarifât*, tah. Muhammed Sıddîk el Mişâvî, (Kahire: Dâru’l Fadâyle, ty.), 191.

142 Yıldırım, “Mekân, Ortam ve Çevre Faktörleri Bağlamında Sosyolojik Açıdan Mahremiyet”, 2/410-411.

alandaki geçirdiği mesken içerisindeki aile hayatıdır. Mesken mahremiyetinin ihlal edilmesi, aile hayatının ve ailenin merkezinde yer alan kadın mahremiyetinin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır.<sup>143</sup> Toplumda son zamanlarda hâkim olan popüler kültür ve kültürel yozlaşma, dini ve ahlaki değerlerin önemsenmemesini, mahremiyetin umursanmamasını ve başkalarının özeline girmeyi normal karşılamayı beraberinde getirmiştir.

Evlere vakitli vakitsiz girmemek, uzun süreli misafirlikte kalarak ev sahibini rahatsız etmemek, çat kapı birinin evine izinsiz girmemek, Hz. Peygamberin aile hayatı ve toplumsal ilişkilerde bize sergilediği örneklerde de görülmektedir. Nitekim Zeynep binti Cahş'la evlendiğinde misafirlerine yemek vermiş, topluluğun büyük çoğunluğu dağılmış ancak birkaç kişi sohbet edip evde kalmaya devam etmişti. Hz. Peygamber bu durumdan rahatsız olmuş ancak nezaketinden dolayı onlara bir şey söylemeden oradan ayrılarak diğer eşlerinin odalarına gitmişti. Evdeki misafirlerin gittikleri haber verilince dönmüş ve bunun üzerine mekân mahremiyetiyle ilgili gözetilmesi gereken hususları düzenleyen şu ayet inmiştir:

*“Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemesizin (vakitli vakitsiz) Peygamber’in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber’i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalplerinizin, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah’ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikahlamanız ebediyen söz konusu olamaz. Çünkü bu Allah katında büyük bir günahdır.”<sup>144</sup>*

Kur’an ve sünnette açıkça ve detaylı olarak ifade edildiği üzere bir mekâna girilirken izin isteme, selam verme, izin verilmediğinde geri dönme, kapının tam karşısında değil de biraz yanında durma, yolculuktan döndüğünde ailesinin yanına uygun vakitte girme gibi

143 Nevzat Aydın, “Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler”, Ekev Akademi Dergisi, 19/63 (2015), 290.

144 El-Ahzâb, 33/53.



kurallar belirlenmiştir.<sup>145</sup> Hz. Peygamberin bu uygulamalarının insan hayatına taşınması hem aile içerisinde mahremiyetin korunmasına hem de sosyal yaşamda huzurun elde edilmesine vesile olacaktır.

Modernizm, bireyi inşa ederken onun zihin dünyasının da belirleyicisidir. Modernizmin etkisi altında olan günümüz insanı, önceki kuşaklar tarafından mahrem kabul edilen birçok şeyi artık mahrem olarak değerlendirmemekte, kendisine ait olanı ifşa etmekte bir sakınca görmemektedir. Buradan hareketle mahrem sayılan şeylerin, kişinin özeli kabul edilen alanın görülmesi “şeffaflık” ve “dürüstlük” olarak değerlendirilmesi, günümüzde mahremiyetin nasıl bir dönüşüme uğradığının da göstergesi olmaktadır.<sup>146</sup>

Gündelik hayatın geçtiği mekânlar, yaşamın öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, algı ve deneyimlerin bilince, kişiliğe ve anılara dönüştüğü yerler olarak oluşturulurken kişilerin mekânlara yüklediği farklı kimliklerle şekillendiği görülmektedir. Kentsel mekânlar insanın oluşturduğu, insan ilişkilerinin ve bu ilişki biçiminin gerektirdiği donanımları içeren yerlerdir. Örneğin kentsel mekânlar kentin kamusal benliğini ve kimliğini inşa ederken kişilerin kimlik ve kişiliğini de şekillendirmekte,<sup>147</sup> algılarını, düşüncesini, değerlerini, ahlakını dönüştürmekte, mahremiyete ilişkin algılarını farklılaştırabilmektedir.

İslam kültüründe ev, insanda fıtri olan mahremiyetin sağlandığı, sığınılıp korunduğu ve gizlendiği, dışarıya göre “harem” olan yerdir. Ev hayatı mahrem bir hayattır. İslam medeniyetinde insanın giyimine, odasına, evine, sokağına, mimarisine, kentleşmesine ölçüler getiren bir mahremiyet anlayışı bulunmaktadır. İslam kültürü meskenlerde yaptığı düzenleme ile aile bireyleri arasındaki mahremiyete dikkat edilmesi için odaların ayrılması, evlere ve odalara izinsiz girilmemesi,

145 Filiz Yıldız, “Mekân Mahremiyeti”, *Dünü ve Bugünüyle İslam’da Mahremiyet*, (İstanbul: TDV Yay. 2020), 42.

146 Yıldırım, “Mekân, Ortam ve Çevre Faktörleri Bağlamında Sosyolojik Açıdan Mahremiyet”, 411.

147 Sevcan Güleç Solak, “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/1 (2017), 15.

belli bir yaşa gelen çocukların yataklarının ayrılması, komşu haklarını gözeterek binaları konumlandırma gibi hususlar, Müslümanlara özgü bir mimari kimliğin oluşmasına yol açmıştır.<sup>148</sup>

Mahremiyet algısına bağlı olarak evlerin konumu ve biçimi de değişiklik gösterebilmektedir. Mahremiyet anlayışı, her kültürde bulunmakla birlikte, derecesi ve dışarıya yansımaları elbette farklılık arz etmektedir. Bu yansımaya en çok kişilerin özel yaşamlarının geçtiği yer olarak evlerde daha fazladır. Konut kültürü de diyebileceğimiz kültür ve çevrenin bir yansımalarının gözlenebileceği evlerin oluşumunda dünya görüşü, koruma ve güvenlik, mahremiyet düzeni, çevresel ilişim ve algılamalar, aile yapısı, kadınların konumu, temel ihtiyaçlar ve sosyal ihtiyaçlar gibi çok farklı bileşenler yer almaktadır. Bunlar içerisinde mahremiyetin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Mahremiyete karşı tavırları; kadınların konumu, cinsellik ve utanma, kişisel değerler gibi faktörlerin etkilediği görülecektir.<sup>149</sup>

Konuttaki mahrem olma durumu, en mahrem olandan en az mahrem olmaya doğru dönüşebilmektedir. Bazı eylemler sadece aileye mahrem iken bazıları da aile dışından olanları içeri almak amacıyla yapılmaktadır. Kültürel açıdan da mahremiyet değişimi gelişime bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Üç kuşağı bulunan bir ailede yaşlılar elleri ve yüzleri dışında tepeden tırnağa örtünürken, gençler rahatça çıplak/yarı çıplak gezebilmektedirler. Ailenin kendi içerisinde mahremiyet sorun olmayabilirken eve konuk geldiğinde evin saygınlığını ve mahremiyetini korumak için sıkı bir disiplin ve farklı davranmak gerekmektedir.<sup>150</sup>

Evin planında yaşama, yeme ve yatak odalarının giriş kapısına yakın olmaması, dışarıdan içerisinin görünmemesi gibi planlamalar mahremiyet odaklıdır. Konuk dış dünyadan ailenin mahremiyetine giren kişi

148 Aydın, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", 290.

149 Karasözen, Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi, 43.

150 Karasözen, Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi, 41.

olması nedeniyle asıl izole edilmesi gereken aile olmaktadır. Mahremiyetin toplumsal yapı üzerinde etkisi olduğu gibi toplumsal yapının da mahremiyet üzerinde etkisinden söz edilebilir. Geleneksel Türk evlerinde genellikle mahremiyet ilkesi gözetilerek hiçbir zaman oturma odasına doğrudan girilmemektedir. Öte yandan avlulu konutların pencere ve çatıları konutun mahremiyetine zorla girmek isteyenleri önleyecek biçimde tasarlanmakta, aynı sokaktaki karşılıklı konutların kapılarının yüz yüze bakmamaları sağlanmaktadır. Bütün bu koşullar ailenin mahremiyetinin sağlanabilmesi için İslam toplumlarında konutların içe dönük konumlandırılmasında din faktörünün etkisini ortaya koymaktadır.<sup>151</sup>

İslam kültüründe kadının mahremiyetini koruma adına konutlarda haremlik-selamlık bölümleri oluşturulmuş, hatta erkek misafirlerin kadınları görmemeleri için önlemler alınmıştır. Eve gelen kişinin cinsiyetine göre farklı ses tonunda tokmaklar, yemek servisi için döner dolap kullanılması vb. örnekler hep kadınların yabancılara karşı mahremiyetini koruma amaçlıdır. Konut içi uğraşların bir parçası durumundaki bahçe, sokaktan geçenlerin göremeyeceği kadar yüksek duvarlarla çevrilidir. Kadının dış dünya ile bağlantısını sağlayan üst kat pencereleri kafeslerle gizlenmektedir. Modernizm ve teknolojinin getirdiği değişim süreci içerisinde konutlar artık dışa açık hale gelmeye başlamış, İslam kültürünün konutlardaki mahremiyet etkisi giderek zayıflamıştır.

Evlerde mahremiyete dikkat edilmesine yönelik emirler, hizmetçilerin ve çocukların, Hicaz ikliminde insanların gün içinde istirahat ettiği üç vakitte ebeveynlerinin yanına girerken izin istemelerine dair ayetlerle pekiştirilmiştir. *“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, ‘Geri dönün’ denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih*

151 Karasözen, Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi, 44-46.

*bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.*"<sup>152</sup> ayetleri ise ev mahremiyetine ilişkin özel hayatın dokunulmazlığını düzenlemektedir.<sup>153</sup>

Sonuç olarak mekân, insanın mahremiyetini koruyucu bir işleve sahiptir. Kişinin ve ailesinin güvenliği için bireysel ve toplumsal huzur açısından mekân mahremiyetini korumak, sınırlarını aşmamak, ihlal etmemek ve ihlal edilmesine izin vermemek gerekir. Ayrıca mesken dokunulmazlığını ve mahremiyetini ihlal etmenin İslam hukukunda ve modern hukukta cezai müeyyidesi söz konusudur.

### c. Bilgi Mahremiyeti

İnsan için ona ait, onunla ilgili ve onu ilgilendiren bilgiyi başkalarıyla paylaşma ya da paylaşmama hakkı söz konusudur. İnsan daha çok kendisini ilgilendiren bilgilerin mahremiyeti nedeniyle onu paylaşıp paylaşmama yolunu seçme özgürlüğüne sahiptir. Beden ve mekân mahremiyeti yanında bu anlamda bilgilerin de mahremiyetinin olması kaçınılmazdır. Zira insanın beden ve mekânına ilişkin mahrem bilgilerin başkaları tarafından öğrenilmesinin kişinin izni çerçevesinde olması gerekir. Yani bilgi mahremiyeti aslında beden ve mekân mahremiyeti ile bir bütünlük oluşturmaktadır.

İnsanın yaratılıştan sahip olduğu haklardan birisi de onun şahsiyeti ile ona ilişkin olan haklardır. Bunlar içerisinde kişinin onur ve şerefi en önemli şahsiyet haklarını oluşturmaktadır. Günümüzde şahsiyet haklarının ihlali neticesinde ortaya çıkan tehlike ve olumsuzluklar, bilgi mahremiyeti kapsamında bireyi korumaya ilişkin en önemli hukuk konularından birisidir. Çünkü gelişen teknoloji sayesinde insanın özel hayatı ve yaşamındaki gizlilikler, resim, görüntü ve ses kayıtları ile kolaylıkla tespit edilip kayıt edilebilmektedir. Bu kayıtlar üzerinde yapılan montaj ve oynamalarla bir kimsenin şahsına ya da özel hayatına yapılan doğru veya yanlış yakıştırmalar ve bunların medya/ sosyal medya ile internetin sağladığı diğer araçlar vasıtasıyla herkesin bilgi-

152 en-Nûr, 24/27-28.

153 Martı, "Hz. Peygamberin Hadislerinde Beden ve Mahremiyeti", 16.

sine sunulması, basit ve kolay bir hale gelmiştir. Hatta bunun gerçekleştirilmesinde ülke ve dil sınırlaması da ortadan kalkmıştır. Tanınmış kişi ya da hiç tanınmayan bir kimse olması da fark etmemektedir. Bu da günümüzde bireyin şahsiyet hakkının, özel hayatının ve gizliliklerinin/ mahremiyetinin korunmasını devlet organları ve yaptırımları aracılığıyla gerçekleştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Hukuk doktrininde bireyin mahremiyet noktasındaki hayatı; (i) şahsın özel hayatı, (ii) şahsın gizli hayatı veya hayatındaki gizlilik alanı, sırları ve (iii) şahsın umumi hayatı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bir bireyin 'özel hayatı', onun yalnızca ilgili şahıslar; hısım, akraba dostları gibi yakınları tarafından bilinebilen hayat alanıdır. Bireyin hayatındaki 'gizlilikler/ mahremiyet' ise herkesten gizlenen veya o bireyin isterse bir veya birkaç kişiye açıklayabileceği hususları kapsamaktadır. Şahsi sırlar bu kapsama girdiği gibi bir kişinin başka şahıslara ait edinmiş olduğu bilgiler de buna dâhildir. Bir insanın 'umumi hayatı' denilince, toplum içerisindeki yaşayışında belirli ölçüde aleni olan hususlar akla gelmektedir. Kişinin umumi hayatında genel anlamda bir gizlilik yoktur. Bu nedenle bir şahsın umumi hayatına ilişkin bilgilerin başka kişilere veya kamuoyuna açıklanmasında hukuki olarak bir sakınca görülmemektedir. Ancak bu kişinin şeref ve şöhretine tecavüz durumunda şahsiyet hakkının ihlali söz konusu olabilmektedir.<sup>154</sup>

Bilgi mahremiyeti, kişiye ait özel bilgilerin korunmasını ve başkalarına aktarılmamasını gerektirir. İnsanlar için şeref ve haysiyet dokunulmazlığı, bu anlamda bilgi mahremiyeti kapsamında değerlendirilmektedir. Çünkü bilgi mahremiyetinin tanımında bu içeriği görebilmekteyiz. Bilgi mahremiyeti; paylaşımı istenmeyen her türlü özel bilginin bireyin isteği dışında elde edilmesi ve ifşa edilmesinden korunması demektir. Kişilerin özel bilgilerinin yani mahrem hal ve durumunun, buna ilişkin görüntü, ses veya bilginin ifşa edilmesi, bilgi mahremiyetinin ihlali an-

154 Zahit İmre, "Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 39/1-4 (1974), 149.

lamına gelmektedir.<sup>155</sup> Bireyin özeli olan mahrem bilgilerinin ikinci şahıslara aktarılması, onlarda bir üstünlük ve fırsat edinimi sağlayarak bireysel ve toplumsal hayatta sosyal barışın yok olmasına neden olacaktır.

Bireyin özel hayatına ilişkin olarak yapılan bazı açıklamalar da, hukuka aykırı olmayabilir. İlk olarak, herkesin kendi hayatına ait gizlilikleri aleniyete götürebileceğini, bunları açıklayabileceğini belirtmek gerekir. Bir kimse hayatını, en gizli noktalarına kadar başkalarına anlatabilir veya bunları bir medya aracılığıyla, bir kitap hâlinde ya da sosyal medyada yayınlatabilir ya da bunların başkası tarafından yayınlanmasına müsaade edebilir. Bu anlamda hatıraların veya şahsî hayat hikâyelerinin yayınlanması, Türkiye’de ve diğer ülkelerde, sık olarak rastlanılan bir durumdur. Ancak, burada önemli olan, başka şahısların özel hayat çevresine, onların muvafakati alınmadan girilmemesi gerekliliğidir.<sup>156</sup>

Kişi kendisiyle ilgili mahremiyet sınırlarını kendisi belirleme hakkına sahiptir. Bu sınırlara müdahale hakkı olmadığı halde yapılan bir ihlal, mahremiyeti zedeleyecektir. Kamu yararının müdahaleyi zorunlu kılabilmesi istisnai bir durum olup, böyle bir durumda kamu yararının açık bir biçimde ortaya konulması gerekir. Herhangi bir merciin faaliyetlerine ilişkin mahremlik durumu, başlangıç aşamasında kendisi tarafından belirlenmeli ancak ilerleyen süreçte başka etkenlerin müdahalesine ve işlemi gerçekleştirenlerin yorumuna açık olduğu da unutulmamalıdır. Bu nedenle sözü edilen durumlarda bir halin mahrem olduğuna karar veren iradenin kim olduğu daima tartışılabilir ve mahrem görülen bilgi ve durumlar ile mahremiyetin sınırları değişebilir.<sup>157</sup> Buradaki kriter, sosyal illiyet ve yakışık alma (zarafet) hissi olmalıdır. Sosyal illiyet, genel menfaat sebebi ile bir şahsın özel hayatına, mahrem alanlarına girilmesini meşru kılabilir. Yakışık alma (uygunluk veya zarafet) ise, terbiye ve görgü kurallarına uygunluğu gösterir. Buna aykırı

155 Makbule Çınar, “Bilgi Mahremiyet”, Dünü ve Bugünüyle İslam’da Mahremiyet, (Ankara: TDV Yay. 2020), 67.

156 İmre, “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, 158.

157 Türker, “İslam Düşünce Geleneklerinde Mahremiyet Kavramı”, 102.

bir biçimde, bir kimsenin özel hayatının ifşası veya yayınlanması hukuka uygun olmaz.<sup>158</sup> Bu bağlamda İslam geleneği bireyin hürriyeti ile kamu yararını gözetten bir dengeyi sağlayıcı niteliğe sahiptir.

#### d. Özel Alan Mahremiyeti

Mahremiyet olgusunun insanın ilk yaratılışıyla birlikte var olmakla birlikte günümüzdeki anlam ve içeriği kapsamında modernleşme sürecinde giderek önem kazandığı söylenebilir. Günümüzde hukuk tarafından tanınıp düzenlenmiş olmasına rağmen mahremiyet hakkı, bireysel özgürlük alanında ciddi tehditlerle karşı karşıya gelmektedir. Genel olarak devlet ya da kamu otoritesinin mahremiyeti ihlal etmeye yönelik tehditler ve müdahalelere başvurmakla beraber özel kişi ve kuruluşların da kuşatması altında olduğunu vurgulamak gerekir.

Tarihsel süreç içerisinde bir kimsenin evine gizlice girme, eşyalarını karıştırma, mektuplarını açma, konuşmalarına kulak misafiri olma gibi mahremiyet ihlalleri yaşanmaktaydı. Günümüzde modern araçlarla yapılan gizli gözetleme ve dinlemeler çeşitli görünümlere dönüşmüş durumdadır. Fiziksel gözetleme dışında çeşitli testlerin, anketlerin vb. araçların kullanıldığı ‘psikolojik gözetleme’, bilişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen ‘veri gözetlemeleri’ gibi mahremiyete sızma girişimlerine pek sık rastlanmaktadır.<sup>159</sup> Teknolojiyle birlikte artık mahremiyet ihlallerinin şekli de değişmektedir. Bu kişisel mahremiyeti tehdit edici bir boyuta ulaşmıştır.

Westin, kendini ifşa etme, merak ve gözetleme şeklinde mahremiyete yönelik üç tehdit kaynağı olduğunu belirterek bunları şöyle açıklar<sup>160</sup>:

Mahremiyete yönelik ilk tehdit kaynağı, kişinin kendisini ifşa etmesidir. Mahremiyet her zaman başkaları tarafından ihlal edilmeyip aynı zamanda kişinin kendisi tarafından da ihlal edilebilir. Kişiler, çevreler-

158 İmre, “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, 163.

159 Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Kültürel Gelişimi”, 185.

160 Alan F. Westin, Privacy and Freedom, akt. Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Kültürel Gelişimi”, 185-186.

inde bulunan kişilere kendileri hakkında yapmış oldukları ifşaatlarla kendi özel yaşam alanlarını ihlal edip sınırlandırabilmektedirler. Günümüzde çalışma hayatının bir gereği olarak kamuoyu yoklaması ya da alan araştırmaları aracılığıyla çeşitli çevre ve organizasyonlar tarafından kişisel bilgi talep edilmektedir. Bu taleplere karşı çoğu zaman bireyler beğenileri, tutum ve davranışları, çalışma şartları, zevkleri vb. birçok konuda araştırmacılara bilgi verebilmektedirler. Mahremiyeti tehdit eden ikinci kaynak meraktır. Esasında evrensel bir eğilim olan merak, neredeyse bütün toplumlarda görülen ama yoğunluğu bireylere ve kültürlere göre değişmekle birlikte bir dizi işleve de sahiptir. Farklı deneyimlerin yaşanması, bilgi dolaşımı, grup ve topluluklarda norm gelişimine katkı sağlaması bu işlevlerden sadece bir kaçıdır. Merak, aile, komşuluk ve sosyal hayatın bir parçası olarak işlemekte, kişilerin sosyal çevrede nelerin olduğunu, nelerin kişinin özel hayatına veya mahrem alanına ilişkin olarak gizli kaldığını bilme isteği olarak ortaya çıkmaktadır. Televizyonların, gazetelerin, dergilerin, kitapların ve sosyal medyanın insan merakını gidermeye yönelik etkinliklerin önemli bir kısmını bu tür yayınlar oluşturmaktadır. Mahremiyeti tehdit eden kaynakların üçüncüsü, temel sosyal kontrol araçlarından birisi olan gözetlemedir. Ebeveynler çocuklarını, öğretmenler öğrencilerini, işverenler çalışanlarını, dini önderler bağlılarını, güvenlik güçleri sokakları ve diğer mekânları, devlet kuruluşları vatandaşlarını gözetlemektedir. Birey ve grupların kendi iradelerine karşıt olarak gözetim altına alınması, onların dini, siyasal ve ekonomik güçleri üzerinde sınırlamalar anlamına gelmektedir.

Kişilerin bilinmesine izin vermedikleri bilgilerinin başkaları tarafından biliniyor olması kişiliği yaralayan bir durum olmakta ve kişinin psikolojik bütünlüğünü bozabilen bir mahremiyet ihlali olarak görülmektedir. Mahremiyet, diğer insanların müdahalesinden muaf olma hakkını içerdiği gibi uygun şartlar altında bir kişinin özel hayatını yaşamasına ve mahremiyetini korumasına yardım etme yükümlülüğü-



nü de içermiş olmaktadır.<sup>161</sup> Özel hayatında başka kişiler tarafından ya da kamu görevlileri tarafından sürekli gözetim altında tutulan, evinde veya bir arkadaşıyla yaptığı görüşmelerin, konuşmaların gizlice dinlenilmesi, ifşa edilmesi toplumun çehresinin değişmesine, korkak ve ürkek bir toplum yapısının oluşmasına yol açabilecektir.<sup>162</sup>

Mahremiyete yönelik tehdit kaynakları olarak; başkalarına ait bilgiyi izin almaksızın veya kişinin rızası dışında araştırmak, kişiye ait bir bilgiyi ve sırlarını çok farklı gerekçelerle ifşa etme ve başkalarının dedikodusunu yaparak çekiştirme, iftira atma ve söz taşıma biçiminde sıralamak mümkündür.

### e. Teknoloji Mahremiyeti

Toplumsal refahın en önemli kaynaklarından birisi teknolojik gelişme ve ilerlemelerdir. Toplumun dijitalleşmesi, internetin gelişimi ve yaygınlaşmasıyla birlikte insanlar ve toplumlar için ekonomik ve sosyal anlamda çok büyük imkânlar sağlamıştır. Bu sayede çok büyük bir üretim elde edilmiş, coğrafyaların farklı olması, insanların birbirleriyle iletişim ve ilişki kurmasına engel olamamıştır. Ancak teknolojik kazanımların daima öteki tarafının olduğu unutulmamalıdır. Ahlaki değerlerden yoksun kişiler, kötü niyetliler ve suçlular da aynı teknolojiden yararlanmaktadırlar ve bu nedenle topluma zarar verme imkânlarına sahiptirler. İşte bu yüzden teknolojik kazanımların ahlak sorunundan ayrı değerlendirilmesi mümkün değildir. Yeni bir teknoloji kullanılmaya başlandığında toplum her zaman bir ikilem içerisinde olacaktır. Teknoloji zarar vermek isteyen insanlar tarafından her zaman kötüye kullanmaya elverişlidir.<sup>163</sup>

161 Erkan Ağırılan, Bilgi Güvenliği, Kişisel Verilerin Korunması ve Mahremiyet Etki Değerlendirilmesi, (Ankara: Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2015), 51.

162 İmre, "Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler", 150.

163 Lokke, Mahremiyet, s.49.

Temel bir insan hakkı olan mahremiyet, insan onurunu destekleyen örgütlenme özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi hakların üzerine bina edildiği bir haktır. Bu bağlamda modern çağın en önemli insan hakları arasında kendisine yer bulmaktadır. Mahremiyet kavramı, kültürden kültüre hatta kimi zaman bireyden bireye değişiklik gösterebilme özelliğine sahiptir. Bu nedenle de tanımı ve sınırlarının belirlenmesi güç olan kavramlardan sayılmaktadır. Mahremiyet kavramına ilişkin yaklaşımlar üç boyutta ele alınabilmektedir: *“Bölgesel mahremiyet: Bir insanı çevreleyen fiziksel alanla ilgili gizlilik. Kişi Mahremiyeti: Bir bireyin fiziksel varlığına karşı gereksiz müdahaleyi temsil eder. Bilgi mahremiyeti (gizliliği): Kişisel verilerin toplanması, depolanması veya nasıl işleteceğinin ve dağıtılacağına kontrol edilmesiyle ilgilidir.”*<sup>164</sup> Görüldüğü gibi bireyin fiziksel alanının korunmaya alınması, haksız müdahalelere karşı fiziksel varlığının korunması ile kişiye ilişkin bilgi güvenliğinin korunması, sözü edilen boyutların çerçevesini oluşturmaktadır. Burada kişisel bilgilerin korunması, insanın kendi alanlarında kontrol sağlamasına ve bu kontrolün sürdürülmesi oranına göre mahremiyet alanı artacak ya da azalabilecektir. Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve halen içerisinde yaşadığımız dijital ortam, kişilerin mahremiyet alanlarının ihlalini kolaylaştırmakta hatta saldırılara bile maruz bırakmaktadır.

İnternet, ağların ağı anlamına gelmekte ve dünya çapında milyonlarca bilgisayarı birbirine bağlayan bir sistem olarak tanımlanabilmektedir. İnternet, ağları birbirine bağlayan, her türlü veriyi sayısallaştırarak bireysel, ulusal ve küresel ölçeklerde alınıp verilmesini sağlayan, bunu şifreleme veya şifre çözme yöntemine dayalı olarak yapan ve özel bir dil kullanımı ile gerçekleştirilen çoklu ortamdır. İnternetin gelişmesi ile sayısal ortamda gerçekleştirilen iletişim sanal bir iletişimdir. İnternet ile etkili bir iletişim süreci oluşmuştur. Bu iletişim ortamında yazı, ses ve görüntü aynı ortamda kullanılabilmekte ve bu

164 Şahika Eroğlu, “Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı ve Kişisel Veriler: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Mahremiyet ve Kişisel Veri Algılarının Analizi” Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 35/2, (Aralık 2018), 132.

durum onu daha etkin kılmaktadır.<sup>165</sup> “İnternet, iletişim teknolojilerinin bir koleksiyonudur, yazılı iletişim araçları, telefon, iletişim uyduları, yazılı, sesli ve görüntülü kitle iletişim araçları, kitap, fotoğraf, bilgi kaydetme / depolama teknikleri gibi tüm iletişim tekniklerini kullanır. İnternet tüm medya fonksiyonlarını yerine getirir, ticari fırsatlar yaratır ve etkileşimli olarak iletişim sağlar.”<sup>166</sup>

Günümüzde neredeyse her insanın hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelen internet, bir iletişim kanalı, sosyal çevre, bilgi kaynağı ve işlem ortamı kabul edilmektedir. Bu durum, kişilerin internet üzerinden daha çok bilgi paylaşımında bulunmalarına neden olmaktadır. Artık her insan alış verişten iletişime, vergi-borç ödemekten haberleri takip etmeye, müzik dinlemekten fotoğraf ve video paylaşmaya kadar günlük birçok aktiviteyi yerine getirirken bilinçli ya da bilinçsiz, istekli ya da isteksiz bir biçimde kişisel bilgilerini açıklamak durumunda kalmaktadır. Aynı şekilde kişiler özel yaşantılarına dair birçok bilgiyi de paylaşabilmektedir. İşte bu durum, kişisel verileri açıklanmadan günlük işlerin yürütülmesini neredeyse imkânsız kılmaktadır.<sup>167</sup> İnsanların başkalarının bilmemesi ya da sadece belli kişilerin bilmesi gereken özel bilgileri, duyguları ve hayatları vardır. Teknolojinin günümüzdeki kadar gelişmediği dönemlerde bu tür bilgilerin paylaşımı kişinin yakın çevresi ile sınırlı idi. Oysa şimdiki teknolojik gelişmeler ile oluşan küreselleşen dünyada ve dijital yaşamda bu tür bilgilere ulaşmak çok kolay hale gelmiştir.<sup>168</sup>

Dijital ortamda davranış biçimlerinde uyulması gereken kurallar, kişinin ne tür bilgileri kimlerle paylaşabileceği, gizli ve özel bilgilerin neler olduğu konusunun tekrar gözden geçirilmesi artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu konuda hem ebeveynlerde hem de gençlerde dijital mahre-

165 Hamza Çakır- Hakan Topçu, “Bir İletişim Dili Olarak İnternet”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2005), 75.

166 Arda Almali, “Bir Toplumun Ahlaksal Metaforu Olarak Sosyal Medya Ve Modern Zamanda Ahlakın Evrimleşmesi”, Yeni Medya Elektronik Dergi, 3/1 (Ocak, 2019), 5.

167 Şahika Eroğlu, “Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı”, 131.

168 Fatma Barkuş - Mustafa Koç, “Dijital Mahremiyet Kavramı ve İlgili Çalışmalar Üzerine Bir Derleme”, Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi, 3/1, (2019), 36.

miyet hakkında farkındalık oluşturmak, dijital hayatın bilinçli olarak sürdürülebilmesi için gereken ilkeleri benimsetmek hayati bir öneme sahiptir.

Sosyal medyada herkes hemen her şeyi bilmek istemekte ve bunu herkesin görmesini de arzulamaktadır.<sup>169</sup> Çünkü bireyin sosyal medyada geçirdiği süre arttıkça, gerçek yaşam ilişkilerini bu mecraya taşıma ve bu nedenle de gerçek yaşam örüntülerinden kopma düzeyi de artmaktadır. Kullanıcı kimi zaman bir fotoğraf paylaşımıyla, kimi zaman bir gruba katılmakla etkinlikler düzenleyerek kim olduğunu, nasıl bir yaşam tarzı sürdürdüğünü göstermeye çalışmaktadır. Yani kendisine ilişkin bilgileri sergileyerek bir tür toplumsal görünürlük kazanmak istemektedir. Sosyal ağlar aracılığıyla bir kimlik inşa etme, mahremiyet ve gözetim gibi birtakım sorunları ortaya çıkarmaktadır. Sosyal ağlarda yapılan paylaşımınla kendi varlığını, var olduğunu göstermek isteyen birey, aynı zamanda diğer kullanıcılardan farklılıklarını sergilemek istemektedir. Sosyal ağlarda sıra dışı ve fenomen olmak, artık kimi çevrelerde, özellikle gençler ve ergenlerde bir amaç haline gelmiş durumdadır. Neredeyse sıradan olmadıklarını kanıtlama çabaları ve ideal kimlik oluşturma istekleri tek hedef haline gelmiştir.<sup>170</sup> Sosyal ağlar bir yandan kullanıcının sürekli kimlik arayışında olduğu bir alan oluşturarak onu bireyselleştirirken öte yandan farklı sosyal çevrelerden arkadaşlarını bir araya getirdiği bir işlevle “belirsizliklerle dolu” bir dünyada yaşayan kullanıcıya bir gruba/ cemaate aidiyet duygusu da yaşatmaktadır. Bu yönüyle sosyal medya, insanları ortak değerler ve çıkarlar etrafında bir araya getiren sanal topluluklara katabilmektedir.<sup>171</sup>

Bilgi işlemeye dayalı bu yeni gözetim pratikleri ve ifşa durumları, kişinin günlük hayatı içerisinde oynamış olduğu roller silsilesi boyunca hemen herkesin kontrol edildiği, gözetlendiği, sınındığı, incelendiği, değerlendirildiği ve yargılandığı bir şeffaflık ortaya çıkmaktadır.<sup>172</sup> Bu da mahremiyet kaybı anlamına gelmektedir.

169 Sema Karabıyık, “Mahremiyetin Sonu mu?”, Nihayet Aylık Dergi 14, (Şubat 2016), 18-19.

170 Utma, “Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni”, 1194.

171 Utma, “Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni”, 1195.

172 Zygmunt Bauman-David Lyon, Akışkan Gözetim, Çev. E. Yılmaz, (İstanbul: Ayrıntı Yay. 2013), 21.

Beğenilme kültürünün pençesine düşen, daha çok beğenilmek için yaşamaya çalışanların gerçek duygu ve düşünceleri zamanla körelmektedir. Sosyal medya, zihin sömürgeleşmesinin başka ama oldukça etkili bir versiyonudur.<sup>173</sup> Sosyal ağlar, bireylere gerçek kimliğini gizleyerek profil oluşturma imkanı vermekle, kişi sahip olduğu kimlikle değil idealindeki kimlik ve görünümüyle diğer insanlarla etkileşimde bulunabildiği için de bir anlamda onun yalnızlık duygularını gidermesine ortam hazırlayabilmektedir. Ortamın yapısı çok sayıda farklı kimliğin bir anda üretilmesine, hızlı bir biçimde tüketilmesine ve yerine yenilerinin inşa edilmesine uygun durumdadır. Siber ortamdaki genel ahlaki değerlerin yaptırımından uzak olma durumu, insanların yüzlerine sayısız maskeler takmasına ve “yeni kimlikler”<sup>174</sup> oluşturmaya neden olmakta böylece kişiye davranışlarında bir serbestlik ve ilkesizlik sağlamaktadır. Başkalarını eleştirirken, değerlendirirken ya da yorumlarken ahlak, edep ve nezaket bir tarafa bırakılabilmektedir.

Sosyal medyanın da bir parçası olduğu dijital alanda ya da radikal bir bireyselleşmenin yaşandığı evren haline gelen bu mecrada yer almak, toplumsal değişimin dinamiklerini ve yaşamın kendisini ‘dönüştürücü’ bir hale gelmiştir. İnternet, geniş kitleleri kapsayan çok sesli ve çoğulcu bir karakteristikteki her tür tartışmanın özgür bir biçimde gündeme geldiği yeni bir kamusal alan ve interaktif bir platform olarak kabul edilmektedir. Oysa bireylerin kendi dünya görüşleri doğrultusunda yaptıkları süzgeçten geçirme işlemleri sonrasında bakış açılarında bir daralma ve buna bağlı olarak birlikte yaşama, tahammül ve hoşgörüyü yöneltilmiş bir tehdit olarak da kendisini göstermeye başlamıştır.<sup>175</sup>

İnternette birlikte coğrafi sınırlar ortadan kalkmış, milli kültürü oluşturan değerlerin yerini, sanal cemaat denilen daha küçük elektronik değerler almaya başlamıştır. Sanal cemaatlerde bireylerin enformasyon arayışından çok, ‘ötekinin yok edildiği’ bir toplumsal ilişki aranma-

173 Karabıyık, “Mahremiyetin Sonu mu?”, 19.

174 Utma, “Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni”, 1195.

175 Uğur Dolgun, “Gözetim Toplumu: 21. Yüzyılda Özgürlüklerin Ve Mahremiyetlerin Sonu”, Çağdaş Toplumsal Süreçler, ed. Veyssel Bozkurt, (Erzurum: Atatürk Ün. Yay. 2014), 12.

ya başlanmıştır. Ötekine karşı tahammülsüzlük üzerine oluşturulan ve her üyesinin aynı paydada bulunduğu sanal cemaatler, aralarındaki ortak noktalar yoluyla simetriyi öne çıkararak ‘farklılıkları’ ısrarla reddedip küçülme ve içe dönme gibi bir sakıncalı durumla karşı karşıya da kalabilmektedir.<sup>176</sup> İstenmeyen, beğenilmeyen, farklı düşünen insanların, yani kendi sanal cemaatinden olmayan kişilerin mahremiyetini ihlal etmekte ise bir sakınca görülmemektedir.

Sosyal medyanın diyaloga dayalı bir tartışma ortamı oluşturması beklentisiyle, insanlığın yararına olan, adaletsizliklere, haksızlıklara karşı çıkılan bir alan gibi düşünülmekteydi. Bu işlev belli oranda görülebilmektedir. Ancak sosyal medya, herkesin kendi tribünlerine oynadığı, nefret söyleminin, siyasi kutuplaşmanın tırmanışa geçmesinin de en önemli nedeni olabilmektedir. Herkesin aracısız ham veriyle yüzleşmesi, kendi fikrine aykırı bir içerik nedeniyle belki daha fazla kutuplaştırmıyor ama kişi, kendi fikirlerinde olan, kendi dünya görüşündeki insanları takip ediyor. Diğerlerini takip etmiyor. Dünyada herkesin kendisi gibi düşündüğünü, farklı düşünenlerin ise öteki olduğunu varsayıyor.<sup>177</sup> Sanal cemaatlerde öteki ile bir arada olma, ötekinin varlığına katlanma veya ortak bir payda bulmak için çabalama gibi zorunluluklar söz konusu olmamaktadır. Çünkü sanal cemaatler bireysel planda özgürce yapılan ve ötekini keyfi olarak dışlayan seçimler üzerine kurulmaktadır. Bu durum, farklı ve karşıt kimlikler ile kültürlerin varlığına dayalı olarak ortak bir yaşam çabası ve karşılıklı tolerans zeminini yok etmektedir.<sup>178</sup> Bu anlamıyla toplumsal bütünlük için bir tehdit unsuru olabilmektedir.

Modern hayatta mahremiyet ihlali, sadece gözetim yoluyla değil, bir başka ve ilginç bir biçimde bireyin kendisini ifşa etmesi, yani bileerek ve isteyerek kendini teşhir etmesiyle de olabilmektedir. Artık günümüzde gelenen son nokta, bireylerin gözetlenmekten haz duymaya evrilmesi durumudur. Toplumsal kaygı, artık gözetlenmekten çıkmış,

176 Dolgun, “Gözetim Toplumu”, 11.

177 Mete Çubukçu, “Pasaport”, Ntv (19 Aralık 2020), 16:10-16:50.

178 Dolgun, “Gözetim Toplumu”, 12.

göz önünde bulunmamak haline gelmiştir. Görünürlüklerini, erişilebilirliklerini artıran teknolojik araçlara, medya organlarına büyük bir istek ve arzu ile yönelen, her an her yerde görünebilme kaygısı taşıyan bireylerin toplamı anlamında bir teşhir toplumundan bahsetmek artık mümkündür. Artık hem gözetleyen, hem gözetlenen, gözetlendiğinin farkında olan, bunu talep eden ve bundan zevk alan bir insan tipiyle karşı karşıyayız. Sosyal medyanın ilk yıllarında gerçek kimliğini gizleyip rumuz ve sahte profil ile bir tür maske takarak sanal dünyanın anonimliği içerisinde gezen birey, günümüzde sanal dünyanın gerçek(!) kamusal alanlarında bizzat kendi kimliği ile yer almaktadır. Özellikle son zamanlarda popüler sosyal medya platformlarına kullanıcılar gerçek isimleriyle üye olarak fotoğraf, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, adres, telefon, medeni durum/ilişki, ilgi alanları, akrabaları, arkadaşları, izlediği diziler/filmler, seyahatleri vb. kişisel bilgilerini diğer kullanıcılarla rahatlıkla paylaşmaktadırlar. Bu tür sanal kamusal alanlarda kişinin gerçek bilgilerini paylaşması gerekir ve böylece kullanıcıların görünürlüğü ve bilinirliği sağlanmış olacaktır.<sup>179</sup>

Sosyal medyanın paylaşım mantığı, birçok şeyin mahrem olup olmasına bakılmaksızın sergilendiği ve seyredildiği kadarıyla değer kazandığı bir işleyişe dayanmaktadır. Sosyal medya bakılana kurulan ilişkinin, bir seyir ilişkisine, sözün kendisinin de vitrine dönüştüğü bir dünya durumundadır. Birey böyle bir dünyada adeta vitrinde hayatını sürdürmektedir.<sup>180</sup> Başkaları tarafından görülüyor olmak, ilgiyi kendi üzerinde toplamak suretiyle fark edilme anlamına gelmektedir.<sup>181</sup>

*'Hani Namahreme ben söyleyemem kızlarımın,*

*Karımın ismini... Hem öldürürüm, sorma sakın!'*

*Diye tahrir-i nüfus istemeyen er kişiler!*

*Hani, göstermediler eski celadetten eser;*

179 Hülya Öztekin - Ahmet Öztekin, "Modernleşme-Mahremiyet İlişkisi Ve Siber Mekânda Mahremiyetin Aleniyyete Dönüşmesi", E-Journal of New World Sciences Academy, 5/4 (2010), 537.

180 Utma, "Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni", 1196.

181 Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, Şov ve Mahrem, (İstanbul: Timaş Yay. 2006), 15.

*Fuḫṣu i'laya koṣan bir süri namerd öteden,  
Ne selamlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken!*<sup>182</sup>

Mehmet Akif'in Safahat'ında dile getirdiği yukarıdaki dizelerde olduğu gibi; isimlerini bile söylemekten sakınanların resimleri teşhir eden çocuklarının yaşadığı o büyük dönüşüm, dijital hayatın bize bir dayatmasıdır. Elektronik ortamda kişinin anlayışı öyle bir değişime uğruyor ki, burada her şey adeta mübahlaşıyor. Tabi yukarıdaki dizelerde dile getirilen tavrı; 'onlara o kadar değer veriyor ki ismini ulu orta anmaktan, muhatabının kulaklarından bile sakınıyor' şeklinde anlaşıldığı dönemden 'birey olarak hanımlara hiç değer verilmiyor-muş, isimleri bile anılmıyormuş'<sup>183</sup> şeklinde anlaşıldığı günümüze göre değerlendirmek de mümkün.

Birilerinin bilgisayarındaki masaüstünde, cep telefonunda, çantasındaki bilgisayarda, tablette istediği an ulaşabileceği ve bakabileceği yerde yapılan paylaşımlara, insanlar fitrî tecessüs zafiyetinden kaynaklı olarak ilk işleri resimlere bakmak olmaktadır. Evlerde hatıra albümlerinde "özel" olduğu için saklanan resimler, erişime açılınca, elektronik ortamda o himaye duygusu tamamen yok oluyor. Bir şey dijital / elektronik ortama girince apayrı bir muhafaza halesine bürünmekte ve hatta orada temel bazı endişeler ortadan kalkabilmektedir. Anne babanın yanında konuşulması normal şartlarda uygun bulunmayan hatta edep dışı kabul edilen 'meşk' ifadeleri kullanılırken büyüklerin yazılanları okuması ve görmesi diye bir endişe hiç gündeme alınmıyor. Oysa iki kişi arasında paylaşılması, söylenmesi gerekenler, süslü cümleler, aslında ikisi arasında olduğu sürece tabii ve fitri olduğu gibi, bunun üçüncü kişilerin gözü önünde yapılması o kadar insan tabiatına aykırıdır. İnsanın ev ortamında, mutfakta, çalışma odasında bir anı resmederek herkesle paylaşabilmesi, aslında kendi doğal yapısı ile bir mücadele demektir.<sup>184</sup>

182 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, "Hakkın Sesleri/Hadis Tercümesi", Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, (Ankara: TDV yay. 2012), 183.

183 Selim Demirci, "İsimleri Bile Sakınanların Resimleri Teşhir Eden Çocukları", Nihayet Aylık Dergi 14, (Şubat 2016), 42-45.

184 Demirci, "İsimleri Bile Sakınanların Resimleri Teşhir Eden Çocukları", 42-45.



Kimi zaman iş o kadar abartılıyor ki çocuğun doğum öncesinden teşhirine başlanabiliyor. Çocuklarının belki ta doğum öncesi ultrason görüntüsünden başlayarak her anındaki görüntü ve fotoğrafları başkalarının gözü önünde arşivlenmekte ve arşivlenen bu görüntülerin çocukları müşkül duruma düşürme ihtimali çok yüksektir. Çocuğun mahremiyet sınırlarını ihmal etmenin onun gelecek hayatı üzerinde nasıl bir etkisinin olacağına farkında olunmamaktadır. Bütün bu teşhircilikten uzak durmanın, On-line itibarı korumanın yolu mahremiyet sınırları içerisinde kalmaktan geçmektedir.<sup>185</sup>

Sosyal medyada korunması gereken beden mahremiyeti<sup>186</sup>, mesken mahremiyeti<sup>187</sup>, bilgi mahremiyeti<sup>188</sup> ihlal edilmektedir. Bunun yanında kendini ifşa<sup>189</sup>, teccüs ve gıybet<sup>190</sup> ile daha pek çok husus bu sanal ortamlarda hızla yayılmaktadır. Böylece Allah'ın insana bedenlerini korunması adına tahsis ettiği mahremiyet kavramı hızla değerini kaybetmektedir. Çoğu zaman kişi yapıp ettikleri ile sınırlarını aştığının bile farkına varamadığı mahremiyet, önce sosyal medyada sonra da günlük hayatta sadece ismen varlığını sürdüren, içi boşaltılmış bir kavram haline gelmektedir.<sup>191</sup> Kullanılan sosyal medya platformlarının kendi kültürel kodlarının etkisi ile doğu ve batı medeniyetlerinin farklı mahremiyet algısı, dijital mahremiyetin boyutlarını belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Çünkü yaygın ve sık kullanılan sosyal medya platformları genellikle batı kültürünün ürünüdür. Batı toplumlarının kültürel kodlarında mahremiyet algısı, sır saklamanın geçersizliği, görüntünün içeriği, dış güzelliğin iç güzelliği, retoriğin özü, hırsın erdemleri baskılayışı, gösterişin endüstri haline gelişi, toplumsal dayanışma mekanizmalarının zayıflaması ve bireyciliğin yaygınlaşması

185 Karabıyık, "Mahremiyetin Sonu mu?", 18-19.

186 en-Nûr, 24/30; el-Ahzâb, 33/59.

187 en-Nûr, 24/27; el-Ahzâb, 33/53.

188 el-Hicr, 15/18; el-Mücâdele, 58/8.

189 en-Nûr 24/19.

190 ael-Hucurât, 49/12.

191 Nilüfer Sena Çalık, "Beden, Mesken ve Bilgi Mahremiyeti Açısından Sosyal Medyadaki Tasarrufların Fikhi Açıdan Değerlendirilmesi", *Turkish Academic Research Review*, 3/1 (Haziran 2018), 27. (25-44)

gibi özetlenebilir.<sup>192</sup> Bu durum, bize teknolojinin ahlakını beraberinde getirdiğini de en bariz şekilde göstermektedir.

Dikizleme, hem dikizleyen hem de dikizlenen kişide bağımlılık yapmaktadır ve bulaşıcıdır. İnsanlar birilerini merak edip araştırdıkça bu arından onunla rekabet etmeyi getiriyor. Hatta sevmediği kişiyi, ne yapıyor diye denetleme amacıyla takip ettirebiliyor. Kimi zaman kendisinin de en az onun kadar sosyal olduğunu, ezilmiş olmadığını, belki yüzüne karşı söyleyemeyeceği, buna cesaret edemeyeceği sözleri sosyal medyada rahatlıkla dile getirerek başkalarıyla hesaplaştığı, yerine göre meydan okuduğu bir platforma dönüştürülebilir. Bütün bunlar yapılırken kişi kendisini her türlü sınırlamadan uzak tutabiliyor. Özendirmeden haset etmeye, riyadan kul hakkına birçok ahlaki, insani değer dikkate alınmadığı gibi ne kendisinin ne de ötekinin mahremiyeti hiçte önemsenmiyor.

Gözetimin çift yönlü bir yapıya kavuştuğu zamanlardayız artık. Görünen kısmı gündelik pratiklerin alışılmışlığı içerisine gömülmüş, alışverişten araç kullanmaya, telefon etmeden sohbeta pek çok insani davranışla bütünleşmiş bir durumdadır. Ancak arka plandaki kısım ise bu görünen sıradanlığın ruhunu besleyen dijital örgü olmaktadır. Dijital gözetimin nesnesi olan bireyler, çoğu zaman bu gözetimin farkına varamazlar ya da boyutları hakkında bir fikirleri bulunmamaktadır.

Artık gözetleyen ve gözetlenen ayrımı ortadan kalkmış, her birey aynı anda hem gözetleyen hem gözetlenen bir varlık konumuna gelmiştir. İnsanların kişisel bilgilerinin, alışveriş alışkanlıklarının, gittiği yerlerin, tercihlerinin, nasıl hareket ettiğinin yani hemen hemen her şeyin sanal ağ aracılığıyla kayıt altına alındığı bu dönemde, insanlar ne zaman ne ölçüde izlendiğinden, nelerinin ne ölçüde bilinip bilinmediğinden asla emin değildirler. Geline bu noktada içerisinde bulunduğu durumu zamanla kanıksayan birey, gittikçe daha umursamaz bir hale düşmekte ve kendisine ilişkin ne varsa göz önüne sererek gözetim kültürünün bir nesnesi haline gelmektedir.<sup>193</sup>

192 UHİM “Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması” sosyal-paylasim-siteleri-sorusturmasi-2723-d.pdf (uhim.org) (Erişim 06 Aralık2020).

193 Sefer Kalamın, “Yeni Medya ve Mahremiyetin Dönüşümü”, *UHİVE Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (2017), 6.

## 1.8. Mahremiyeti İhlal Eden Durumlar

Bireyin manevi hayatını oluşturan ve şahsiyet hakları olarak adlandırılan şeref ve namusunu korumak, İslam geleneğinde ahlaki form şeklinde birtakım tedbir ve ilkelerle korunmuştur. Bu durum, bazı hukuki hükümlerin manevi müeyyidesi ve hedefi olarak ele alınmış, insanların onur ve haysiyetini, özel hayatı ve mahremiyetini ihlal edenlere, tazir ve manevi tazminat gibi cezalar öngörülmüştür.<sup>194</sup>

İnsanın manevi hayatına zarar veren ve onu toplum içerisinde küçük düşüren davranışlar, mahrem alanı da ihlal etmektedir. İster mahrem alanı ihlal etsin isterse de bu alanın dışında kalsın alay etme, ayıplama, kınama, lakap takma, hakaret etme, tecessüs/başkalarına ait bilgiyi araştırma, gıybet, sırrı ifşa etme, iftira atma ve söz taşıma gibi tutum ve davranışlar kesinlikle yasaklanmıştır. İnsanın manevi hayatını oluşturan ırz, namus, şöhret, şeref ve haysiyeti, maddi hayatı gibi hatta ondan daha mukaddes ve saygıya layıktır. Sözlü ya da fiili olarak insanın bir kimse- nin manevi hayatına yönelik her türlü ihlal ve tecavüz, adaletten kaynaklanan sosyal bir görev olarak ahlak kurallarına göre yasaklanmıştır.<sup>195</sup>

Mahremiyet, insanın bireysel ve toplumsal hayatını kapsayan “dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması” olarak ifade edilen beş zorunlu ilkenin korunmasını ilgilendirir. Ayrıca dil için de bir mahremiyet sınırı ve sorumluluğu söz konusudur. Dil, kötü ve zararlı amaçlar için kolaylıkla manipüle edilebildiği için insani ilişkilerde saydığımız bu beş ilkeyi ihlal edici konuşmalardan uzak tutulmalıdır. Dil, inanç, görüş ve fikirlere saygı esası üzerine bina edilmeli, insanların en kutsallarından sayılan dinlerine karşı hassas olunmalıdır.<sup>196</sup> Sözleri asıl bağlam ve anlamından çıkarmak, akli çeldirici yanıltıcı söz söylemek, diğer insanlarla iletişimde onu töhmet altında bırakacak ve mahremiyet ihlaline neden

194 Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yay. Ty.), 7/271 vd.

195 Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlak Derstleri*, (Ankara: DİB yay. 2016), 332.

196 Tahsin Yurttaş, *İslam Düşüncesinde Dilin Ahlakiliği ve Mahremiyeti*, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2016), 1/434 vd.

olacak söz ve yaklaşımlardan uzak durarak sözü edepli kılmak gerekir. Aynı şekilde kötü sözü, iftirayı yaymak da mahremiyet ihlalidir. Benzer şekilde mahremiyeti ihlal edecek kaba, argo, müstehcen sözlerin kullanımından da uzak durulmalıdır. Şimdi kişi mahremiyetini ihlal eden tutum ve davranışlar içerisinde yer alan “tecessüs, sırrı ifşa etme, gıybet, iftira, söz taşıma, istihza ve ayıplama” konularını tek tek ele alınacaktır.

### a. Bireyin Özelini Araştırma/Tecessüs

İnsanın içerisinde yaşadığı topluma yönelik olarak açık, bilinen bir yaşantısı, hayatı olduğu gibi kendisine ait, başkalarına açmadığı, gizlediği ya da başkaları tarafından bilinmesini istemediği özel hayatı vardır. Kişinin toplumla ilgili olan yönünün herkese açık olması nedeniyle bir gizliliği söz konusu olmayabilir. Fakat özel hayatı başkaları açısından gizlilik arz ettiği için kişi, bu durumunu kendisi açıklamadıkça başkalarının bunu gizlice araştırıp ortaya koyması asla doğru olmayan, hatta suç teşkil eden ve Kur’an’da ‘tecessüs’ kavramıyla sakındırılan davranışlardır. İnsanın mahremiyetini ihlal edip, özel hayatıyla ilgili bilgilerin araştırılması, mahremiyeti ihlal eden konuların başında gelmektedir.

Tecessüs, sözlükte *“belli etmeden kendini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye çalışma; merakını gidermeye çalışma, görme, anlama merakı”*<sup>197</sup> olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki bir terim olarak bir kimsenin özel durumunu merak edip öğrenmek için onun bilgisi ve rızası dışında gizlice araştırma yapması anlamındadır. Tecessüs kavramı daha çok, kötü amaçlı araştırmalar hakkında kullanılmaktadır.<sup>198</sup> Kelimenin kökeni olan *Cess, bir kişinin hastalığını veya sağlığını anlamak için nabzını yoklamak anlamında olup, el ile yoklamak ve haber araştırmak anlamındadır. Tecessüs dikkatle ve gayretle araştırmak demek olup casus kelimesi de bu köktendir.*<sup>199</sup> “Özel sır” şeklinde ifade edilen bilgilerin kişilerin isteği dışında bilinçli olarak gizlice öğrenilmesi, bir mahremiyet ihlalidir. Bunun ahlaki karşılığı “tecessüs” kavramıdır.<sup>200</sup>

197 Güncel Türkçe Sözlük, “Tecessüs”, (Erişim 08 Ekim 2020).

198 Çağrı, “Tecessüs”, 40/246.

199 Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/208.

200 Çınar, “Bilgi Mahremiyeti”, 69.

İnsan yaratılıştan gelen ve hiç kimsenin iptal, ihlal ve yok edemeceği bazı haklara sahiptir. İnsana verilen üstünlüklerin en eskisi, en geniş, en kapsamlısı ve devamlı olanı onun masuniyeti ve himayede ki üstünlüğüdür. Bu, insanın sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerinin, onur ve şerefine korunmaya ve saygıya layık olduğunun göstergesidir. İslam geleneğinde herkesin kanı, malı, ırzı, nesebi, vatandaşlık hak ve hürriyetleri ihlal edilmekten korunmuştur. Bu haklardan feragat etme ve bunları ihlal etme yetkisi kendisine dahi verilmemektedir. İslam'ın en temel prensip ve hedeflerinin başında, din, ahlak ve hukuk bakımından insan onurunu ve şerefine korumak gelmektedir. Diğer prensip ve hükümler bunun üzerine kurulur ve buna göre değerlendirmeye alınır. İnsanın manevi hayatını oluşturan bu manevi değerler için canın rahatlıkla feda edilebildiği bir anlayışla, insanın mahremiyeti her türlü tecavüden, ihlalden korunmuştur. Bir insanın ırz ve namusunu, şeref, şöhret ve haysiyetini sarsacak ve ihlal edecek sözlü veya fiili herhangi bir hareket, buna yönelik gizli bilgilerin araştırılması, onun manevi hayatına tecavüz sayılmakta ve mahremiyetini ihlal etme anlamına gelmektedir.<sup>201</sup> İslam hukukuna göre gizlenen durum bir münker bile olsa, araştırarak, tecessüs yoluyla onu ortaya çıkarmak caiz görülmemektedir.<sup>202</sup>

Hucurât suresinde; *“Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahdır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin giybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Tabii ki bundan tiksindir! Allah'a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.”*<sup>203</sup> buyurularak insanların gizli kalmasını istedikleri özel durumlarına vakıf olmak için yapılan kötü niyetli araştırma eylemi, *tecessüs* kelimesiyle ifade edilmiştir. Toplumda kardeşlik bağlarının kopmasına ve toplumsal barışın bozulmasına yol açacak olan bu mahremiyet ihlalinden sakınılması dile getirilmiştir. Mahiyetini kaoramak için bir şeye gözünü dikip bakmak, incelemek, bir iş veya durumu araştırmak,

201 Akseki, *Ahlak Dersleri*, 331-332; *Kahraman, Mahremiyet*, 15-16.

202 Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, (İstanbul: Yeni Şafak, 1996), 2/317.

203 el-Hucurât, 49/12.

peşine düşüp kovuşturmak anlamındaki *tecessüs* bu ayetle yasaklanmakta olup, bir kişiyi toplum içerisinde mahcup etmek ve aşağılamak amacıyla ayıbını araştırıp açığa çıkarmanın<sup>204</sup> kastedildiği de ifade edilmektedir. Yine ayetten; insanların bilinmeyen sırlarının bırakılıp görülebilen halleriyle ilgilenilmesi, onları bununla övme ya da yermenin<sup>205</sup> uygun olacağı da anlaşılmaktadır. Kişinin kendisini ilgilendirmeyen, başkalarının özel durumlarını ve mahremiyetini ihlal etme amaçlı *tecessüs*le ilgili olarak bir başka ayette: “*Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin ardına düşme! Zira kulak, göz ve kalp; bunların hepsi ondan sorumludur.*”<sup>206</sup> şeklinde men edilerek ortaya çıkacak sorumluluğa dikkat çekilmektedir.

Hz. Peygamber de Kur’an kaynaklı kalbi, akli, anlayışı, bilinci temiz yani ahlaklı bir nesil oluşturmaya çalıştığı İslam toplumunda toplumsal barışı ve kardeşliği zedeleyecek tutum ve davranışlardan sakındırmak amacıyla mahremiyeti ihlal edebilecek davranışlara değinmiştir. Müslümanların birbirleri hakkında suizanda bulunması, benlik çekişmesine girişmesi, birbirlerine haset etmesi, kin duygularını beslemesi, sırt çevirmesi, birbirinden kopması gibi tutum ve davranışlardan kaçınılmasını, birbirlerinin kusurlarının gizlice araştırılıp bilgi toplanması ve konuşulanların izinsiz olarak dinlenilmesini yasaklamıştır.<sup>207</sup> Müslümanların birbirinin kardeşi olduğunu ve ona haksızlık edemeyeceğini, onu aşağılayıp küçük düşürmeyeceğini vurgulamıştır.<sup>208</sup> Ayrıca Müslüman bir kardeşini küçük düşürmesinin kendisine kötülük olarak yeterli olacağını, bir Müslümanın diğer Müslümanın kanına, malına, namus ve şerefine zarar vermesinin haram olduğunu belirtmiştir.<sup>209</sup> Yine hadislerde insanların gizli durum ve halleriyle ilgili bilgilerin saklanması durumunda, saklayan kişinin kusurlarının kı-

204 M. Zeki Duman, *Beyân’ul-Hak*, (Ankara: Fecr Yay. 2016), 1739.

205 Ebu Ca’fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’lKur’ân, tah. Abdullah b. Abdu’lMuhsin et-Türki*, (Kahire: Daru’l Hicr, 2001), 21/394-395.

206 el-İsrâ, 17/36.

207 Çağrı, “*Tecessüs*”, 247.

208 Buhari, “*Edeb*”, 57-58; Müslim “*Birr*”, 27, 30.

209 Buhari, “*İkrah*”, 7, Müslim, “*Birr*”, 32.

yamet günü Allah tarafından saklı tutulacağı, tam tersi insanların özel hayatlarına ve mahremiyetlerine ilişkin bildiklerini etrafa yayanların gizli kötülüklerinin aynı şekilde kıyamet günü açığa çıkarılıp kendilerinin rezil edileceklerini<sup>210</sup> buyuran Hz. Peygamber, bu şekilde gizli bilgilerin açığa çıkarılmasından sakındırmıştır.

İnsanların mahremiyetine saygı duyulmasının önemini vurgulandığı bir rivayete göre Hz. Peygamber, bir kimsenin başkasının evinin içerisine bakmasının helal olmadığını belirtmiştir.<sup>211</sup> Başkasına ait yazılı bir metne izinsiz bakılmasından da sakındıran<sup>212</sup> Hz. Peygamber, insanların mahremiyetine riayet edilmesinin önemini belirterek tecessüsten uzak durulmasını istemiştir. Bir kimsenin biriyle konuşmasını başkalarının işitip işitmediğini öğrenmek için etrafına bakınması halinde dinleyen için bunun gizli olduğunu<sup>213</sup> belirtmek suretiyle mahremiyet ihlali yapılmamasını emretmiştir.

Gazali, insanların özel hallerinin merak edilip araştırılmasının, bu konularla ilgili soru sorulmasının, Müslümanlar arasında gözetilmesi gereken haklar kapsamında olup bunların kaçınılması gereken durumlar olduğunu belirtir. Erdemli bir müminin Müslüman kardeşinin güzel yönlerini öne çıkararak, gönlünde ona karşı sevgi ve saygı duygularının geliyeceğini belirtir. Suizannın yasaklanmasını, insanın kardeşine olumsuz duygular ve davranışlar beslemesine neden olmasına bağlamakta, insanın kendi kusurlarını gizlediği gibi kardeşinin kusurlarını da gizlemesi gerektiğini belirtmektedir.<sup>214</sup>

İnsanlarda kusur aramak zan sonrasında yapılan bir hareket olabileceği gibi kötülükleri anlamak ve ayıpları açıklamak için ilk başta girilen bir davranış da olabilir. Kur'an bu aşağılık hareketi ahlaki açıdan

210 Ebu Davud Süleyman b. El-Eş'as b. İshak es-Sicistani, *es-Sünen, Tah. Muhammed Nasir'uddin el Elbani, (Kuveyt: Müessesetü Guras 2002), "Edeb", 35.*

211 Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü 'i Tirmizî ve hüve el Câmi'ul Kebîr, th. Merkez'ül Buhûs, (Kahire: Daru't-Te'sîl, 1437/2016), "Salat", 148.*

212 Ebu Davud, "Edeb", 126, 127.

213 Ebu Davud, "Edeb", 37; Tirmizî, "Birr", 1960.

214 Bk. Gazali, Ebu Hamid Muhammed, *İhya'u ulumid din, çev. Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Arslan Yay. 1993), 2/452.*

eleştirmekte ve böylece başkalarının gizliliklerini, mahremiyetlerini araştırmak ve fenalıklarını açıklamak gibi kötü davranışlardan gönülleri arındırmaya çalışmaktadır. Ayıpları araştırmamak İslam'ın sosyal nizamının hukuki ve tatbikî icraatının ana ilkelerinden birisidir. Şerefli bir varlık olan insan, hiçbir şekilde çiğnenemeyecek ve hiçbir halde dokunulmayacak hak ve hürriyetlere, şeref ve haysiyete sahiptir. İslam toplumunda insanlar hem kendilerinden, hem evlerinden hem de gizli kapalı, mahrem durumlarından emin olarak yaşarlar. Her ne sebeple olursa olsun kişilerin dokunulmazlığını çiğnemek, kişinin mahremiyetini ayaklar altına almak için bir neden olamaz. Her birey, içinde sakladıklarına göre değil dış görünüşüne göre değerlendirilir. Sadece dışarıya sızan ve emre aykırı hareketler kovuşturma konusu olabilir.<sup>215</sup>

Sâbıkalı olmayan, suç işleme bakımından ciddi şüpheye sebep olacak davranışları bulunmayan bir kimsenin gizlediği bir işini, davranışını, halini araştırmak ve açıklamak ise Hucurât suresindeki âyette yasaklanan tecessüs kapsamına girmektedir. İslam ahlakçalarına göre böyle bir tutum ayıptır, dine göre de câiz değildir, günahdır. Ancak düşmanların Müslümanlar hakkındaki plan, program ve niyetlerini anlamak amacıyla, zamanında tedbir almayı sağlamak gibi gerekçelerle casusluk faaliyeti, zaruret bulunması nedeniyle yasak kapsamına dahil edilmemiştir.<sup>216</sup>

Tecessüsün kamu yönetimiyle ilgisine ilişkin olarak İslam geleneğinde bir zorunluluk olmadıkça insanların özel hayatlarının kontrol edilemeyeceği, bir kötülüğün soruşturma konusu edilmesi durumunda tecessüs yoluyla değil apaçık görünmesi halinde bunun yapılabilceği, bir kişinin evinin kapısını kapaması durumunda kötü bir iş yaptığı kuşkusuyla içerisinin gözetlenemeyeceği ifade edilmektedir.<sup>217</sup> İnsanların gizli / mahrem hallerinin araştırılmasının onların huzurlarını bozup rahatsızlıklarına yol açacağına ilişkin bir başka rivayet<sup>218</sup> bu anlamdaki bir uyarı olarak görülebilir. Yöneticilerin halkı izletmesinin

215 Seyyid Kutub, *Fizilal-il Kur'an*, (İstanbul: Hikmet yayınları, ty.), ter. İ. Hakkı Şengüler vd., 13/503.

216 *Kuran Yolu (Erişim 16 Ekim 2020)*, el-Hucurât, 49/12.

217 Çağrı, "Tecessüs", 247.

218 Ebu Davud, "Edeb", 44.



toplumda güvensizlik doğuracağıın da bir işareti sayılabilir. Devletin yaptığı gizli denetleme, dinleme ve izlemeler konusunda da âlimler, dünyevi meselelerde zahire göre hüküm verileceğini, gizli hallere ilişkin hükmün Allah'a ait olduğunu konusunda söz birliği etmişlerdir. Buna göre özel hayatın gizliliği bir hak olup, insanların kendilerinin açığa vurması ya da gizledikleri şeyin aleniyet kazanması durumu dışında bu hak ve mahremiyet ihlal edilemez. Öte yandan gizli yapılan işlerin bireylere ve topluma ciddi zarar verme niteliği taşıdığı durumlarda başka yollardan elde edilecek bilgi ya da kanıtların bulunması, ya da gizli bilgi edinme amacının ülke güvenliğiyle ilgili olması durumlarında böyle bir yasaktan söz edilemez.<sup>219</sup>

İslam tarihinde devlet güvenliği ile ilgili aktarılan bir rivayette Hz. Ömer'in Medine sokaklarında dolaşırken şarkı söyleyen bir adamın sesini duyar. Seslerin geldiği evin duvarından atlayarak içeri girdiğinde, evde içki ve bir kadınla âlem yapıldığını görüp ev sahibine çıktığı, buna karşılık ev sahibinin Hz. Ömer'e tecessüsü yasaklayan (el-Hucurât 49/12), evlere kapılarından girmeyi emreden (el-Bakara 2/189) ve içeridekilere selâm verip izin almadan evlere girilemeyeceğini bildiren (en-Nûr 24/27) âyetleri hatırlattıktan sonra, "Buna göre ben bir günah işledim, sen üç günah işledin" dediği, bunun üzerine Ömer'in özür dileyip oradan ayrıldığı belirtilmektedir.<sup>220</sup> Bu rivayet, resmî görevlilerin de -bir zaruret olmadıkça- insanların özel hayatlarını kontrol edemeyeceğine delil gösterilir.

## b. Sırrı İfşa Etme

Sır saklamak ahlaki bir ödev olup, sır saklamama sabırsızlık ve tahammülsüzlükten kaynaklanan bir zaaf ve erdemsizlik, karakter bozukluğu ve hıyanet olarak bile değerlendirilebilmektedir. İnsanlarda görülebilecek en kötü hallerden birisi, bayağılık ve alçaklık olarak da görülen sır saklamama durumu, tehlikeli olabilecek bilgilerin ortalığa yayılmasına dahi neden olabilmektedir.<sup>221</sup>

219 Çağrıncı, "Tecessüs", 247.

220 Şehabü'd din Es-Seyyid el Alusi, *Ruh'ul Meani fi Tefsiri'l Kur'an'il Azim ve's Seb'il Mesani*, (Beyrut: Dâri İhyâi Tûrâsi'l Arabi, 1985), 26/157; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/208.

221 Çağrıncı, "Sır", 37, 114.

Kur'an'da sır kavramı, insanın içinde saklı tuttuğu özel durumu, duygu ve düşüncelerini, başkalarından saklayarak söylediği ve duyulmasını istemediği sözleri ve yaptığı işleri ifade etmek üzere çeşitli kalıplarda geçmektedir. Sır kavramının geçtiği bu ayetler, Allah'ın ilminin sınırsızlığını ifade etmek ve insanları uyarmak amacıyla ister sır olarak saklansın isterse de açığa vurulsun hiçbir sözün Allah'a gizli kalmayacağı, onun ilmi karşısında saklı tutulanla açığa vurulanın aynı durumda olduğu belirtilmektedir.<sup>222</sup> "Sırların ortaya döküleceği gün"ün<sup>223</sup> sahibi Allah'tır. Öte yandan bir kimsenin sırrını öğrenen ya da kendisine sır emanet edilen bir kimsenin o sırrı saklayacağına dair söz vermiş olacağını ifade eden "Verdiğiniz sözü ve yaptığınız anlaşmayı yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir."<sup>224</sup> ayetiyle insanların sır konusundaki tutumlarına dikkat çekilmektedir. Ayete göre sırrın sahibi olan kişi, o sırrın açıklanmasına izin vermediği sürece, hayatının sonuna kadar her yerde ve her zaman kendisine verilen sırrı korumakla yükümlüdür. Emanet olarak aldığı sırrı korumayan kimse, emanete riayet etmediği için Allah katında sorumlu tutulacaktır.<sup>225</sup>

Hz. Peygamber de hadislerinde insana ait bilgi mahremiyetini ihlal eden sırrı ifşa etmenin sorumluluğunu ve önemini belirtmiş ve müslümanların bu tür tutumlardan uzak durmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. "Kıyamet gününde Allah Teala'ya göre en fena insan, karısıyla mahremiyetini paylaştıktan sonra onun sırrını ifşa eden kimsedir."<sup>226</sup> "Kim bir Müslümanın gizli kalması gereken durumunu açığa vurmazsa Allah da kıyamet gününde onun gizliliklerini açığa vurmaz."<sup>227</sup> "Meclislerin (ve orada konuşulanların) emanet özelliği vardır."<sup>228</sup> "Bir adam bir sözü (birisine)

222 Çağrı, "Sır", 37, 114.

223 et-Târik, 86/9.

224 el-İsrâ, 17/34.

225 Yahya Şeref Nevevi, , *Riyazü's Salihin, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, ter. ve şerh, M. Yaşar Kandemir vd., (İstanbul: Erkam Yay. 2005), 4/86-87.*

226 Müslim, "Nikâh", 123124; Ebu Davud, "Edeb", 32.

227 Ebu Davud, "Edeb"38, 60; Tirmizi, "Hudud", 3, "Birr", 19.

228 Ebu Davud, "Edeb"; 32. Tirmizi, "Birr", 39.

söyleyip gittiğinde artık o söz, duyan için emanettir.”<sup>229</sup> Ayrıca Hz. Peygamber kendi şahsi sırlarının ve devlet sırlarının korunması yolunda hassasiyet gösterilmesi için ashabının dikkatini çekmiş<sup>230</sup> ve sırrı açığa çıkaran ya da ifşa edenleri cezalandırma durumunda kalmıştır.<sup>231</sup>

Sırrın açıklanması ve böylece mahremiyetin ihlaline ilişkin Hz. Peygamber’in ne kadar titiz olduğunu ve buna önem verdiğini gösteren örneklerden birisi de “Tahrim” suresinin iniş nedeni olarak aktarılanlar içerisindeki şu rivayettir:

*Hafsa ve Aişe, Hz. Peygamberin iki hanımı ve birbirlerinin de sıkı dostlarıydılar. Bir gün Hafsa babasının yanına gitti. Hz. Peygamber de cariyesi ile Hafsa’nın odasında bir süre vakit geçirdi. O gün, Aişe’nin sırası olan gündü. Hafsa döndüğünde onların içerde olduğunu fark etti, çıkmalarını bekledi ve bu arada çok kışkırdı. Sonunda Hz. Peygamber cariyesini dışarı gönderdi ve Hafsa içeri girdi. Ona, “içeride yanında kimin olduğunu gördüm ve bu beni çok üzdü” dedi. Hz. Peygamber de, “sana sır vereyim, sen de bu sırrı koru” dedi. Hafsa bu sırrın ne olduğunu sorunca, “şahit ol ki sırf seni razı etmek için bu cariyeyi kendime haram kılıyorum” dedi. Hafsa ve Aişe, Hz. Peygamberin diğer eşlerine karşı dayanışma içerisindeydiler. Bu yüzden Hafsa gidip olanları Aişe’ye anlattı, “Hz. Peygamber cariyesini kendisine haram kıldı, müjde sana!” dedi. Hz. Peygamber bu olayı öğrendi ve sonrasında “Talak” suresinin başındaki ayet indirildi.”<sup>232</sup>*

Burada Mevdudî’in konuyla ilgili şu açıklaması dikkat çekicidir: Bu surede Hz. Peygamber hanımlarını memnun etmek için helal olan bir şeyi kendisine haram kılmasından söz edilmektedir. Allah’ın kendilerini “müminlerin anneleri” diye niteleyip müslümanların onlara

229 Ebu Davud, “Edeb”; 32. Tirmizi, “Birr”, 19.

230 Buhâri, “Nikâh”, 33; Müslim, “Fedâil’üs sahabe”, 97-99; İbni Mâce, “Cenâiz”, 64.

231 Kahraman, “Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı”, 43.

232 Muhammed Abid el-Cabiri, *Fehm’ül Kur’an*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: Mana Yay. 2014), 3/396. Birçok müfessir rivayette zikredilen cariyenin Maria olduğunu ifade etmelerine rağmen el-Cabiri tarihsel olarak bunun doğru olamayacağını, dolayısıyla onun başka bir cariyeye olduğunu söyler. Diğer rivayetler için bk. Alûsi, *Ruhu’l Meânî*, c.28, s.146147; Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, *Tefsiru’n Neseî*, (Kahire: Dâri İhyâi Kütübî’l Arabiyye, ty.), 4/269; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/142-143.

karşı saygı göstermelerini emrettiği Peygamber hanımları, taşıdıkları bazı zaafardan dolayı şiddetli bir biçimde ikaz edilmişlerdir. Bu ikaz Hz. Peygamber'e ve temiz eşlerine gizlice değil açıktan yapılarak Kur'an ayetleri içerisinde yer almıştır. Burada Allah'ın maksadı elbette Hz. Peygamberi ve eşlerini müslümanların gözünden düşürmek olamaz. Bu meselenin Kur'an'da zikredilmesinin nedeni, müminlere kendi önder ve büyüklerine saygı ve hürmetin sınırlarını öğretmektir. Hz. Muhammed (s), sadece bir peygamber olup ona gösterilen saygı, kendisinden hiçbir zaaf ve kusurun oluşmaması nedeniyle değil, Allah'ın insanlara gönderdiği bir numune-i imtisal olması dolayısıyladır. Bunun yanında sahabe ve Hz. Peygamber'in hanımları da hata işleyebilirler. Ama onların üstünlüğü Hz. Peygamber'in terbiyesi altında eğitilip, insanlara güzel örneklik teşkil etmeleri nedeniyledir.<sup>233</sup>

Yazır da bu olayın sırla bağlantısı şöyle açıklamaktadır:

*"Peygamber'in (s), hanımlarından birine sır olarak söylediği bir sözü o hanımı gizli tutmayıp Peygamberin hanımlarından en fazla görüştüğü diğer bir arkadaşına çılatmıştı. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber, sırrını gizlemediğinden dolayı ona çıkmıştı. Buna karşı da o ikisi birlikte arka çıkıp, dünya refah ve süsleriyle ilgili bazı dileklerde bulunarak, Hz. Peygamber'in diğer hanunlarını da alakadar edecek bir davranışta bulunmuşlardı. Bundan dolayı Rasulüallah'ın hem dünya hayatının önemsizliğini anlatmak, hem de ailesine bir ıslah dersi vererek netice itibariyle rızalarını yoklamak üzere kendisine helali haram eder yollu bir yemin ile öteden beri alışlagelmiş hayat tarzından ve haremlerinden (...) ayrılarak bir ay müddetle köşesine çekilmeyi tercih etmiş[ti]."*<sup>234</sup>

Söylenilen söz kişiye emanet olduğu için bunun ifşa edilmesi hıyanet sayılmaktadır. Sır saklayan kişilerin kendilerine sırrı verenden dahi sakladıkları görülebilmektedir. "Yüksek ruhlu kişilerin kalpleri sırların kabirleridir." denilmiştir. Kimileri unutmayı bile az bulmuşlar; sır için sır olup sırrı, sırrını aldıkları kişiden bile saklama yolunu

233 Mevdudi, *Tefhim'ul Kur'an*, 6/388-389.

234 YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/132.

tutmuşlardır.<sup>235</sup> Kısaca ifade etmek gerekirse kişinin özeli sayılan sır saklama, başkasına sırrı ifşa etmeme, aktarmama mahremiyet sınırlarına riayet etme anlamına gelmektedir. Sır olarak verilen bir bilgi, onu alan kişi için bir emanettir, onun saklanması mahremiyetin gereğidir.

### c. Gıybet/ Çekiştirme

Kişinin gıyabında, arkasından hoşuna gitmeyeceği bilinen bir şeyini konuşmak bir mahremiyet ihlali olup başkalarına aktarmak gıybettir. Sözlükte köken olarak “gayb” kelimesinden türeyen, “uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak” anlamlarına gelen gıybet, “Bir kimsenin arkasından aleyhinde bulunma, duyacağı zaman üzüleceği bir sözü arkasından söyleme, çekiştirme, koğuculuk”<sup>236</sup> şeklinde açıklanmaktadır. Kınalızâde gıybeti şöyle tanımlamaktadır: “Gıybet bir kimsenin işittiği takdirde incinme ihtimali olan şeyi söylemesidir.”<sup>237</sup> Kur’an’da bir kişinin gıybetini yapmanın, onun ölü etini yemek şeklinde bir ikazla yasaklandığı görülmektedir. “*Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz!*”<sup>238</sup>

Gıybet kelimesi hem iyi hem de kötü sözlerle bir kişiyi anma anlamına sahip olmakla birlikte genellikle “kötü sözlerle anma” anlamında kullanımı çok yaygındır. Bir kimseyi sadece zanna dayalı olarak yargılama ve gizli kusurlarını araştırmayı yasaklayan ayet, bunun yanında gıybeti de yasaklamaktadır. Başta hadisler olmak üzere diğer kaynaklarda da insan haklarının en önemlilerinden birisi olan kişi dokunulmazlığı ilkesi, yukarıda değinildiği gibi “ırz” kavramıyla ifade edilmektedir. Buna göre bir insanın gıyabında onun şahsıyla ilgili maddi, bedeni, dünyevi veya manevi, ruhi, ahlaki ve dini kusurlarından söz etmek gıybet sayılmaktadır. Aynı zamanda o insanın çocukları, ebeveyni ve diğer yakınlarının

235 Kınalızâde, Ali Efendi, *Ahlak-ı Alâî*, haz. Hüseyin Algül, (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, t.y), 266.

236 Kubbealtılığatı, “Gıybet”, (Erişim 25 Aralık 2020).

237 Kınalızâde, *Ahlak-ı Alâî*, 269.

238 el-Hucurât, 49/12.

kusur ve eksiklerinin anlatılması da gıybet kabul edilmiştir. Gıybet sözle yapılabildiği gibi yazı, ima, işaret ve taklit etme gibi davranışlarla da olabildiği ifade edilmektedir.<sup>239</sup> Yine gıybet kapsamına giren bu tür davranışların kişinin hayatında yapılması ya da öldükten sonra yapılmasının bir ayrımı yoktur,<sup>240</sup> her iki durumda da yasaklanmıştır.

Kişinin arkasından söylenen şeyler bedenine ilişkin bir noksanlık hakkında olabileceği gibi, nesebine ilişkin, ahlaki durumuna, yaratılışına, dinine, fikir ve görüşlerine ilişkin olabilir. Giydiği elbisesine, kullandığı eşyaya ve yiyip içeceklerine dair söylediği şeyler o kimsede var ise gıybettir, yok ise iftiradır. Din ve dünyaya yönelik ayıplarının anılmasının gıybet olduğu ancak bunda gıybete edilenin tanınması ve sövme şeklinde olması gerektiğini söyleyenler de vardır.<sup>241</sup>

Hz. Peygambere, *“Birisinin arkasından söylediklerimiz doğru ise, onda bu kötü nitelik varsa yine de yasak olan gıybet gerçekleşir mi?”* diye soranlar şu cevabı almışlardır: *“Söylediğiniz onda varsa gıybet etmiş olursunuz, yoksa yaptığımız iftira olur.”*<sup>242</sup> Şu hadis de bu kötü huylar ve alışkanlıklarla ilgilidir: *“Zanna kapılmaktan sakınınız, zan en fazla asılsız olabilen haber ve bilgi türüdür. Kulak kabartmayınız, gizlilikleri araştırmayınız, başkalarını kıskanmayınız, öfkenize kapılmayınız, birbirinize sırtınızı dönmeyiniz. Bir Allah'ın kulları! Kardeşler olunuz.”*<sup>243</sup>

Gıybetin üç çeşit olduğunu aktaran Yazır, bunların ilkinin gıybet edip, ben gıybet etmiyorum, onda olanı söylüyorum demesidir. İkinci si gıybet edip, bunun gıybete yapılan kişiye ulaşmasıdır ki günah olan bu durum, eziyet edildiği, kul hakkı olduğu için helalleşmedikçe tövbenin de gerçekleşmeyeceğidir. Üçüncüsü gıybete yapılanı ulaşmayan durumdur ki bu, hem kendisi hem de gıybet ettiği kimse için istiğfar ederek tövbe etmekle affonulabilir.<sup>244</sup>

239 Ebu Hamid Gazali, *Gıybet*, (İstanbul: Bahar yayımları, ty.), 36-37. Mustafa Çağrırcı, *“Gıybet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1996), 14/63.

240 Mevdudi, *Tefhim'ül Kur'an*, 5/454.

241 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/209.

242 Müslim, *“Birr”*, 70.

243 Müslim, *“Birr”*, 28.

244 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/209-210.

Kınalızâde'ye göre gıybetin yaygın nedenleri arasında; başkasından incinen bir kişinin intikam alma amacıyla kin gütmesi, bir kimse kendisine gelebilecek zarar ve düşmanlık karşısında onun ayıplarını araştırarak kendisinden çekinilmesini sağlamak olabileceğini belirtir. Bazen kötü ve adi bir karaktere sahip olan kişiler başkalarının ayıplarını, kusurlarını dile getirerek gıybetini yapmaktan zevk alabilirler. Ayrıca çekememezlik nedeniyle haset etme de gıybetin gerekçelerinden birisini oluşturabilmektedir. Başkalarının ayıplarını gıybet yoluyla ifşa ederek aslında sadece kendisinin fazilet sahibi olduğunu öne çıkarma, kendisinde ayıp ve kusurun olmadığı kanaatinin yayma çabası da gıybet gerekçe olarak görülebilmektedir. Hatta kimi zaman mizah amaçlı, insanların gülmesi için bile gıybet başvurulabilmektedir.<sup>245</sup> Kınalızâde, bu sebeplerden bir kaçının bir kimsede bulunması durumunda onda gıybetin iyice yerleşeceği bir huy halini alarak giderilmesi güç ve tedavisinin imkânsızlaşacağını belirtir.

Yukarıda sayılan gerekçelerden hangisiyle yapılırsa yapılsın, insanın mahremiyetini ihlal eden gıybetin yasak ve haram olmasının gerekçesi, gıybet edilen kişinin kalbinin kırılması, incinmesi değil, tam tersi herhangi bir kişinin yokluğunda onun çekiştirilmesinin, arkasından kötülenmesinin bizatihi haram olması olduğu söylenebilir. Artık o kişinin yapılan gıybetten haberi olsun veya olmasın, bundan üzüntü duysun veya duymasın bunun bir önemi yoktur. Gıybeti yapılan kişi hakkında söylenenlerden haberi olmazsa ve hayatı boyunca kim, nerede, ne zaman kendi haysiyetiyle uğraşıp başkalarının onu zedelemesinden dolayı da kendisine belki en küçük bir eziyet ve ıstırap ulaşmayabilir. Fakat onun şeref ve haysiyetine ne olursa olsun bir leke sürülmüş olacağından gıybet, ölmüş kardeşinin etini yemekten farksızdır.<sup>246</sup> Bütün bunlar kişinin mahremiyetine saldırıdır, onun bulunmadığı bir ortamda hoşuna gitmeyeceği ya da izin vermediği bilgilerin aktarımı şeklinde bir mahremiyet ihlali durumudur.

<sup>245</sup> Kınalızâde, *Ahlak-i Alâi*, 270-272.

<sup>246</sup> Mevdudi, *Tefhim'ül Kur'an*, 5/457.

#### d. İftira/Bühtan

Sözlükte “*yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnadda bulunmak*” gibi anlamlara gelen iftira kelimesi, ahlak terimi olarak “*bir kimseye işlemediği bir suçu, günah veya kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek*” manalarında kullanılmaktadır. Hukuk ve ahlakta daha çok ifk ve bühtan terimleri kullanılmakla birlikte günlük dilde iftira kelimesi daha yaygın kullanılmaktadır.<sup>247</sup> Dini literatürde iftira, bir insanda olmayan kötü bir özellik ve suçu ona aitmiş gibi göstermek ve aktarmaktır. Yani bir kişinin yapmadığı, söylemediği bir şeyi yaptı, söyledi diye aktarmak ve yalan yere ayıp isnat etmek ona iftira atmak anlamına gelmektedir.<sup>248</sup>

İftira, bir kimsenin manevi hayatına yapılan tecavüz olup mahremiyet ihlallerinin en çirkinlerinden birisidir. Çünkü kişi hakkında bir iftira yayıldığında onu silmek ve iftiraya maruz kalanın zedelenen onunun düzeltilmesi pek mümkün olmaz. Şerefli bir insan için manevi hayatın her şeyden saygın ve kutsal olması, o insanın böyle onur kırıcı bir davranış karşısında maddi hayatının da etkilenmesine neden olmakta, kimi durumlarda kişiyi intihara sürükleyecek boyutlara dahi ulaşabilmektedir. Aynı zamanda iftira/bühtan denilen davranışın insan psikolojisine ne denli olumsuz etkilere ve sonuçlara götürdüğü de herkesin malumudur. İnsan ruhu üzerinde yapılacak bir inceleme ve araştırma sonucunda, insanların tahkir edilmeye, bir başkasının takdir ve beğenisine mazhar olmamaya tahammül edemeyecekleri görülecektir. Öyleyse başkalarından kendisi için beklediği takdir ve beğeniye diğerleri için tahkir ve lekelemeye dönüştürmek zalimce bir haksızlık olacaktır. Bunun içindir ki iftira ve gıybet bazen hırsızlık gibi, zina gibi ahlak ve hukuk dışı davranışlardan daha büyük suç olarak kabul edilmiştir.<sup>249</sup>

Hz. Peygambere biat etmeye gelen kadınlardan iftiradan uzak durmalarının istenmesi, bu konuda kadın erkek herkesin bu tür ahlak

247 Mustafa Çağrı, “İftira”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2000), 21/522; Mehmet Canbulat, “İftira”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (İstanbul: DİB yayınları, 2009), 262.

248 Akseki, *Ahlak Dersleri*, s.334; *Kahraman, Mahremiyet*, 29.

249 Akseki, *Ahlak Dersleri*, s.335; *Kahraman, Mahremiyet*, 29.



dışı tutumlardan kaçınılmasının önemini teyit etmektedir. Nitekim ilgili ayette; “*Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.*”<sup>250</sup> buyrulmaktadır. Ayette geçen iftira ifadesinin hakikat, mecaz ve kinaye olarak değişik anlamlara açık olmakla birlikte iftira sayılabilecek her türlü davranışı kapsadığı, burada müminlerin başkasını çekiştirme, koğuculuk yapma, namusa dokunacak sözler söyleme, yalancılık ve sahtekârlık yapma gibi sözlü olarak işlenen günahları anlattığı belirtilmektedir.<sup>251</sup>

Görüldüğü gibi iftira etmek, her şeyden saygın ve kutsal olan insanın manevi hayatına bir saldırı ve insanın onurunu kırıcı mahremiyet ihlalidir. İşlemediği bir suç, günah veya kusur sayılan bir söz, davranış veya niteliği bir kişiye isnat etmek demek olan iftira, mahremiyet ihlallerinden birisidir.

### e. Söz Taşıma/Koğuculuk/Nemime

Sözlükte “bir hareketin ya da ayağın hafif sesi, fısıltı halinde konuşmak, birinin sözünü yalan katarak nakletmek” şeklinde açıklanan *nemime* kelimesi, “*insanlar arasında kötülük, düşmanlık ve bozgunculuk amacıyla yalan katılan bir sözü taşıma, koğuculuk yapma, gammazlık*” demektir.<sup>252</sup>

Maverdi *nemimeyi*, “*dinen çirkin görülen gıybetle bir de alçaklık ve hıyanet ilave etmektir. Aralarında sevgi teessüs etmiş iki dostun yakınlık şirazesini perişan, sinele-rindeki halis duyguları kin ve düşmanlığa çevirmektir*” şeklinde ifade etmektedir.<sup>253</sup>

Nemime kelimesiyle ifade edilen söz taşıma, genel anlamda birinden bir sözü alarak bunu başkasına taşımak demektir. İnsanın manevi

250 el-Mümtehine, 60/12.

251 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/560.

252 İbni Manzûr, *Lisan'ül Arab*, “*nemm*”, 6/4551.

253 Ebu'l Hasen el-Mâverdi, *Yüce Hedefler Kitabı (Edebü'd dünya ve'd Din)*, çev. Bergamalı Ahmet Cevdet Efendi, *hz. Yaşar Çaltışkan*, (İstanbul: Büyüyen Ay yay. 2013), 518.

hayatına tecavüz mahiyetinde olan bu ahlaksızlık birkaç şekilde yapılabilmektedir. Herhangi bir kişiyle ilişkin söylenen bir sözü, şifahen ya da yazılı olarak birisine ulaştırmak, yalan yanlış laf taşımak, haklarında dile getirilen sözleri hemen gidip onlara ulaştırmaktır. Nemmam olan, koğuculuk yapan kimseler, yaptıkları bu uygun olmayan hareketleri ile insanlar arasında, nifak ve düşmanlık ekilmekte ve bu nedenle pek çok fenalıkların ortaya çıkmasına, birçok aile ocağının sönmesine sebep olacağından koğuculuk en yerilmiş, kınanmış bir hareket olarak görülmektedir. Koğuculuk yapan sırrı ifşa etmiş olmakta, gayri ahlaki olan bu hareketiyle yalnız bir kişinin manevi şahsiyetine, haysiyetine tecavüz etmekle kalmamakta, aynı zamanda insanlar arasına nifak sokmaktadır. Oysa güzel ahlak sahibi bir Müslümanın en önemli görevi, insanların arasını bulmaktır. İnsanlar arasında bozgunculuk yapmak, onları birbirinden soğutmak, toplumun birliğini, beraberliğini yok eden bir kötülüktür.<sup>254</sup>

Nevevi, Gazali'nin koğuculukla ilgili olarak şu açıklamasını aktarır: Koğuculuk genellikle birisinin söylediği sözü, hakkında söylenen kimseye nakletmekte, tıpkı, 'Fılan kişi senin için şöyle dedi' demek gibi söz taşımakta kullanılır. Koğuculuğun asıl tanımı, açıklanmasından hoşlanılmayan bir şeyi açıklamak, açığa çıkarmaktır. Bundan hoşlanmayan ister sözü taşınan ve ister kendisine söz taşınan olabildiği gibi üçüncü bir şahısta olabilir. Taşınan şeyin bir kusur ya da başka bir şey olması durumu değiştirmez. Bu durumda koğuculuğun hakikati, bir sırrı ifşa etmek ve açığa çıkarılması istenmeyen bir şeyin üzerindeki perdeyi kaldırmaktır. Bu nedenle insanların hallerini ve sırlarını gören kimsenin onları saklaması ve o konuda dilini tutması gerekir.<sup>255</sup>

Söz taşıyıp bozgunculuk yapmayı huy edinenlere *nemmam* denilmekte ve bu kelime Kur'an'da Hz. Peygamber'e haksız isnatlarda bulunup onun getirdiği ilahi gerçekleri yalanlamaya kalkışan Mekke'li müşrik lider tipinin bozguncu karakterini anlatan ayetlerde "yerli

254 Akseki, *Ahlak Dersleri*, 336.

255 Muhyiddin Nevevî, *el Ezkâr Tercemesi*, ter. Abdülhalık Duran, (Konya: İslami Neşriyat Yayınevi, 1973), 412.

*yersiz yemin eden, doğruyu yanlıştan ayırmaktan aciz, kusur arayıp imalı konuşan, sürekli laf taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, çok günahkâr, huysuz ve haşin, hoyrat ve şerir*"<sup>256</sup> mealindeki ifadelerde geçmektedir.<sup>257</sup> Müslümanları bu tür davranmaktan sakındırmak için ayetin üslubu önem arz etmektedir. Hz. Peygamber de böyle davranan kişilerin davranışlarındaki çirkinliğe ve tehlikeye; *"koğuculuk yapan cennete giremez"*<sup>258</sup> buyurarak dikkat çekmektedir.<sup>259</sup> Aktarılan bir başka rivayete göre koğuculuk yapanların insanlar içerisinde en şerliler olduğuna şöyle dikkat çekilmektedir:

*"Size en hayırlılarınızın kim olduğunu bildireyim mi? (Ashab):*

*-Evet, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:*

*"-En hayırlılarınız, görüldüklerinde Allah'ı hatıra getirenlerdir." (Hz. Peygamber):*

*"Size en şerlilerinizin kim olduğunu da bildireyim mi? (Ashab):*

*-Evet, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:*

*"Koğuculuk peşinde gezenler, dostların arasını bozanlar ve insanları birbirlerinden ayrı düşürerek kötülüklerini isteyenlerdir."*<sup>260</sup>

Sadece insanlar arasında değil, yöneticilere de söz taşımanın çirkinliğine dikkat çeken Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"Arkadaşlarından hiç kimse, bir başkası hakkında hoşlanmayacağım (benim yanımda değerini düşürecek) bir şeyi bana ulaştırmasın. Zira ben, gönül huzuru ile (şartlanmamış olarak) sizin huzurunuzda çıkmak istiyorum."*<sup>261</sup> Yukarıda meali verilen ayet ile Hz. Peygamberin bu konuyla ilgili hadislerindeki açıklamalardan hareket eden İslam bilginleri, koğuculuğun haram olduğunda görüş birliği içerisinde olduklarıdır.<sup>262</sup>

256 el-Kalem, 68/11.

257 Mustafa Çağrı, "Nemime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları 2006)*, 32/553.

258 Buhari, "Edeb", 50, Müslim, "İman", 169, 170.

259 Karaman, *Mahremiyet*, 33.

260 Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, Haz. Ahmed Muhammed Şâkir, (Kahire: *Dâr'ul Hadîs*, ty.) 6/459.

261 Ebu Davud, "Edeb", 28; Tirmizi, "Menakıb", 63.

262 Nevevi, *el Ezkâr*, 492, Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, 2/144.

Ahlak kitaplarında genellikle bir kimsenin aleyhindeki incitici, küçük düşürücü söz ve davranışlar için kullanılmakta olan nemime, gıybetle birlikte geçmektedir.<sup>263</sup>

Koğuculuk, mevki sahiplerine, emri altındakileri gözden düşürmek, dostları, ahbabları koğulamak, karı-koca, akraba ve hısımları, baba ile oğul ve kardeşlerin arasını açmak için gammazlık yapmak, cemaatleri ya da sanat ve ticaret erbabını birbirine düşürmek, bir insanı makamından düşürmek için onun aleyhinde bulunmak, ondan söz taşımak şeklinde yapılabilmektedir. Her ne şekilde yapılırsa yapılsın, koğuculuk en kötü ve şeytani huylardandır.<sup>264</sup> İnsana ait özel, mahrem bilgilerin başkasına aktarılmasıdır.

İşlemediği bir suçu, günah veya kusur sayılan bir söz, davranış veya niteliği isnat etmek insanların özeline girmek demektir. İnsanlar arasında kötülük, düşmanlık ve bozgunculuk amacıyla yalan katılan bir sözü taşıma, koğuculuk yapma, gammazlık demektir. O kişiyle ilgili söylenilen bir sözün, şifahen ya da yazılı olarak birisine ulaştırılması, yalan yanlış laf taşınması, haklarında dile getirilen sözleri hemen gidip onlara ulaştırılması mahremiyeti ihlal eden bir durumdur.

## f. İstihza/Alay Etme

Sözlükte alay etmek anlamına gelen istihza, “başkalarının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmek” manasındadır. İstihza sözle yapılabileceği gibi kaş göz işaretleriyle, yazı, resim, şiir, karikatür, taklit gibi ifade biçimleriyle de yapılabilmektedir. Bir başka açıdan istihza bir kişiye yönelik olabileceği gibi düşünce, inanç, yaşam tarzı vb. konulara ilişkin de olabilmektedir.<sup>265</sup>

Sözlü ya da yazılı olarak bir insanla eğlenmek, onun değerini ve erdemini azaltıp düşürecek hareketlerde bulunmak demek olan istihza, daha doğru olanı bildirmeksizin kişiye karşı yapılan bir sövge

263 Bk. İsfehâni, *Ez-Zerî'a*, 182-183.

264 A. Hamdi Akseki, *İslam Dini*, (Ankara: DİB Yayınları, 1975), 245.

265 Mustafa Çağrı, “İstihza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 23/347-348.

olmaktadır. Alay edilen kişiye ıstırap verip onu yaralamakta ve kişiyi kendisinin alaya alınmasını kolay kolay unutamamaktadır.<sup>266</sup>

Kur'an'da ve Hz. Peygamberin hadislerinde çokça rastlanılan istihza, ahlaki olarak çok kötü kabul edilen bir harekettir. İslam ahlakına göre bir kişiyi alaya almak, müslümanların kardeşlik anlayışı ve hukuku ile bağdaşmayan, insanlar arasında kin, nefret ve düşmanlık duygularını besleyen kötü huylar içerisinde sayılmıştır. Konuya ilişkin ayetler incelendiğinde Kur'an'ın insanlarla, onların inanç ve düşünceleriyle alay etmeyi, cahiliye putperestleri gibi zihin ve ahlak bakımından gelişmemiş toplumlara ait bir davranış kabul ettiği görülecektir. Aynı zamanda bu davranış kişinin özel hayatını ve mahremiyetini ihlal eden, manevi kişiliğine saygısızlık anlamına gelmekte, kardeşlik ve dostluk ilkeleriyle bağdaşmayan, insanın onur ve haysiyetini zedeleyen davranışlardan birisi olarak kabul edilmektedir.<sup>267</sup>

Kur'an'da müminlerin, dinlerini alay konusu yapan kişileri dost edinmemeleri, ayetlerin inkâr edildiği veya alaya alındığı ortamları terk etmeleri emredilerek, insanların kendi kişilik ve onurları kadar, inanç ve düşüncelerinin de saygın ve dokunulmaz olduğunu, onları korumaları gerektiğine dikkat çekilmektedir.<sup>268</sup> Allah'ın üstün kıldığı, akıl ve düşünebilme yetisiyle donatmış olduğu, yeryüzünde halife olarak görevlendirdiği insana, böyle ahlaki açıdan yerilen davranışlar yakışık almaz. Allah'a ve ahiret gününe inanarak her yaptığı davranışın, ağzından çıkan her sözün bir karşılığının olduğu bilincinde olan kişiler için bu tür davranışlardan uzak durmak daha da önemlidir. İslam manevi hayata zarar verecek ve kardeşlik hukukunu zedeleyecek olan böyle davranışları şiddetle yasaklamaktadır. Nitekim konu açıkça Kur'an'da şöyle dile getirilmektedir:

*“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de*

<sup>266</sup> Akseki, *Ahlak Dersleri*, 333.

<sup>267</sup> Kahraman, *Mahremiyet*, 19.

<sup>268</sup> Bk. el-Maide, 5/57; en-Nisâ, 4/140.

*tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*"<sup>269</sup> Müslümanların kardeşler olduğunu ifade eden ayetten sonra bu kardeşliğin bir yansıması ve gereği olarak birbirlerine nasıl davranacaklarının anlatıldığı bu ayette, birbirlerine karşı tutumlarında uygun olmayan kötü huy ve davranışların başında alay etme yasağı ilk sırada yer almaktadır. Ayetin nüzul sebebi olarak toplumda soylu sayılmayan kişilerle alay edilmesi, bir kadının boyunun kısalığı, bir kadının ailesinin farklı bir inanç grubuna mensup olduğu, bir kişide sağırılık bulunduğu, bir adamın cahiliyede ayıplanan bir kadının oğlu olduğunun söylenmesi gibi çok değişik bilgiler aktarılmaktadır. Bütün bunlar alay yasağının kapsamına girmektedir.<sup>270</sup> Alay bir kişilik ve mahremiyet ihlalidir.

Alay etmenin, hakaret ve horlamak, gülünecek şekilde ayıp ve kusura dokunmak olduğunu Kurtubî'den aktaran Yazır, kişinin bir takım fiil veya sözünü anlatmayla, işaretle, ima ile, lakırdısına, işine, herhangi bir kusuruna veya suratına gülmekle olabileceğini söyler. Bir kişiyi huzurunda gülünecek şekilde sözle veya hareketle tahkir etmenin istihza olduğunu belirtir. Yine alaya alma davranışının zararının büyük olmasından dolayı tek başına bir kadının ya da erkeğin devam edemeyeceğine dolayısıyla bu davranışta bulunan ve maskaralık eden kişinin yanında çoğunlukla gülüp eğlenecek böylelikle ona yarenlik edecek kişilerin eksik olmayacağını ve bütün bir topluma sirayet edeceğini dile getirir.<sup>271</sup>

Mevdudi de, ayetteki alay etme davranışının sadece sözle değil, bir kimsenin taklidini yapmak, sözleri, davranışları, tipi, giyimi, vb. özellikleriyle eğlenmek veya bunlarda bir kusur, ayıp bulup, buna başkalarının dikkatini çekmek şeklindeki davranışların kastedildiğini belirtir. Burada esasında her ne şekilde olursa olsun bir başkasını alaya alması yasaklanmıştır. Çünkü başkalarıyla alay eden birisi, kendisini başkalarını aşağılık ve hakir görebilme konumunda zannetmekte ve kendisinin onlardan daha büyük olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle alay konusu olan

269 el-Hucurât, 49/11.

270 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/204.

271 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/204-205.

kimsenin kalbi kırılacak ve bu durum zamanla toplumun yozlaşmasına neden olabilecektir. Alay etme yasağının bu gerekçeler nedeniyle olduğunu söylemektedir.<sup>272</sup> Kısaca ifade etmek gerekirse bir kimseyle alay etmek, bunu gerçek hayatta ya da sosyal platformlarda yapmak hem günah hem de bir mahremiyet ihlalidir. Güzel ahlak sahibi bir insan bundan uzak durmalıdır. Çocuklara da alay etmenin yanlışlığı öğretilmelidir.

## g. Ayıplama

Ayıplamak, sözlükte “bir kimseyi kusurlu bularak kınamak, bir durum, söz veya davranışı kusurlu bulup beğenmemek, ayıp saymak”<sup>273</sup> anlamına gelmektedir. Ayıp ise “toplumun ahlak kurallarına aykırı olan, utanılacak durum ve davranış”, “utanılacak şey, kusur ve eksiklik”, “utanç veren şey”, “yakışsız davranmak”, “terbiye ve nezaket harici” demektir.<sup>274</sup>

“Ayıp, toplumda insanlar tarafından hoş karşılanmayan utanç veren söz ve davranışlar, yasaklanan şeyler, ahlak kurallarına uymayan, yapılması yanlış ve uygun olmayan ahlak dışı hal ve hareketler, sözler, saygısızlık, ahlsız, tasvip edilmeyen, doğru olmayan hareket, kaba ve müstehcen davranışlar” şeklinde tanımlanabilir. Ayıplama tutumu “azarlama, kızma, bağırma, uyarma, konuşmama, dışlama, selam vermeme, teşhir etme, şikâyet etme, dövme, yüz mimikleriyle uyarma”<sup>275</sup> gibi bir takım mahremiyetle ilgili yaptırımlar içermektedir.

Ayıp sayılan bir davranış, genellikle benimsenen ve yararına inanılan toplumsal kurallar ihlal ettiği için ayıplama şeklinde dini-sosyal yaptırımlarla karşılaşır ve bunlar kişide utanmaya ve pişmanlık hissine götürür. Bunun sonucunda kişi kendisinde oluşan ayıpları düzeltmeye ve gidermeye çalışır. Gazalinin “insan ayıplarını bilirse bunları gider-

272 Mevdudi, *Tefhim 'ül Kur'an*, 5/450.

273 Kubbealtı Lugatı, “Ayıplamak”, <http://lugatim.com/s/ay%C4%B1plama> (Erişim 10 Aralık 2020).

274 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), “ayıp”, 90; Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, “ayıp”, 52.

275 Emine Çakır, *Kültürel Bellekte Ayıplama Kavramı ve Halk Hukuku Açısından Analizi*, 1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, (Balıkesir: Bandırma Onyediyüzyıl Üniversitesi, 2018), 240 vd.

mesi kolaylaşır” dediğini aktaran Çağrıcı, nefsin ayıplarını tanımanın ve onları gidermenin şu yollarla olacağını yine Gazali’den aktarır: “(i) *Bilgili, basiretli nefislerin gizli ayıplarını sezebilen üstatlardan faydalanmak;* (ii) *Zeki, dürüst, ayıplarımızı gören ve düzeltmemize yardımcı olan dostlar edinmek;* (iii) *Düşmanlarımızın tenkitlerini ayıplarımızı keşfetmekte fırsat saymak;* (iv) *Başkalarında gördüğümüz ayıpları kendi nefsimizde de aramak.*”<sup>276</sup>

Mahremiyet kavramıyla ilgili olan ve toplumsal ahlak kuralları çerçevesinde değerlendirilen bir yasak da başkalarını kınamaya yol açan tutum ve davranış olarak ayıplamadır. “Utanılacak şey, kusur, leke, noksan, hata, eksiklik” gibi anlamlara gelen ayıp kelimesinden türetilen ayıplamak, “uygunsuz hal ve hareketi yapan kişiye bunu belirtmek, ayıp saymak, kınamak” demektir.<sup>277</sup> İslam geleneği ayıplanacak davranışlarda bulunmaktan sakındırmıştır. Ayıp kabul edilen davranışlar, sosyal ve dini müeyyidelerle karşılanmakta ve kişide utanma ve pişmanlık hissi doğurmaktadır. Ahlaki ilkelere göre erdemli sayılan bir insan ayıp davranışlardan kaçınmalı ve bunu diğer insanlardan gizleyip düzeltmenin yollarını aramalıdır. Diğer insanlar da başkalarının ayıplarını araştırmamalı ve herhangi bir kusuru nedeniyle başkasını ayıplamaktan kaçınmalıdır.<sup>278</sup>

Hz. Peygamber, bu konudaki ikazını şöyle dile getirmektedir: “*Müslümanların ayıplarını, gizli hallerini araştırmaya çalışırsan onları ifsat eder veya ifsada yaklaştırmış olursun.*”<sup>279</sup> Kur’an bu tutumu bir insan hakkı olarak değerlendirmektedir.<sup>280</sup> İslam, insan onur ve şerefini korumak için müminlerin birbirlerini ayıplama ve lakap takmak suretiyle aşağılamalarını yasaklamıştır. Bu davranışlar, insanı başkaları yanında küçük düşürücü ve incitici özelliktedir. Hz. Peygamber bir başka hadisinde; “*Din kardeşini bir kusurundan dolayı ayıplayan kimse, o kusuru kendisi*

276 Mustafa Çağrıcı, “Ayıp”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV yay. İstanbul: 1991), 4/247-248.

277 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük “Ayıp”*, 90.

278 Kahraman, *Mahremiyet*, 21.

279 Ebu Davud, “Edeb”, 37.

280 Bk. el-Hucurât, 49/11.



*de işlemedikçe ölmez.*"<sup>281</sup> şeklindeki ikazıyla, bir Müslümanın kardeşinde gördüğü kusurlar karşısında ayıplayıcı bir tutum ortaya koymaması gerektiğini ifade etmektedir. İnsan haysiyetini zedeleyen, şahsiyeti aşağılayan ve incitici olan bu tür davranışlar, ahlaki erdeme sahip olması gereken bir kişinin özelliği olamaz. Müslümana düşen görev kusur işleyenleri uygun bir biçimde ve iyi niyetle ikaz etmektir.<sup>282</sup>

Ayıp kabul edilen tutum ve davranışların herkesin göreceği bir biçimde işlemek, gizlice yapılanına göre daha kötü görülmüştür. Bu nedenle kişi ayıplarını diğer insanlardan saklamalı, toplum da bu tür davranışlar karşısında duyarlı olmalıdır. Bunun yanında ayıplanma endişesiyle kötülükten kaçınmak da bir fazilet olarak kabul edilmez.

Özetle ister merak duygusuyla isterse de başka gerekçelerin yönlendirmesiyle olsun başkalarının özel durumlarını, hallerini, bilgilerini merak edip öğrenmek, onun rızası ve bilgisi dışında gizlice araştırmak mahremiyeti ihlal eden bir durumdur. İki kişi arasında kalması gereken ve de kişinin ev ortamında konuştuğu, başkalarının bilmesini, görmesini istemediği, dışarıya karşı korunması gerektiğini düşündüğü bilgilerin de açıklanması, paylaşılması, başkalarına ulaştırılması hem dinen, hem de ahlaken yanlış, sorumluluğu ve yaptırımı olan bir mahremiyet ihlalidir. Kişinin yokluğunda arkasından onu çekiştirmek, gıybetini yapmakta tiksindirici olan, apaçık bir biçimde yasaklanmış olup bu durum mahremiyeti gözetmemektir. Kişinin onurunu kırıcı, kutsal ve saygın olan manevi şahsiyetini zedeleyici, tahkir edici bir tutum olan iftira da onun mahremiyetine karşı ahlak ve hukuk dışı bir saldırıdır. Bir sözü, bir bilgiyi alarak başkalarına taşımak demek olan koğuculuk, açıklanmasından hoşlanılmayan bir şeyin açığa çıkarılması, dedikodusunun yapılması ve böylece toplumda bozgunculuğun ortaya çıkmasıdır. Aynı şekilde başkalarının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onun düşünce inanç ve yaşamıyla ilgili konularda alaya alınıp, küçük düşürülmesi de yasak olan mahremiyet ihlalleri arasındadır. Bütün bu saydığımız ihlallerin sanal ortamlarda yapılmasıyla diğer şekillerde yapılması arasında sorumluluk ve ahlaki açıdan hiçbir fark yoktur.

281 Tirmizi, "Kiyame", 53.

282 Kahraman, *Mahremiyet*, 22.

## **BÖLÜM II: Ailede Mahremiyet Eğitimi**



Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen sosyal bir yapı olarak aile, çoğunlukla ana, baba, çocuklar ile büyük ana, büyük babadan oluşmaktadır. “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik”<sup>283</sup> de ailenin bir başka tanımıdır. Kan bağıyla kurulan aile, bireylerinin sosyal, ekonomik ve manevi ihtiyaçlarının karşılandığı, içerisinde yaşanan toplumla güçlü bağların kurulduğu bir yapıdır. Aile, insanın huzur duyduğu, şefkat ve merhameti hissettiği, insan onurunun ve kişiliğinin şekillendiği, karşılıklı saygının geliştiği bir sığınaktır. Bireyin ailede hissedeceği şefkat ve huzur, aile terbiyesi ve disiplini ile ilgilidir.<sup>284</sup> Çünkü “*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.*”<sup>285</sup> ayeti, bireyin huzurunun aile ortamında oluşacağını ve toplumsal huzurun da buna bağlı olduğunu göstermektedir. Huzurlu bir toplum, onu oluşturan bireylerin onurlu ve saygın olmasıyla var olabileceği ve bu bağlamda ailenin özel hayatının, mahremiyetlerinin korunmasıyla gerçekleşeceği bilinmelidir.

---

283 TDK, *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 10 Ocak 2021).

284 Yusuf Şen, “İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi”, 1/251.

285 er-Rûm, 30/21.

Mahremiyet insanın özel alanı ile ilgili olmakla beraber bir başka yönüyle diğer tüm insanları da ilgilendirmektedir. Aslında her bir insan için bir mahremiyet alanı mutlaka vardır ve her insan bu alanını korumak ister. İnsanlar için önemli bir değer olarak kabul edilen mahremiyet, her gelişim döneminde hayatı etkilemekte ve yönlendirmektedir. Bütün bir insanlığın gerçekliği demek olan mahremiyet, tarihten günümüze her dönemde her zaman önemini korumuştur. Çünkü özel alan her zaman var olmuştur. Bireyin özel alan algısı olduğu sürece, diğer bir özel alan ile birlikte, yan yana yaşamak, varlığını sürdürmek zorundadır. Bu nedenle ailenin, üyelerine mahremiyeti öğretmesi, sınırlarını belirlemesi ve gözetimiyle özel olarak ilgilenmesi gerekir. Toplumun özünü oluşturan aile, neslini devam ettirmenin yanında toplumun kültür ve değerlerini koruyup yaşatma görevini de üstlenmektedir. Bu değerler içerisinde mahremiyet en önde yer almalıdır.

İslam kültüründe insani ilişkilerde mahremiyetin gözetilmesine yönelik ilkeler her zaman hayatta yer almış, mahremiyeti ihlal edecek, ihlaline neden olabilecek ortam ve durumlardan kaçınılması için gereken tedbirler de belirlenmiştir. Ne var ki günümüzde mahremiyet algısını derinden sarsacak zedelenmeler, tüm insanlıkla birlikte Müslüman toplumları da içine alacak bir noktaya ulaşmıştır. Bakmadan konuşmaya, gözetlemeden teşhir etmeye, izinsiz dokunmadan istismara kadar farklı boyutlara evrilen mahremiyet ihlalleri, kolaylıkla insanların hayatına girebilmiştir. Böylece sosyal hayatta başkasının özeline saygı anlayışının kaybedilmesi, toplumda karşılıklı güven ve saygıyı yok eder hale gelmiştir. Bu olumsuzluğun önüne geçilebilmesi ancak ailenin mahremiyet bilincini vermede eğitimci misyonunu ve terbiye etme görevini ciddiyetle tekrar ele almasıyla olacaktır.

## 2.1. Aile Kurumu ve Günümüzdeki Durumu

Modernleşmenin günümüz toplumlarına beraberinde getirmiş olduğu sekülerleşme; dini inançlar, aktiviteler, kurumlar, düşünce biçimlerindeki gerileme ya da çöküş anlamına gelmektedir. Bu durum kut-

salın ve onun çerçevesini belirlediği değerlerin anlamlarının değişip dönüşmesi sonucunu doğurmaktadır. Sekülerleşme sonucunda aslında kutsal yok olmamakta, ancak ona yüklenen anlam ya da önem değişmektedir. Modernleşmenin ürünü olan bir dizi olgu bireyi, aileyi ve toplumu etkileyerek sahip olunan değerlerin etkisinin gerilemesine ve görünürlüğüünün giderek azalmasına neden olmaktadır. Bir zamanlar modernizmin ürünlerinin bugün yerini aldığı alanları dini ve kutsal değerler doldurmaktaydı. Aile ve yapısında, değerlerinde, mahremiyet algısında bu değer kaybı çok açık bir biçimde gözlemlenebilmektedir.<sup>286</sup> Modernleşmeyi “batı kültür ve uygarlığını bir bütün halinde, zoraki evrenselleştirme yoluyla bütün dünya insanlarına hâkim kılmak, benimsetmek ve yaşatmak” şeklinde tanımlanması durumunda bir fert ya da topluluğun aynı anda Müslüman kalarak modern olması imkânsızdır. Modernleşmekten maksat, Müslüman bireyin ve toplumun bu çağda, içinde yaşanılan zaman diliminde -korunacakları korumak, değişecekleri değiştirmek suretiyle- nasıl var olması gerekiyorsa öyle var olması demek olmalıdır. Dinin değişmez kuralları ile örtüşen, o kuralların uygulanması sonucu gelenekselleşen davranışlar, tutumlar, ilişkiler modernleşme adına değiştirilmek istenirse bu bir sapmadır ve dine rağmen modernleşmedir.<sup>287</sup> Böyle bir modernleşme kabul edilemez.

Dilimize giren ve aile ilişkilerini, toplumsal hayatı etkileyen kavramlardan birisi de bireyselleşmedir. Kişiyi özne olarak yetkilendirerek özgürlüğünü merkeze alan modern düşüncenin bir armağanıdır bireyselleşme. Kolektif tercihlerin ve kimliklerin yerine bireysel tercihler ve bu tercihlerle oluşan benliğin öne çıkarıldığı bu anlayış, birey bilincini oluşturmaktadır. Kendisini her konuda merkeze alan ve tercihlerinde sınırsız bir özgürlük isteğinde bulunan birey, özne olmak ve özne görülmek istemekte, ben bilincinin taleplerinin gerçekleşme düşüncesi kadın, erkek ve çocuklarda farklı şekillerde görülebilmektedir.<sup>288</sup> Bu özgürlük

286 İhsan Çapçioğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 21-23.

287 Hayrettin Karaman, “İslam’ın Yenilikçi İradesi, Geleneğe Yenik Düştü”, *Aile Olmak Devamlılık Ve Değişim Ekseninde*, (İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020), 96-97.

288 Çapçioğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, 25.

alanlarından birisi de hazlara özgürlük sunulması anlamına gelmektedir. Modern çağda bireysel hazlara özgürlük anlayışları insanlara sadece bu dünyada özgürleşmeyi ve zevk peşinde koşmayı önermektedir. Bunun sonucunda özgür, ama yalnız insanlar çoğaldı.<sup>289</sup> Bütün bir aileyi kuşatan bu algı, aile kurumunun sahip olduğu değerleri kaybetmesine, mahremiyetinin ifşa olmasına, aile bağlarının gevşemesine hatta kopmasına bile yol açacak bir hale gelmiştir. İleri düzeyde gençlerin aile kurma isteğinden uzak durmasına neden olabilmektedir.

Aile kurumunun dokunulmazlık kazanması ve savunulması, toplumsal istikrarın sürdürülmesi için gözetilmesi gerekir. Bununla birlikte aileyi savunurken nereden hareketle bunun yapıldığı ve gerekçelendirildiğinin de önemi vardır. İslam'da aile dini bir kurum olmadığı için<sup>290</sup> ona kutsallık atfedilmesi doğru bir yaklaşım değildir. İnsanların bir takım şahsi ya da sosyal etkenlere bağlı olarak ailevi problemler yaşaması gayet doğal bir durumdur. İslam geleneği bu fitrî durumu, zorlaştırıcı bir tutum ve anlayışla karşılamamış tam tersi kolaylaştırıcı olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber döneminde de aileler kurulduğu gibi dağılmalar da meydana gelmiştir. O dönemde olduğu gibi günümüzde de gözetilmesi gereken temel hassasiyet, tüm bu süreçlerde adalet ve ihsanın düstur haline gelmesini sağlamaktır.<sup>291</sup> Ailenin kutsal bir kurum olmayıp, bir takım duygusal emniyet ve güvenlik ihtiyacı, toplumun doğumlar yoluyla neslinin devamı ve cinsel gereksinimlerin giderilmesi vb. temel ihtiyaçları gidermek üzere insanlar tarafından oluşturulup biçimlendirildiği ve bu açıdan değişen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Aile İslami değerleri realize ediyorsa, edebiliyorsa, diğer kurumlar gibi değerlidir. Ancak bir koruma alanı olarak görülen ailenin aynı zamanda duygusal ve fiziksel istismarın,

289 İbrahim Coşkun, "Bedeni Kendi Mülkü Sayan Zihniyetin Özgürlük Algısı ve Bu Algının Doğurduğu Problemler" *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, (Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016), 1/299.

290 Mehmet Akif Aydın, "Aile" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yay. 1989), 2/196-200.

291 Kemal Sayar, "İnsanlaşma, Aile Ortamında Gerçekleşir", *Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde*, (İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020), 151.

şiddet ve zalimliğin odağı olabileceği ihtimalini de gözardı etmemek gerekir. Aile kurumu temel işlevleri bakımından övülmüş, tavsiye edilmiş, desteklenmiş ama kutsanmamıştır.<sup>292</sup> O nedenle kurulması gibi bozulması da olağandır.

Psikoloji yazınındaki tanımı “mahrem kolektif” olduğu için aile, tanımı gereği mahremiyet içeren bir yapıya sahiptir. Her ailede sorunların olması ve zor dönemlerden geçmesi nedeniyle zaman zaman aile içerisinde kalması gereken ile dışarıya paylaşılmaması gereken konularda güçlük yaşanabilmektedir. En sağlıklı aile modelinin, çekirdek aileyi dış dünyadan ayıran bir kabuğa sahip olduğu, ancak gerektiğinde dış dünyadan yardım alabilen aile modeli olduğu söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sorunlar öncelikle aile içerisinde çözülmeye çalışılmalıdır. Ancak kişilerin onları besleyen tavsiye, sohbet, duygudaşlık, danışma gibi psikolojik ya da sosyal desteğe ihtiyaç duyduğu noktalarda bu tür destek verilmelidir. Pek çok ailenin de zor zamanlarında böyle bir desteği göremedikleri için çözülmeye engel olamaması, pek çok ailenin de geniş aileden yahut çevreden başka kişileri çekirdek aileymiş gibi içeri sokarak yıpranması, mahremiyet ihlallerine maruz kalmasıyla da sıklıkla karşılaşmaktadır.<sup>293</sup> Bu ihlaller eş, dost arkadaşlık adı altında kolaylıkla yapılabilmektedir.

Aile, özne merkezli bir ilişkiler alanıdır ve her toplumsal ilişkinin dikkate aldığı norm ve değerler söz konusudur. Aileyi inşa eden norm ve değerlerin oluşumu, aileyle ilgili çevresel ve kuşatıcı bir atmosfer inşa etmektedir. Bütün bu değerler bireyin kendi yaşamını biçimlendirmede etkin olabilecektir. Aile ile ilgili kültürel bağlam, ana-babanın sahip olduğu inanç, değer ve davranışlarla oluşmaktadır.<sup>294</sup> Aileyi bir arada tu-

292 Alev Erkilet, “Değişen Dünyada Kadın, Aile ve Sosyal Politikalara Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde*, (İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020), 164-166. *İstismarla ilgili bk. Rukiye Gögen, Çocuk İstismarını Önlemede Din Eğitiminin Rolü*, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

293 Kemal Sayar, “İnsanlaşma, Aile Ortamında Gerçekleşir”, 155.

294 Oğuzhan Pehlivan, *Aile Tanımı ve İlişkilerin Toplumsal Olarak İnşası*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 97.



tan başlıca değerler, Tarhan tarafından aile bireyleri arasındaki ilişkileri ve korunması gerekenleri içerecek biçimde şu şekilde belirlenmektedir:

**Meşveret:** Sorunların karşılıklı istişarelerle ve katılımlarla çözümlenebilmesidir,

**Eşitlik:** Aile içi kurallara uyma noktasında zaman, para, eğitimden yararlanma gibi sorumluluklarda ve meşguliyetlerde, özgürlük ve sorumluluk dağılımında, fırsatların kullanımında herkes eşit muamele görmelidir,

**Özerklik:** Her birey hem kendini aileye ait hissetmeli hem de özgür olduğunu düşünebilmelidir,

**Hakkaniyet:** Hak kullanımında herkesin kendisini adil bir ortamda hissedebileceği dağılım olabilmelidir. Ebeveynin ve çocukların hakları konusunda sınırlar belirli olmalıdır,

**Sevgi, şefkat:** Sevginin oluşturduğu sıcak ilişkiler ailenin en kıymetli bağıdır. Şefkati, fedakârlığı ve empatiyi bu duygu besler,

**Saygı, izzetinesis:** Aile bireylerinin birbirlerinin kişilik haklarına özen göstermeyi başarabilmeleri gerekir,

**Güven, itimat:** Sadakat duygusunun oluşabilmesi için aile bireylerinin birbirinden zarar görmeyeceğine dair emin olmaları gerekir,

**Paylaşımçılık:** Aile bireyleri birbirlerinin lehine bazı haklardan vazgeçebilecek etik anlayışa sahip olmalarıdır,

**Dünyevi kazanımlar:** Ailenin varlık, şöhret, statü, güç gibi kazanımları sayesinde sahip olduğu nesnelere kaybetme korkusu, aile bireylerini birlikte tutan değerlere katkı sağlar,

**Dini-manevi kazanımlar:** Ailenin hayata, olaylara, ölüme, yaratılışa, ilahi güce, sabırlı olmaya, varoluşa bakışı özellikle kriz zamanlarında bir arada kalmaya anlamlı katkı ve teselli gücü katar.<sup>295</sup>

Bireyin, aile ortamında bütün bu değerlerin tutarlı bir şekilde yaşadığını, uygulandığını göreceği eşitlik ve özerklik, hakkaniyet ve paylaşımçılık, sevgi ve saygı, güven ve diğer maddi-manevi kazanımlar, kişinin hem kendisinin hem de başkalarının mahremiyetini ihlal etme tutumundan sakındıracak, ailenin kuşatıcılığı içerisinde iyi ve güzel ahlakın yaşanan örneği görülüp benimsenecektir.

<sup>295</sup> Nevzat Tarhan, *Bilinçli Aile Olmak*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 16-17.

## a. Ailenin Oluşturduğu Yapısal Değerler

Merkezi yapı olarak aile, sağlamlığını; benimsediği değerleri, ancak günümüz şartlarına uyarlanması ve yeniden ele alınmasıyla kazanacaktır. Aile bu gelişmeyi, bilen ve salih amel işleyen üyelere sahip olmasıyla elde eder. Kendi içerisindeki yaratıcı devinimi ve heyecanını yitirdikçe aile, soyuyla övünme temeline dayalı bir beka arayışına yönelecektir. Artık mallarla, anlamsızca meşgul olup övünme, malı mülkü amaç haline getirme, yığma, biriktirme ve böylelikle de tam zamanında duyulması gereken söze kulak tıkama, yapılması gereken eylemi reddetme sebebine dönüşür. Kuşaklar arası iletişimle hayatı yeniden anlama ve anlamlandırma çabası yok olduğunda mevcut olanı korumak tek amaç haline gelecektir. Yakınlık ve akrabalık ilişkilerinin değerini kaybetmesi sonucu oluşan yozlaşma, bireyin ve ailenin imtihanıdır. Aile kendi içine kapandıkça bencilleşir, karanlık bir kuyuya dönüşerek sahip olduğu değerleri yok sayar, hatta bir suç şebekesine bile dönüşebilir.<sup>296</sup> O nedenle aile kendi özünden gelen ve gelenekten aldığı kültürel yapısını koruyabilmelidir.

İslam medeniyetinde kadın ve aile konusunda Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in gösterdiği hedeflere her zaman ulaşıldığını söylemek zordur. Ataerkil geleneğin vahye baskın çıktığı, kimi zaman kültür ve örfün dinleştiği alanlardan birisi olan aile konusunda dini olanla kültürel olan, yerelle evrensel olan birbirine karışmaktadır. Ailenin sahip olması gereken mahremiyeti, hürmet kavramı üzerine bina etmek daha doğrudur. Çünkü bir yasak ve kötülük değil, hürmet ve yücelik anlamındaki mahremiyet, kadın ve ailenin hürmetini, yüceliğini ve dokunulmazlığını ifade etmektedir. Bu hürmeti dünyayı, şehirleri, evleri, okulları, üniversiteleri ikiye ayırarak, haremi selamdan ayırarak değil ancak yüksek bir ahlakla sağlamak mümkün olabilecektir. Bu yüksek ahlakın temelini ise hayâ oluşturmaktadır. Hayâ, hayattır, diri olmaktır, idraki ölümden korumaktır. Çünkü hayâ sıradan bir utan-

<sup>296</sup> Cihan Aktaş, "Aile Bir Hayat Okuludur", *Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde*, (İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020), 130.

ma duygusu değil, “hayâ imandır”, “hayâ imandan bir şubedir”, “hayâ imandandır”, “hayâ imanın kendisidir”<sup>297</sup> gibi hadislerin açıkladığı ancak günümüzde kaybetmekte olduğumuz insani özelliklerin başında gelmektedir. Bugün dijital devrimle birlikte tarih boyunca tahayyül edilemeyen bütün kötülükleri ve çirkinlikleri ceplerinde taşıyan gençleri birbirinden saklayarak hayâyı var etmek mümkün değildir. Dinin temel ahlakı olan hayâyı ihya ederek bir hayata dönüştürmek ancak yüksek bir iman, yüce bir ahlakla gerçekleşebilecektir.<sup>298</sup>

Kadın ve aile üzerinden modernlikle gelenek tartışmalarını, aile içerisindeki bireylerin kendi şartları içerisinde ele almak, her zaman aktif olan geleneğin iç denetim mekanizmalarını işletmek, sorunları buna göre değerlendirip çözümlenmek mümkün olabilecektir. Bütün kurumsal yapıların işleyişinde ve aile kurumunda geçerli olan ana dinamik istişaredir. Aile kurumunu oluşturan başta karı koca olmak üzere bütün bireyler arasında işletilmesi gereken önemli ilkedir istişare. Kurumsal yapılarda despotizmi önlediği gibi sağlıklı karar alma ve eşdeğerliği gerçekleştirme yollarının en pratik şeklidir. Hz. Peygamber, şura ya da istişare ilkesini hassasiyetle uygulamış, ailesinde de aynı duyarlı tutumu göstermiştir. Günümüzde aile içerisinde istişare ilkesini işletmek, ailenin mutlu olmasını ve kalıcı şekilde işlemede önemli bir faktör olacaktır. Ailedeki istişare mekanizması, boşanma, şiddet, intihar, evi terk, aile büyüklerine saygısızlık, geçimsizlik, mutsuzluk gibi günümüzde yoğun yaşanan problemleri büyük ölçüde azaltabilecektir.<sup>299</sup> Ailede istişareye dayalı bir anlayışı işlevsel hale getirmek, aileden bireye, bireyden topluma yayılan bir nitelik olacaktır. Aile, kendi içerisinde bir devinime sahip olduğu ölçüde özerkliğini koruyabilecek ve toplumu istişari bir kurum olma özelliğiyle geliştirebilecektir.<sup>300</sup> Buna göre aile istişare edilen bir yapı olmalıdır.

297 Buhâri, “İman”, 16; “Edeb” 77; Müslim, “İman”, 57-59.

298 Mehmet Görmez, “Toplumun Temeli Birey Değil Ailedir”, *Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde*, (İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020), 32-33.

299 Saffet Köse, “Aile, Kadın-Erkek Eşdeğerliği Üzerine Kurulur”, *Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde*, (İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020), 118.

300 Aktaş, “Aile Bir Hayat Okuludur”, 132.

Ailede ötekinin haysiyetinin sorumluluğu, tahakküm karşılığı, sadelik, diğerkâmlık, dayanışma, içtenlik, dürüstlük, sevgi, saygı, muhabbet ve selam gibi değerlerin, kavramların yaşatılması, kadın erkek her insanı insanlık mertebesinde ilerletecek, ailelerine ve topluma yararlı bireyler haline getirecektir. Kişinin sevdiği, kendisini geliştiren bir ortamın oluşturulması aileye iyi geldiği gibi, çocukların benliğini de sağlamaştırıcı bir özelliğe sahiptir. Çünkü şefkat, merhamet, tevazu, diğerkâmlık, özsaygı, haramdan sakınma, sözünde durma, vefa, sadakat, kul hakkı, başkalarının haysiyetini gözetmeye dikkat etme vb. yapıcı değerlerin içselleştirilmesi aile çatısı altında gerçekleşir. Gençler çelişki ve yalana tahammül edemezler. Aile içerisinde birbirini tutmayan söz ve eylemlere şahit olan gençler için, çeşitli kurumlarda ya da okullarda öğretilen değerler birer retorik olmaktan öteye gitmeyecektir. İçtenlik ve dürüstlük, aile içerisinde en iyi öğrenme yöntemidir ve muhabbet de böyle öğrenim şartlarında ortaya çıkar.<sup>301</sup> Ailede oluşturulması gereken bir diğer anlayış da dürüstlük ve samimiyet olmalıdır.

Aile, içerisinde hayat bulan çocukların fiziksel bakımı yanında, ondaki bağlanma güdüsünü doyurarak ve büyüterek onu bir insana dönüştürür. Çocuk için aile ve ev onun bütün bir dünyasını oluşturur, ileride onun dünyaya ve varlığa dair tutumunu belirleyen de ailenin çocukla kurduğu ilişki kipinde ortaya çıkar. Çocukların yetişkinliğe hazırlanmasında çift yönlü bir tutum takınması onun kendisini inşa etmesinde çok önemlidir. Burası, onun toplum içerisinde yaşama pratiğini kontrollü şartlarda deneyimlediği bir laboratuvar gibidir.<sup>302</sup>

Hayat dolu ve üretken kılan özellikleri ile birlikte aileyi sürdürülebilmek, için aile fertlerine kazandırılması gereken hakları koruma sorumluluğu, başkalarına yapılan haksızlıkları görme yeteneğini de geliştirecektir. Bencil, içe dönük, tüketici bir yapıya sahip olması durumunda aile, çocuklar için hayata hazırlayıcı neşeli bir ortam sunamayacağı gibi yaşlılara da dingin, saygı ve sevgi dolu bir ortam sağla-

301 Aktaş, "Aile Bir Hayat Okuludur", 133-135.

302 Kemal Sayar, "İnsanlaşma, Aile Ortamında Gerçekleşir", *Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde*, (İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020), 149-150.

yamayacaktır. Kapalı yapılar, hesap verme sorumluluğu ve muhasebe yoksunluğu yüzünden yozlaşacak ve katılaşacaktır. Bir kurumun en büyük zenginliği ve güven kaynağı oluşu, eleştiriye açık oluşudur. Şartlara yenik düşerek içtenliğini yitiren yapılar, her türlü istismara açık hale gelecektir. Dışarıdan bir gözün eleştirisine maruz kalmayan kapalı yapılar kendi içerisindeki problemleri hasıraltı etme zaafıyla maluldür. Kendini koruma ve mahremiyet adına büsbütün dışarıya kapalı bir aile ortamı bazen mensuplarına zarar verebilmektedir. Kapalı yapıların genel eğilimi, ihmallerinin sorumluluğunu hep başkalarına yükleme ve kendisini masumlaştırma şeklinde olmaktadır.

Sürekli değişen dünyada, eski koruma duvarlarının kalmadığı mahremiyet alanlarının gittikçe belirsizleşmesi, en yakınındakilere dönük bir körleşmenin yaşanması, zahiri dindarlığın içinin boşaldığı gerçeğini değiştirmiyor. Kuşkusuz aile, ihtiyaçları konusunda kendisine has bir ilkesellik ve korumacılık sergileyebildiği ölçüde çevreden yapılan telkinlere direnerek özgünlüğünü koruyabilecek ve böylece mutluluk ve başarı gibi konularda her şeyin farklı olabileceği bir umudu ayakta tutabilecektir.<sup>303</sup>

İnsanın mutluluk arayışı, menfaatsiz, teklifsiz, hesapsız bir yakınlık görme, sevme-sevilme, güvenle bağlanma, kendinde var olanları yakınlarına aktarabilme ihtiyacı karşılanabildiği oranda erişilebilir bir amaca dönüşecektir. Bunun gerçekleştirileceği ortam da ailedir. Kişinin ve ailelerin yalnızlaşması, özellikle zor dönemlerinde onları korumaksız bırakacaktır. Bu gibi durumlarda toplumun ailevi meselelerde adaletin sağlanmasına göz kulak olması, destek için el uzatması sağlıklı bir tavır olarak değerlendirilebilir.<sup>304</sup>

Kısaca ailenin oluşturması gereken yapısal değerleri; istişare, ahlaki ve insani değerlere bağlılık, içtenlik, tutarlılık, eleştiriye açıklık, özgünlüğünü koruma, adalet ve akrabalık ilişkilerini sürdürme şeklinde ifade edebiliriz. Bu yapısal değerler ailenin ve aile bireylerinin özel alanlarını ve mahremiyetini korumada hayati öneme sahiptir.

303 Aktaş, "Aile Bir Hayat Okuludur", 137-139.

304 Sayar, "İnsanlaşma, Aile Ortamında Gerçekleşir", 152.

## 2.2. Ailede Mahremiyet Alanları

Günümüzde mahremiyet konusu her ne kadar kadın-erkek ilişkilerine indirgenmeye çalışılsa da aslında konunun kadın/erkek ilişkisini aşan; yakın akraba/uzak akraba, usûl/fürû, karı/koca hatta kul/Allah arasındaki ilişkilere kadar uzanan geniş bir alanı olduğu söylenebilir. Ayrıca mahremiyet söz konusu olunca dikkatler hemen karşı cinse yönelmesine karşın, hemcinslerin de uymaları gereken mahremiyet sınırları olduğu bilinmektedir.<sup>305</sup> Aile boyutunda iki türlü mahremiyetten bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri özel anlamda mahremiyet olup, bir kadının kendisine nikâhı helal olan ve olmayan erkeklere karşı davranış sınırlarını ifade etmektedir. "Yabancı" veya "el" diye nitelenen tabii ötekiye karşı dini değer ve hassasiyetler temelinde pozisyon alma, tavır belirleme ve bilinçli duruş gösterme, mahremiyeti ifade etmektedir. Onlarla konuşma, görüşme, yolculuk yapma, onların yanında tesettür ve edep kurallarına riayet etme gibi hususlar bu tür mahremiyetin kapsamına dâhildir. Genel anlamıyla bu tür mahremiyet özel hukukun yani aile hukukunun bir parçasıdır.<sup>306</sup> Ancak biz mahremiyetin bu türünü değil, aileyi oluşturan bireylerin dışı dönük ifşa, açıklık, başkalarını izleme, başkaları hakkında dedikodu ve gıybet yapma, farklı ortamlarda onlarla alay etme gibi diğer boyutunu ele alacağız.

Aile bireylerinin hata ve ayıplarının örtülmesi, aile birlikteliği ve huzurunun bir parçasıdır. Eşlerden birinin ayıplarının başkalarına anlatılması ve sanal ortamlarda paylaşılması, özel hayatın ifşa edilmesi demektir. Özellikle aileyi oluşturan fertlerin özel bilgilerinin ve aile sırrı mahiyetinde olan konuların paylaşılması, aile masuniyeti açısından yasaklanmış ve buna ilişkin Hz. Peygamberin "*kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet gününü onun ayıbını örter*"<sup>307</sup> buyruğu yol gösterici olmuştur. Aile içerisinde her ferdin sahip olduğu haklar

305 Yusuf Bahri Gündoğdu, "Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7/2, (Temmuz 2017), 389.

306 Kahraman, "Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı" s. 33.

307 Buhari, "Mezâlim", 3; Müslim, "Birr", 58.

söz konusudur. Sahip olunan haklar hiçbir zaman kötüye kullanılmalı, eşler arasında güveni sarsabilecek ve telafisi güç zararlara yol açabilecek tutumlardan kaçınmalıdır.<sup>308</sup>

Kendimizi ve başkalarını korumak için bir mesafede durmak, farklı durumlara göre farklı mesafeler belirlemek, aile ve toplumsal hayatın bir gereğidir. Aile mahremiyeti yanlış bir algıya dayandırılarak aile içerisinde mesafelerin silikleştiği anlamına da gelmez. Mahremiyet, mesafe ve sınır kavramlarıyla birlikte düşünülmelidir.<sup>309</sup> Kişinin özel hayatına ilişkin hususların aile bireyleri tarafından bilinmesi, onun izni ve rızası ile olabilir. Aile içerisinde beden mahremiyeti sadece kadınların tesettürü kapsamında sınırlandırılmayıp, anne-babanın vücutlarının çıplak olarak görülmesi ihtimali olan zaman dilimlerinde<sup>310</sup> yanlarına izinsiz girilmesi konusunu da içermektedir. Ayrıca eşler ve çocuklar dâhil ailenin çok yakın üyelerinin bile mahremiyete ya da özel alana dikkat ve riayet etmeleri gereken durumların olduğu da gündeme getirilmektedir.<sup>311</sup> Öyleyse mahremiyet bütün bir aile bireylerini ilgilendirmektedir.

İslam öncesi Arap âdetine göre insanlar birbirlerinin evlerine yalnızca ‘iyi sabahlar’ ya da ‘iyi akşamlar’ diyerek izin ve onay almadan serbestçe girerlerdi. Bu önceden haber verilmeden yapılan girişler bazen ev halkının ve kadınların gizliliğini ihlal ederdi. Muaşeret kurallarına yeterince önem verilmemesi, baskın yapar gibi evlere dalmak sık sık rahatsız edici, hatta utanç verici durumlarla karşılaşılmasına neden olabiliyordu. Allah, herkesin kendi evinde bir gizliliği olabileceği ve dolayısıyla kimsenin bir başkasının evine ev halkının izni olmadan habersizce giremeyeceği ilkesini koydu. Böylece meskenlerin mahremiyeti ve dokunulmazlığı, bireyin ve ailenin saygınlığı korunmak istenmiştir. Bu hükmün toplumda uygulanmasıyla ilgili olarak Kuran’da ve Hz. Peygamberin uygulamalarında bazı düzenlemeler getirilmiştir.

308 Şen, “İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi”, 256-258.

309 Aktaş, “Aile Bir Hayat Okuludur”, 144.

310 Bk. en-Nûr, 24/58-59.

311 Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir, çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk (Ankara: İşaret Yayınları, 2002), en-Nûr, 24/58-59.

İzin alınmaksızın başkalarının evinin içerisini gözetleme yasağı da ailede oluşturulması gereken konulardan birisidir. Nitekim “Ey iman edenler! Kendinizi tanıtırız izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız. Eğer o evlerde bir kimse bulamazsanız -size izin verilmedikçe- oralara girmeyin. Size “Kabul edemiyoruz, dönün” denirse hemen dönün; bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir. İçinde kimsenin oturmadığı ve kendinize ait eşya bulunan evlere girerken de sizin için bir sakınca yoktur. Allah açıkladığınızı da bilir, gizlediğinizi de.”<sup>312</sup> buyurulan ayetlerde aileyi korumak için alınan tedbirlere yer verilmiştir. Başkalarının evine girme konusunda bazı kurallar ve ihtiyat tedbirlerine uyulmaması durumunda girip çıkan kimseleri görenlerin su-i zanna kapılmalarına ve tecessüs duygularının tahrik edilmesine yol açacağı gibi, girip çıkan kimselerin bazı aile sırlarına vakıf olmaları, ailenin görülmesini istemediği bazı şeyleri görmeleri, o anda ya da ileriki zamanlarda kimi olumsuz ve yasak duyguların, niyetlerin oluşmasına yol açabilecektir. Günümüzde dijital ve elektronik araçların bulunduğu binalarda oturan kimseler kapıya gelenle konuşmak, kimliklerini öğrenmek, hatta onları görebilmek ve buna göre kapıyı açıp açmamak imkânına sahiptirler. Böyle bir imkânın olmadığı durumlarda kapıya gelenin bazı kurallara kendiliğinden uyması ve edebe aykırı davranışlarda bulunmaması gerekir.<sup>313</sup>

‘Gizlilik hakkı’, yalnızca evlere giriş sorunuyla ilgili olmayıp, bir evi dışarıdan gözleme, ‘dikiz etme’, kapı dinleme ve hatta başkasının mektubunu izinsiz okumanın yasaklanması gibi konuları da içine almaktadır. “Dinleme” ile “görme” birlikte değerlendirilmiş, söz gelimi kör bir adam izinsiz bir eve girdiğinde kimseyi göremeyecek ama evde olup bitenleri duyarak anlayabilecektir. Bu başkasının gizlilik hakkını, mahremiyetini ihlal etme anlamına gelmektedir. İzin isteme hükmü sadece başkalarının evine girme konusunda değil kendi annesi ya da kız kardeşinin evine girmesinde de geçerlidir.<sup>314</sup>

312 en-Nûr, 24/27-29.

313 Kuran Yolu (Erişim 16 Ekim 2020), en-Nûr, 24/27-29.

314 Mevdudi, *Tefhim 'ül Kur'an*, 4/514-515.



Sahibi tarafından veya yetkili kişi ve makamlarca söz, işaret, yazılı belge, tabela vb. yollarla girilmesine izin verilen yerler dışındaki mahal ve mekânlara, özel alanlara izin alınmadan girilemez.<sup>315</sup> Bu kuralın tek istisnası hırsızlık, yangın vb. gibi acil durumlarda izne ihtiyaç olmamasıdır. Böyle durumlarda herhangi bir kişi veya görevli yardım için izinsiz eve girebilir.<sup>316</sup> Hz. Peygamber'in belirlediği kurala göre bir yere girmek için izin isteyen kişi, bu isteğini en çok üç defa tekrar etmeli, buna rağmen izin ifade eden bir karşılık alamazsa artık ısrar etmeden dönüp gitmelidir.<sup>317</sup> Ancak sesinin duyulmadığını düşünen kimsenin izin talebini üçten fazla tekrar edebileceği belirtilmektedir. Üçüncüde cevap gelmezse geri dönülmelidir. Giriş izni ya bizzat ev sahip tarafından ya da onun adına izin verme yetkisine sahip hizmetçi veya sorumlu kişi gibi güvenilir birisinden gelmelidir. Üç izin isteğinden sonra cevap gelmez ya da ev sahibi gelen kişiyi görmek istemezse geri dönülmelidir. İsrarla izin isteğinde bulunmak veya reddedildikten sonra inatla kapıyı vurmak doğru bir tutum değildir.<sup>318</sup> İzin isteyen kişi içeridekilere kendisini açıkça tanıtmalıdır. Kapı tokmağını kullanma, zil çalma, diyafonla seslenme gibi durumlarda da kişi kendisini tanıtmalıdır. Bir kimsenin izinsiz girmesi doğru olmayan yeri, iyi niyetle de olsa kapı aralığından, pencereden gözetlemesi de caiz değildir. Çünkü izin isteme hükmünün konuluş sebebi, aile mahremiyeti gibi ilgililerin görülmesini istemediği mahrem durumları yabancı gözlere karşı korumaktır.<sup>319</sup>

Aile içi özel durumları, ilişkileri konuşulanları, başka insanlara yayımlar, insanların en kötülere olarak nitelendirilmiştir.<sup>320</sup> Sağlam ve güvenilir bir zemin üzerine inşa edilmesi gereken aile kurumunu, onun birliğini ve dirliğini sarsan unsurlar, eşlerin kendi aralarındaki sırları ifşa edip başkalarına anlatmalarıdır. Aile sırlarının ifşa edilmesi şahsiyet hak-

315 *Kuran Yolu (Erişim 16 Ekim 2020), en-Nûr, 24/27-29.*

316 Mevdudi, Tefhim'ül Kur'an, c.4, s.515.

317 Buhari, "İsti'zan, 13; Müslim, "Adab", 32, 34, 35, 37.

318 Mevdudi, Tefhim'ül Kur'an, c.4, s.516.

319 *Kuran Yolu (Erişim 16 Ekim 2020), en-Nûr, 24/27-29.*

320 Müslim, "Nikah", 123,124; Ebu Davud, "Edeb", 32.

larının ihlal edilmesi olduğu gibi insanın şeref ve haysiyetinin korunması hakkı da temel haklardan ve zaruri maslahatlardan sayılmaktadır.<sup>321</sup>

### 2.3. Ailede Mahremiyet Eğitime Duyulan İhtiyaç

İslam dininin ana kaynakları olan Kitap ve Sünnetin oluşturduğu değerler, insanı iyiye, güzele ve olabileceği en üst konuma yükseltmeyi, diğer varlıklar arasında yaratılış gayesi olan en saygın duruma getirmeyi hedeflemektedir. Tarih boyunca insanın gelişimine bağlı olarak bilgi, kültür, anlayış ve yaşantıda ortaya çıkan gelişmeler, her dönemde yaşanabilir dinamik bir din olan İslam'ın, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar karşısında yeniden yorumlanmasını, bir anlamda yorumların güncellenmesini gerekli kılmaktadır. Buna bağlı olarak verilecek eğitimin yeni yetişen nesillere hem geçmiş kültürü aktararak toplumun devamını sağlamak, hem de süreklilik içerisinde kendi zamanının gerektirdiği bilgi ve donanımı kazandırıcı bir nitelikte olması gerekir.

Bir dini inancın ve onun ortaya koyduğu değerlerin beslenmesi, din eğitiminin temel görevleri arasındadır. Buna göre yapılacak eğitim, çocuğun hayatının kalan kısmında kendi kendisini eğitebilme yeteneğini kazandıracak nitelikte olmalıdır. Yani eğitim, erkek kadın fark etmeksizin bireylerin kendilerini nasıl eğiteceklerini, hatta doğrudan eğitimin hedeflerine götürmek üzere tasarlanmış kaynaklardan nasıl öğrenebileceklerini öğretebilme özelliğine sahip olmalıdır. Eğitim görmek kolay olabilir ancak bundan daha zor olanı eğitim görmüş kişilerin eğitimi kalabilmeleri, tutum ve davranışlarında, buna bağlı kalmalarıdır. Bu nedenle eğitim, insanın yaratılış amacıyla uyum içerisinde olan doğru araç ve yolları seçme yeteneği ve imkânı verebilmelidir. Bunu gerçekleştirecek olan da belirli değerlerin insanın hayatını yönlendirmesi ve artan derecelerde yalnızca bireyin değil, aynı zamanda üyesi olduğu aile, toplum ya da millet gibi daha geniş bir sentezin faaliyetlerinde gösterebilmesidir.<sup>322</sup>

321 Şen, "Aile İçi Mahremiyetin İhlali", 255.

322 Allahbağ Hüdabağ Brohi, "İdeolojik Bir Devlette Eğitim", İslami Eğitim, ed. S.M. Nakib el-Attas, çev. Ali Çaksu, (İstanbul: Endülüs Yay. 1991), 112.

İnsanda inanç, duygu, düşünce ve davranış değişikliği oluşturmayı hedefleyen İslam, Allah'ın istediği bir kişilik oluşturulmasını, eğitim ve öğretimle gerçekleştirecektir. Hz. Peygamber'den itibaren eğitim faaliyetleri, vahyin insanlara ulaştırılarak, Kur'an perspektifinde iman, ahlak, ibadet, amel, bilgi, duygu ve davranışlar açısından insanın olumlu anlamda değiştirilmesini kapsamaktadır.<sup>323</sup> İnsan ve onun hayatı maddi ve manevi boyutlarıyla bir bütün olarak ele alındığı için İslam eğitimi, bir bilgilendirmenin ötesinde insanın kalp, ruh, zekâ, hisler ve bedensel duyulardan oluşan bütüncül ve dengeli bir birey olmasını hedeflemiştir.<sup>324</sup> Bu bağlamda İslam'ın eğitim felsefesi, eğitim öğretim sürecinde yetiştirilmek istenen insan modelini, Kur'an ve sünnetin oluşturduğu, on beş asırlık tecrübeye dayalı olarak belirlemektedir. Gelişmelere bağlı olarak farklılıklar görülse de eğitimin her kademesinde ve türünde İslam eğitimi, zihnin, kalbin ve nefsin eğitilmesini esas almaktadır.<sup>325</sup> Çünkü amaç, bireyin karakter ve ahlaki gelişiminin kılavuzlanarak insani potansiyellerini geliştirmesine yardımcı olmak ve bu şekilde onun insani meziyetler kazanmasına ve bu yolda ilerlemesine rehberlik etmektir.<sup>326</sup> Bireyin güzel ahlaklı, edeb ve terbiye sahibi olması çerçevesinde yer alan mahremiyet eğitimi de zihin, kalp ve nefsin eğitimiyle ilgilidir.

Ahlaki değerler toplumun ortak değerleri olup din, tarihten süzülüp gelen, insan olmanın özünü bağlantılı bu ahlaki değerlere güç ve manevi bir temel kazandırmaktadır. Aslında önemli olan ahlaki değerlerin insanın içerisinde kökleşmesidir ve onun birey tarafından içselleştirebilmesidir. Tek başına olsa bile ona aykırı davranmayı yani insanîyetini, onurunu ve yaratılış misyonunu kaybetmek kadar tehlikeli görebilmesidir. Çünkü din, kişiye davranışlarının hesabını kendi

323 İbrahim Aşlamacı, "İslam'ın Eğitim Anlayışında Yetiştirilmek İstenen İnsan Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yay. 2018), 448.

324 M. Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, (Kayseri: Kimlik Yay, 2018), 31.

325 Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, (Ankara: Akçağ Yay. 2015), 48.

326 Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 37.

içinde verebilme bilinci kazandırır. Hesap vermenin aslında etraftaki insanların onu ayıplamasından, kamuoyunda isminin deşifre edilmesinden, insanların onu yargılayıp cezalandırmasından ibaret olmadığını, bunun da ötesinde daha büyük hesapların, daha büyük yargılamaların olduğunu hatırlatır ve bu bilinci kazandırır.<sup>327</sup>

Hayatın ve yaşayışın her safhasında insanı eğitmeyi hedefleyen Kur'an, bireyin hem içerisinde bulunduğu dünya hayatı hem de varacağı müstakbel hayat için onu hazırlayıcı bir eğitim niteliğine sahiptir. Bugünü ve geleceği için insan hayatını ele alan Kur'an eğitimi, iman, ahlak, ilim ve amel şeklinde özetlenebilecek, birbirleriyle bağlantılı ve ortaklaşa çalışan dört temel üzerinde yürümektedir. İman, güzel ahlakın kendisinden beslendiği bir kaynaktır. Güzel ahlak insanı hak ve hakikate, marifete götürür. Bu hak ve hakikati bilmek ilmin ta kendisi olmaktadır. İlim ise insanı salih amellere götürür. Kur'an eğitiminin üzerine kurulduğu bu yapıya göre iman, üstün ahlakın esası, üstün ahlak gerçek ilmin esası, doğru ilim de salih amelin esasıdır.<sup>328</sup>

Yapılacak eğitim, insanların gördüğünü gerçekten görür, düşünür, anlar ve eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra kabul ya da reddeder hale getirebilmeyi sağlamalıdır. Kur'an eğitiminde, insanları sadece baş gözü ile elde edilen bilgilerle yetinmeyip, onun yardımıyla kalp gözünün de elde edeceği gerçek bilgiye yönelmelerinin amaçlanması istenir. Çünkü insanlar arasındaki anlaşmazlıkların, ayrıcalıkların temelinde, görüntüye aldanıp bağlanma ve heveslerine kapılmaları nedeniyle kalp gözlerinin körelmesi vardır.<sup>329</sup>

Bilgin'e göre bireyin mükellef sayılabilmesi için ona, kendi kendine karar verebilme seviyesine erişkin bireyler yetiştiren nitelikte bir eğitim verilmesi gerekir. Eğitim inançla bağlantısı nedeniyle onun etkisi altında kalmakta ve inanma sonunda bilinçli olsun ya da olma-

327 Ali Bardakoğlu, *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, (İstanbul: Kuramer Yay. 2017), 44-45.

328 Muhammed Fazıl Cemali, *Kur'an'a Göre Eğitim Felsefesi*, çev. Ahmet Serdaroğlu-Rahmi Özer, (İstanbul: Özdemir Basımevi, ty.), 38-39.

329 Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, (Ankara: Gün Yayınları, 2007), 30.

sın doğal olarak bir terbiye oluşmaktadır. Birey içerisinde yer aldığı aile ve çevrede inancın gerektirdiği davranış örneklerini görmekte ve benimsemektedir. Bu benimseyiş uzun süre devam edebilecek bir davranışa dönüşmektedir. Dolayısıyla din terbiyesi verebilmek için zihin bilgisi yanında böyle bir temele de ihtiyaç vardır.<sup>330</sup> Bu bağlamda bireyin kendisi üzerinde düşünme aşamasından kendi dışına taşarak başkasını düşünme ve toplumsal sorumluluğa hazırlanma anlamında bencilliğinin törpülenerek güzel ahlak sahibi olmasını sağlama, din eğitiminin görevleri arasındadır.<sup>331</sup> Kısaca mahremiyet eğitimi de din eğitimi kapsamında yer almakta ve onun bir parçası olmaktadır.

Mahremiyet eğitimi bir anlamda çocuğun bütün bir duygu dünyasını yönetme becerisini elde edeceği bir kişilik eğitimidir. Mahremiyet eğitimiyle bilgiye uygun doğru davranış kazandırma hedeflenir. Davranışların yönetildiği üç merkez, zihin, kalp ve nefisten oluşmaktadır. Bu üç merkez birbirleriyle uyumlu bir şekilde hareket ederse doğru davranış elde edilmiş olur. Dolayısıyla zihnin, kalbin ve nefsin eğitilmesi gerekir.

### *Zihnin Eğitilmesi*

İnsanda iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi sağlayan nefse ait güç diyebileceğimiz zihin, kişiyi mutluluğa ulaştırarak bir donanımdır. İnsan mutluluk idealine iyiyi kötüden ayırt ederek duygu ve davranışlarına istikamet kazandırarak ulaşabilir. İyi duygu ve davranışın sürekliliği, insanda ahlaki yapının gelişimini sağlarken sağlıklı bir zihin de bunu geliştirici özelliğe sahiptir. İnsani erdemi, iyi ahlakla zihin gücü birlikte meydana getirir.<sup>332</sup> İnsanın eğitimle elde edeceği bilginin kaynağı akıl ve vahiy kabul edilmesi, zihnin eğitilmesine engel bir durum değildir. Zihin tabiata, geçmiş olaylara, insanın iç dünyasına yönlendirilerek yetenekleri doğrultusunda eğitilmelidir. Zihin, düşünme yeteneğini kullanarak çevresindeki olaylardan sonuç çıkarmada serbest bırakılmıştır. Düşünme

330 Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 32-33.

331 Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 41.

332 İlhan Kutluer, "Zihin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 2013), 44/405.

ve akli yetiler uyarıldıktan sonra gerisi ona bırakılmış olup zihin, bir şeyi zorla kabul etmeye zorlanamaz. Ancak eğitimde zihnin bütün melekelerine hitap edilmesi, insanın kalbi, nefsi ve davranışlarının normal manevi görevlerini yapabilmesi için oranın arınması gerekir. Kalbe ulaşmanın yolu zihinden geçmektedir. Çünkü zihnin davranışla doğrudan bir bağlantısı söz konusudur. Davranışlar ise üç merkezden, zihin, kalp ve nefisten yönetilir. Bu üç merkez birbirleriyle uyumlu bir şekilde hareket ederse doğru davranış ortaya çıkacaktır. Burada davranışların kesin ve doğru bilgiyi takip edeceği de unutulmamalıdır.<sup>333</sup>

### ***Kalbin Eğitilmesi***

Bilgi imanı gerektirmemekte ancak inanmak için bilgi gerekmektedir. Bilgiden imana geçmek için irade, bilginin iman haline gelebilmesi için de zihinde bulunması gerekir. Zira kalbin nefisle mücadelesi bilginin yardımıyla olabilecektir. Nefsin kalple bağlantı kanallarının bilgi ile temizlenmesi ve buradan gerçeğin aydınlığının kalbe ulaşması gerekir. İşte eğitimdeki hedeflerden birisi de kalbin şüphelerden arındırılmasıdır. Zihin ne kadar gerçek ve doğru bilgiye sahip olursa kalp de o oranda şüpheden uzak olacaktır. İnsan kalbinin en elverişli eğitimi, onu tatmin etmekle olacak ve tatmin de kesin bilgi ile elde edilecektir.<sup>334</sup>

Kur'an'da ve Hz. Peygamberin hadislerinde kalbin işlev ve nitelikleri üzerinde durulmuş, insanın anlama, kavrama, düşünme ve eşyanın hakikatini bilmeyi sağlayan yani insanı insan yapan, onu diğer canlılardan ayıran özelliğinin kalp olduğu vurgulanmıştır. Kalp, idrak eden, bilen ve kavrayan bir özelliğe sahip olduğu için onu taşıyan insan ilahi hitaba muhatap ve yükümlü olmuştur. O, ilim, marifet ve düşünme aracıdır. Kalbin değişken olması ve renkten renge girme özelliğinin bulunması, duygu, düşünce ve inançların değişmesini de beraberinde getirmektedir.<sup>335</sup>

333 Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı yayınları, 1989), 230.

334 Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, 234.

335 Süleyman Uludağ, "Kalb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay. 2001), 24/229.

Kalpteki inanma duygusunu eğitirken onu taklitten kurtarmak, zandan uzaklaştırmak ve bilerek inanmayı sağlamak gerekir. İnanma duygusu ile korku ve ümit duyguları yanyana yaşadıkları için kalbi eğitirken bu duyguların da eğitilmesine ihtiyaç vardır. İnsan öğretilmiş bir biçimde ölümden, fakirlikten, acizlikten korkar. Emellerinin boşa çıkmasından, kusurlarının açığa çıkmasıyla insanlar arasında kötülenmekten, duygusal ve manevi elemelerden, bilinenden ve bilinmeyen şeylerden korkar.<sup>336</sup> Kalpteki korku duygusu eğitilirken korkulmayacak şeylerle birlikte korkması gereken şeyler de öğretilerek korkma duygusuna yön verilir. Manevi anlamda rehberlik yapılarak, korkmanın bilgiye bağlı olduğu belirtilir. Zihni ve kalbi, bilgi ile eğitilmeyen kişiler kimden ve nasıl korkulması gerektiğini bilemezler. Kalpteki korku duygusu böylece olağan şekline kanalize edilerek eğitimi gerçekleştirilebilecektir. Korkuyu frenleyip ona yol gösteren, yön değiştirmesini engelleyen ümit duygusunun da beslenip eğitilmesi gerekir. Ümit sahte ve yalancı emeller peşinde olmamalıdır. Gerçek kıymet ve emelin yeri gösterilmelidir. İnsana neyi ümit edip ona göre davranacağı noktasında, geçici faydaların peşinden gitmeyi değil ebedi kazanımların varlığını sunmak gerekir. Ümidin objesi bu dünya olmayıp öteki dünyanın olduğu açık bir biçimde örneklendirilmelidir.<sup>337</sup>

Kalbi kin, haset, düşmanlık, kıskançlık vb. olumsuz duygulardan korumak, Allah'ın her şeyi ve dolayısıyla kalplerde olanları bildiğinin farkında olunması, kalbin mahremiyetini oluşturur. Kalbi, sevgiyle, ihlas ve samimiyetle, sabır ve tevekkülle, şükür ve tevazu ile zenginleştirmek, mahremiyeti sağlamada kolaylaştırıcı duygular olacaktır. Allah'ın gözetiminin farkında olan bir kimse kendisini kötü söz ve ifadelerden, kin ve öfkeden uzak tutacak, başkalarının mahremiyetini ihlal etmekten kaçınacaktır.

336 Muhammed Kutub, İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi, çev. Ali Özek, İstanbul: 1977, Hisar yay. 179.

337 Bayraklı, İslam'da Eğitim, 236-242.

### *Nefsin Eğitilmesi*

İnsanın eğitilmesi gereken bir diğer yönü de nefsidir. Nefis, insanın fiillerinin kaynağı, duyu algıları ve akli kavramları kabul eden bir güç, bedende surete bürünen bir yetkinliktir. Kendisini duyuusal kavramlar aracılığıyla yetkinleştirir. İnsan nefsi, kendisini üzerindeki yüce ilkelerden feyiz alıp etkilenirken, altındaki bedeni etkileyerek onu yönetir. Böylece bilgi ve amel faaliyetlerinde bedeninin yetkinleşmesine hizmet eder.<sup>338</sup> İnsan davranışlarını ilk planda yöneten, burada iyi dürtülerle kötüye yönlendiren dürtülerin bulunduğu merkez olan nefis, çoğunlukla bu güçlerinin eğitimle faydalı hale getirilmesi mümkün olan bir özelliğe sahiptir. İnsan, nefsin hal ve tutumlarını gözleyerek onun yanlışlarını, yönelimlerini tespit edebilmelidir. Nefsin eğitiminde nasıl gözleneceği ve nasıl bir neticeye ulaşılacağını bireye öğretmek gerekmektedir. Bu nedenle de nefsi gözetleyecek, üzerinde düşünecek olan zihnin önceden eğitilmesi zorunludur.<sup>339</sup> Bunu şahsın kendi kusurlarını tespit ederek, unutmak suretiyle nefsin ayıplarını bilmemesinin önüne geçilerek yapabilmelidir.

Nefsin eğitimi bir açıdan zihne bir diğer açıdan da kalbe bağlıdır. İnsandaki eğitilebilme kapasitesi, iyinin alameti, insanı kötü ve çirkin işlerden sakındıran ve imandan kaynaklanan bir özellik de hayâdır. Bir yönü ile imana bir diğer yönü ile topluma bağlı olan hayâ, insanın duyu organlarını, aklını ve bedenini günahlardan koruması, dünyanın geçici süsleri yerine ahireti istemesi anlamına gelmektedir. Açıkta yapıldığında utanılacak bir işi gizli olarak da yapmamaktır.<sup>340</sup> Hayâ, toplumda ortaklaşa yaşanan değer yargılarına bağlıdır. İnsan doğumu sonrasında çevresinde bazı değer yargılarının olduğunu görür ve anlar. Hayâ işte o değerlere göre şekillenir. İman ve değer yargılarındaki zayıflamalar hayâ duygusunda da görülebilir. Değer yargıları değişince hayâ duygu-

338 Ömer Türker, "Nefis" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (TDV Yay. İstanbul: 2006), 32/531.

339 Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, 250.

340 Süleyman Uludağ, "Haya" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (TDV Yay. İstanbul: 1997), 16/554-555.



su da mecrasını değiştirecektir. Bu nedenle eğitimde nelerden hayâ edilmesi gerektiği öğretilmeli, toplumun değer yargıları verilmelidir. Kalp eğitimini tam olarak gerçekleştirdikten sonra hayânın imanla alakası ortaya çıkacaktır. Çünkü hayâsız bir kalp, nefisle mücadele edemez.<sup>341</sup>

Nefsin arzu ve istekleri karşısında mücadele etmek, onu hevasından alıkoymak, istek ve arzulara sınırlar koymak, mücadeleyi sürekli hale getirmek, nefsin enerjisini yüce ve yüksek ideallere yöneltmek, kontrol ve murakabe bilinci oluşturmak suretiyle de nefis eğitiminin farklı boyutlarını hayata geçirmek, eğitimde göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Buna bağlı olarak mahremiyet eğitimi, bireyin zihninin, kalbinin ve nefsinin eğitilmesini gerektirir. İnsan davranışlarını düzenleyici olması nedeniyle normal manevi görevleri sürdürebilmesi için sadece düşünme ve akli yetilerin uyarılmasının ardından da zorlamaksızın mahremiyet ölçüleri, sınırları ikna yoluyla kabul edilip benimsetilmeli, nefiste içselleştirildikten sonra da davranışa dönüşebilmesine yardımcı olunmalıdır.

Mahremiyet eğitimi zihin, kalp ve nefsin eğitimini birlikte kapsayan, duyguların anlamlandırılarak yönetilmesi demektir. Bu duygular cinsel duygular olabildiği gibi öfke, mahcubiyet, utanma, kıskançlık gibi insani duyguların yönetimini de kapsar. Bu insani duyguları yönetemeyen çocuk, cinsel duygularını yönetmeyi beceremez. Sonunda yanlış ve hatalı davranışlara yönelmesine neden olabilir. Buna göre mahremiyet eğitimi çocuğun kişiliğini oluşturan duyguların yönetilmesi becerisini kazandıran önemli bir eğitimidir.

#### 2.4. Aile Mahremiyetini İhlal Örnekleri

İnsanların özeli olan, onlara ait beden, mekân ve bilgi kapsamında değerlendirilebilecek olan mahremiyet ihlalleri çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Evlerde, iş yerlerinde, televizyonlarda, yazılı ve görsel basında ya da sosyal ağlarda karşımıza çıkan mahremiyet ihlallerinden daha önce geçenler dışında bazılarını şöyle sıralamak mümkündür.

341 Bayraklı, İslam'da Eğitim, 254-255.

- Bireylerin sır olarak paylaştığı bilginin başkalarına aktarılması.
- Eşler arasındaki mahrem konuların eş-dost meclisinde, arkadaşlar, akrabalar arasında paylaşılması.
- Kötü niyetle tanınmış kişilerin özel hallerinin araştırılıp yayınlanması.
- Çocuğun sorunlu davranışlarının ya da aile içi problemlerin sosyal medyada paylaşılması.
- Ölüm ve hastalık gibi durumlarda, medyanın fotoğraf ve bilgileri yayınlaması.
- Kaplıca, hamam, sahil gibi mekânlarda uygunsuz kıyafetle dolaşılması ve bunların görüntülerinin paylaşılması.
- Kişiye özel kart ve kimlik bilgilerinin başkaları tarafından öğrenilmesi.
- İnsanların evlerinin, araçlarının içerisine bakılması, gözetlenmesi.
- Normalde tesettüre riayet eden kişilerin, mezuniyet, düğün-nişan vb. ortamlarda tesettürü zedeleyici tutum ve davranışlarda bulunup bunların paylaşılması.
- Sokakta, toplu taşımada, iş ortamında, toplantılarda insanların birbirlerini rahatsız edecek şekilde gözetlemesi.
- Genel ya da özel mekânlarda ilan, pano vb. yollarla borçlu kişilerin adlarının açıklanması.
- Telefon konuşmalarına, parmak izlerine, bilgisayar kayıtlarına, sağlık bilgilerine, mali işlemlere ve daha birçok özel bilgiye devlet, şirket ve bireylerin ulaşabilmesi.
- Evlerde perde kullanılmaması.
- Başkalarını özendirme, kıskandırma amaçlı incitici, kendisinin ne kadar mutlu ve varlıklı olduğuna dair başkalarını ikna etmeye dayalı paylaşımlar.
- Sosyal medya kullanıcılarını sürekli eleştiren, kendisine ait bir hesabı olmadığı için övünen, ama farklı bir isimle hesap açıp vaktinin çoğunu başkalarının hesabını gözetleyerek geçirmesi.

- Arama motorlarında yapılan işlem neticesinde bırakılan iz nedeniyle kişiye özel bilgisayarlarda firmaların reklam tacizine maruz kalma.
- Zevklerini, izlediği filmleri, hafta sonu yediği yemeği, iletişimde olduğu arkadaş sayısını açıklama.
- Yeni evlenen gelinlerin düğün nişan görüntülerini, çeyizlerini, eşyalarını sergilemesi.
- Sosyal medyada gerçek olmayan yer bildiriminde bulunmak.
- Muhatap aldığı bir kişiyi sosyal medya aracılığıyla duygusal olarak cezalandırma amaçlı paylaşımında bulunmak.
- Sosyal ağlarda başkasının gıybetini yapıp çekiştirme.
- Poliklinik önünde muayene sırası bekleyen hastanın isimlerinin ekrana yansıtılması, muayene sırasında bulunmaması gereken yardımcı personelin varlığı.<sup>342</sup>
- Hastanelerde görüntüleme birimlerinde uygun soyunma ve giyinme bölümlerinin olmaması ve bu tür birimlere birden çok hasta alınması; yoğun bakımlarda hastanın çıplak yatırılarak diğer hastalardan izole edilmemesi.<sup>343</sup>
- Suç işlediğinden şüphelenilen kişi/kişilere yönelik kolluk güçlerinin operasyonuna basının çağrılarak kişilerin fotoğraf ve görüntülerinin yayınlanması.
- Aile bireylerinin, gençlerin, çocukların mektuplarını, günlüklerini, sosyal medya hesaplarını, bilgisayardaki gizli dosyalarını vb. araştırıp okumak.
- Bir arkadaşının özel durumunu, sorununu ya da iş yerinde yaşadığı özel bir durumu evde eşiyile paylaşmak.
- Sosyal ağlarda tanımadığı kişilere arkadaşlık isteği göndermek ve bu istekleri kabul etmek.

342 Yakup Korkmaz, "Hasta Hakkı Olarak Özel Hayatın Korunması Bağlamında Beden Mahremiyeti", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 8/15, (Haziran 2020), 582.

343 Korkmaz, "Hasta Hakkı Olarak Özel hayat", 585.

Yukarıda zikredilen mahremiyet ihlalleri dışında daha birçok ihlal sayılabilir. Bunların bir kısmını hukuki düzenlemelerle ortadan kaldırmak mümkündür. Ancak yasal düzenlemelerin olması mahremiyet ihlallerini tam anlamıyla ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Bireylerin de bilinçli ve mahremiyet değerini kazanmış olarak, bu tür olumsuzlukların en aza indirilmesine yardımcı olmaları gerekir.

Ailede, okulda ve toplumda mahremiyet değeri, insanlara verilebilecek eğitimle kazandırılabilir. Tüm değerlerde olduğu gibi mahremiyet eğitiminde de temeller ailede atılmalı, benimsetilmeli ve uygulanmalıdır.

## 2.5. Ailede Mahremiyet Eğitiminin Kapsamı

Mahremiyet kavramı, birçok ahlaki değer ve ilkenin bir araya gelmesiyle oluşan kapsamlı bir değerdir. İnsanın yaşadığı toplumsal hayatın her alanında bireyin mahremiyet olgusuyla karşılaşabilmesi mümkündür. Hoşgörü, nezaket, saygı, hürriyet, empati, onur /haysiyet, iyi niyet, adalet gibi bir kısım değerler mahremiyetle içi içe ve onunla bağlantılıdır. Bunun yanında iffet, hayâ, tesettür gibi ahlaki ilkeler, mahremiyetin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.<sup>344</sup> Örneğin nezaket sahibi bir insan, tutum ve davranışlarında hem kendisinin hem de başkalarının mahremiyetine dikkat eder. Onların özel hayatına karşı duyarlı davranır. İffet ve hayâ sahibi bir insan, mahremiyetini koruma noktasında hassasiyet gösterirken başkalarının mahremiyetini ihlal etmekten kaçınır.

Hem kendisinin hem de başkalarının sınırını bilerek büyüyen bir çocuk kendisini korumayı bilecektir. Kişisel alanına girildiğinin farkında olduğu anda çekinmeden bu alanı koruyacaktır.

Mahremiyet eğitimi bireyin iyi ahlak sahibi olmasıyla gerçekleşir. Çünkü ahlak, insanın kişiliğine yerleşmiş olan erdemler ve bu erdemlerden kaynaklanan davranışlar bütünüdür. Kişinin davranışlarının değerlendirilmesi, toplumsal kurallar tarafından doğru-yanlış şeklindeki yargılara bağlı olarak yapılır. Akıl ve irade ile yaratıkların en

344 Duran, *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*, 28.

seçkini olan insanın fiil ve hareketleri, ahlaka konu olmaktadır. Yaptığı işlerin amacını bilen, iyiyi kötüyü ayırt eden insan, davranışlarından hangisinin beğenilip hangisinin cezalandırılacağını bilir.<sup>345</sup>

Bireyin hür bir biçimde şuurlu olarak yaptığı ve ahlaki davranış olarak adlandırılan tutumu, ruha yerleşmiş, düşünme ve zorlama olmaksızın kolaylıkla meydana gelebilme ve ihtiyar ile iradeye dayanma özelliklerine sahiptir.<sup>346</sup> Öyleyse bir davranışı isteyerek, benimseyerek, inanarak yapmak ahlaklı davranmak anlamına gelmektedir. Farklı nedenlerle toplumsal ilkelere, kurallara, yasalara uyma adına benimsenmeden, istenmeden iyi davranmak, etik olsa dahi ahlaki davranış olarak değerlendirilemez.<sup>347</sup> Bu durumda bir tutumun davranış olabilmesi için kişide karakter haline dönüşmesi ve içselleştirmesi gerekir. Ahlaki davranışta irade ve muhakeme ağırlıklı iken bir davranışın kolaylık kazanmış, melekeye dönüşmüş hali, ahlaki karakter anlamına gelmektedir. Bu süreçte bir davranışın öğrenilmesi ve içselleştirilmesinde muhakeme, ihtiyar ve irade daha aktif durumda iken; sonrasında ruha yerleşen hal ve alışkanlık daha baskın bir duruma gelebilecektir.<sup>348</sup> Bireye verilecek eğitimle hem kendisinin hem de başkalarının mahremiyetini, sınırlarını korumada, davranışlarını içselleştirmiş, bir alışkanlığa dönüştürmüş olacaktır.

Bir insanın ahlaki davranışa yönelmesi dış etkenler nedeniyle olmamalıdır. Çünkü dış ahlak, korku, sevgi ve otorite hissi ile bireyi terbiye etmeye çalışıp onu böyle davranmaya zorlar. Oysa kendi niyet ve hedefini kendisinin koyması demek olan içsel ahlak, bireyi toplumsallaştırırken kendi kendini yönetmeyi sağlayacaktır. Bireyin bu içsel ahlaka ulaşarak onun erdeme dönüşmüş değerlerden oluşan ahlaki değerler kazanması süreci, değerler eğitimiyle gerçekleşebilecektir.<sup>349</sup> Çünkü içsel ahlak, mahremiyeti koruyucu bir işlev taşımaktadır.

345 Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlak*, 15.

346 Hüsamettin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak (Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar)*, (İstanbul: DEM yay. 2006), 54.

347 Özcan Köknel, "Mutluluğun Kaynağı Ahlak ve Akıl", Y. Mehmedoğlu ve A.U. Mehmedoğlu (ed.), *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler*, (İstanbul: Litera yay. 2006), 142.

348 Recep Kaymakcan-Hasan Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, (İstanbul: DEM Yay. 2014), 22.

349 Kaymakcan-Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 23.

İslam ahlak anlayışında bireyin ahlaki ve insani erdemleri toplum içerisinde, başka insanlarla bir arada olunca ortaya çıkar. İbni Miskeveyh erdemi, zühd hayatında ve insanların içine karışmaksızın, dağlardaki mağaralarda veya çöllerdeki barınaklarda ya da farklı beldelere seyahat ederek tek başlarına kalmada görenlerin, insani erdemlerden hiç birini elde edemeyeceklerini söyler.<sup>350</sup> İnsanlar toplum içerisinde, içselleştirilmemiş olsa bile kimi zaman ceza, yaptırım ya da toplumdan dışlanmama için doğru davranış sergileyebilir. Oysa ideal olanı, doğru davranışı cezai müeyyide ve toplum baskısı olmadan da gösterebilmesidir.

Günümüzde yaşanan hızlı gelişmeler, İslam'ın mahremiyetle bağlantılı olan ilkeleri olarak sayabileceğimiz hayâ, tecessüs, tesettür, iffet vb. kavramların da algılanmasında değişim yaşanmasına yol açmıştır. İnsanın sahip olması gereken bu erdemler değişmeye, farklılaşmaya ve zedelenmeye başlamıştır. Televizyon, internet ve sosyal medya gibi araçların insan hayatını kuşatmasıyla birlikte, kişiye özel olan, mahrem bilgi sayılan değerlerle ilgili ihlallerin ve mahremiyetin nasıl kazandırılacağına aileler tarafından bilinmesi gerekir.

Mahremiyet eğitimi ile kastedilen, çocuğun kişilik gelişiminin, İslam'ın güzel ahlak çerçevesinde öngördüğü değerler kapsamında yönlendirilmesidir. Ailenin sahip olduğu ahlaki değerler ve inancın gereklerine, toplumsal kültüre ve eğitim biliminin ilkelerine uygun bir biçimde yetişen bir çocuk, mahremiyet değerine de sahip olabilecektir. Pedagoji biliminde mahremiyet; cinsel eğitimi de içeren, çocukların duygu dünyasını, duyularını, kendi özel alanını ve başkalarına ait özel alanların olduğunu öğrenmesi, tanınması ve kontrol altına alması ve toplumsal değerlere uygun olarak yönetebilme becerisinin kazandırılması ile dışarıdan gelebilecek istismar, taciz ve tecavüz gibi tehlikelere karşı kendisini koruması anlamına gelmektedir. Bunun yanında güzel ahlakın vazgeçilmezleri olan iffet, hayâ gibi önemli duyguların çocuklara kazandırılması da bu kapsamdadır. Aile bunu çocuğa öğre-

350 Ahmed b. Muhammed el meşhur b'İbni Miskeveyh, *Kitabu Tehzib'il Ahlak ve Tathir'i Eşrak*, (Kahire: Mektebetü Hüseyiniyye Mısriyye, 1329 H.), 34.

tirken elbette bu değerlerin farkında olarak hareket etmeli, bu konuda bilgi sahibi olmalı ve çocuğun gelişim döneminin özelliklerini de göz önünde bulundurmalıdır.

Eğitimde; (i) insanın zihnini ve düşünme kabiliyetini geliştirmek, (ii) duyu ve irade yönünü güçlendirmek, (iii) bedenini eğitmek üzere üç nokta öne çıkmaktadır. İnsanın sağlıklı bir yaşam sürebilmesi ve yapacağı işleri başarabilmesi için bedenin eğitilmesi, akıl kuvvetlerinin güçlenebilmesi için muhakeme ve bilgi aktarılması eğitimin görev ve hedeflerindedir. Zihin eğitimi tek başına yeterli görülmeyip insanın bir bütün olarak ele alınıp geliştirilmesi eğitimde esastır.<sup>351</sup> Mahremiyet eğitimi de bu bağlamda verilmesi gereken eğitimin içerisinde yer almalıdır.

Kişilik ve ahlaki gelişim üzerine yapılan çalışmalar, küçük yaşlardan itibaren çocuğa model olma ve pekiştirmenin ahlak eğitiminde ve çocuğa kimlik kazandırmada önemli olduğunu göstermektedir. Mahremiyetle ilgili ahlaki gelişim, model olma yoluyla verilebileceği gibi, bu süreçte değer aktarma yaklaşımıyla da desteklenebilir. Bireyin içsel ahlaka ulaşacak düşünsel ve kültürel birikime ulaşmaya başladığı ergenlik döneminden itibaren ise mahremiyet eğitimi, değer geliştirmeye yönelik yaklaşımların daha etkin bir biçimde kullanılması yararlı olabilecektir.<sup>352</sup> Görüldüğü gibi mahremiyet eğitiminde tek bir yöntem veya metodun kullanılmasından daha çok farklı yöntem ve metotların bir arada kullanılması daha verimli sonuçlar ortaya koyabilir.

Mahremiyet eğitimi, cinsel eğitimi içermekle birlikte sadece cinsellik ve cinsel rollerin eğitilmesini değil bu konudaki davranışların nedenini de öğretmeyi kapsar. İnsan davranışlarının neden sınırlandırıldığı, bunun özgürlükle ilişkisi, bazı davranışlara helal-haram sınırlaması getirilmesi de bu kapsama dâhil edilebilir. Dijital bir hayat tarzının egemen olduğu modern dünyada, mahremiyet algısı da değişmekte, insanların özel hayatları, kişisel bilgileri, konut dokunulmazlıkları tehdit altında kalmakta, şeref ve onurları ayaklar altına alınmakta, kimi zaman da in-

351 Kaymakcan - Meydan, , *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 137.

352 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 170.

sanlar düşünce ve kanaatleri nedeniyle linçe maruz kalabilmektedirler. İnsanın sahip olduğu fitri duygu ve değerlerin korunması, “mahremiyet” olarak adlandırılan özel hayatın gizliliği ve korunması, dokunulmazlığı, İslam’ın önem verdiği ve düzenleyici ilkeler koyduğu bir değerdir.

İnsanlık tarihi ile var olan hayâ duygusu da mahremiyeti koruyucu tedbirlerden bir diğeridir. “Nefsin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terketmesi”; “kötü bir işin yapılmasından veya iyi bir işin terkedilmesinden dolayı insanın yüzünü kızartan sıkıntı” olarak ifade edilen hayâ kelimesi Türkçede ar kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.<sup>353</sup> Bunun karşıtı utanmazlık, hayâsızlık, duyarsızlık, yüzsüzlük ve sorumsuzluktur. Utanmaktan ve sorumluluktan yoksun, yüz kızartıcı suçları rahatlıkla işleyen, başkalarından çekinmeyen insanlar, kendilerini kolay kolay kontrol edemeyecekleri için, hem kendilerinin hem de başkalarının mahremiyeti ihlal etmekten de çekinmeyeceklerdir. Oysa hayâ duygusu, insani ilişkilerde ölçü ve dengenin göstergesidir. Hayatı ciddiye alan insanlarda hayâ duygusu daha yüksektir. Hayâ, utanma duygusu kaybedildiğinde insan bençilleşecek, empati yoksunluğuna, sorumsuzluğa sebep olacak ve kişi yalnızlaşacaktır. Bu tür insanlar sosyal sınırları ihlal edebilen, sergiledikleri davranışları kişiliklerinin bir parçası olduğu için vicdani kaygı hissetmeyen kimselerdir. Kişisel ilişkilerde insanın ar etmesi, utanması, karşısındakini kırmamak için davranışlarına sınır koyması anlamına gelmektedir. İnsanın sevdiği kişilerden çekinmesi, o kişiye karşı duyduğu saygıyı göstermektedir. Hayâ duygusu, toplumsal onaydan mahrumiyetin insana yaşattığı korkuyla beslenir.<sup>354</sup> Buna göre mahremiyet eğitimi hem zihinsel hem de duyguların eğitimidir. Çocuğun duygularıyla nasıl başa çıkabileceği konusunda ona yol göstermektir.

Mahremiyet eğitimi, din eğitimi çerçevesinde iffet ve hayâ duygularını içeren bir özelliğe sahip olmalıdır. İffet, mahremiyet gibi evren-

353 Mustafa Çağrırcı, “Hayâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 1997), 16/554-555.

354 Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yay. İstanbul, 2014, 169-171.



sel bir değeri daha anlamlı hale getirmekte ve mahremiyetin önemli bir boyutunu ifade etmektedir. Hayâ ilkesi de mahremiyeti koruyucu bir boyut taşıdığından bu eğitime dâhil edilmelidir. Çünkü başkalarının özel alanına girmenin, bunu ihlal etmenin yasak olduğunu bilen hayâ sahibi bir kişi, artık mahremiyete dikkat edecek ve ihlal etmekten kaçınacaktır.<sup>355</sup> Kendi duygularının farkındalığını kazanan birey, başkalarının da duyguları olduğunu bilecek, kendi incindiği durumlardan başkalarının da rahatsız olabileceğini anlayabilecektir. Artık onun sınırlarına saygı gösterip onları aşmaması, özeline girmemesi gerektiğini anlayacaktır. Öyleyse ilişkilerde saygınlık esas olmalı, mahremiyet eğitimi bu bilinci kazandırmalıdır.

Değerler eğitimi kapsamında verilecek mahremiyet eğitimine dâhil edilmesi gereken bir diğer konu da tecessüs, yani başkalarına ait bilginin araştırılmasıdır. Merak ve tecessüs saikiyle bir şeyler öğrenmeye çalışmak; ister ilkel ister modern olsun toplumda kültür ve kişilik farkları söz konusu olmakla birlikte insanın, kendi aile üyelerine, diğer aile ve çevresindeki insanlara neler olduğunu anlamaya, öğrenmeye çalışmasıdır. Bu merakı kısmen giderici bir araç dedikodudur. İnsanlar başkalarının ne yaptığını, ne konuştuğunu, ne düşündüğünü bilmek istemek ve bunu öğrenmekten de zevk duymaktadırlar. Ancak bu bilgi edinme durumu anti sosyal olan, gizli dünyalara nüfuz etmeye varan bir bilgi edinme işlemine dönüşebilmektedir. Toplumlar da merak ve gizli gizli yapılan bir eylem olarak bu tür davranışlara karşı mahremiyeti korumak için bir takım normlar ve sosyal yaptırımlar geliştirmişlerdir.<sup>356</sup>

Araştırmanın, merak etmenin insan fitratının bir parçası olduğu düşünüldüğünde, gizli halleri ortaya çıkarma, insanların özelini ifşa etme, gizemli olayların peşine düşme, hemen hemen her insanda var olabilecek bir olgudur. Elbette insanların mahremiyetine, haklarına zarar vermeyecek, onların yararına olan meşru bilgileri öğrenmenin bir sakıncası olmayacaktır. Ancak İslam, kötü niyetle insanların özel

355 Duran, *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*, 42.

356 Turhan Yörükkan, "Bir İlişki Süreci Olarak Mahremiyet", *Tisk Akademi*, II/2008, 140-141.

hayatının araştırılıp ortaya dökülmesini yasaklamıştır. Günümüzde sıkça karşılaşılan bu gibi ihlallerin önüne geçmek için tecessüsün, başkalarının mahrem alanlarına girmenin sakınca ve zararları, küçük yaşlardan itibaren çocuklara anlatılmalı, bu durum yaşanarak aile içerisinde örnek olunmalıdır. Hukuksal zeminde de başkalarının özelini araştırmanın, açıklamanın bireye ve topluma vereceği zararın bilgisi verilerek mahremiyet değeri sağlıklı bir biçimde öğretilmelidir.

Çocuk eğitimi evlilikte eş seçimiyle başlar. Seçilecek eşte Hz. Peygamberin tavsiyesiyle güzel ahlak ve dindarlık öncelikle aranmalıdır. Böylece yetişecek nesillerde güzel örneklik sağlanmış olacaktır. Ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasıyla çocukların iyi, dürüst, ahlaklı bir şekilde yetiştirilmelerinin imkânı elde edilebilecektir. Çünkü çocuklar nasihatlere kulaklarını tıkır, örneklere gözlerini açarlar. Ailenin her zaman bu bilinçte olması ve çocuğun doğumuyla birlikte eğitimin de kendilerini taklitte başladığını unutmaması gerekir. Mahremiyet eğitimi doğumla başlar ve bu dönemde çocuk kendini koruyacak yetkinlikte olmadığı için aile çocuğun mahremiyetini koruyacak tedbirleri almalıdır. Şöyle ki:

- Bebeğin altı değiştirilirken, emzirilirken başka bir odaya gidilerek onun mahremiyetine saygı gösterilmelidir.
- 0-2 yaş aralığı çocuklarda annenin bebeğini yeterince beslemesi, sevgi ve ilgi göstermesi, her ağladığında yanında olması, şefkat gösterip koruması, bebeğin kendisini güvende hissetmesine<sup>357</sup> ve temel güven duygusunun oluşmasına yol açacaktır.
- Tuvalet eğitimi 18 aydan 3 yaşına kadar olan süreçte olmaktadır. Tuvalet eğitimi ile çocuğun bedensel gereksinimlerini kontrol etmeyi öğrenebileceği ortaya çıkar.
- Tuvalet eğitimi verildikten sonra tuvalette yalnız olması sağlanmalıdır. Banyo ve tuvalete girmek istediğinde kapısının kapalı olması gerektiği öğretilerek, banyo ve tuvaletin özel bir alan olduğu fikrinin yerleşmesi sağlanmalıdır.

357 Münire Erden-Yasemin Akman, *Eğitim psikolojisi*, (Ankara: Arkadaş Yay. 1995), 78.

- Çocukların yanında anne-baba çıplak halde bulunmamalı, giyinmenin özel / mahrem olduğu belirtilmelidir.
- Mahremiyet eğitimi çerçevesinde çocuklara vücutlarında mahrem alanlar tanıtılmalıdır. Bu alanlara sadece ihtiyaç durumlarında anne, nine, dadı gibi birincil bakım verenlerin dokunabileceği 2 yaşından itibaren anlatılmalıdır.
- Çocuğun kişilik gelişimine paralel olarak mahremiyet algısı değişebilmektedir. Çocuğun kendi bedenini, cinsel organlarını keşfetmesi ilk iki yaş içerisinde olur. Mahremiyet eğitimi bu dönemde başlayabilir. Çünkü bu yaşlar cinsel kimlik / mahremiyet algısının oluştuğu, cinsiyet farklılıklarının çocuk tarafından keşfedildiği dönemdir.<sup>358</sup>
- Çocukların odası 3 yaşından itibaren ayrılmalı, anne babanın mahrem hallerine tanık olmamalıdır.
- Çocuğun 4 yaşından itibaren giyinirken yalnız olması gerektiği, odasının kapısının ve penceresinin kapalı olması gerektiği çocuğa anlatılmalıdır.
- Çocuk cinsiyet farklılıklarını anlamaya başladığı andan itibaren iç çamaşırı ile yıkanmalıdır. Bu sırada banyo yaptıran kişi de çıplak olmamalıdır.
- Kardeşlerin yataklarını ayırma konusunda 3-4 yaşından itibaren hassasiyet gösterilmeli, imkân dâhilinde 10 yaşından itibaren kız-erkek çocuk odaları ayrılmalıdır.
- Çocuğun odasına girerken kapıyı tıklatmak, onun da ebeveyn odasına girerken izin almasını sağlamak mahremiyet kavramının yerleşmesini sağlayacaktır.
- Çocuklar başkaları tarafından sevmeye zorlanmamalı, istemediği bir şey yapma konusunda duygusal direnci kırılmamalıdır.
- Çocuğu severken özel bölgelerine dokunarak sevmekten, o bölgeleriyle ilgili şaka yapmaktan kaçınılmalıdır. Çocuğu zorla öpme, sıkıştırma gibi davranışlardan uzak durulmalı, bunlar babalar dâhil izin alınarak yapılmalıdır.

358 Diler, "Mahremiyet Eğitimi", 82.

- Çocuğun üstü başkalarının yanında, hele sokakta asla değiştirilmemelidir. Terli diye herkesin içerisinde kıyafetleri değiştirilmemelidir.
- Yetişkinlerin 4 yaşından itibaren çocuğa dokunacağı durumlarda ona nedenini açıklayarak yaklaşması, çocuğun kendi beden imgesinin oluşmasına yardımcı olacaktır. Bedenim bana aittir bilinci kazanan çocuklar, 4 yaşından itibaren vücutlarının belli bölgelerine dokunulmasından rahatsız olmaya başlamalıdır. Özellikle genital bölgelere dokunulmasına ani tepki verebilmeli, bu refleksi kazanmalıdır.
- Çocuklarda mülkiyet kavramı geliştikten sonra başkasına ait eşyaların izinsiz alınamayacağı söylenmelidir.
- 7 yaşından itibaren çocuktan izin almadan onun özel dünyasına, özel alanına adım atılmamalıdır.
- Çocukta soyut düşüncenin gelişiminin başladığı 12 yaşından itibaren, daha önce görerek öğrendiği mahremiyet anlayışını, gelişmeye başlayan özerk / otonom ahlak çerçevesinde, bilinçli bir şekilde öğrenebilmelidir. Verilecek eğitim onun zihinsel ve sosyal gelişimine uygun bir biçimde onda otonom ahlakı geliştirmelidir.<sup>359</sup> Bu dönem otonom ahlakın karakteristik özelliklerinden olan ahlaki itaat, adalet, eşitlik, başkalarının onur ve esenliği gibi değerlere bağlanmayı içermektedir.<sup>360</sup> Çocuklara hiç kimse görmese dahi yaptıklarının Allah tarafından görülüp bilindiği anlayışı kazandırılmalıdır. Cezalandırılma korkusu olmadan doğru davranışı her zaman ve koşulda yapabilmelidir.
- Yaş gelişimine bağlı olarak çocuklar, mahrem ile namahrem olan kişilerin kimler olduğu, onlara nasıl davranılacağı, onların yanında giyim kuşamda nelere dikkat edileceği öğretilmelidir.
- Çocuklara mahremiyetlerine yönelik kendilerini rahatsız hissettikleri durumları ebeveynleriyle veya güvendikleri bir yetişkinle paylaşmaya teşvik edilmelidir.

359 Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Ahlak Gelişimi", *Din Eğitimi araştırmaları Dergisi*, 12 (2003), 88.

360 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 157.

- Çocuğa verilecek cinsel eğitim ve bedenindeki yaşa bağıli gelişmelerle ilgili bilgilendirme, mahremiyet eğitiminin bir bölümünü kapsar. Bunun yanında cinsel bilgi çocuğa yaşına uygun olarak zamanında ve yeteri kadar verilmesi gerekir. Böylece çocuk hem kendisini koruyacak hem de başkalarına zarar vermesine engel olacak içsel tutarlılığı ve duygularını kontrol etmeyi öğrenecektir.<sup>361</sup>
- Ergenlikle birlikte vücudunda meydana gelen değişikliklerle ilgili kız çocuklara anneler, erkek çocuklara da kendisine yakın hissettiği anne, baba ya da bir başkası tarafından bilgilendirme yapılması gerekir.
- Çocuk bedeninden başlayarak kendine ait olanları fark etmeli ve sınırları öğrenmeli. O sınırlardan izin alınmadıkça kimsenin geçmeyeceğini bilmelidir. Karşı cins gibi hemcinsi için de sınırlar net olarak çizildiğinde mahremiyet eğitimi eksiksiz tamamlanır, o zaman hemcinsinden gelebilecek tacizi fark eder.
- Nitelikli bir mahremiyet eğitimi, toplumsal yaşamı başkasının sınırlarını ihlal etmeden ilahi iradeye uygun ve insanca yaşamaya imkân oluşturur. Çocuklara mahremiyetlerinin ihlal edildiği durumlarda tepki vermeleri, bağırmaları, kaçmaları veya yardım istemeleri gerektiği öğretilmelidir. Çocuklara mahremiyet eğitimi korku ve endişe yaratmadan günlük yaşam içerisinde doğal olarak verilmelidir.
- Evlerde, ekranlarda hangi dizi, film ve programların izlediğini gözden geçirmeliyiz. Orada izlenen her şey evimize nüfuz ederken onayladığımız anlamına gelir. Bu detay unutulmamalıdır.
- Çocuklara izledikleri tv programları ve videolar, okudukları yayınlar, ziyaret ettikleri web siteleri ile kullandıkları sosyal medya platformları kontrol edilmelidir. Farklı mecralarda karşılaşabilecekleri mahremiyet ihlalleriyle ilgili bilgilendirilmelidirler.
- Çocuklara mahremiyetin sadece bedeni ilgilendirmediği, onun yanında sır saklamanın, laf taşımamanın, dedikodu yapmanın, evdeki olayları dışarıya taşınmanın mahremiyet ihlali olduğu öğretilme-

361 Huriye Martı- H. Öznur Martı, "Beden Mahremiyeti", *Dünü ve Bugünüyle İslam'da Mahremiyet*, (Ankara: DİB Yay. 2020), 28.

lidir. Bunun yanında başkalarının dış görünüşüyle alay edilmemesi, lakap takılmaması, özel durumlarının araştırılmaması gerektiği de dikkatlice anlatılmalıdır.

- Çocuklara bağırlanmamalıdır. Mahremiyet kuralları, sadece gördüğümüz vücut yapısı için geçerli değildir. Görmediğimiz ruhsal yapıya dokunurken de mahremiyete saygı önemlidir. Bağırarak, dayak atarak, hakaret etmek, lakap takarak, küçümsemek, kıyaslamak vb. davranışlar ruhsal mahremiyet duvarlarını yıkabilir.
- Çocukluk döneminde kişilik sınırları oluşmuş yetişkinlerin, konuşurken muhatabın sözünü kesmediği, düşüncelerini ifade etmek için fırsat verildiği, karşısındakini dinlerken kendi sınırları içerisinde sakince kalabilecekleri görülecektir.
- Çocukların kendini ifade etmeye başladıkları her yaş itibarıyla fikirlerine saygı duyulmalıdır. Çocuk dinlenmelidir. Bir şey anlatırken saygısızlık yapmadan, alay etmeden, bölmeden dinlenmeli ve tebessüm ile desteklenmelidir. Bir iş sonrası teşekkür edilmelidir.
- Eşyalarına izinsiz dokunulmaması, odasına izinsiz girilmemesi, çocuğun ileriki yaşamında kişilik sınırlarını oluşturmasını ve korumasını sağlayacaktır. Gelecekte kendisine zarar vermek isteyenlerden bu şekilde korunabilecektir. Buna karşın daha önceden anne babası tarafından kişisel sınırları hiç oluşturulmamış ya da kırılmış olan bir çocuk yabancı biri tarafından kendi sınırlarının ihlal edildiğini anlayamaz.
- Dedesi, babası, amcası ya da tanımadığı biri, "seni öpebilir miyim?" dediğinde çocuk kendisini güvende hissetmiyorsa, hayır diyerek rahatsızlığını dile getirebilmelidir.
- Özel bölgeleri olduğu, bunlara kimsenin dokunmaması gerektiği, sadece kendisine özel olduğu konusunda çocukla konuşulmalıdır. Sözü çok uzatmamalı, az, öz söylemelidir. Küçüktür, anlamaz diye düşünülmemelidir.
- Çocukların yanında argo, cinsellikle ilgili ve küfürlü vb. konuşmalar yapılmamalıdır. Çocuk, dışarıda bu tür konuşmaları işitse bile aile bunları hoş karşılamayıp söylemediği için içselleştirmeyecektir.

- Mahremiyet eğitimi alan bir birey, içindeki saldırganlığa hükmedebilir ve yeterince açık, duyarlı bir insan olarak çevresindeki insanların duygularını kolaylıkla anlayarak onlara saygılı davranır.

## 2.6. Ailede Mahremiyet Eğitiminin Paydaşları

Günümüzde her ne kadar ahlaki değerlerin eğitiminde geçmişe oranla zorluklar yaşansa da; bireylerin sahip olması gereken ve başta mahremiyet olmak üzere insanın yaşamı boyunca ihtiyaç duyacağı bu değerlerin eğitimi aile, okul ve toplumda gerçekleştirilebilir. Burada ailede verilen değerlerin okulda öğretilen ve çevrede görülen uygulamalarla uyum halinde olması ve örtüşmesi daha kalıcı öğrenmeyi sağlayacaktır.

Bireyin değerlerle ilk karşılaşması ailede olmaktadır. Kişilik gelişiminin küçük yaşlardan itibaren oluşmaya başlaması, değerler eğitiminde ailenin öncelikle sorumlu ve önemli bir konumda olduğunu gösterir. Kişilik gelişimi hayat boyu devam etse de ilk temellerinin ailede atılması, aileyi değerler ve ahlak eğitiminde en etkili kurum haline getirmektedir. Çünkü çocuğun ilk ve en önemli ahlak öğretmeni ailedir. Karakter gelişiminin en hızlı olduğu ve bireyin değer kazanımında etkili olduğu bu dönem aile içerisinde geçmektedir. Daha sonraki yaşlarda sahip olunan erdemler, bu yaşlarda ailede edinilen iyi alışkanlıkların ve uyarılmış tutkuların sonucu olarak kendiliğinden gelişebilmelidir.<sup>362</sup> Çok bilinen bir tabirle erken dönemde çocuğa kazandırılan değerler taşa yazılmış yazılar gibi kalıcı, ileri yaşlardaki öğrenmeler ise su üzerine yazılmış gibidir.

Ailede alınan ahlak eğitiminin, aynı dönemlerde diğer kurumlardan alınan eğitimden daha etkili olmasının nedeni, (i) *ailenin çocuk ile ilişkisinin daha istikrarlı ve sürekli olması*, (ii) *ailenin çocukla ilişkisinin sevgi, güven, kabul edilme ve önemsenme gibi temel duygulara dayanması ve* (iii) *ailenin, ahlaki değerleri hayatın anlamına ve ahlaklı bir hayat sürdürmenin gerekçelerine ilişkin daha geniş bir yaşam perspektifinin parçası olması*<sup>363</sup>

362 Kaymakcan-Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 193-194.

363 Kaymakcan-Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, 195.

olarak ifade edilmektedir. Ailede alınan eğitim, içerisinde mahremiyetin de olduğu ahlaki değerler, küçük yaşlarda ve hayatın anlamıyla bir bütün olarak öğretilirse, bireyin kendisini ailesiyle özdeşleştireceği için daha köklü ve derin bir biçimde yerleşik olabilecektir. Buna bağlı olarak ailenin mahremiyet eğitiminde tek başına yeterli olmayacağı bu nedenle arkadaş, komşu, okul, sosyal çevre, sosyal medya/medya ve din eğitimi kurumları ile sosyal hizmet kurumlarının verilecek eğitime destek ve paydaş olmaları da önemlidir.

### a. Arkadaş

Arkadaş sözcüğü; “birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, eş, yaren ya da bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri, refik”<sup>364</sup> şeklinde hem arkadaşın duygusal özelliği, hem de ortak mekân vurgusu yapılan iki tanıma sahiptir. Arkadaşlık, karşılıklı üretken ve birbirine bağlı kişiler arasındaki ilişki biçimidir. Karşılıklı üretkenliğin ve olumlu yaklaşımın söz konusu olduğu arkadaşlık, birbirinden hoşlanan insanların arasında toplumsal çevredeki tasavvurlarla belirlenen bir ilişkidir. Karşılıklı itimat ve anlayış, hemdert olmak, dürüstlük ve güvenilirlik her zaman arkadaşlıkta büyük rol oynamaktadır. Gönüllülük, samimiyet ve kırılganlık arkadaşlığın çekici yönüdür.<sup>365</sup> Ancak modernleşme, sekülerleşme, kentleşme ve küreselleşme günümüzde arkadaşlık ilişkilerinin boyutunu değiştirmiş olsa da arkadaşlık hala bir sosyalleşme aracı ve kişinin kimliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Arkadaşlıkların, kişiler arasında sevgi, ortak entelektüel yönler, dini duygular ve ortak deneyimler sayesinde kurulduğu ve bu nedenle aralarında hüküm verebilme, karşılıklı açılma ve gizli tutma gibi sentezlere dayandığı ifade edilmektedir.<sup>366</sup> Mahremiyet bilinci açısın-

364 Güncel Türkçe Sözlük, “Arkadaş”, (Erişim 1 Şubat 2021).

365 Ömer Aytaç- Mehmet Tan, “Arkadaşlık Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29/1, (2019), 346.

366 Aytaç-Tan, “Arkadaşlık Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, 355.



dan arkadaş seçimi ve ilişkileri önem arzetmektedir. Hem mahremiyet ihlalleri hem de arkadaşların birbirlerinin mahremiyetini koruyup gözetmeleri, bu ilişkiyi ahlaki bir zemine oturtmaktadır.

Çocuk gelişimi sürecinde arkadaşlığın önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Çeşitli aşamalarla gelişen arkadaşlık kavramı, birlikte oyun oynanan ve karşılıklı güven duygusunun yaşandığı ilk aşamayla başlar. İkinci aşamada karşılıklı iyi niyeti oluşturan güven gelmektedir. Belli durumlarda karşılıklı yardımlaşmanın olduğu üçüncü aşamada, yakınlık ve paylaşım karşılıklı olmakta, güven duygusu hem davranışı hem de düşünceyi kapsamaktadır. Dördüncü aşamada kişinin dışarıdan bir gözlemlerle değerlendirilebileceği uzun süreli birliktelik gelmektedir. Arkadaşlık bu aşamada yakınlık, güven ve özel sorunların paylaşıldığı ve ilişkinin korunduğu bir süreçtir. Beşinci aşamada arkadaşlar birbirlerinin gelişimine katkıda bulunacağı görüşü gelişmekte olup bu durum bireysel kimlik gelişimi için önemli görülmektedir.<sup>367</sup> İyi arkadaşlar kişiliği, ahlakı, davranışları uyuşan insanlar olarak karşılıklı güven ve destek sağlamada bireye yardımcı olacak ve arkadaşlığı ömür boyu sürdürmesini sağlayacaktır. Uygun arkadaş çocuğun mahremiyet duygusunu kazanmasında, içselleştirip uygulamasında yardımcı olabilecek en önemli paydaşlardan birisini oluşturmaktadır.

Çocukları her türlü istismar ve mahremiyet ihlalinden korumak amacıyla, karşılaşabileceği olumsuz durumlardan uzak tutmak için alınması gereken tedbirlerden birisi de arkadaş seviyesinin kendi akran gruplarından olmasıdır. Çünkü yaş farkı ya da ortak nedenlerden kaynaklanmayan yakınlıklar mahremiyet ihlallerinde sık görülen durumdur. Bu nedenle örneğin babanın bir arkadaşı ya da annenin bir yeğeni, kuzeni ile çocuklar mümkün mertebe tek başına bırakılmaması<sup>368</sup> da mahremiyet bilinci kazandırma ve eğitiminde göz önünde bulundurulması gereken konulardan birisidir.

367 Derya Beyazkürk vd. "Çocuklukta Akran İlişkileri ve Arkadaşlık", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 26 (2007), 15.

368 Kerim Candan, "Çocuklarda Mahremiyet Bilinci ve İstismar", [https://www.tavsiyedyorum.com/makale\\_19500.htm](https://www.tavsiyedyorum.com/makale_19500.htm) (Erişim 21 Mart 2021).

## b. Komşu

İnsanın yaşamında sosyal hayatın aileden sonraki halkasını komşular oluşturmaktadır. İslam'ın ahlaki emirleri içerisinde komşuya iyi davranmak da yer almaktadır.<sup>369</sup> Komşu, birbirinin mutluluğunu ve kederini paylaşan, dostça geçinen, birbirine eziyet etmeyen, birbirini koruyup gözetken, himaye eden erdemli davranışlara sahip kişiler demektir.<sup>370</sup> Hz. Peygamberin; komşusunun kendisine kötülük yapmasından korktuğu kişilerin tam iman etmiş olamayacağını<sup>371</sup>; yine Allaha katında en hayırlı komşunun, komşularına en çok iyilik eden kimse olduğunu<sup>372</sup> bildirmesi, komşuluğun önemini ve haklarının neler olduğunu göstermektedir. Aile mahremiyeti ve özel hayatın gizliliği açısından komşuluk ilişkilerinde bir takım hak ve yükümlülükler söz konusudur. Buna göre komşulukta bir evden beklenen oturma, dinlenme ve kadınların serbestçe hareket edebilme imkânlarına kısıtlama getirilemeyeceği ve aile mahremiyetini ihlal edici diğer davranışlarda bulunulamayacağına<sup>373</sup> hükmedilmiştir.

Toplum içerisinde komşuluk ilişkilerinin iyi ve sağlıklı olması, birbirlerinin hak ve hukukunu gözetmesi, ailelerin mutluluk ve huzurunu olumlu yönde etkileyen faktörlerdendir. Psikolojik olarak toplum içerisinde yaşamaya ihtiyaç duyan insan için komşuluk ilişkileri, iyi ve kötü günlerini, sıkıntılı ve sevinçli anlarını beraber paylaşmaları, birbirlerinin sevinç ve kederlerine ortak olmaları, bir destek ve mutluluk kaynağı olabilmektedir.<sup>374</sup> Bu durum, aileleri komşularından sorumlu olma, onların mahremiyetlerini koruma, kollama ve ihlal edilmesi durumunda gerekli müdahaleyi yapabilme hakkını kendilerinde görme, çocukların da mahremiyet ahlakını kazanmada yardımcı ve paydaş olmalarını gerektirmektedir.

369 en-Nisâ 4/36.

370 Mustafa Çağrı, "Komşu" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay. 2002), 26/157-158.

371 Buhari, "Edeb", 29; Müslim, "İman", 73.

372 Tirmizi, "Birr", 28.

373 Ali Şafak, "Komşu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay. 2002), 26/157-158.

374 Duman, *Adab-ı Muaşeret*, 204.

Ailelerin zaman zaman istismar ve şiddet gibi olaylardan korumak ve kollamak için çaba göstermeleri ve azami dikkat edilmesi gereken konulardan birisini de komşu ve akraba ilişkileri oluşturmaktadır. Bu yaklaşım ve hassasiyet elbette önemli ve fakat çocuğun 24 saatini kontrol altında tutmak da mümkün değildir. Kimi zaman bir komşu ya da bir akraba, bir tanıdık çocuğun mahremiyetini ihlal edebilir, ona kötülük yapabilir hatta onun tarafından istismar ve tecavüzüne uğrama ihtimali bile olabilir.<sup>375</sup> Bu nedenle mahremiyet eğitiminde komşu yüklenilen hak ve yükümlülükler çerçevesinde hem bir paydaş hem de çocuğun korunması ve dikkat edilmesi gereken bir unsur olduğu hiçbir zaman gözardı edilmemelidir.

### c. Okul

Başta mahremiyet olmak üzere insanın hayatı boyunca sahip olması gereken değerlerin eğitimi, okullarda planlı ve programlı bir biçimde gerçekleştirilebilir. Okulda elde edilen, öğrenilen bilgi ve davranışların kalıcılığı, çalışma alanıyla ilgili olmadığında etkisi kısıtlı olurken ahlaki değerler ise daha kalıcı bir hale gelebilmektedir. Evde, ailede kazanılan değerlerin okulda; özellikle örnek alınan öğretmen tarafından desteklenmesi durumunda çocukta bir meleke ve davranış haline gelmesi çok daha kolay olabilecektir. Bu nedenle her zaman çevresini etkileyen bir kurum olarak okul, toplumun değerlerini, ahlaki duyarlıklarını, ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Ahlakın, düşünce düzeyinden davranış haline dönüşebilmesi için yeterli bilgiye sahip olunması gerekmektedir. Bunu sağlıklı ve doğru bir biçimde karşılayacak olan da elbette okul olacaktır.<sup>376</sup>

Burada değerlerin eğitiminde planlayıcı ve uygulayıcı bir role sahip olan öğretmenlerin çocukların duygusal, sosyal, ahlaki tutum ve davranışlarına etki ettiklerini önemsemek gerekir. Çünkü onlar hem modeldirler hem de değerler eğitimi sürecini yönlendiren bir işleve sahiptirler. Toplumsal değişim ve gelişimin en önemli ögesi olarak öğretmenlerin

375 Kerim Candan, "Çocuklarda Mahremiyet Bilinci ve İstismar", [https://www.tavsiyeeediyorum.com/makale\\_19500.htm](https://www.tavsiyeeediyorum.com/makale_19500.htm) (Erişim 21 Mart 2021).

376 Remzi Y. Kınal, *Eğitim Bilimine Giriş*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2009), 151.

duyarlı, çözüm üreten ve duruş sahibi bir nitelikte olmaları gerekir.<sup>377</sup> Dolayısıyla okul ortamlarının değerlerin anlatıldığı, aktarıldığı bir ortamdan daha fazlası olması, onların yaşanıldığı bir kurum haline gelmesi, mahremiyet eğitiminde onu bir paydaş haline getirmektedir.

Okullarda mahremiyet eğitimi, okul öncesinden başlayarak ilkokullarda ve diğer eğitim kademelerinde bir ders veya üniteden ziyade var olan üniteler içinde içkin olarak yer alması tercih edilmelidir. Böylelikle mahremiyet bir ders konusu olmaktan çok bir davranış biçimi olduğu duygusunu kazandırmak amaçlanmalıdır. Örneğin Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri gibi derslerde söz gelimi vücudumuz ünitesinin işlenişinde mahremiyete yer verilebilir. Vücudumuzla ilgili bilgiler verilirken öğrencilere beden mahremiyeti ve nasıl korunacağı ile ilgili bilgiler verilebilir.<sup>378</sup> Benzer şekilde kişisel eşyalar ve mekânların mahremiyetimizdeki yeri hakkında uygun ünitelerde yer verilebilir. İlkokullarda bu eğitimler oyunlar, dramalar ve hikâyeler aracılığıyla yapılabilir.

Okulda yapılacak olan değerler eğitiminin bireysel amacı, ahlaki değerleri öğrenciye hazır olarak sunmak değil, öğrencilerin bu değerleri tanımalarını, anlamalarını ve kendi değerleri haline getirmelerine yol göstermektir. Bu eğitimin toplumsal amacı da sağlıklı bir toplum yapısının oluşturulmasına, bireyler arasında olumlu ilişkilerin geliştirilmesine ve toplumu oluşturan tüm bireylerin birlikte huzur ve mutluluk içerisinde yaşamalarına yardımcı olmaktır.<sup>379</sup> Mahremiyet değeri de verilen eğitimle okulda tanınmalı, anlaşılmalı ve öğrencilerin kendi değerleri haline gelebilmelidir. Böylece toplumsal huzur ve mutluluğun yaşandığı, başkalarının hak ve hukukuna, özeline saygı duyulabilen güven toplumu oluşturulabilecektir.

377 H. Mustafa Kiriş, "Geçmişten Bugüne Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", *Geçmişten Geleceğe Öğretmen ve Öğretmenlik*, ed. Adem Güneş, (Ankara: Otto Yay. 2020), 41.

378 Emine Eraslan vd. *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı Sonuç Raporu*, ed. Ercüment Erbay (Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yay. 2017), 29.

379 Muhammed Esat Altıntaş, "Ahlak ve Değerler Eğitimi Açısından Öğretmenlik", *Geçmişten Geleceğe Öğretmen ve Öğretmenlik*, ed. Adem Güneş, (Ankara: Otto Yay. 2020), 289.

#### d. Sosyal Çevre

İnsanların değerlerden uzaklaşması, toplumu etkileyen ve tehdit eden problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Toplumsal huzur, insanların birbirlerine karşı saygılı olması, birlikte yaşama anlayışı, insanların mahremiyetlerinin ihlal edilmemesi, ahlaki değerlerin yaşama geçirilmesiyle mümkündür. Bu doğrultuda verilecek eğitimden sadece okul değil, başta aile olmak üzere, kitle iletişim araçları, arkadaş grubu ve çevre de sorumludur.<sup>380</sup> Dolayısıyla küçük yaşlardan itibaren ailede kazanılan değerlerin, okulda desteklenmesi ve ardından toplumun onaylamasıyla birlikte sağlıklı bir değer kazanımının ve eğitiminin olabileceğinden söz edilebilir. Toplumu oluşturan tüm tarafların el ele vererek ortak bir değer algısı oluşturması noktasında, tüm bireylere önemli görev ve sorumluluk düşmektedir.

Çocuğun çevresindeki her yetişkine güven duygusundan gelen bir güvenle onun kötülük düşünmeyeceği ve kendisine zarar veremeyeceğini düşünür. Ancak yaşı ilerledikçe başkalarına nasıl zarar verebildiklerini de öğrenmeye başlar. Zihinsel gelişimiyle eş zamanlı olarak algılamaya başladığı bu durum karşısında kendisine zarar verebilecek kişilerden uzak durmayı öğrenir. Çocuk sosyal tehlike denilebilecek çevresinden kendisi için tehlikeli olabilecek kişilerin 7-9 yaşlarında farkına varmaya başlar ve 14-15 yaşlarına gelince yetişkinlerin oluşturabileceği tehlikeleri kavrayabilir. Bu bağlamda çocuk akraba çevre farkındalığını öğrenebilmelidir. Böylece sadece kendisine güven kaynağı olabilecek insanlara güvenecektir.<sup>381</sup>

Mahremiyet eğitimi açısından akraba ve yakın çevrenin çocukları kardeş olarak tanıtıp, zaman zaman bir arada vakit geçirmeleri sosyalleşme yönünden olumlu olsa da sakıncalı durumların yaşanmasına da yol açabilir. Özellikle büyükbaba ve büyükannelerin iyi niyetle kardeşlik anlayışını abartarak birlikte yatmalarını hatta birlikte banyo yapabileceklerini, bunda bir sakınca olmayacağı gibi bir anlayışa sa-

<sup>380</sup> Kınca, *Eğitim Bilimine Giriş*, 151.

<sup>381</sup> Güneş, *Mahremiyet Eğitimi*, 110.

hip olmaları, bunu çocukların bakımlarını üstlenmeleri durumunda normal olarak algılamalarına ve mahremiyet algısının yanlışlığına götürecektir. Bu nedenle çevrede çocukla ilgilenen, bakımını üstlenen diğer aile fertlerinin mahremiyet bilincinde olması önemlidir.

Erken yaşlardan itibaren çocuklarda amca, dayı, teyze, hala, dede, nine gibi yakın akrabalarla irtibatı ve ilişkileri güçlendirici bir çaba da gösterilmelidir. Çocuk bunların yanında kendisini rahat hissedebilmeli ve çocuk terbiyesinde onların katkıları da önemsenmeli, onların çocuğun korunup kollanmasında bir emniyet sigortası olduğu gözardı edilmemelidir.

Ailede kazanılacak mahremiyet değeri, okul ve çevre tarafından desteklendiğinde daha kolay içselleştirilebilmektedir. Bu nedenle toplumun tüm kesimi, çocukların sağlıklı gelişim ve mahremiyetlerinin korunması, onu ihlal eden tutum ve davranışlardan kaçınılması için çaba göstermelidir. Zira öğrenilen bir değer arkasında toplum desteği buldukça şahsiyet üzerinde güçlü bir biçimde yer edecektir ama bu destek zayıflayınca değişmeye veya dejenere olmaya uygun hale gelecektir.<sup>382</sup> Öyleyse mahremiyet değerinin kazanılmasında ve benimsenmesinde toplumsal desteği canlı tutmak, bu değer önemsinmesinde ve devam ettirilmesinde katkı sağlayacaktır.

### e. Medya/Sosyal Medya

Mahremiyet değerinin kazanımında önemli görev alması gereken paydaşlardan birisini de medya / sosyal medya oluşturmaktadır. Medya yaptığı yayınlarla mahremiyeti ihlal eden durumlardan kaçınılmalı ve gerekli hassasiyeti göstermelidir. Ayrıca mahremiyet değerinin kazanılmasında ve öğrenilmesinde üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Mahremiyet eğitiminin bir paydaşı olarak medya ile ilgili aşağıdaki hususlar önerilebilir:<sup>383</sup>

- Mahremiyet başta olmak üzere çeşitli ahlaki davranışları çocuklara kazandırmada animasyon teknikleri ve çizgi filmlerin kullanılması

382 Güngör, *Değerler Psikolojisi*, 70.

383 Eraslan vd. Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı, 30-31.

ması uygun olabilir. Çocuk kanalları, çocuklar üzerinde etkili olduğundan bu kanallarda yayınlanan çocuklara özel programlara mahremiyet bilincinin yerleştirilmesine yönelik öğeler konulabilir.

- Çocuklar için yapılan televizyon programları kaliteli ve etkili olmalı, program yapımcıları ve senaristlerin mahremiyet konusunda hassasiyetlerini arttırıcı çalışmalar yapılabilir.
- Sanal ortamda yapılan paylaşımların hedef kitlesinin belirlenmesinde gizlilik ayarlarının kullanımına yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.
- Sosyal medyanın doğru ve bilinçli kullanılması yönünde çocukların elinden, gözünden hazırlık yapılarak, mesajların kısa, net olarak ve çocukların anlayabileceği şekilde verilebilir.
- Sanal ortamda mahremiyet ihlali ile karşılaşıldığında neler yapılması gerektiği konusunda bilinçlendirmeye yönelik programlar yapılabilir.
- Mahremiyet konusunu çocuklara aktarmak üzere uzman kişilere hikâye, senaryo ve animasyonlar hazırlattırılıp çocuk kahramanları üzerinden çocuklara ulaştırılabilir.
- Televizyon programlarında gömülü mesajlar verilerek mahremiyete ilişkin konular işlenebilir.
- Mahremiyet bilincinin kazandırılmasında insanların sıklıkla kullandıkları medya araçlarının kullanılması tercih edilebilir.

## f. Din Eğitimi Kurumları

Mahremiyet eğitiminin paydaşları arasında örgün ve yaygın din eğitimi yapan kurumlar da yer almalıdır. Din eğitimi, insanların yaratılışlarının özü olan fıtrata göre yaşamalarını sağlamayı amaçlar. Bu insanların dinin gereklerini öğrendikten sonra, kendilerini kuşatan kötülüklerden kurtulup dini doğru şekilde hayata geçirmeleriyle mümkün olabilir. Amaç, çocuğa Allah ve Peygamber sevgisi, doğru düşünce ve güzel ahlakın öngördüğü doğru davranışlar kazandırmak olmalıdır. Din eğitimi alan bir çocuk, kendisiyle ve çevresiyle geçim-

li, kendi ayakları üzerinde durabilen, kendisini ifade edebilen, kendi haklarını koruduğu kadar başkalarının da haklarına saygı gösteren, empati yapabilen, üzerinde sosyal baskı olmadığı yani tek başına kaldığı zaman bile hatalı davranışlarda bulunmayacak kadar iç denetimi geliştirebilmelidir.<sup>384</sup> Çocukların bedensel, ruhsal, cinsel, sosyal ve ahlaki gelişimlerinin birbirileriyle bağlantılı olması, verilecek eğitimin birbirini tamamlamasıyla anlamlı hale gelebilmektedir. Cinsel eğitimi de kapsayan, din eğitimi ve ahlak eğitimi ile iç içe olan mahremiyet<sup>385</sup> eğitiminin önemi de burada ortaya çıkmaktadır.

Örgün din eğitimi yapan ortaokul ve lise düzeyindeki kurumlarda çocukların gelişim dönemlerine ve sınıflarına bağlı olarak mahremiyet eğitimi, eğitim müfredatında değil de farklı derslere yedirilip ara mesajlarla gömülü bir şekilde verilmesi önerilmektedir.<sup>386</sup> Elbette öğretmenlerin, mahremiyet kavramı, mahremiyet anlayışı ve mahremiyetin korunması konularını içeren bir eğitimden geçirilmesi gerekmektedir. Din eğitimi kapsamında edep ve hayâ kavramları çerçevesinde mahremiyet konusu detaylı bir biçimde güncel olay ve yaşamla bağlantısı açıklanarak işlenmelidir. Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğretmenlerine de ayrıca mahremiyet konusunda önemli görevler düşmektedir.

Üniversite düzeyinde ilahiyat eğitimi yapan fakültelerde farklı dersler kapsamında mahremiyet konusu, önemi ve din eğitimcisinin yapması gerekenler hakkında verilecek eğitimle, öğretmen ve din görevlisi adayları bu konuda bilinçlendirilmelidir.

Yaygın din eğitimi yapılan kurumlarda, halkı din konusunda aydınlatmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığının üstlendiği eğitim faaliyetleri değişik mekânlarda ve farklı görevliler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda camiler kişilerin bilgi ve becerilerini geliştirmek,

384 Semiha Çakır, *4-6 Yaş Aralığındaki Çocuklara Mahremiyet Eğitimi Verilmesinde Din Eğitiminin Rolü (Sivas Örneği)*, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2015), 3.

385 Semiha Çakır – M. Fatih Genç- Süleyman Gümrükçüoğlu, "Din Eğitiminde Mahremiyet", *İlahiyat Araştırmaları II*, (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020), 187.

386 Eraslan vd., *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı*, 28.



ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda kapsamlı bir eğitim faaliyetine devam etmekte, her yaş ve her düzeydeki insanın hiçbir şarta bağlı kalmaksızın hayat boyu bilgilendikleri bir eğitim öğretim kurumudur.<sup>387</sup>

Genel olarak camiler, insanın kendisini kutsala en yakın hissettiği ve sembolik bütünleşmenin gerçekleştiği, ruhi boyutunun incelendiği ve etkiye açık hale geldiği mekânlardır. İslam eğitiminde camiler, bireysel yönü yanında günlük, haftalık ve yıllık tarzındaki kimi ibadetler için bir toplanma, bilgilendirme ve aynı zamanda sosyalleşme fonksiyonuna da sahiptir.<sup>388</sup> O nedenle hutbe, vaaz, cami dersleri ve sohbetler yoluyla yapılan din eğitiminde mahremiyet bilinci ve farkındalığı kazandırma<sup>389</sup> gündeme alınmalı, Kur'an kursları ve hizmet içi eğitimlerde mahremiyetin önemi vurgulanmalıdır. Beden, mekân ve bilgi mahremiyetinin kapsamına giren kavram ve konular hutbe, vaaz, sohbet konusu yapılmalı, edep, hayâ ve müstehcenliğin önemi sık sık vurgulanmalıdır.

### g. Sosyal Hizmet Kurumları

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi ister resmi ister diğer sivil sosyal hizmet kurumları olsun, aile ve çocuğun korunması, mahremiyetin ihlal edilmemesini görev ve amaç edinen kurumların birbirlerinden beklentileri belirlenerek kurumlar arası bir iletişim ve sağlıklı ilişki geliştirilmesi gerekir. Mahremiyet eğitimi yaygınlaştırmak amacıyla ilgili kurum ve kuruluşları ilgilendiren konularda üzerlerine düşen görevlere ilişkin iş ve işlemlerin doğru bir biçimde yapılmasının ve kontrolünün sağlanması önemlidir. Ailedeki mahremiyet eğitimine paydaş olarak bu kurumlarda alınacak tedbir ve eğitimlerde karşılaşılan mahremiyet ihlalleri durumunda vaka yönetimi, mahremiyetin ne olduğu, nasıl tanımlandığı, nasıl korunması gerektiğine ilişkin bil-

387 Nevzat Y. Aşıkoğlu, "Eğitimin Halka Uzanan Kolları: Camiler," *Diyanet Aylık Dergi*, 45 (1994), 7. Ayrıca Bk. Hüseyin Yılmaz, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, (İstanbul: Dem Yay. 2013), 70 vd.

388 Turgay Gündüz, "Gençlik Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Yay. 2013), 88.

389 Eraslan vd., *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı*, 28.

gilendirme yapılabilir. Bu tür kurumlarda olgu örnekleri üzerinden vaka temelli mahremiyet konuları çalışılmalıdır.<sup>390</sup>

Mahremiyet ihlallerinin adli boyutlara ulaşması durumunda polis ve jandarma gibi kolluk güçlerinin mağdurun psikolojik durumu, hakları ve nasıl davranılması gerektiği konularında bilinçlendirilmeleri ve eğitilmeleri gerekmektedir. Bu konuda farkındalık oluşturucu ve bilgilendirici eğitimler verilmesi mağdurun ikinci bir kez örsellenmesinin önüne geçecektir.<sup>391</sup> Ayrıca psikososyal destek sunulması gereken mahremiyet ihlali durumlarında resmi ya da sivil kurum ve kuruluşlardan gerekli destek sağlanabilmeli ve rehabilite amaçlı ilgili kuruluşlarla işbirliğine gidilmesi de mahremiyetin korunması ve ihlalden zarar görenlerin mağduriyetlerini en aza indirilmesinde bir paydaş olarak değerlendirilebilir. Bu konuda gençlik merkezleri, Halk eğitim merkezleri ve belediyelerin halka yönelik olarak açtıkları kurslara mahremiyet bilinci ve eğitimini kapsayıcı programlar eklenebilir.

## 2.7. Ailede Mahremiyet Eğitiminde Gözetilecek İlkeler

İnsanın her türlü müdahaleden korunması, fıtratın muhafazasını gerektirir. İnsanda tabii bir duygu olan mahremiyetin korunması da fıtratın korunması anlamına gelmektedir. İnsanın saygınlığını esas alan, yalnızca şeklin değil ruhun da öne çıkarıldığı bir yöntemle mahremiyet eğitimi yapılmalıdır. Bu nedenle gerek evde gerekse okulda yapılacak din eğitimi çalışmalarında doğru bir mahremiyet anlayışının kazandırılması, bununla birlikte üzerine temellendirilecek esasın da önemli olduğunu belirtmek gerek. Şekli unsurların varlığını gözetmekle birlikte, arka plandaki öz ve esas eğitimde dikkate alınmalıdır. Mahremiyet eğitiminde insanlık onuru korunmalı ve bu fıtrata uygun bir biçimde şekillenmelidir.<sup>392</sup> Mahremiyet eğitiminin kişiye özel bir yönü de söz konusudur. Bu nedenle her çocuk yerine göre ayrı ayrı bilgi-

390 Eraslan vd., *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı*, 25.

391 Eraslan vd., *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı*, 26.

392 Gündoğdu, "Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri", 389.

lendirilmeli, ince ince dokunarak ve parçalar birleştirilerek yıllar süren bir eğitime dönüştürülmelidir.<sup>393</sup>

Gelişime bağlı olarak öğrenme inanmaya, inanma ise belirli ölçüde yaşayışa dönüştüğü için ailedeki mahremiyet eğitiminde şu stratejilerden yararlanılabilir:<sup>394</sup>

- i. Ebeveyn çocukta empatiyi geliştirmek için çocuğa kendi söz ve davranışlarının sonucu ve etkisi hakkında onu düşünmeye sevk edip, “*sonuç çıkarma*” stratejini uygular. Çocuğa yansıtılacak değerlendirmelerle, yaptığı davranıştan kendisi ya da başkaları rahatsız olmuşsa, bunu anlatmak ve hissettirmek gerekmektedir. Yani çocuğun davranışlarının hem iyi hem de kötü sonuçlarını, müzakere ve buldurma yöntemi tercih edilerek çocukla paylaşılmalıdır.
- ii. Çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarına yönelik sinyalleri, ebeveyn sorumluluğu çerçevesinde anlayıp karşılamak, “*destekleme*” stratejisidir. Ebeveyn çocuğun desteğe ihtiyaç duyduğu durumları iyi süzmeli, gerekli desteği sağlayarak onda güven duygusunun ve başarı değerinin gelişmesini sağlamalıdır. Yetişkinlerle diyaloga girdiklerinde onlardan farklı düşünce ve görüşe sahip olsalar da güvenli bir biçimde tartışmayı sürdürebileceklerini hissettirmek onlarda olgunlaşmaya vesile olur. Ya da daha öce birtakım eksiklikler veya özgüven kaybı gibi nedenlerle başarısızlıklar sergileyen bir çocuğun ebeveyni sadece motive edici sözlerle yetinmeyip başarısını sergileyebileceği ortamlar da hazırlamalıdır.
- iii. Ailenin benimseyeceği stratejilerden birisi de “*talepkârlık*”tır. Aile başta çocuklar ve gençler olmak üzere yapılmaları imkân dâhilinde olan ve çocukluktan itibaren düzenli olarak vurgulanıp takip edilen ahlaki standartların belirlenmiş olması gerekir. Sözü edilen standartların belirlenmesinde aile üyeleriyle ortak karar vermek ve alınan kararların neresinde bulunduğunu sıklıkla kontrol etmek önemlidir. Ebeveyn standartlara ulaşmaları konusunda çocukla-

393 Güneş, *Mahremiyet Eğitimi*, 29-30.

394 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 200-202.

ra dengeli bir geri bildirimde bulunmalıdır. Özellikle mahremiyet eğitiminde bu strateji yoğun bir biçimde kullanılabilir.

- iv. Ebeveynlerin başvurması gereken bir diğer strateji de, çocuğun bakış açısına saygı duymayı ve böylece en güçlü bir biçimde çocukta ki karakter gelişimini destekleyici yollardan birisi olan “müzakere ve demokratik karar” a başvurmadır. Bu stratejinin ailede etkili bir biçimde yürütülmesi, dürüstlüğün, aile olma duygusunun ve herkesçe paylaşılan bir sorumluluk duygusunun oluşturulmasına bağlıdır. Ailedeki her bireyi dinleme, görüşlerini değerli görme, kurallar ve kararlar için sorumluluk alma, kuralların kaynağını ve önemini kavrama ve kendi görüşü dışındaki kararları kabul etme bilincinin verilmesi, bu stratejinin işlerliğini artıracaktır.
- v. Son strateji, ailedeki ahlak eğitiminin en önemli noktası olarak “model olma” durumudur. Olaylar, iyi ve kötü tutumlar, olumlu olumsuz davranışlar karşısında ailedeki büyüklerin verdikleri tepkiler, saygı ve sorumluluk bilinci, konuşma tarzı, kullanılan ifadeler çocuğun model alma yoluyla öğrenmesini sağlayıcı niteliklerdir. Ebeveynler çocuklarına öğretecekleri ahlaki erdemleri konuşmaktan çok yaşayarak öğretebilir, çocuğun karakterini onunla birlikte ve erdemlerin gereklerini yaşayarak geliştirebilirler. Manevi, sosyal ve ahlaki değerlere saygı duygusu, öncelikle ebeveynin bu değerlere ve bu değerleri benimsemiş kişilere karşı saygı duyduğunu göstererek öğretilir.

Mahremiyet eğitiminin kapsamı; “mahremiyet tanımının ne olduğu, başkalarının mahremiyetine saygı, mahremiyet sınırlarını koyma ve koruma ile mahremiyetin ihlali durumunda ne yapılması gerektiği konularını içermelidir. Eğitimlerde bedensel mahremiyet, mekân ve eşya mahremiyeti, zaman mahremiyeti, dijital mahremiyet ile duygusal ve düşünsel mahremiyet”<sup>395</sup> alanlarının ele alınması gerekir.

Mahremiyet ihlallerini neler olduğunu, insanların kendilerinin ve başkalarının mahremiyetlerini nasıl ifşa ettiklerini, mahremiyet düzey-

395 Eraslan vd., *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı*, 13.

lerini, gözetimin ne kadar farkına olduklarını, sosyal medyadaki sorumluluk duygusuna bağlı olarak verilen tepkiler dile getirilmiş oldu. Kendilerine ait mahremiyet bilincini ve başkalarının mahremiyetini koruma noktasındaki tutumlarına ilişkin yaptığımız açıklamalardan sonra yukarıda belirtilen alanları kapsayıcı mahremiyet eğitiminin nasıl verileceği, bu değerlerin nasıl kazandırılıp kalıcı hale getirileceğine ilişkin gözetilmesi gereken ilkeler şöyle ifade edilebilir.

### a. Özel Alan Oluşturma

Çocukların kendi mahremiyetini koruyabilmesi, özel bir alana sahip olduğunu kavraması için bu alanı çocuklara tanımlamak gerekmektedir. Küçük yaşlardan itibaren çocuklara; anne-baba ve hastalık durumunda hekim dışında başkalarının dokunmaması gereken bölgeler öğretilmelidir. Çocuk için tanımlanan özel alanın aynı zamanda anne-baba için de özel alan olduğundan bu alanların kişiye özel olduğu belirtmeli ve kimseye gösterilemeyeceği anlatılmalıdır.<sup>396</sup> Mahremiyetin farkında olan, aldığı eğitimle bir hayâ duygusu kazanan çocuk, kendilerine söylenen sözlerin ve sergilenen tavırların iyi niyetli olup olmadığını anlayabilecek böylece kendi özel alanının korunması gerektiğini öğrenecektir. Başkalarının da özel alanlarına saygı duyacak ve koruması gerektiğini bilecektir.

Çocuklara özel bir alan oluşturmanın ilk adımı, özel bir alan tanımlama kapsamında oda ve ona özel eşyaları ayırmak olabilir. Ebeveynler çocuklarının bu özel alanını izin alarak kullandığında, çocuğun özel alan düşüncesi de pekişecektir. Özel bir odaya sahip olan çocuk, kendi bedeninin ve sahip olduklarının değerli olduğunu, özel bir alanının olduğunu ve o alana sadece kendisinin hükmedebileceği hissini kazanacaktır. Mülkiyet duygusuna sahip, kendisine ait odası, eşyası olan çocuklar, mahremiyet eğitimine daha yatkın olduklarını, başkalarının alanlarına saygı duyduklarını, eşyalarına zarar vermedikleri ve onları izinsiz almadıklarını, yapılan araştırmalar göstermektedir.<sup>397</sup>

396 <https://pedagojider.com/cocukta-mahremiyet-egitimi/> (Erişim: 25 Şubat 2021).

397 Duran, *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*, 74.

Mahremiyet eğitiminin özel alan çerçevesine dâhil edilmesi gereken bir düzenleme de yatakların ve odaların ayrılmasıdır. Belli yaşa geldiklerinde ebeveynlerin ve kardeşlerin yatak ve odaları ayrılmalıdır. Kız ve erkek çocukların odalarının/uyku mekânlarının ayrılması hususuna dikkat edilmesi gerekir.<sup>398</sup> Odalara girerken izin alınması da öğretilmelidir. Ebeveynler de çocukların odasına girerken izin aldığıında çocuk, hem kendisine değer verildiğinin farkına varacak, hem de özel bir alana girerken izin alınması gerektiğini büyüklerinden görebek öğrenmiş olacaktır. Özellikle ebeveynlerin yatak odalarının kapısı kapalı iken, kapıyı çalmandan ve izin verilmeden girilmemesi gerektiği çocuklara anlatılmalıdır. İnsanların buldukları her ortamda bir odaya, büroya, iş yerine, sınıfa, bir binaya veya kapısı olan herhangi bir mekâna girerken izin alarak girerler. Bu durum ev içerisinde de aynı şekilde uygulanmalıdır. Aileyi oluşturan bütün bireyler dini, ahlaki ve kültürel açıdan tavsiye edilen bu izin alma kuralına riayet ettikleri zaman, buna bağılı olarak çocuklarda mahremiyet değeri sağlıklı bir şekilde yerleşecek ve anlaşılacaktır.

Özel alan oluşturmamın çocuğa katacağı bir değer de, istismarın önlenmesi olacaktır. Anne babalar erken yaşlardan itibaren özel bölgeleri, iyi ve kötü dokunuşu, iyi ve kötü konuşma ve sohbeti, giyinmede yalnızlığı, izinsiz sevimeyeceğini öğretmelidir. Çocuklara “hayır” diyebilme becerisi de kazandırılmalıdır. Kendisi istemediği halde ebeveynin baskısı ile bazı şeyleri yapmak zorunda kalan çocuğun saygı duvarı yıkıldığı gibi mahremiyetini de sarsacaktır. Çocuklara istismardan korumak için mahremiyet eğitimi özenle verilmeli, kendi bedenini tanımayı, bedeninin kendisine özel olduğunu ve başkasının dokunamayacağını, olumsuz bir durumla karşılaştığında yapması gerekenler öğretilmelidir. Çocukları bu tür olumsuzluklardan korumanın en etkili yollarından birisi de sevgiye dayalı bir iletişim ve güven kazandırmaktır.<sup>399</sup> Cinsel istismarın önlenmesine yönelik verilecek mahremiyet eğitiminin hedefi, bireyin mahremiyetinin bireysel sınırlarda kalması gerektiğini öğret-

398 Eraslan vd., *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı*, 16.

399 Duran, *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*, 80.

mektir. Onun cinsel eğilimlerinin seyircilik, teşhircilik vb. problemlere dönüşmeden diğer tutum ve tavırlarıyla uyumlu bir şekilde normal sınırlarında yaşanmasını sağlamak da buna eklenebilir. Kişilik eğitiminden ayrı düşünülmemesi gereken cinsel ve buna bağlı mahremiyet eğitiminin hedefi, sadece cinsel istismar olaylarının önüne geçmekle sınırlı kalmaz, hayatın bütününe kuşatıcı bir yaklaşımla insanlığa yakışan temel değerlerle birlikte hayata anlam katar. Bu eğitimin erken çocukluk döneminden başlayarak hayatın bütününe yayılması gerekir. Cinsel hayatın disiplini ve eğitiminde iffet ve hayâ duygularının yer alması, mahremiyet eğitiminde bireyi bedeni ve maddi hazlara aşırı düşkünlükten koruyacak, açık ve gizli kötülük işlemekten alıkoyup, iyiliğe yönlendirecek, mahrem olana karşı titizliğe ve mahremiyeti korumaya sevk edecektir.<sup>400</sup> Mahremiyet eğitimi çocuklara erken yaşlardan itibaren sağlam karakterli birey olmaları hedeflenerek verilmelidir.

## b. İyi Örnek/Rol Model Olma

Sosyal bir varlık olan insan, başkalarına ihtiyaç duyar ve birçok şeyi onlardan öğrenir. Çocuğun yetiştirildiği ve eğitildiği kurum olan ailede çocuk sosyokültürel etkilerle birlikte dini ve ahlaki özellikleri de kazanır.<sup>401</sup> Ailede öğrenilen değerler küçük yaşlarda ve bir bütün olarak hayatı anlamlandırma gibi üst değerlerle bağlantılı olarak verilebilirse, bu öğrenmeler kolaylıkla vazgeçilemeyecek kadar derin bir biçimde yerleşir. Mahremiyet değeri de bu şekilde toplumda ailenin kendisine biçtiği rol, hayata bakışı, insanı anlamlandırma biçimi, inanç ve dini duyarlık gibi pek çok faktörle bütünlük içerisinde kazanılabilir. Değerlerin kazanılması sosyal öğrenme ile mümkün olduğundan, diğerleri gibi mahremiyet değeriyle ilgili bir takım bilgileri öğretmek, bunların hayata geçirilmesi için yeterli olmayacaktır; bu bilgilerin toplumsal hayatta yaşanabilirliğinin görülmesi ve bizzat yaşanarak tecrübe edilmesi gerekir. Bu nedenle aile, diğer temel değerler gibi mahremiyetin de

400 Adem Güneş, "Cinsel İstismar Olgusu ve Mahremiyet Eğitimi", *İnsan & Toplum*, (2017), 45-46.

401 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 76.

kazanılması açısından öncelikli bir role sahiptir. Ailede özdeşleşme, model alma ve başta anne baba olmak üzere ailedeki büyükleri taklit etme şeklinde değerlerin yaşanarak öğrenilmesi gerçekleşir.<sup>402</sup>

Ailede kazanılan ahlaki bir değer, diğer olumlu duyguların kazanılmasına da öncülük eder. Çocuk ailede öğrendiği davranış kalıplarına göre hareket etmektedir. İster olumlu, ister olumsuz olsun ebeveynler, çocuklar için doğal eğitim ve öğrenme modelleridir. Ailedeki büyüklerde görülen öğrenmeler, bilgi, duygu ve davranış kazanma olarak gerçekleşir. Çocuklar o yaşlarda her şeyi diğer insanların yaptıklarını izleyerek, söylediklerini dinleyerek yani gözlem yoluyla öğrenirler. Bu gözlem de modele bakarak, onun davranışını benimseme yoluyla öğrenmedir. Çocuğu büyüklerini taklit etmeye iten gerekçe; başka birisinin bazı davranışlarının sonucunda iyi şeyler elde etmesi ya da kötü şeylerle karşılaşması olabileceği gibi yaptığı davranışın iyi ya da kötü olmasının dikkate alınmayıp çevresindekilerden onay alması ve takdirle karşılanması da olabilmektedir.<sup>403</sup>

Ahlaki değerler gönüllü itaatle öğrenilir. Baskı kurma, zorlama ve tehditle değerler uygulamaya geçmez. Bu nedenle ahlaki değerlerin en iyi öğretilme yolu, temsil ettiği kavramların sevdirmesidir. Örneğin mahremiyet gibi bir değerın insan beyninde bir program haline dönüşebilmesi için şiddetli bir arzu, kuvvetli bir gayret ve yüksek ölçüde duygusal bir yoğunluk yaşanmasını gerektirir. Bireyin bir değeri hayatındaki vazgeçilmezler arasında tutabilmesi için o değere gönüllü olarak bağlanması ve onu korumak için çok büyük fedakârlıklar yapabilme noktasına gelebilmesidir.<sup>404</sup>

Bireylere mahremiyet anlayışının kazandırılacağı ve eğitiminin verileceği ilk yer olan ailede, bireylerin kendi mahremiyetlerini korumaları örneklikle gerçekleşebilecektir. Bireyin özel alanında, aile hayatı kapsamında; özündeki mahremiyet duygusunu geliştirebilmesi

402 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 195.

403 Mehmet Zeki Aydın, *Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi*, (İstanbul: DEM Yay. 2005), 113-114.

404 Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, (İstanbul, Timaş Yay. 2012), 56.



mümkündür. Bunun tam tersine bütün ahlak ve utanma duygularını, mahremiyet algısını küçümsemeyi öğrenmesi ve hayatı boyunca bir ahlaksızlık ve duyarsızlık zincirine bağlanması da imkân dâhilindedir. Küçük yaşlarda, aile ortamında mahremiyetin korunduğu ve saygı gösterildiği bir yaşantı ortaya konulamazsa çocuğun ileriki yaşlarda başkalarının mahremiyetini ihlal edecek tavır ve davranışlarda bulunması kaçınılmaz olacaktır.<sup>405</sup>

Mahremiyetle ilgili bilgiler verilirken çocukların seviyesine inmek, bireysel farklılıkları gözetmek, daima uygun bir dil kullanmak, tutarlı davranmak ve yararlı bilgiler vermek, büyüklerin önemsemesi gereken hususlardır. Ebeveyn özellikle ev içerisinde kendi mahremiyetini koruyacak şekilde davranır, konuşmalarında mahremiyeti zedeleyici sözlerden uzak durursa, doğru konuşmayı önemser, başkaları hakkında verilecek bilgilerle ilgili konularda gerekli özeni gösterirse çocuk da gördüğünü modelleyecektir.

### c. Arkadaş Çevresini Kontrol Etme

Toplum içerisinde insanın yetişmesi, kişiliğinin gelişmesi, ailede almış olduğu eğitimle birlikte yakın çevresinin, özellikle de arkadaş grubunun büyük etkisine maruz kalabilmektedir. Yaratılıştan gelen bir özellik olarak başkalarından etkilenme, toplumsal karakterin oluşmasında önemli bir etkidir. Çocuk çevresinden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenebilmektedir. Aileler de olumsuz çevre konusunda endişeye kapılabilmektedirler. İster arkadaş olsun isterse de sosyal medya olsun çocuğun, onlardan kontrol dışı etkileşimi, hayatını olumsuz etkileyebilecek ve uyum sorunlarına yol açabilecek bir noktaya götürebilecektir.

İnsan, kişiliğini ve karakterini kazanırken içerisinde yer aldığı çevre ile sıkı bir etkileşimde bulunur. Bu çevrelerden birisini de arkadaşları oluşturmaktadır. Toplumsal gelişim için çocuk, arkadaşlık ilişkileri kurmak durumundadır. Böylece başkalarıyla yarışmak, iş birliği

405 Aydın, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", 288.

yapmak, başkaları için sorumluluklar yüklenmek, çalışmak, haklarını savunmak, başarılı olmak, kendini başkalarıyla karşılaştırarak benlik kazanmayı öğrenebilecektir. Ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkileri biraz daha değişik boyuttadır. Genç kendisi ile sınırlarını paylaşacağı ve sıkı fıkı bir dostluk kuracağı kendi cinsinden arkadaşlara yönelir. Zamanlarının büyük kısmını birlikte geçirdikleri için kendi cinsleri ile yakın arkadaş olan gençler birbirlerini daha çok etkileyebilmektedirler. Bunlar sınırlarını paylaşmaktan, birlikte başkalarını çekiştirmekten, başkaları ile kavga etmekten zevk alabilirler. Bu yaşlarda kendine arkadaş seçiminde büyüklerin karışmasını istenmez. Kendi seçtiği arkadaşlarının kötü olabileceğine ilişkin büyüklerin sözlerine karşı çıkarlar.<sup>406</sup>

Çocuklar arkadaş grubu içerisinde kendini daha özgür ve serbest kabul ederler. Her vesile ile kendilerini kanıtlamak isterler. Arkadaşları nasıl davranıyorsa, onu doğru kabul ederek onlar gibi davranmaya çalışırlar. Kimi zaman onların onayını almak, arkadaş grubunun saygısını kazanmak için onların gösterdikleri davranışları en üst düzeyde yapmaya çalışırlar. Bu durum çocukların çeşitli sakıncalı durumlara düşmesine neden olabilir. Bu bakımdan ebeveynler çocuğun kimlerle arkadaşlık yaptığını araştırmalıdır. Kişilikli, görgülü, dürüst ve iyi ahlaklı kimselerle arkadaşlık etmesini sağlamalıdır. Çünkü ailede kazanılan davranışlar, çocuğun arkadaş grubunun etkisiyle değişebilir. İyi arkadaşlarla ilişki kuran bireyin görüş, davranış ve hassasiyetleri iyi yönde gelişecektir.<sup>407</sup>

Günümüzde çocukların başkalarından çok çabuk etkilendikleri, aileden aldıkları değerleri kolayca kaybedebilecekleri endişesini taşıyan ebeveynler, çocuğunu arkadaşlık ilişkileri konusunda uygun bir biçimde uyarmalıdır. Anne baba, çocuğun seçeceği arkadaşlara açıkça müdahale etmekten uzak durmalı ancak iyi arkadaş edinmesine yardımcı olmalıdır. Örneğin mahremiyeti gözetme konusunda arkadaşlarının iyi taraflarını övmeli, kötü tutum ve davranışlarını da mümkün olduğunca çocuğa buldurmamalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için ebe-

406 İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, (Ankara: Gül Yayınevi 1994), 135-138.

407 Aydın, *Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi*, 136-137.

veynlerin çocuklarına zaman ayırması, onlarla dost olması, iyi ve sağlıklı ilişkiler kurması, her zaman rahatlıkla birbirleriyle konuşabilecek bir sohbet ortamı oluşturabilmesi gerekir. Öğüt vermeksizin çocuğun kendi davranışlarını değerlendirmelerine rehberlik edilmeli, olumsuz davranışlar sergileyen arkadaş gruplarına girmeleri önlenmelidir.

Çocuğun arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde sır saklamanın, dedi-kodu yapmanın, konuşmalarında hayâli ve iffetli olmanın, utanç duyulacak davranışlardan uzak durmanın önemi üzerinde daha fazla durulacağı, seçeceği arkadaşlarında bu özelliklere dikkat edileceği bir mahremiyet bilinci verilebilir.

#### **d. Kitle İletişim Araçlarına Karşı Bilinçlendirme**

Yazılı, sözlü-görsel basın, sinema, televizyon, internet-sosyal medya vb. araçların oluşturduğu kitle iletişim araçları, günümüzde insan davranışları etkileyen, yönlendiren, eğiten, olumlu ve olumsuz yönde harekete geçirebilen bir özelliğe sahiptir. Görme, duyma, işitme, izleme ve okuma yoluyla bireyi, aileyi ve çevreyi etkileyebilen bu araçlar, insanlara haberleri, bilgileri, olayları çok kısa ve etkili bir biçimde ama çoğu zaman tek yönlü olarak aktarmaktadırlar.

Kitle iletişim araçlarında mahremiyetin dönüşümü, cinsellik, taciz, aile hayatı, aldatma, başkasının özelini ihlal etme gibi konuların kolaylıkla gözlenebildiği, dedikoduların yapılıp, başkalarının özel bilgilerinin paylaşıldığı, bunların filmler, diziler yarışmalar, kadın, evlilik ve magazin programları aracılığıyla kitlelere empoze edildiği<sup>408</sup> bir "normallik" şeklinde yaşanmaktadır. Mahremiyet algısını ve hassasiyetini kökten değiştiren, bütün bunların normal kabul edildiği, özel hayatın ve ev içerisinde herkeşe açıldığı, aile kutsallığının kalmadığı bir ortam oluşturulmaktadır. Bu araçlar yorgunluk, şiddet, saldırganlık, zamanı boşa harcama, başkalarını kolayca izleme, özeline dâhil olma gibi zararlı etkiler yapabilmektedir. Kalıp düşünme, okuma ve özgür düşünme yeteneğini kısıtlama, beğenileri

408 Aydın, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", 289.

köreltme, reklamlar yoluyla özendirme, kanaatsizliğe sürüklenme, para, lüks, şöhret tutkusu gibi olumsuzlukları artırmaktadır.<sup>409</sup>

Yaygınlaşan ve çeşitliliği artan kitle iletişim araçları, mahremiyete yüklenen anlamları hızlı bir biçimde değiştirebilmiş, işitme, gözetleme ve iletişim alanındaki her yeni araç, bir şekilde özel hayatı daraltan, sır perdesini biraz daha aralayan ve bunun neticesinde en temel ve en özel insan hakları kabul edilen özel hayata müdahaleler, gizliliklerin ihlali, maddi ve psikolojik problemleri gündeme getirir olmuştur. Merak duygusunun teknoloji ile bir araya gelişi bu araçları bir ifşa aracı haline dönüştürmüş, sanal âlemdaki sohbetlerde, paylaşımlarda mahremiyet sınırları aşılır olmuştur.<sup>410</sup> Saldırganlığa ve müstehcenliğe daha çok yer verilmesi, aile içi mahremiyet ihlallerinin artması, kitle iletişim araçlarının bireyleri ruhsal yönden sarsıntıya uğratmakta, toplum yapısını bozmakta, aile içinde ve dışında bireylerin birbirleriyle ilişkilerini değiştirmekte ve gözetilmesi gereken sınırlar hiçe sayılmaktadır.

Televizyon izleyen bir kimse, her şey önüne hazır olarak sunulduğu için yorum ve analiz yapma ihtiyacı hissetmeyecek ve o kişide zihinsel tembelleğe yol açacaktır. Uzun süre televizyon izleyen bir çocuk, sürekli dinlediği için konuşmaya ihtiyaç duymayacak ve böylece beyninde konuşmayla ilgili alanlar gelişmeyecektir. Buna karşın seçici bir izleyici olma hem kişiye zaman kazandıracak, hem de aile içi iletişimden kültürel birikime, aktivitelere kadar pek çok alanda fayda da sağlayacaktır. Aynı şekilde internet ortamı da kişinin kendisini farklı bir kimlikte hissettiği, fantezileri gerçek gibi yaşadığı kimlik değişimine izin veren bir özelliğe sahiptir. Bu ortamdaki birey kendisini tehdit altında hissetmeden sürükleyici, heyecan verici, kendi kimliğinden kaçış sağlayıcı, dilediği özelliklere bürünebildiği, onaylandığı, özgür olduğu bir ortamdır.<sup>411</sup> Sanal ortamlarda normal hayatta mahremiyet ihlali olarak görülen bir durum rahatlıkla benimsenebilmektedir.

409 Aydın, *Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi*, 146.

410 Utma, "Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni", 1199.

411 Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, 136-139.

Mahremiyet eğitimi, kitle iletişim araçlarına karşı takınılacak tavır da belirleyici olmalıdır. İzlediklerini, okuduklarını, işittiklerini eleştirme, değerlendirme ve tartışma yeteneği çocuğa kazandırılmalıdır. Çocuğu kontrol altında tutmak, seçici bir izleyici olmasını sağlamak, mahremiyeti ihlal eden bir duruma tepki göstermek, bunu çocuğun anlayabileceği şekilde yapmak, kitle iletişim araçlarının zararından koruma etkinlikleri olabilir. Çocuklardaki iyi duygu ve eğilimleri güçlendirici, geliştirici, sevgi, şefkat, merhamet, doğruluk, yardımseverlik ve yiğitlik gibi duyguları öne çıkarıcı program ve içerikleri önerme, kötü duygu ve eğilimleri bastırıcı, kontrol altına alıcı içeriklerden de uzak tutma<sup>412</sup> noktasında alternatifler önerilebilir.

Aile, kitle iletişim araçlarıyla ilgili televizyon programları, internet ortamı, kitap, gazete gibi yazılı materyaller yoluyla hem olumlu hem de olumsuz tercihlerini çocuklara yansıtabilir. İzlenecek olan, takip edilen ya da okunacak olan her türlü materyal ve programla ilgili mahremiyetin öğretilmesi için; ortak kriterler belirleme, beraber izlenecek programlar tespit etme, çocuğun ilgi ve meraklarına uygun yapıcı içerikteki program ve internet ortamlarını belirleyerek çocuklara yönlendirebilir. İzlenen her program, kullanılan her türlü sosyal ağ, okunan her bir materyalle ilgili değerler ve ilkeler merkezli bir tutum içeren muhakeme yapma alışkanlığını geliştirmek de gereklidir.<sup>413</sup>

İnternet ortamındaki her türlü zararlı etkilerden korumak için çocuğun nelerle meşgul olduğunu bilmek, zararlı ve olumsuz yönlerini zaman zaman hatırlatmak, tanımadığı kişilere kişisel bilgilerini vermesi ve arkadaş olmaması konusunda uyararak da etkili olabilir. Bu durumda şefkatle yaklaşma, korkutma ve zorlamadan uzak durarak; ayıp, günah, yasak gibi ifadelerden daha çok çocuğa bunun gerekçeleriyle doğrunun ne olduğu, yanlışlarla karşılaşılınca ne yapılması gerektiği ile ilgili beceriler kazandırılmalıdır. Bakılması haram olan, kulak verilmemesi gereken, uygunsuz içeriklerin izlenmemesi, bunun sanal ortamda

412 Aydın, Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi, 147.

413 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 205.

olmasının bir şeyi değiştirmeyeceği, sosyal hayattaki mahremiyetle bunun bir farkının olmadığı aktarılmalıdır. Sanal ortamlarda da giyim kuşama dikkat edilerek normalde insanların karşısına çıkılan kıyafetlerin giyilmesi gerektiğini aşılıp, bu nedenle çocukları dikkatlice gözlemek ve mahremiyete aykırı davranışlarını düzeltmek gerekir.

### e. Ahlaki Davranışları Öğretme

Küçük yaşlardan itibaren büyüklerini taklit ederek ve onların telkinleriyle bazı davranışları yapması ve hareket etmesi, çocuğun bunların nedenlerini bilmesini gerektirmez. Canı istediği için yapmış olduğu davranışlar aslında genellikle ahlaki kurallara da uygundur. Ahlak kurallarının ne olduğunun öğretilmesi, davranışlarını bilinçli hale getirecek, sakıncalı durumlarda olumsuz davranışları yapmaktan kaçınacaktır. Bu nedenle çocuğun yaşına, bilgi, görgü, anlayış vb. düzeyine göre içerisinde mahremiyetin de yer aldığı ahlak kuralları açıklanmalı ve öğretilmelidir. Ahlaki bir davranışın kazandırılmasında öncelikle bireyin bir davranış hakkında doğru-yanlış, iyi-kötü olup olmadığına ilişkin bir fikir sahibi olması gerekir. Bunun için de çocuğa iyi davranışı niçin yapmak gerektiği, yanlış davranıştan neden uzak durulması konusunda açıklama yapıp olabildiğince çocuğun ikna edilmesi gerekir.

Ahlaki bir davranışın kazandırılmasında önce bilgi gelmeli ve bu bilginin ardında inanç olmalıdır. Öğrenme, aktif bir biçimde her türlü bilgi ve deneyim kazanma durumu olduğu için, inanma öğrenmeyle başlar. İnancın öğrenilmesi, öğrenme sürecinin şartları içerisinde devam edip inanış insanın iç dünyasında belirli bir değere ulaştıncaya, yaşama dönüşür.<sup>414</sup> Ergenlikle beraber gelişen bedensel ve ruhsal yetenekler, kişiyi çocukluk dönemindeki pasif durumundan sıyrarak, kendisini ilgilendiren konularda daha bağımsız olarak düşünmeye ve böylece bilinçli bir davranış sergilemeye iter.<sup>415</sup> Ruhi yapının işleyiş düzenini etkileyen duygusal karışıklıklar, aynı zamanda çocuklukta yaşanan ama

414 Aydın, Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi, 151.

415 Zeynep Kaya, *Türk Toplumunda İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi*, (İstanbul: DEM yay. 2015), 55.

tam olarak dışa vurulamayan dini ve ahlaki duyguları bilinç düzeyine çıkarır.<sup>416</sup> Gelişime bağlı olarak öğrenme inanmaya, inanma ise belirli ölçüde yaşayışa dönüştüğü için ailedeki mahremiyet eğitiminde bilgilendirme ve telkin önemli bir eğitim yöntemi olarak kullanılabilir.

Bir ahlaki değerın büyükler tarafından çocuğa tekrar ettirilerek öğretilmesine telkin yaklaşımı yöntemi denilmektedir. Doğrudan öğretim yaklaşımlarından birisi olan bu yöntemde önce telkin edilecek davranış belirlenir. Öğretilecek değerın hangi seviyede verileceği ve ardından davranışsal amaç belirlenir. Belirlenen bu amacı gerçekleştirmek için uygun metotları seçme ve uygulama ve sonucu değerlendirmek, bu yöntemin basamaklarıdır. İçsel ve dışsal kullanımı mümkün olduğu için telkin yaklaşımı yaygın bir şekilde kullanılabilir.<sup>417</sup>

Ahlaki değerlerin öğretiminde telkin, bir düşünceyi aşılama, kabul ettirme demek olup bir anlamda öğüt verme de denilebilir. Telkin yönteminde çocuğun söylenenleri duygusal olarak alma, kabul etme ve tasdik etmeye hazır olma durumundan yararlanarak öğretme söz konusudur. Bu nedenle telkinde bulunacak kişi bilinçli olmak, çocuğun iyi niyet ve masumiyetini kötüye kullanmamak durumundadır. Yani birebir ilişki, karşılıklı güven ve sevgi ortamı oluşturulmalıdır. Ayrıca uzun konuşmama, lafı uzatmama, konferans ya da vaaz verme pozisyonunda olmamak gerekir. Kısa, çocuğun düzeyine uygun, yapıcı bir konuşmayı uygun zaman ve yerde, doğal bir biçimde, araya mesafe koymadan, ılımlı, üstü örtülü bir yaklaşım sergilenmelidir. Çocuğun yanlışını görebilmesine yardımcı olacak sözlerin söylenmesi, uygun bir açıklama getirilmesi, çocuğun hem kendisine hem de başkalarına olan saygısını artırır. Gerekçeleriyle anlatılan ahlaki değerler, iyi ve kötü davranışın hatırlatılması zihinsel olarak akla hitap ettiği gibi duyguları da harekete geçirir. Çocuğa bir şeyi bir iki kez söyleyince hemen öğreneceği yanılgısına düşmeden ama aşırıya da kaçıp bıktırmadan birçok defa tekrar etmek ve öğrenmesini sağlamak ge-

416 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, (Ankara: TDV Yay. 2005), 268.

417 Bülent Dilmaç - Halil Ekşi, "Değerler Eğitimi: Temel Tartışmalar ve Temel Yaklaşımlar", *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 14 (2017), 21-29.

rekebilir.<sup>418</sup> Bu bağlamda mahremiyetin ne olduğu, başkalarının da mahremiyetinin olduğu, mahremiyet sınırları ve bunların korunması gerektiği, mahremiyet ihlali durumunda yapılması gerekenleri kapsayıcı bilgilendirme yapılabilir.

## f. Hoşgörü ve Disiplin Arasında Dengeyi Gözetme

Tolerans ve müsamaha kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılsa da hoşgörü onlardan farklı olarak; bir konuda tatlılık, kolaylık ve yumuşaklıkla davranıp, şiddet, zorluk, sertlik ve kabalıktan kaçınmak, “kendi düşünce ve inançlarına karşıt bulunan düşünce ve inançlara katlanma, onlara tepki göstermeme”<sup>419</sup> anlamlarına gelmektedir. Kibar olmak, açık fikirli olmak, affedebilmek, özrü kabul etmek, nefsanî eğilimleri kontrol edebilmek, sabırlı olmak ve kendisine davranılmasını istediği gibi başkalarına davranabilmek de hoşgörünün anlamı kapsamındadır.<sup>420</sup> Hoş görme, her şeyi anlayışla karşılayarak, mümkün olduğu kadar hoş görme, kendi düşünce ve inançlarına karşıt düşünce ve inançları olabildiği kadar hoş görme durumudur. Ayrıca, tutum ve davranışlarda daraltma ve umursamazlık arasında orta bir yol, dengeli hareket ve karşılıklı ilişkilerin kolaylığı olarak ifade edilmektedir.<sup>421</sup>

Hoşgörü, “tahammül, katlanma, görmezden gelme veya göz yumma, başkalarını eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşümüze veya çoğunluğun görüş biçimine aykırı düşen görüşlere sabırla hem de yan tutmadan katlanma”<sup>422</sup> gibi psiko-sosyal açıdan insanlar arasındaki ilişkilerde dengeyi ve orta yolu vurgulayan bir kavramdır. Başkalarının görüşlerini anlama yeteneği olarak da tanımlanması, hoşgörü kavramıyla karşı tarafı anlamaya çalışan, anlayışlı bir

418 Aydın, Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi, 152-154.

419 Orhan Hançerlioğlu, “Hoşgörü”, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 166.

420 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 315.

421 Ömer Aslan, “Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açından Analitik Bir Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2001), 359.

422 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 315.



tartışma iradesini<sup>423</sup> de ifade eder. Kısaca hoşgörü kelimesi, affetmek, kusura bakmamak, farklılıkları anlayışla karşılamak, itidal içerisinde olmak, dengeyi gözeterek insani ilişkilerde orta yolu tutmak ve ilişkileri kolaylaştırmak gibi anlamlara gelmektedir.<sup>424</sup>

*Hilm* kelimesiyle ifade edilen yumuşak huyluluk, din ve ahlakta övülen, fazilet sayılan bir davranıştır. Hasan Basri, Müslümanlığın alâmetlerini şöyle sıralardı: *“Dindarlıktan gelen bir kuvvet, yumuşaklık içinde vakar, yakîn derecesinde bir iman, sağduyuya dayanan bir ilim, teenni (ihtiyat) ile hareket eden bir akıl, hak uğrunda yapılan bir harcama, zenginlikte yapılan bir tutumluluk, ihtiyaç içinde yapılan bir iffetlilik, kudretli iken yapılan bir bağışlama, arkadaşlar hakkında gösterilen bir tahammül, şiddet ve sıkıntılara karşı sabır, öfkeye mağlup olmamak, taassuba kapılarak işi azıtmamak, oburluğa kapılmamak, hırs ile küçük düşmemek, niyetinde hata etmemek, mazlumlara yardımcı olmak, zayıfa merhamet etmek, cinrilikten sakınmak, israf ve lüksten kaçınmak, aşırı derecede eli sıkı olmamak, zulme uğrayınca affetmek, cahilleri hoş görmek, nefesine karşı sert olmak, insanları rahat ettirmektir.”*<sup>425</sup> Müslüman bir bireyin ahlaki davranışları içerisinde sayılan bütün bu ahlaki tutum ve davranışların, yumuşak huyluluk ve onunla ilintili davranışlar olduğu dikkat çekmektedir. Yumuşaklık zillet ve hakaretlere katlanmak, boyun eğmek anlamına gelmeyip, kanun ve ahlak sınırları içerisinde yapılabilmek için karşılık vermek demektir. Birey kendisine gösterilen öfkeli bir davranış karşısında gösterilecek yumuşak huyluluk ve hoşgörüde muhatabın ahlakını öğrenme, ona yumuşaklık göstermek suretiyle nasıl davranılacağına dair yol gösterme ve muhatap aşağılık bir kimse ise böyle davranarak ona ceza vermiş olma da söz konusu olabilir.<sup>426</sup>

Hoşgörü ve diyalogun sınırlarını temel insan hakları belirlemektedir. İnsanların yaşama, seyahat, adil yargılanma, fikir, din ve inanç özgürlüğü gibi temel insan haklarına saygı göstermek önemlidir. İnsanın fiziksel bütünlüğüne, bedensel hakkına onun rızası ve izni olmadan kimse müda-

423 Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, 200.

424 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yöniyle İnsani Değerler*, 315.

425 Pazarlı, *Ahlak*, 284.

426 Pazarlı, *Ahlak*, 285.

hale edemez. Özgür düşünce, kendini ifade etme, fikirlerini açıklama ve yayma gibi temel haklar da bu çerçevede olup bütün bu haklar doğuştan sahip olunan ve sonradan birileri tarafından bahşedilmeyen haklardır.<sup>427</sup> Bunlara yapılacak bir müdahale mahremiyet ihhalidir.

Bireyin sadece kendi iç dünyasına kapanmadan, bulunduğu çevrenin dışındaki fikir ve düşüncelerin varlığını kabul etmesi, her zaman tek doğrunun kendisi olamayacağını düşünmesi, diğer insanların hak ve menfaatleriyle kendi hakları arasında bir denge kurarak onlara değer vermesi, hoşgörülü olması demektir. Hoşgörü, temelde başkasının, farklı olanın her türlü hakkına saygı göstermek, onlara zarar vermekten kaçınmak demektir. Bu nedenle hoşgörülü kimse; tüm insanlara, olaylara, çevreye ve doğaya karşı buldukları durum üzere, kimseye kin gütmeden, düşmanlık beslemeden varlık konumunda görme tutumudur. İnsanların kusur ve ayıplarına gözlerin kapatılması, başkalarını farklılıklarıyla birlikte kabullenme ve onlara hata yapma hakkı tanımadır. İnsan olarak her bireyde zayıflık ve kusur olabileceğine göre tutarsızlık, değişkenlik ve hataya mahkûm olunması nedeniyle herkesin hoşgörüyü ihtiyacı olduğu bilinmelidir. Toplumda oluşacak hoşgörüsüzlük, bakış açısı darlığı, katılık, bencillik, benmerkezcilik, kendini beğenmişlik, başkalarına saygısızlıktır, farklılıklara tahammülsüzlüktür. Eğer bir toplumda hoşgörüsüzlük egemen olursa belli bir görüş, inanış ya da anlayışın, belli bir grubun kendi anlayışını tek ve mutlak doğru kabul ederek toplumsal hayatı dogmatizme, fanatizme ve tek tipçiliği dayatıcı bir anlayışa sürüklenme tehlikesi doğacaktır.<sup>428</sup> Düşünce alanında çok sesliliğe tahammül edemeyen bireylerin yoğunlukta olduğu toplumlarda hoşgörünün, diyalogun ve barışın varlığı çok zor olacaktır.<sup>429</sup>

İnsanların fikir ve düşüncelerine hoşgörülü olmayı öğretmek, davranışlarda yumuşaklığı tercih etmesini sağlayabilmek için çocuğu yetiştirirken aile ortamında hoşgörülü ve yumuşak davranmak gere-

427 Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, 202.

428 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 316-317.

429 Hüseyin Yılmaz, *Alevi-Sünni Diyalogu*, (Ankara: Sonçağ Akademi Yay. 2020), 121.

kir. Burada çocuğun bunları bazen kötüye kullanabileceği de gözardı edilmemelidir. Çocuktan beklenen davranışlar yerine getirilmediği durumlarda öncelikle hoşgörülü olmak ama gerektiğinde şiddet içermeyen ceza ve yaptırımlar da uygulayabilmek gereklidir. Hoşgörü, var olduğu ortamda öğrenilen bir değer olduğu için diğer değerlerde olduğu gibi çocuğa kazandırılmasında bilişsel, duyuşsal, iradi ve davranışsal boyutların bir arada değerlendirilmesini gerektirir. Çocuğu bu konuda eğitirken, bireyin ilişkilerinde ve karşılaştığı olaylara hoşgörü perspektifinden bakacak ve yorumlayacak bir anlayışla yetiştirilmesi hedeflenmelidir.<sup>430</sup> Mahremiyet sınırlarının gözetildiği hoşgörü eğitiminde kullanılan dile dikkat etmek, örneğin çocuğa seslenirken küçük düşürücü, alay edici sözcüklerden kaçınmak, anlaşmazlık ya da ortaya çıkan olumsuz bir durumda suçlu aramamak, çocuğun yaptığı davranış karşısında ön yargılı olmamak gerekir. Yine çocuklar arasında ayrımcılık yapmamak, çocuğun beğendiği, önemseydiği bir değeri küçümseyip kötülememek, kusurlarını araştırmamak ve yapılan olumsuzluklara karşı zor kullanmamak, mahremiyet eğitiminde ebeveynlerin dikkat etmesi gereken özellikler olarak sıralanabilir.

Açık görüşlü olunması, saygı içerisinde iletişim kurulması ve farklı bakış açılarının kabul edilmesi, ailedeki hoşgörü eğitiminin ilk eşiği olabilir. Çocukların esnek, yaratıcı ve hoşgörülü düşünme yeteneklerini geliştirmek önemli bir ihtiyaç görüldüğü zaman, kişinin kendi bakış açısından çok başkasının görüş ve bakış açısıyla bir durumu değerlendirebilme anlayışı onlara kazandırılabilir. Çocukların tutum ve düşüncelerinde daha az yargılayıcı olmayı öğrenmeleri bir ihtiyaçtır. Bu nedenle tanıdık olmayan, düşünce, inanç ve yaşayışlara çocukların zihinlerini açık hale getirmek gerekir. Doğuştan gelen ya da daha sonra karmaşık süreçlerde ortaya çıkan farklılıklara saygı duymayı, onları peşinen reddetmemeyi öğrenmeleri önemlidir. Çocukları, başkalarının ihtiyaçlarına hassas olan, onların duygu ve düşüncelerini

430 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 233-23; Hökeleki, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 331-335.

önemseyen, farklı dünyalara açık iletişimden korkmayan bir hayat anlayışıyla yetiştirmek gerekir.<sup>431</sup> Birlikte yaşamının getirdiği sorumluluk sahibi olmaları, ötekileştirici tutum ve tavırlardan uzak durmaları, barış ve uzlaşmayı ancak düşmanca tutumlardan kaçınarak elde edilebileceği bilinci aşılmalıdır.

### g. Özgüven Duygusu Kazandırma

İnsanda doğuştan itibaren bir sığınak arayışı, güvенеbileceği birilerine bağlanma ihtiyacı bulunmaktadır. Çocuk, güven duygusuyla bireyselleşecek ve kendi kişiliğini kazanmaya başlayacaktır. Anne babanın çocuğa davranışları tatlı bir disiplini de içerirse, çocukta güven duygusu oluşacaktır. İyi olduğu konularda desteklenen birey, yetiştirilme sürecinde ustalık kazanır. Bu nedenle özgüven sahibi olmasında zafer duygusunu yaşayarak 'ben yaptım' diyebilmesi, yetenekli olduğu konuda yüreklendirilmesi, ustalaşmasını sağlama açısından önemlidir. Çocuğa gösterilecek olan ilgi, yalnızlık korkusunu giderecek, çocuğu cesaretlendirip kendisinin başarmasını sağlama, çocukta özgüven oluşumunu sağlayacaktır.<sup>432</sup>

Güven, bir kişi ya da nesnenin bir takım özelliklerine ve niteliklerine itimat edip bel bağlama demektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde olumlu yönde bir beklenti ve inanç içermektedir. Bu olumlu beklenti karşı tarafa yönelik iyi niyetlilik, dürüstlük gibi bazı özelliklerin bulunmasından ve bunlara yönelik değerlendirme ve algılardan etkileniecektir. Güven erdemi, sadakat, dürüstlük, vefa, adalet, samimiyet, açık yüreklilik, cesaret, ümit, sevgi, saygı gibi değerlerle de ilişkilidir. Tam tersi olarak güvensizlik durumu ise korku, endişe, kuşku, ve inançsızlık, ümitsizlik, karamsarlık, anlam kaybı, kaos durumu şeklinde görülür. Güven, insanlar arasındaki başat bir değer olarak, insani ilişkilerde olumluluğa yönlendirici ve erdemli toplumun oluşmasında kolaylık sağlayıcı niteliktedir. Çünkü güven ortamında olmayan insanlar, işlerini yapıp, hayatlarını sürdürseler bile fikirlerini, coşkula-

431 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 334.

432 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 77.

rını, ruhlarını ortaya koyamazlar. O nedenle güven, kurulması zaman alan, emek isteyen, yıkılması kolay, yeniden oluşturulması zor, insan doğasında var olan kırılğan bir duygudur. Güvensiz ortam, yaratıcılık, açık uçlu düşünme ve sorgulama yeteneği gerektiren karmaşık birçok görev ve sorumluluğun yerine getirilmesini zorlaştırmaktadır. Güvenin temelinde sadece karşısındakine güvenmek değil, kişinin kendisini güvende hissetmesi, korku ve kaygılardan arınması söz konusudur. Güven bekleme, güven vermeye bağlıdır. Güvensizliğin nedeni bireyin özgüven ve öz saygısının düşük olmasıdır.<sup>433</sup> Çocuk iyi şeyler yaptığında kendisine duyulan sevginin artacağını bilmelidir. Onun varlığına önem vermek, özenildiğini hissettirmek, çocuğu olumlu davranışlara yönlerecektir. İnsan kendisini güvende hissettiği zaman her şeyin kontrol altında olduğunu düşüneneği için kontrol duygusu ile güven duygusu birbiriyle bağlantılıdır. Eğer ailede güce dayalı bir disiplin anlayışı varsa güven duygusu zayıflayacak, akli referans alan bir disiplin anlayışı ise güvenin artmasına katkı sağlayacaktır.<sup>434</sup> Bu tutum çocukta özgüvenin oluşumuna katkı sağlayacaktır.

Bireyin duyduğu özgüven onu harekete geçirir, soru sormaktan, araştırmaktan, denemekten çekinmez ve her durumda fırsatları gözere. Hayata cesaretle bakan çocuk, kendi gelişimini etkileyen şartları oluşturmada aktif hale gelir. Bu nedenle çocukların önemsenmesi, düşünce ve kararlarına değer verilmesi çocuğa özgüven kazandırmada önemlidir. Şiddet gören, alaya alınan, her mazereti yalan sayılan, her girişimi ukalalık olarak görülen, her sevinci şımarıklık kabul edilen bir çocukta özgüven ve özsaygı gelişmez.<sup>435</sup>

Özgüveni güçlü bireyler, başkalarının kendileri hakkında ne hissettiğini gerçekçi bir şekilde algılar ve yaptığı hataları düzeltme çabasına girerler. Aşırı korumacılığın altında özgüven eksikliği vardır. Korumacı yaklaşım sorunları çözümsüz hale getirir ve sorumluluk

433 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 214.

434 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 78.

435 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 181; Diler Ramazan, "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi", *Gaziosmanpaşa İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2014), 86.

ihtimalini azaltır. Kendinden emin olan özgüven sahibi kimse risk alır. Abartılı özgüven de insanı yarı yolda bırakabilir. Çocukta özgüvenin duygusunun oluşabilmesi için aile yeterli, tutarlı bir ilişki kurması ve bunun devamlılığı önemlidir. Konulan kurallara ailenin diğer bireyleri uymuyorsa, süreklilik olmadığı için çocuk güven duygusunu yitirecek ve böylece özgüveninde zayıflıklar görülebilecektir.<sup>436</sup>

Çocuğa özgüven sağlayıcı bir nokta da, çocuğun kendi istediği şeylere zaman ayırma ihtiyacının olduğunun farkında olunmasıdır. Çocuğun ne yapacağına, neyi ne zaman konuşacağına, neleri hissedeceğine, nelerden korkup korkmayacağına, onun yerine ebeveynlerin karar vermemesi gerekir. Elbette yetersizlik duygularını aşmak için bütün çocuklar anne babadan destek görmek, yüreklendirilme ihtiyacı duyarlar.<sup>437</sup> Takdir görmek, herkesin olduğu gibi, çocuğun da özgüvenini artırıcı bir etkiye sahiptir. Burada insanların kişiliğini değil, davranışlarını övmenin pekiştirici görevi görerek onları daha olumlu yönde geliştireceği de unutulmamalıdır. Ailede, hataları baskıyla düzeltme odaklı, eleştiriye dayanan bir eğitim anlayışı egemense bu, çocuğun motivasyonunu kırıncı ve güvenini zayıflatıcı olur. Ama takdir ve övgü, beğenildiği konuda şevk ve isteğini artıracaktır. Öyleyse eğitimde olumlu pekiştirmeyi yani takdiri kural, tenkidi istisna olarak kullanmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Edindikleri eğitim ve özgüven sayesinde kişisel kapasitelerinin farkına varan çocuklar, yetişkinlikte problemlerini çözebilen, doğru kararlar verebilen, kişiliği oturmuş<sup>438</sup> insanlar olarak toplumda yerlerini alacaklardır.

Özgüven kadar eğitimde özsaygının da önemli olduğunu belirtmek gerekir. Kendine saygı, bireyin kendi sınırlarını kabul etmesi, bir anlamda gerçeklerle yüzleşmesi demektir. Bireyin neyi yapabileceğini, neyi yapamayacağını, hangi konuda iyi, hangi konuda yetersiz olduğunu, başkasının dile getirmesine gerek duymadan kendini bil-

436 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 78.

437 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 182.

438 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 84-85.

mesi, özsaygıdır. Özsaygı, kişinin kendi kendisiyle barışıklığının bir uzantısıdır.<sup>439</sup> Aslında özsaygı, insanın ne olduğu ile ne olmak istediği arasındaki farkı bilmesidir. Çünkü yalancı güven duygusu taşıyanlar, olmak istedikleri konum ile oldukları durumu birbirine karıştırırlar.<sup>440</sup> Özsaygısı yüksek olmayan, başkasının özeline saygı duyması gerektiğini bilmeyecek, böyle bir çocuk başkalarına da saygı göstermeyecek belki mahremiyetini de ihlal edebilecektir.

Çocuklar sorgulamaksızın kendilerine güvenir ve değer verirler. Bu değer verme, sadece insan olma ve evrenin bir parçası olmaktan geldiği için doğal bir değerdir. Bireyin sosyal çevresindeki insanların ona yüklediği sorumluluklar, gösterdikleri hedefler, yapıştırdıkları etiketler, bireyin öz değerlerini bunlara bağlı olarak biçimlendirmesi doğal akışı bozucudur. Gerçekçi bir kendine güven, başkalarının onunla ilgili değerlendirmelerine dayanmakta ve başarı ile desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu başarının olabildiği durumlarda güven gelişir, kişi kendisini daha iyi hisseder ve hedeflerini yükseltir. Bunun sonucunda da kendine güvenen, özsaygısı olan birey, sahip olduğu bütün potansiyelini hayata yansıtma imkânını elde eder.<sup>441</sup>

Ailede, çocuğun özgüveninin geliştirilebilmesi için, ona sık sık söz hakkı tanımak, duygularını anlamaya çalışmak, konuşurken ciddiye almak ve fikirlerine değer verildiğini hissettirmek gerekir. Çocuğu başkalarıyla kıyaslamaktan da kaçınılmalıdır. Çünkü bu çocuğun kendisini değersiz, yetersiz hissetmesine ve özgüven kaybına yol açar. Olumlu davranışlarını takdir etmek, varlığına önem verildiğini hissettirmek, başarılarından çok varlığının, kişiliğinin önemli olduğu izlenimini vermek de önemlidir. Yapılacak eleştirilerde de kişilik değil yanlış davranış hedeflenmelidir. Başkalarının yanında küçük düşürmekten kaçınmak, yargılayıcı davranmaktan uzak durularak hatalı davranışlar konusunda çocuklarla konuşulabilir. Onun yapması gereken görev ve sorumlulukları ebeveynler yapmamalı, yaşına uygun görevler verilebilmeli, topluluk içerisinde söz alması için teşvik edilmeli, aşırı beklentiye giril-

439 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 217.

440 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 84-85.

441 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 217.

memeli, doğru davranışların ne olduğu açıklanmalı ve çocuğun yaptığı güzel ve doğru davranışlar zaman zaman dile getirilmelidir.<sup>442</sup>

## h. Sorumluluk Duygusunu Geliştirme

Ahlaki bir değer olarak sorumluluk, kişinin kendi davranışlarının ve kendisine bağlı olarak gerçekleşen olayların sonucunu üstlenmesi anlamına gelmektedir.<sup>443</sup> Sorumluluk, bir görevden, bir işten sorumlu olma durumu olup bu yükümlülüğün kendisi ve karar alma yetkiyle birlikte hesap verme zorunluluğunu da içermektedir. Yani kişinin toplum ya da öteki bireyler karşısında yapıp ettiklerinin sonucunu veya yetki alanına giren bir olayın sonuçlarını üstlenmesi demektir.<sup>444</sup> Sorumluluk değerine sahip olan bir insan, davranışlarını kendi muhakemesi, isteği ve iradesiyle gerçekleştirip, sonuçlarından dolayı da hem kendisine hem de başkalarına, topluma ve Allah'a karşı hesap vereceğini bilmesi ve bu duyguyla hareket etmesi demektir. Sorumluluğun hesap verilebilirliği içermesi nedeniyle kişinin davranışını zamanında ve en iyi şekilde yerine getirmesi gerekir. Sorumluluk sahibi olan birey, davranışlarının sonucunu en iyi şekilde değerlendirmek, en doğru kararı vermek ve verdiği kararları zamanında uygulamakla yükümlüdür.<sup>445</sup>

İnsan hayatındaki işlerin önem ve önceliklerini belirleyen hedef piramidini belirlemede ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde kilit duygulardan birisi olan sorumluluk, grupların bir arada yaşamasını kolaylaştıran, insanın kusur işlemesine engel olan bir duygudur. Sorumluluğun değer boyutuyla ortaya konulması, gündelik hayattaki bağların güçlenmesine yardımcı olacaktır. Cemiyetin bir çocuk gibi bencilleşmesinin önüne geçilebilmesi için toplumda, onun bütünlüğünü sağlayıcı değerlerin esası olarak uyulması gereken değer sorumluluktur.<sup>446</sup> So-

442 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 184-185; Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 223-225.

443 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 259.

444 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 57.

445 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 259.

446 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 113-115; Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, 118-120.



rumluluk duygusu, kişiyi değerli kılabildiği gibi saygınlığını yitirmesine de neden olabilir. İçerisinde yaşadığı toplum tarafından bireyin kabul görmesini, toplumda saygınlık kazanmasını ve böylece başarılı bir kimlik oluşturmasını sağlamada, sorumluluğun payı büyüktür.<sup>447</sup> Bir insan içerisinde yaşadığı toplumun değerlerine, inanç sistemine, düşünce kalıplarına mesafeli bir tutum sergiliyorsa, kimliksizlik sorunuyla karşılaşabilir. Sorumluluk sahibi birey, bir yandan toplumun değerlerine uymaya çalışırken diğer yandan da kişisel doğrularını esas alarak kendine özel bir dünya kurar. Bu özel dünya olmazsa, kişi kendisini değersiz hissedecek ve inisiyatifsiz kalacaktır. Burada, insanın sorumluluklarını bilerek ve yerine getirerek ama toplum kurallarına da ters düşmeden yaşayabileceği dengeyi tutturabilmesi gerekir.<sup>448</sup>

Ahlaki sorumlulukta, belli ölçüde de olsa özgür olmayan kişinin sorumlu olmasından söz edilemeyeceği için irade özgürlüğünü önceden var saymayı gerektirir. Sorumluluk değeri, kurallara uyabilme, çevresine karşı ilgili ve duyarlı olma, başkalarının haklarına saygılı olma, sözünde durma, umursama, dikkatli olma, üzerine alma, önemseme, öz disiplin, ciddiyet, güven, değerlere uygun biçimde cesaret gösterme, benlik saygısı geliştirebilme gibi tutum ve davranışları da içerisinde barındıran bir özelliğe sahiptir. Çünkü sorumluluk sahibi kişiler, kendi kararlarını verebilen, karar alırken ellerindeki kaynakları kullanabilen, değer yargılarını gözetken, bağımsız davranabilen, kendine güvenli, başkalarının haklarını çiğnemediği kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kişilerdir. Yaptığı davranışın sonuçlarına katlanmayı ancak sorumluluk sahibi bireyler göze alabilir, üzerine düşen görevi onlar yerine getirebilir. Başkalarına yük olmak istemeyen, duygu, düşünce ve davranışlarında sadece kendilerini sorumlu tutan bireyler, hak etmediğini almaya kalkmayan, yaşamdan bekledikleri verdikleriyle orantılı olan kişilerdir.<sup>449</sup>

447 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 57.

448 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 115.

449 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 58-59: Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 185.

Sorumluluk duygusu, sonradan, uygun koşulların oluşturulmasıyla kazanılan bir duygudur. Kişinin yetiştiği ortamda, kendi seçimini yapabilme ve yaptığı seçimlerin sonucundan sorumlu tutulma durumlarında bu duygu gelişebilecektir.<sup>450</sup> Bu nedenle çocuğu küçük yaşlardan itibaren sorumluluk alabileceği ortamlarda yetiştirmek, ondaki sorumluluk değerini geliştirecektir. Karar alma, tercih yapma ve yaptığı tercihin sonuçlarına katlanma imkânını çocuğa tanımak gerekir. Sorumsuz bir birey yerine getirmediği görev ve sorumluluklardan, neden olduğu kötülük ve yanlışlıklardan başkalarını sorumlu tutacak, bahaneler arayacaktır. Oysa sorumluluk değerini kazanan bir çocuk, kendi yaşamına kendisi yön verme ve olayları kontrol altında tutma ve diğer insanların iyiliğine çalışma imkânına sahip olacaktır. Bu nedenle çocuklara küçük yaşlardan itibaren ailede sorumluluk bilinci aşlamak ve bunun okulda da geliştirilmesi önemlidir.<sup>451</sup> Çocuğun yaşı ne olursa olsun sorumluluk almayı öğrenmesinin; kurallara uymak, sağduyu kullanmak ve tercihlerinin sonucuna katlanmakla ilgili olduğunu belirtmek gerekmektedir.<sup>452</sup>

Sorumluluk değerini kazandırmak için, çocuğun davranışının ne anlama geldiği ve pratikte ne ifade ettiği açıkça belirtilmeli, hangi davranışların sorumluluk kapsamında değerlendirileceği, hangilerinin sorumsuzluk sayılabileceği çocuğa açıkça ifade edilmelidir. Sorumluluk aldıklarında hata yapabilecekleri esnekliği onlara göstererek, aşırı cezalandırma ve korkutma gibi tutumlardan kaçınılmalıdır. Bu gibi durumlarda geri bildirimler hataların nedenlerine yönelik olmalı ve ortak çözümler aranmalıdır. Sorumluluğun diğer insanlara ve varlıklara karşı yapılan davranışlarda ortaya konulması gereğinden hareketle, başkalarına zarar vermeme sorumluluğunu bilmek ve buna göre hareket etmeye yönlendirmek gerekir. Aile bireyleri, kendilerine düşen görevleri zamanında ve doğru bir biçimde yerine getirerek örneklik teşkil edebilir. Sorumluluklarını yerine getirmeyen bireylerin olumsuz, getirenlerin

450 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 59.

451 Kaymakcan - Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 261.

452 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 67; Diler, "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi", 86.

olumlu sonuçları gösterilerek, yapılan ihmallerin telafi edilmek zorunda kalındığının görülmesi de dolaylı öğrenmeyi sağlayacaktır.

Çocuğa, gelişim düzeyine uygun, kendi başına yapabileceği görevler vermek, yapıp yapmadığını kontrol etmek, beğenilmediği durumlarda yeniden yapmasını istemek, girişimci tavırlarını destekleyerek teşvik etmek, cesaretlendirmek, olumlu geri bildirimlerde bulunmak, ne yapmamaları gerektiğini değil ne yapmaları gerektiğini söylemek, yerine getirdikleri sorumluluklar için takdir edip övmek, sorunları onun adına çözmekten uzak durmak, gelişimine göre sorumluluklarını artırmak, onlara inanıldığını ve güvenildiğini göstererek yeteneklerini ve gücünü harekete geçirmek, sorumluluk değerini kazandırmada önerilebilecek tutumlardır.<sup>453</sup>

### 1. Yasaklama Yerine Alternatif Sunma

Çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde, olumlu davranışları kazanması ve bu davranışların kalıcı olmasında aileye önemli görevler düşmektedir. Kişilik gelişiminin olduğu ve kalıcı hale geldiği bu dönemlerde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan davranış sorunlarının erken yaşlarda belirlenmesi, ilerleyen yaşlarda arkadaşları ve sosyal çevresi ile olumsuzluklar yaşamasını ve mahremiyet ihlalleri yapmasını engelleyecektir. Bu süreçte ebeveynler, istenmeyen davranışların ortaya çıkmasını önleyebilme, bu davranışlarla karşılaşıldığında onu giderebilme ve sosyal gelişimlerini destekleme amacıyla alternatifler sunabilmelidir. Çocuk eğitiminde yasak ve sınırların önemi büyüktür. Çocuğun zararlı ve kötü sayılan davranışlardan korunabilmesi için bir takım yasak ve sınırlamaların konulması kaçınılmazdır. Ancak aşırıya kaçıp, çocuğun yapmak istediği her şeyi engellemek te doğru bir yaklaşım değildir. Çocukluktan itibaren gelişimine bağlı olarak onu yanlış tutum ve kötülüklerden korumanın yolu, her yasağın yerine alternatifler sunmaktır.<sup>454</sup> Böylece çocuğa kendini ifade edebileceği bir alan açılmalıdır.

453 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 186-187; Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 67-70; Kaymakcan - Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 261-263.

454 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 198.

Sınırlar aslında çocukların hayatlarında karar vermelerine yardımcı olacak öz denetim sağlayıcı bir işleve sahiptir. Çocuk seçim şansı olduğunu öğrendiğinde, bunun sorumluluğunu hissedecektir. Seçenek sahibi olma duygusu, kendilerinde sorumluluk üstlenmeyi ortaya çıkarır. Her istediğini her zaman elde edemeyeceğini öğrenen çocuk, konulan sınır ve yasaklar karşısında ebeveynin kararlı durmasıyla başka alternatifleri deneyebilecektir. Sınır ve yasaklamalar sakince, sabırla ve kararlılıkla ifade edilmelidir. Odak çocuk olduğu için sorumluluğun kime ait olduğu da belirlenmiş olacaktır. Sınır ve yasaklamaya seçenekle değil, sınırlamalarla başlanmalı ve uygun alternatifler sunulmalıdır. Sunulan seçeneklerle çocuklara kendi hayatlarını kontrol altında tutma fırsatı tanınmış olacaktır. Çocuğa bir sınır ve yasak konmaz ve onaylanmayan bir davranışı yapmasına izin verilirse, çocuk o davranışın yanlış olduğunu öğrenme şansını bulamaz<sup>455</sup> ve o davranış kalıcı hale gelir.

Aslında hiç kimse kendisine ne yapması gerektiğinin söylenilmesinden hoşlanmaz. Özellikle çocuklar eninde sonunda isyan eder ve sadece inat olsun diye söylenenlerin tam tersini yapmaya yeltenir. Bu nedenle çok sıkı disiplin gerektiren ve kararlı, ceza, yaptırım ve sınırların olmaması durumunda kont rolü sağlamak oldukça zordur. İnsanlar bir seçenekleri olmadığı, seçim yapabileceklerini bilmedikçe, davranışlarının sorumluluğunu almayı öğrenemezler. Öyleyse çocuklara seçim hakkı verilmeli ve yapılan seçim de mutlaka ebeveyn tarafından bu seçimin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.<sup>456</sup>

Çocuğa yasaklanan davranışın nedenini açıklamak, örneğin birlikte olması istenilmeyen arkadaşlar yerine yeni ve iyi arkadaşlar edinmesine yardımcı olmak ve o arkadaşların yanlışlarını açıklamak çocuğu ikna edecek ve doğruya yöneltebilecektir. Çocuğun zarar görmemesi ve onu korumak için konulan yasaklar, her şeyi kapsayıcı ve çocuğu

455 İnci Nur Ülkü, "Çocuklarda Sınır Koyma ve Seçenek Sunma", [https://www.tavsiyedyorum.com/makale\\_20431.htm](https://www.tavsiyedyorum.com/makale_20431.htm) (Erişim: 03 Mart 2021).

456 Doroty Eimon, *Anne Babalığın Altın Kuralları*, çev. Özge Özsoy, (İstanbul: Beyaz Balina Yay. 2005), 174.

bunaltıcı düzeyde de olmamalıdır. Çocuğun ilgisini çekecek, gelişimini sağlayacak bir ortam oluşturma, disiplin sorunlarını önlediği gibi, çocuğun çevre kontrolü de sağlanmış olacaktır. Hayatta kesin bir kalıba uydurulacak şeyler çok azdır. O nedenle seçme hakkı tanımadan verilecek çok fazla “hayır”lar, çok fazla “evet”ler kadar tahripkâr olabilir. Ümit kapılarını tamamen kapatıp hayırlar yağdırmak yerine, onların kabul edebilecekleri seçenekler sunulmalıdır.<sup>457</sup> Kişinin, çevrenin isteklerinden ayıklanmış, kendisine ait isteklerinin fark ettirilmesi, kendi istekleri ve çevredeki gerçekleri dikkate alarak, başkalarının etkisi altında kalmadan seçim yapma becerisinin kazandırılması ve yaptığı seçimleri eyleme dönüştürebilmesi için karşılaştığı engelleri kendi kendine aşabilecek duruma gelmesi için de yardımcı olunmalıdır.<sup>458</sup>

Mahremiyet ihlallerinin çokça yaşandığı televizyon programları ile internetteki sosyal ağlarda, çocuğun mahremiyet anlayışına zarar verecek olumsuzluklara daha çok maruz kalmaması için; sportif etkinlikler, hobiler, geziler, müzik, resim ve kültürel faaliyetler, doğada yapılacak etkinlikler vb. alternatifler sunulabilir. Böylece artan coşku ve kavrama gücü sayesinde öğrenme isteği fazlaşacak, ilgi duyulan konular zenginleşecektir. Sunulan alternatifler sayesinde bazı ilgiler sönecek ve yerini başka ilgilere bırakacaktır. Yapılacak alternatif uğraşlarla bireyler, yetenekli oldukları alanları öğrenebilir, başarılı olacakları ya da olamayacakları alanları tanırlar. Yaratıcılıkları gelişen, kendilerini tanıyan ve kendilerini gerçekleştirmek isteyen, sosyalleşmelerine imkân tanınan, grup yaşantısını öğrenmeyi sağlayan, başkalarıyla işbirliği içerisinde yaşamayı öğrenen<sup>459</sup> bireyler, kötülüklerden ve yanlış davranışlardan uzak durabileceklerdir.

## **i. Kendisine ve Başkasına Saygı**

Saygılı olmak, iyi, güzel ahlaklı bir insanın taşıması gereken temel özellikleri arasındadır. İnsanın kendi kişiliği ile başkalarının kişili-

457 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 198.

458 Yener Özen, *İrade Eğitimi*, (Ankara: Gece Kitaplığı Yay. 2015), 120.

459 Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 161.

ği arasındaki sınırı bilip, o sınırı aşmaması, kendi aleyhine bile olsa başkasının hakkına, hukukuna özen göstermesidir saygı.<sup>460</sup> Başta bireyin kendisi olmak üzere insanlar, tüm canlı ve cansız varlıklar, kutsal ve manevi değerler saygının başlıca konusunu oluştururlar. Saygı duyulan şeylere değer verilir, hürmet ve ihtiram gösterilir, onu rahatsız etmekten, incitmekten çekinilir, ona yakın olmaya çalışılır.<sup>461</sup>

Modernizmin önem vermediği hatta küçümsediği bir kavram olarak saygı, insan davranışlarını ve özgürlüğünü kısıtlayan bir unsur gibi görülmektedir. Saygılı olmak demek, fedakârlığa, bazen kendi hakkından vazgeçebilme potansiyeline sahip olmayı gerektirir. Aslında kişideki sorumluluk düzeyiyle de ilgilidir ve karşı tarafın hak ve isteklerini göz önünde bulundurmaya, karşı tarafa önem ve değer vermeye öngörür. Çünkü sadece kendisini önemli gören, kendisini düşünen insan, saygılı davranmaya ihtiyaç duymaz.<sup>462</sup> Mahremiyette önemli bir yere sahip olan saygı, bireylerin aralarındaki sınırların saygıya bağlı olarak ihlal edilmemesi durumudur.

İnsan ilişkilerinde sağlıklı bir sonuç, ancak karşılıklı saygıyla elde edilebilir. Saygı, iletişim kurulan ve ilişkide olunan kişilerin hak, değer, inanç, özel alan ve her türlü özelliğini göz önünde bulundurmaya gerçekleştirir. Buna göre saygı, ilişkilerde ön şartsız ve ön yargısız olmaya, bir bireyi olduğu gibi görmeye, onun kendine özgürlüğünü fark etmeye hazır olmak demektir. Saygı, muhatabın varlığını değerli bulma, onu olduğu gibi kabullenme, herkese karşı tevazu gösterip olgunlukla karşılama gerektirir. Birtakım özellikleri beğenilmese, düşünceleri kabul edilmese bile her insanın değerli, dikkate alınması gereken kişiliği ve dinlenilmeye değer düşünceleri olduğunu kabul ederek, ona karşı saygılı davranmak ahlakın gereğidir. Bir kişiye önem verilmemesi, görmezden gelinerek yokmuş gibi davranılması çok yaralayıcı bir tutum ve saygısızlıktır.

Oysa saygı, karşımızdaki bireye, onu düşündüğümüzü hissettirebilmektir. Gerçek sevgi, saygıyı doğurduğu için her bir varlık, yaşamak

460 Nevzat Tarhan, "Çocukta Saygı Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*, (Şubat 2008), 36.

461 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 39.

462 Nevzat Tarhan, *Son Sığınak Aile*, (İstanbul: Nesil Yay. 2012), 92.

için kendisine ait bir alana, bir “özel”e ihtiyaç duymaktadır. İşte bu özeli bilmek ona saygı duymak demektir. Saygı, birlikte yaşamının temel değerlerinin esasıdır. Başkalarının onuruna saygı duymak, diğer değerlerin de içselleştirilmesini beraberinde getirir. Aslında saygı, üstünlükleriyle ve meziyetleriyle, zayıflıkları ve yanlışlıklarıyla, hakları ve ihtiyaçlarıyla karşısındaki kişiyi olduğu gibi kabul etmek demektir.<sup>463</sup> Mahremiyete riayet, ilahi iradeye saygı olduğu gibi kişilik haklarına saygı ve onurun korunması anlamında hem bir hak hem de bir sorumluluk ifadesidir.

Geleneksel aile yapısında saygı şeklinin iyi tarafları olmakla birlikte, köleliği ve despotizmi andıran kötü yönleri de söz konusu olabilmektedir. Kültüre, yöreye, eğitim durumuna göre farklılıklar gösterse de, geleneksel ailede görülen anneye, babaya, aile büyüklerine saygı, kardeşler arasındaki saygı ölçüsü, aşırıya kaçılmadığı sürece iyidir. Kişilerin mahremiyetine, özeline girilmediği sürece hoş karşılanır. Aksi durumlarda saygı kavramı niteliğini yitirecek, baskıya, despotizme ve istismara yol açabilecektir.<sup>464</sup> Böyle bir saygı anlayışı mahremiyeti korumayı ihlale neden olacaktır.

Cinsler arası saygınlığı korumada mahremiyet çok önemlidir. Aile içerisinde kız veya erkek çocuklar öteki cinsi selam alınıp verilecek saygıdeğer bir muhatap alacak şekilde terbiye edilmelidir. Kız çocuğu, hayatını tasarlarlarken, varlığını yükleyeceği bir erkeğe teslimiyet açısından değil meziyet sahibi olarak yetiştirilmelidir. Aynı şekilde erkek çocuğu, karşı cinsi parçalı beden olarak değil, bütün bir insan, akı, fikri ve duyguları olan bir muhatap olarak öğrenmelidir.<sup>465</sup> Böylece onların sınırları korunacak, mahrem alanlarına dikkat edilecektir.

Ailede saygı eğitimi, çevreden, örnekten görerek öğrenilir. Bu nedenle aileler çocukların özeline girmeyerek, başkalarıyla ilişkilerinde onun insan olduğunu gözeterek saygı duyması, saygının kusursuzluktan değil, her şeyi nesnel olarak görmekten kaynaklandığını ve her

463 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 40-42.

464 Tarhan, *Son Sığınağın Aile*, 93.

465 Aktaş, “Aile Bir Hayat Okuludur”, 143.

varlığa hak ettiği değeri vermeyi öğreterek saygılı olmalarını sağlayabilirler. Bir şeyi, bir mevkii, hayatta sahip olunan bir değeri kaybetme korkusu, kişiyi onlara karşı zorunlu bir saygıya yönlendirir.<sup>466</sup> Tutarlı, kararlı olanlara karşı saygı duygusu geliştirilebilir. Sosyal hayatta fikri, düşünceleri kabul edilmeyen, kişinin inancıyla, hayata bakış açısıyla uyuşmayan pek çok insan vardır; ama tutarlılığı nedeniyle bunlar saygı duyulan kimselerdir.<sup>467</sup> O nedenle karşılıklı güven ve saygı, tutarlı olmakla kurulabilir ve aile bireyleri buna özen göstermelidir. Herkese sevgi beslemek zorunda değiliz ama saygı duymak zorundayız.

Din ve inanç insanın bireysel ve toplumsal kimliğinin bir parçası olup kutsala olana karşı saygı bazen korku ve endişeden bazen de hayranlık ve sevgiden, rızasından mahrum kalmaktan kaynaklanabilir. Kişi günahları, hataları, dini görevlerindeki ihmalleri nedeniyle ceza ve cehennem korkusuyla Allah'a saygı ve ürpertiyle yönelir. Ama aynı zamanda içerisinde yer aldığı muhteşem ve uçsuz bucaksız kâinatın, sayısız nimet ve güzelliğin, mükemmel düzen ve ahengin yaratıcısına duyulan hayranlıkla, minnetle huzurunda saygıyla eğilebilmektedir.<sup>468</sup>

Bireyin kendisine, kutsala, topluma, doğaya karşı saygı duyabilmesi bir sorumluluğu ve eğitimi gerektirmektedir. Bu nedenle ebeveynler, çocuklarının iletişim halinde olduğu bütün bireylere karşı tavır ve ifadelerinin saygı içermesini, kendine güvenen, haklarına sahip çıkan saygılı bireyler olmalarını isterler. Bunun için de çocuğa saygı eğitimi hak duygusuyla birlikte verilmeli, hak arama becerisi kazandırılırken başkalarının hakkına zarar vermemeye, körü körüne itaat değil doğru, hak ve akla uygun olana saygı alışkanlığı kazandırılmalıdır. Aslanan çocukta kalıcı bir davranış değişikliği ve saygı bilinci olmalı ve bu ebeveyni istediği için değil de doğru olduğuna inandığı için yapabileceği bir ikna ve motivasyona bağlı olmalıdır.<sup>469</sup>

466 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 41.

467 Tarhan, *Son Sığınak Aile*, 94.

468 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 43.

469 Tarhan, "Çocukta Saygı Eğitimi", 37.



Kendilerine iyi ve saygılı davranılarak yetiştirilen çocuklar, öğrendiklerini görgü kuralları olarak benimser ve başkalarına da aktarırlar. Saygı eğitimi sadece iyilere saygılı olmayı değil, kötülük yapana haksızlık yapmama kaygısını da içeren hak duygusuyla birlikte verilmelidir. Çocuğun saygısızlık yapmayı bir yöntem haline getirmemesi, huy edinmemesi, kendi sınırları içerisinde kalabilmeyi de vermek gerekir. Aile içi ilişkilerde sadece haklı olmak değil, haklı olanın kendisini doğru bir üslupla ifade etmesi, yani doğru yöntemle hak arama bilinci geliştirilmelidir.<sup>470</sup>

Hiç kimsenin her durumda haklı olması mümkün olmadığından, birey hep kendisini haklı görmemeli ve hata yapabileceğini, hata yapmanın insanın değerini azaltmayacağı bu nedenle hatasını kabul etmesinin bir saygı erdemi olduğu öğretilmelidir. Yanlış söz ve ifadeler çocuklardan duyulunca anne babalar jest ve mimikleriyle düşüncelerini ifade etmeli, uygun bir zamanda çocukları saygılı kılacak ifadeler hakkında konuşup, etkinlikler yapılmalıdır. Çocuklara saygı duyulduğu, model olarak ortaya konulup hissettirilmeli, eleştiri ve korkutmalarda ters tepki doğuracak tutumlardan kaçınmalıdır.<sup>471</sup> Saygının sınırları iyi çizilmeli, nerede, nasıl, ne yapılması gerektiği öğretilmeli, kurallara uymanın yaşama sağladığı sonuçlar paylaşılmalıdır. Çocuk, kurala uymanın, saygılı davranmanın gerekçelerini öğrendiğinde buna ikna olduğu için uymalıdır.

## **j. Bilinçli İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı**

Sosyal ortamlar, o ortamda kişiye uygun rol model neyse o rolde hareket etmesi yönünde bir baskı kurar. Anneyse anne, öğretmense öğretmen, komşuysa komşu... Kişi bulunduğu sosyal ortama göre çoklu rollerinden bir ya da birkaçını oynar. Ancak her rol, geçmişiyile birlikte gelir. Şimdiye kadar yaptığı eylemler, bu gün muhatap olduğu kişilerde bir beklenti oluşturur. Eğer kişide beklentiye dair bir bilgi varsa

470 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 51; Tarhan, "Çocukta Saygı Eğitimi", 37.

471 Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, 52-54-; Tarhan, "Çocukta Saygı Eğitimi", 37.

kendisine sınır çizer. Sanal âlem, kişilerin kendilerini herkesten ayrı, üstün ve güçlü hissetmesini sağlamaktadır.<sup>472</sup> Dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret<sup>473</sup> olduğu gerçeği, sanal âlemde daha net bir biçimde görülebilmektedir.

Günümüzde bilgisayarlar ve akıllı telefonlar, tabletler gibi cihazlar çocuklar başta olmak üzere tüm kullanıcılar için eşsiz birer öğrenme aracı olduğu kadar eğlence ve iletişim dünyasına açılan bir kapı işlevi de görmektedir. Özellikle çocukların bu tür cihazları kullanırken denetimsiz bırakılması, şiddet içeren oyunlarla ya da zararlı içeriğe sahip uygunsuz internet siteleriyle karşılaşma ve mahremiyet ihlali olasılığını artırmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında 'ebeveyn denetim araçları'nın kullanılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yasakçı bir yaklaşımdan uzak çocukların internet aktivitelerinin takip edilmesi, bu ortamın zararlarından onları koruyabilme noktasında önemlidir. Amaç çocuğun internete girmesini yasaklamak olmamalı, yaşına uygun olmayan ve psikolojik olarak çocuğu etkileyebilecek zararlı içeriklerden onu korumak hedeflenmelidir. Bu şekilde ebeveynler, çocuklarının oynayabileceği oyunları, kullanabilecekleri programları ve ziyaret edebilecekleri internet sitelerini belirleyebilirler. Ayrıca ebeveynler, çocukların bilgisayar kullanım zamanlarını diledikleri gibi atayabildikleri denetimler sayesinde, evde olmasalar bile kontrolü ellerinde tutabilmektedirler.<sup>474</sup>

Televizyon, bilgisayar, cep telefonu ve tablet gibi araç gereçlerdeki müstehcen görüntü ve videolardan çocukları korumak için bunları mümkün olduğu kadar kendi odalarında değil, birlikte oturulan salon ya da oturma odalarında kullanmaları sağlanabilir. Yine bu tür cihazlarda antivirüs programları kullanılmalı, müstehcen ve zararlı yazılımlara karşı güvenlik önlemleri alınmalıdır. Aileler, güvenli internet denilen müstehcen sitelere engel koyan aile profilini seçmelidirler.<sup>475</sup> Aile

472 Fatma Şengil Süzer, "Göçebe", *Nihayet Aylık Dergi* 14, (Şubat 2016), 31-32.

473 el-Ankebût, 29/64.

474 BTİK, *Bilgi Teknolojileri ve İnternetin Bilinçli, Güvenli Kullanımı*, 60.

475 Kerim Candan, "Çocuklarda Mahremiyet Bilinci ve İstismar", [https://www.tavsiyedyorum.com/makale\\_19500.htm](https://www.tavsiyedyorum.com/makale_19500.htm) (Erişim 21 Mart 2021).

profili; müstehcenlik, şiddet, ırkçılık, intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama vb. yasadışı ve zararlı içerikleri barındıran siteler ile Sağlık Bakanlığı'nın zararlı olduğunu açıkladığı ürünlerin satıldığı siteler ve dolandırıcılık siteleri filtrelenmektedir. Aileler dilerlerse oyun, sohbet ve sosyal medya sitelerini de bu filtre kapsamına dâhil edebilmektedirler. Çünkü internet ortamındaki zararlı internet sitelerini filtreleyecek filtreleme uygulamalarına ve sistemlerine ihtiyaç vardır.<sup>476</sup>

İnternet ergenler, yetişkinler ve çocuklar tarafından farklı ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre, ergenler içinde buldukları gelişimsel dönemin etkisiyle kendilerine bir hedef belirleyememekte, günlük yaşamda birçok konuda karmaşa yaşamakta ve bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak için de internet kullanımına yönelmektedirler. Bu nedenle internetin ergenler için sosyal destek ve kimlik arayışında bir kaynak aracı olarak görülmemeli ve bu amaçla kullanılması önlenmelidir. Problemlerli internet kullanımının önüne doğru yönlendirme yoluyla geçilebilir. İnternet, bilinçli, güvenli ve etkin kullanılması durumunda bireyin ufkunu açan, başarısına katkı sağlayan aynı zaman da çocukların gelişimini de desteklemeye yardımcı etkili bir faktördür. Önemli olan risk ihtimallerini belirleyerek gerekli önlemleri alabilmektir. Bireyin internet kullanımının kısıtlaması ya da kullanımından tamamen kendini mahrum bırakması bir çözüm olarak düşünülmemekle birlikte, bireyin kendini kontrol etme ve sorumluluk bilincini kazanması temel amaç olmalıdır. Bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının, yaşam doyumlarının karşılanması durumunda ve statüsünün başarılı olması halinde problemlerli internet kullanımının azaldığı görülmektedir.<sup>477</sup>

Çocuklara sosyal ağlarda dedikoduları yaymanın, bakılması sakıncalı, müstehcen, günah ve sapkınlık içeren görüntülerin izlenmesi ve paylaşılmasının doğru bir davranış olmayacağı, gözle görülmeyen, takma ad kullanan kimselerin doğruluklarına inanılmaması, yazılan-

476 BTİK, *Bilgi Teknolojileri ve İnternetin Bilinçli, Güvenli Kullanımı*, 62-63.

477 BTİK, *Bilgi Teknolojileri ve İnternetin Bilinçli, Güvenli Kullanımı*, 141.

lara bakılarak insanlar hakkında hüküm verilmemesi konusunda konuşulup bilgi verilmesi, bilinçlendirmenin bir parçasıdır.

Çocuklarda internet bağımlılığını önlemek ve bilinçli bir kullanım için şunlar önerilebilir:<sup>478</sup>

- Ebeveynlerin örnek ve rol modeli olması,
- İnternetteki video, çizgi film vb. içerikleri çocuğu oyalamak için kullanmamak,
- İnternette geçirilen sürenin ebeveyn tarafından kontrolünün sağlanması,
- Çocuğun gelişimine, hayal gücüne katkı sağlayacak faaliyetlerin aile üyeleriyle birlikte yapılması, İnternet dışında da bilgi edinebilecekleri kaynakların var olduğunu ve kitap, kütüphane gibi kaynaklardan da yararlanabilecekleri yönünde bilinçlendirilmeleri,
- 2 yaşından küçük çocukların internet, TV ya da bilgisayar ile muhatap edilmemesi,
- Çocuğun internet başında geçirdiği sürenin ihtiyacından fazla uzamasını önlemek amacıyla, yararlanılacak sitelerin ebeveyn ile birlikte belirlenmesi ve denetiminin sağlanması.

## 2.8. Aile Mahremiyeti Bağlamında Vicdan/Özdenetim/ İrade Eğitimi

Bireyin kendi davranışlarını kontrol edebilmesi, özdenetim yapması, vicdan sahibi olması ahlaki gelişimde önemli bir kazanımdır. Bu kazanım mahremiyet duygusunun insanı kuşatıp, davranışlarına yön vermede etkili bir noktadadır. Vicdan, kişinin kendi niyetlerini, eylem ve tutumlarını ahlaki açıdan iyi ya da kötü bulmasına yarayan bir duygudur. O, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayıran bir yetenektir. Yani yapılan bir hareketin doğru veya yanlışlığına insanın içindeki hüküm verici bir mekanizmadır. Bireyin hem kendisi hem de başkalarının ahlaki tutum ve davranışlarına ilişkin yargıda bulunan, onun vicdanıdır.<sup>479</sup>

478 BTİK, *Bilgi Teknolojileri ve İnternetin Bilinçli, Güvenli Kullanımı*, 141.

479 Aydın, *Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi*, 155.

Bir toplumda ahlaki değerler ne kadar güçlü olursa inanç da o oranda güç kazanabilecektir. Erdemlerin insanın vicdaniyla yakından ilgili olması, hayata geçirilmelerini ve iç sorumluluğun gelişmişliğini zaruri kılar. İnsanların tek başlarına kaldıkları zamanlarda bile kötülüğe başvurmadan yaşayabilmeleri ve ahlaki normlara her hal ve şartta uymaları, vicdani sorumluluğun en önemli göstergesidir. Ahlaki normları, değerlerin belirlediği gerçeğinden yola çıkıldığında, değerlerde yaşanan yozlaşmaların sosyal kurallarda ve vicdani sorgulamalarda da değişime neden olduğu, mahremiyet gerçeğinde olduğu gibi açıkça görülmektedir. Çünkü değerler, toplumun manevi dinamikleridir ve bunların kendisini en çok gösterdiği yer de insanların iç dünyaları<sup>480</sup> ve tek başlarına kaldıkları ortamlardır.

İslam dini ahlak zihniyetini kurarken her şeyi bilen, rahmeti çok geniş ama cezalandırması da şiddetli bir Allah inancı geliştirmiştir. İnsanda bencil, çıkarıcı istek ve eğilimleri aşarak ilahi iradenin koyduğu kuralları alma bilinci ve iradesi oluşturmuştur. Böylece nefsanî tutkular karşısında özgürleşen bir birey ve kamu vicdanı geliştirmiş,<sup>481</sup> yerine getireceği ahlaki görevlerin karşılığını ahirette göreceği bir insan tipi tasarlamıştır.

Ahlaki olgunlaşma, çocuğun kendi vicdanının buyruklarını dinlemesiyle ortaya çıkar. Bu olgunlaşma, günlük etkinliklerde ve yaşam örgütlenmesinde bireyin kendi yargısına dayanmasıyla ilerlemeye başlar. Bu ilerleme de bireyin iyi ve doğru olanı seçmesini sağlayan özgürlüğün artmasıyla belirlenebilir. Doğru ve yanlışın ne olduğu ve iyi, ahlaklı, edepli bir kişi olmanın ne anlama geldiğinin farkına varılmasında ilk çocukluktan başlayıp yetişkinliğe kadar süren bir gelişme mevcuttur. Çocuklara bu değerleri kazandırırken öğretilecek değerlerin aile üyelerinin değerleriyle paralellik göstermesi durumunda kazanım ve uyum daha kolay olacaktır.<sup>482</sup>

480 Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, 51.

481 Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, 25.

482 Kaya, *Türk Toplumunda İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi*, 55.

Çocuklarda vicdan gelişimi, ilk başlarda ebeveynlerin emir ve yasaklarından ibaretken büyüdükçe kendi kalplerinden ve akıllarından emir almaya başlayarak ortaya çıkar. Ebeveynlerini, büyüklerini üzen ya da sevindiren şeyler, çocukların iyi veya kötü anlayışlarına katılır. Daha sonra da kendisine veya başkasına saygı, kişilik, görev ve sorumluluk, erdem, inanç gibi düşünceler yavaş yavaş oluşarak anlayışlarını geliştirip, genişletir. Bu bağlamda ahlak eğitiminin en etkili araçlarından birisi olan vicdan, kişiyi dürüst ve aydınlık bir yapıya kavuşturucu özelliğe sahiptir. Vicdanın güçlendirilmesi gereken bir araç ve amaç olarak görülmesi, ailenin özdenetim alışkanlığı kazandırmasını gerektirmektedir.<sup>483</sup>

Özdenetim, otokontrol mekanizması olarak benliğin bir parçasıdır. Bireyin kendisini kontrol etme, düşünce ve duyguları üzerinde denetim otoritesine sahip olma yetisidir. Birey, kendisi ve çevresiyle uyumu bu sayede sağlayabilir. İçerisinde bulunduğu ortam ve koşullara göre bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını, var olan şartlara göre uyumlu hale bu sayede gelebilir. Çocukluktan itibaren yaşa bağlı olarak gelişen özdenetim becerisinin artışı sağlamada ailenin desteği önemlidir. Özdenetim durumunu belirleyen, kişinin istek ve arzularını erteleyebilme iradesine sahip olmasıdır. Böylece birey özdenetim sayesinde istenilen hedefe ulaşmak için kendi davranışlarını yönetebilecektir. Arzularının kaynağı olan dürtülerine karşı koyarak isteklerini erteleyebilecektir. Haz odaklı isteklerini erteleyebilme becerisini elde ederek öz denetim sağlayan çocuklar, yetişkinlik dönemlerinde özgüvenleri ve yaşam doyumları yüksek bireyler haline geleceklerdir.<sup>484</sup>

Özdenetim alışkanlığı kazandırmada, çocuğa ne yapıp yapmayacağını açıklayarak ona yol göstermek ve kurallara neden uyması gerektiği konusunda bilinçlendirme yaklaşımı benimsenebilir. Yine çocuğun olumsuz davranışlarına tepki göstermek, olumlu davranışlarını takdir etmek, pekiştirmek şeklindeki destekleme de özdenetimde kullanılan bir diğer yaklaşımdır. Çocuk büyüdükçe ahlak kurallarına

483 Aydın, Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi, 157.

484 Murat Söker, "Özdenetim ve Bağımlılık", <https://www.renkpsikoloji.com/ozdenetim-bagimlilik/> (Erişim 25 Şubat 2021).

uymaya başladıkça, bunların kendisine yararlı olduğunu anlayacak, kurallara uymadığında başkalarının da uymayacağını, haksızlık ettiğinde başkalarının da edeceğini, mahremiyeti korumadığında başkalarının da böyle davranacağını idrak ederek kendisine yapılmasını istemediği şeyi o da başkalarına yapmamayı içselleştirecektir. İşte gelinen bu nokta, ahlak bilincinin, vicdanın ya da üst benlik denen mekanizmanın oluşmaya başladığının göstergesidir. Ebeveynler, bu gelişmeyi filizlendirmek, beslemek ve daha da gelişmesini sağlamak görevini yüklenmelidir. Böylece çocuk, zamanla dış baskılardan gelen ahlaki anlayıştan kurtulacak, iç dünyada sindirilmiş bir ahlak anlayışına sahip olacak yani vicdan denilen mekanizma çocuğun değer dünyasını yönetir hale gelecektir. Bu mekanizma dayatma ve dış tehlikelere karşı çocuğu uyararak; yaptığı yanlış davranışları hoş görmez, ayıplar, suçlar ve çocuğu öz benliğine çeker. Öte yandan onu güzellik ve iyiliklere yöneldikçe, görevin gereğini yaptıkça, takdir edip kendisine güven gelmesini sağlayıcı bir özelliğe sahiptir. Böylece çocukta benlikle ahlak bilinci ve vicdan arasında bir uyum ortaya çıkacaktır. İlk başlarda getirilen yasaklarla sınırlandırılan üst benlik, zamanla çocuğu uyaran ve ona yol gösteren bir kılavuz haline gelecektir.<sup>485</sup>

İnsan beyninin duyguları, arzuları ve somut zevkleri isteyen bölümü ile mantık ve kurallarla ilgili bölümü arasında seçme becerisine irade denmektedir. İrade, bir şeyin düşünce boyutunda doğru olduğuna inanmaktır. Birey, aklının yardımıyla bir şeyin doğru olup olmadığına karar verip daha sonra ona duygu katarsa o şey inanç haline gelir. İncanın eyleme dönüşmesi davranışı oluşturur ve devam eden davranış, alışkanlık haline gelerek kişiliği oluşturur.<sup>486</sup> Mahremiyet eğitimi de kişinin arzuları, duyguları ve zevkleri arasında doğru olanı seçebilmesi, davranışlarına bu seçimi yansıtması demek olan iradesinin güçlendirilmesiyle yakından ilgilidir.

Bir fikrin, düşüncenin, duygunun yaşayabilmesi için özel ilgi göstermek, saklamak, sahiplenmek gerekir. Bireyin onu bilincinde uzun

485 Aydın, *Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi*, 157-159.

486 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 52.

süre canlı tutabilmesi için zaman zaman üzerinde düşünmesi gerekir. Böylece fikirlerin uyuşması denilen çekim gücü sayesinde, güçlü duygularla yaşam kaynağını bulacak, kendine çekecek ve kendine mal edecektir. Düşünce ve duyguların olgunlaşması, organize olması, yavaşça, sabırla, derin tefekkürle oluşur. İradeye müdahale edilmediği sürece kişinin hayatını dürtüleri şekillendirir. İnsanın içindeki idealist duyguları ve asil ruhunun izlerini terk ederek içgüdüleriyle hareket etmesi ise onu yoldan çıkaracaktır.<sup>487</sup>

İnsan, mantık bilgisine, sosyal bilgiye ve duyuşsal verilere sahiptir. Aklın duyuları bir done olarak ele alması ve işleyip kullanması gerekir. Duyular somut boyutu olan sezgiler olup tıpkı matematik, fizik, kimya gibi insan beyninde yazılıdır.<sup>488</sup> Dünya üzerindeki tüm değerler gibi, ahlaki özgürlük, savunmayı ve çaba göstermeyi gerektirir. O yoğun uğraşların, sebatın ve becerinin meyvesi olacaktır. Burada ahlaki özgürlük, kişinin dürtülerini, ahlaki duygularını ve kendisini tamamen kontrol edebilmesi demektir. Gerçek özgürlük için kusursuz bir öz hâkimiyet gerekmektedir. Özgürlüğü garanti altına alacak olan da hayata dair bir planın olmasıdır.<sup>489</sup>

Günümüz gençliği içerisinde önemli bir kesimin; sadece izleyip, seyreden ve dinleyen bir durumda olduğunu, düşünmeyen, aklını gereği gibi kullanmayan, iradesine hâkimiyetini yitirmiş bir davranış sergilediğini düşündüğümüzde, doğru şekilde kanalize edilmeyen, var olan enerjinin faydalı amaçlar için harcanmadığı, verimli kullanılmadığı durumlarda bu gençlerin hislerinin, duygularının kurbanı olması kaçınılmazdır.

*“Duygu, yoğunluğu daha az olan ruh halleri demektir. Sevme, beğenme, hoşlanma, mutlu olma, gurur duyma, kıskanma, alınma, gücenme, kızma durumları duygulara örnektir. Tutku veya ihtiras bir nevi duygu durumudur ve aşırı istek ve arzular, tutku olarak isimlendirilir.”<sup>490</sup>* Ahlak, insanın duygu-

487 Jules Payot, İrade Terbiyesi, (İstanbul: Ediz Yayınevi, 2018), 26-30.

488 Tarhan, *Duyuların Psikolojisi*, 55.

489 Payot, İrade Terbiyesi, 32.

490 Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 64.



larının düzene konulmasıyla oluşmaktadır. Güzel ahlak sahibi bir insan, öfkesini, sevgisini, açlığını, hırsını, arzularını, doğruya, iyiye, güzele, kutsala yönlendirebilme anlayışına sahip olan kişidir.<sup>491</sup> Öyleyse çocuğun, mahremiyet konusunda tutarlı ve doğru bir davranış sergilemesi, duygu ve davranışlarını kontrol altında tutabilmesine bağlıdır.

İnsana hareket veren ve onun için olmazsa olmaz sayılan şeylerden birisi de duygulardır. Mutlaka eğitilmesi gereken duygular, kontrol altına alınmayıp kendi haline bırakıldığında sorumsuz ve sınırsız bir şekilde hareket etmek isteyecektir. Özellikle cinsellik, açlık ve susuzluk gibi dürtüler, kendi başına buyruk olma eğilimindedirler. Bu duygular, tıpkı bir atın terbiye edilmesi gibi, seyisin kendini ve kurallarını ata kabul ettirmesi şeklindedir. Duyguların eğitilmesi ve kontrolü, insanın sığır, yokluğa, tembelliğe yakın bir duruşunun olup olmamasıyla da ilgilidir. Örneğin, cinsel duyguların yok olması, insanın zevk aldığı alanlara yönelmekten kaçınması anlamına gelir. Bu da yokluğa yakındır. Ancak tam tersi bir durumda yani aşırılık söz konusu olursa, o zaman kişi başkalarına saygısını kaybedecek davranışlara girişebilir. Cinsel duyguların fazlalığı, utanma, hayâ, iffet ve acıma hislerini azaltır. Kısaca belirtmek gerekirse fizyolojik temel duygular, tehlikelerden korunmak ve ayakta durabilmek için gerekli ama kontrol altında tutulması ve eğitilmesi de şarttır.<sup>492</sup>

Kendisini tanıyan birey, duygu ve düşüncelerinin farkına varacak, onları kullanacak, yaşayacak ve kontrol altına alınması gerektiğini fark edecektir. İnsanın kendisini tanınması, bildiklerini ve bilmediklerini tanıması, duygularını ne oranda kontrol edebildiği veya onlardan ne düzeyde yararlanabildiğini bilmesi demektir. Bu anlamda birey kendisini tanıdıktan sonra, diğer insanların varlığını tanımış olacak, onları önemseyecek<sup>493</sup> ve mahremiyet sınırlarına dikkat edecektir.

Duyguların kontrol edilebilmesi, o duyguların yaşanması ile mümkün olabilir. Örneğin sevgi ve şefkat görererek yetişen bir çocuk, kendine

491 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 198.

492 Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 50-51.

493 Diler, "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi", 85.

güvenen, yaşama sevinci yüksek ve daha mutludur. Sevgi görerek yetişen bireyler, başkalarına sevgi göstermede ve başkalarından gelen sevgi mesajlarını almada daha başarılıdırlar. Sevgi ve kabul gören bireyler, dış dünyanın zorluklarına, dışlanan ve yeterince sevgi görmeden yetişenlere göre daha kolay alışmakta ve onlarla baş edebilmektedir. Duyguların bastırıldığı, sevginin belli edilmediği bir ortamda yetişen bireylerde donukluk ve duygusal tepkilerde azalma olacaktır. Böyle kişiler, sosyal ilişkilerde daha az girişimde bulunmakta, benlik değerini gerçekçi bir biçimde algılayamadığı için de kendisini değersiz görebilmektedir.<sup>494</sup> Mahremiyet eğitimi, çocuğun kendi duygu dünyasını yönetme becerisini kazanacağı bir kişilik eğitimidir. Çocuk bu eğitimle duygularını anlamlandırabilir ve onları yönetebilir. Bunlar sadece cinsel duygularla sınırlı değil, öfke, mahcubiyet, utanma, kıskançlık vb. temel insani duyguların yönetimini de kapsayıcıdır.<sup>495</sup>

Çocuğun duygularının kontrolü, gelişim düzeyine göre olacağı için ona yardımcı olmak gerekir. Unutulmamalıdır ki çocuğun bu kontrol sistemini geliştirmesi kısa sürede gerçekleşmez. Duyguların gelişimi, diğer yönlerin gelişimiyle yakından ilgilidir. Çocuklar gelişimin bir basamağından diğerine geçtikçe, dış uyarılara tepkileri de farklı biçimlerde olmaktadır. Gelişime bağlı olarak çocukların duygularını açığa vurmada sınırlamayı öğrendikleri, çok küçük yaşlarda bile duygularını frenleyebildikleri gözlenmiştir. İlk başlarda duygularını dışa vurmalarına izin verilip onların rahatlaması sağlanabilir ama aşırılıkları normalliklerden de ayırt etmeleri öğretilmelidir. Öfkesini içine atmaması, dışa vurması gerektiği durumlarda buna imkân verilmeli, onlara zaman tanıyıp sabırla yaklaşılmalıdır. Ebeveynler, duyguların kontrolünü öğretmek için hiç kontrole yönelmeme gibi çocuğa sınırsız davranma anlayışına sürükleyecek tutumlardan kaçınmalıdır. Yine bunun tam tersi kısa sürede kontrole sokmak için çocuğa aşırı baskı yapmak ta yanlış bir tutumdur.<sup>496</sup>

494 Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 70.

495 Adem Güneş, *Nezaket ve Zarafet için Mahremiyet Eğitimi*, (İstanbul: Timaş Yay. 2015), 16.

496 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 227.

Karamsarlık, huzursuzluk ve iç sıkıntısı gibi hoşla gitmeyen duygulardan bunaldığı zamanlarda çocuklara, güven verecek ve bu durumların geçiciliğini ifade edecek ikna konuşmaları onlara iyi gelecektir. Ebeveyn, çocuğun duygularından kaynaklanan konuşmalarını eleştirmeden, küçümsemekten, yargılamadan dinlemesi ve böylece kendisini anlatmasına fırsat tanınması da duyguların kontrolünü sağlayıcı olacaktır. Bağımsız davranışlarına izin verilip hoş karşılanması, buna karşın isteği dışında zorla farklı alanlara yöneltmek, yapabileceğinin üzerinde görevler beklemek, onu aşağılamak, başkalarıyla kıyaslamak, akranları yanında kaba davranmak, sık sık eleştirmek çocukta kaygı oluşturacak<sup>497</sup> ve duygularını kontrol etmesinin önüne geçecek tutumlardır. Duygu kontrolü iradeyle de ilgilidir.

İrade terbiyesinde bir iç kaynak olarak tefekkür, akli bilgi ile donatmanın ötesinde onu güçlendirmek demektir. Tefekkürde zararlı gerçeklerden değil, işe yarayan kurgular tercih edilir. Çünkü amaç, yalnızca yarar sağlayabilmektir. Birey, fiziksel, zihinsel, ahlaki çevrenin, iç dünyası üzerindeki etkisini anlayabilecek hale gelmelidir. Bütün bunlar, detaylı, ince ve zekice bir gözlem yapmakla, daha sonra da keskin bir bakış açısı elde etmekle mümkün olabilir. İnsanın içerisinde saklı olan arzu ve nefreti tetikleyen nedenleri bulmak, düşüncelerle düşünceleri, duygularla duyguları ve düşüncelerle duyguları birbirlerine bağlayan ilişkileri, kombinasyonları ya kaynaştırmak ya da doğru olmadığı düşünülen bu bağları koparmak, eğitimin amaçları arasında yer almalıdır. Bireyin mahremiyetini korumaya yönelik iradesini güçlendirme hedefi belirlendikten sonra tüm duygu ve düşüncelerini dış etkenlerden korumak ve kurtarmak önemlidir. Kişinin içindeki güçler arasında, amacıyla, hedefiyle çelişenleri hiç dikkate almaksızın unutmaması gerekir. Çünkü başarının sırrı, amaca hizmet edecek güçleri bir araya getirmek ve hedef için faydalı olan her şeyden istifade edebilmede yatmaktadır. Nefse hâkim olmanın en doğru yolu, kişinin

497 Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 79.

ruhunda ulvi duygular uyandırması veya erdemli kararlar almasıyla mümkün olabilir. Yani sade ve samimi duygularla çalışmayı sevebilmesi, deneyimleri aracılığıyla olumsuz davranış biçimlerinden uzaklaşacak stratejiler geliştirmelidir.<sup>498</sup>

Zayıf ya da güçlü bir iradeye sahip olmak doğuştan getirilen bir özellik olmayıp sonradan kazanıldığı için çocukları eğitirken onların zayıf iradeli insanlar olmalarının önüne geçip keskin bir iradeye sahip olmalarına çalışılmalıdır. İnsanın aklıyla düşünüp karar verme ve yapılması eşit derecede olan davranışlardan birisini tercih etme gücü, irade olarak ifade edilir. İrade ile yapılan davranışlar, isteyerek yapıldığı için içgüdü ile yapılanlardan farklıdır. Bir hareketi yapmayı istediğinde insan, iradesini kullanmadan önce onu zihninde tasarlar ve yapacağı hareketi tek tek değil, yapılması mümkün olan diğer hareketlerle birlikte düşünür. Onları yapıp yapmama durumunda alınacak sonucu göz önüne getirdikten sonra ortaya çıkacak faydaları, zararları, doğruları, yanlışları birbirleriyle karşılaştırır. Bütün bu tahmin, hayal ve akıl yürütmelerin sonunda bir karar verilir, bir irade ortaya konulur ve o iş gerçekleştirilir.<sup>499</sup>

İradenin gücü ve verilen karardan dönmeme, uygulama ile gelişip gerçekleşir. Davranışlarında hiçbir zaman serbestlik yaşamamış, sürekli başkalarının emirleri doğrultusunda hareket etmiş çocuklar, hayat boyu zayıf irade sahibi olurlar, kendi iradeleri ile hareket edemezler. Bu nedenle ebeveynler, aile ortamında çocukların hareketlerine dengeli bir serbestlik tanıyarak, kimi durumlarda kendi kararlarını vermelerine imkân tanıyarak çocukların iradelerini güçlendirebilirler. Bireyin küçük yaşlardan itibaren güçlendirmeye ve iradelerini ortaya koymaya alıştırılması gerekir. İradenin güçlenmesi ve gelişmesi için çocuğun düşünce ve duygularının doğru bilgilerle beslenmesi önemlidir. Aşırılıktan uzak, orta halli bir kişilik gelişimi güçlü bir iradeye bağlı olup güçlü bünye sahibi olmak da bir diğer önemli husustur.<sup>500</sup>

498 Payot, İrade Terbiyesi, 92-97.

499 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 193.

500 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 194.

Aklın çalışmasını engelleyen her şey, düşüncede katılık, inatçılık, yanlış ön yargı ve kanaatler, içe dönüklük, saldırganlık, aptallık, kişinin bilinçaltına yenik düşmesi, aşırı kararsızlık, aşırı güdü veya zayıflığı, kendine güven eksikliği, sürekli güdülenme ve kontrol edilmeye alışılma gibi durumlar, iradeye engel oluştururlar. İrade zayıflığının güdülerden ve buna bağlı etkenlerden kaynaklanması durumunda yanlış bilgi ve inançların düzeltilmesi, davranışların değerlendirilmesi, alıştırma çabaları ve değerlerin benimsenmesi gibi uygulamalara başvurulabilir. Aynı şekilde bireyde kendine güveni artırmak, yapabilme cesareti uyandırmak, iyi duyguları güçlendirme etkinlikleri de irade eğitiminde önerilebilir.<sup>501</sup>

İrade eğitiminde dini değer ve inançların gücünden de yararlanılabilir. Dini duygular, derin inanç ortamlarında ve dönemlerinde çok büyük bir gücü ortaya çıkarır. Güçlü ve tutarlı olarak bir araya gelmiş temel duygulardan böylece yararlanılmış olacaktır. Toplumsal baskı korkusu, dini otoriteye saygı, her yerde bireyi gören, duyan, düşüncelerinden bile haberdar olan Allah'tan beklentiler ve umutlar, insanın bilincinde yer edinir. Kişinin düşünceleri ile eylemleri arasındaki bağı güçlendirir. Bu nedenle dini duyguları güçlü insanlar, samimiyetleri nedeniyle kötülöklere ve ahlak dışı tutumlara fazla eğilim göstermezler. Ahlaki açıdan zayıf olanlarda var olan iffetsizliği korumak din duygusu güçlü insanlarda bir sorun olmaktan çıkar.<sup>502</sup> Çünkü dini irade, kişinin dini emir ve yasaklar doğrultusunda davranışları ayarlama gücüdür. İnanç, bireyi ahlaki iyilikleri yapmaya ve kötü davranışlardan kaçınmaya sevkeder. Allah'ın rızasını kazanmak için gösterilecek sabır, yapılacak fedakârlıklar, insanın iradesini olumlu yönde etkileyecektir. Günahattan kaçınmak, sevap elde etmek için inanan birey, kendi tutum ve davranışlarında kontrol sağlayabilecek ve irade sahibi olabilecektir.<sup>503</sup>

501 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 195.

502 Payot, *İrade Terbiyesi*, 179.

503 Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, 195.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilgi ve iletişim alanındaki gelişmeler, yazılı ve görsel medya, telefon, internet, gözetleme araçlarının ulaştığı durum; sosyal ve kültürel alanlardaki değişimler, iş ve aile yapısında görülen farklılaşmalar, açık ve özgür bireylerden oluşan bir toplum oluşumuna yol açmış, bununla birlikte mahremiyet sınırları ve anlayışları ise geçmişe göre bir hayli değişime uğramıştır. Gelineen noktada toplumda kişiye ait özel alana müdahale her geçen gün artmakta, bireylerin kendi mahremiyet alanlarının sınırlarının esnekleşmesine karşı daha rahat bir tavır takınmakta oldukları görülmektedir. Neticede, örtünmeden cinselliğe, aile hayatından beden görünürlüğüne kadar birçok konuda mahremiyetin dönüşümü rahatlıkla gözlenebilmektedir.

Eskiden mahremiyet eğitimi ailede doğal ortamında anne, baba, dede, nine vb. gibi bireylerden görerek informal biçimde öğrenilmekteydi. Ancak günümüzde çekirdek aile yapısının yaygınlaşması, annelerin çoğunlukla çalışma hayatına katılarak çocuğa daha az vakit ayırması, çocuğun bakımını üstlenen kişilerin sık sık değişmesi, bakıcı ve kreşlere emanet edilmesi, bu kurum ve kişilerde gerekli mahremiyet hassasiyetinin olmaması, mahremiyet eğitiminde aksamalara yol açmıştır. Oysa asıl sorumluluk ailededir. Bu sorumluluk sadece başka kişi ve kurumlara bırakılamayacak kadar önemlidir.

Mahremiyet hakkı, bireyin özel hayatını ilgilendiren, ona saygıyı gerektiren, kişilik, şeref ve onurunun korunmasını kapsayan bir özelliğe sahiptir. Mahremiyetin günümüzde en çok öne çıkarılan boyutu budur.

Mahremiyete yönelik üç tehdit kaynağı kendini ifşa etme, merak ve gözetlemedir. Mahremiyet algısı sadece mahrem bölgelerin örtülmesiyle sınırlı tutulmamalı, bakmadan konuşmaya, izin almadan haber vermeye kadar geniş bir çerçevede ele alınmalıdır.

Mahremiyet anlayışı hayatın tümünü kuşatan geniş bir çerçeveye sahip olmakla birlikte temellendirilmesi ve doğru mahremiyet algısı ailede verilmelidir. Ailelerde mahremiyet kavramının önemi ile ilgili farkındalık arttırılmalı, bu konuda aileler bilinçlendirilmelidir.

Mahremiyet eğitiminde anne babalar, çocuklarının duygularını yönetmeyi değil, çocukların kendi duygularını yönetmesini öğretmelidir. Yapılacak eğitim, çocuğun kendi fitratına uygun, özgürce yaşayabilme becerisini kazandırmayı sağlamalıdır.

Erken çocukluk döneminden itibaren bireylerin eğitim programlarına mahremiyet eğitiminin sistematik şekilde alınarak uygulanması, bu konuda bilinçlenmelerinin sağlanması ve kendilerini ifade etme yolları kazandırılmalıdır.

Mahremiyet eğitiminde her çocuk özel olup, bu eğitim de kişiye özel olmalı ve ailede çocuğun en yakınları tarafından verilmelidir. Çocuğa ihtiyacı kadar olan bilgiler zamanında verilmelidir.

Aslında geçmişten günümüze mahremiyet eğitimi hep vardı, hep önemsendi. Kızlara erkeklerden ötürü mahremiyet, erkeklere kızlardan ötürü mahremiyet anlatıldı, vurgulandı. Hâlbuki temel mahremiyet eğitimi cinsiyet bağlamında verilmemelidir. Mahremiyet eğitiminde kız erkek ayrımı yapılmaksızın her iki cinse de hassasiyetle verilmelidir.

Duyu organlarımızdan göz, dil, kulak mahremiyet uzuvlarıdır, insan bedeni gibi bu organların da vahyin belirlediği ve sınırlandırdığı edep çerçevesinde kullanılması için mahremiyet eğitiminden geçirilmelidir.

Mahremiyet eğitimi esasta insanlık onurunu koruyucu bir anlayışla, hukukta, mimaride, sosyal hayatta, günlük yaşamda, insanlar arası ilişkilerde, evde, mabette her yerde, tek başına iken ve toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiğini içeren bir nitelikte olmalıdır.

Aile güzel ahlakın vazgeçilmezleri olan iffet, hayâ gibi önemli duyguları çocuğa öğretirken elbette bu değerlerin farkında olarak hareket etmeli, bu konuda bilgi sahibi olmalı ve çocuğun gelişim dönemlerinin özelliklerini de göz önünde bulundurmalıdır. Ailelere verilecek eğitimlerde öncelikle mahremiyet kavramının önemi ile ilgili farkındalık arttırılmalı, aile içindeki mahremiyet ihlallerinin çocuklar üzerinde nasıl etki bıraktığı konusunda bilinçlendirilmelidir.

Edep ve hayâ hissi korunmalı, örtünmenin ana gayesi olan iffet, zedelenmemelidir. Kişisel saygınlık muhafaza edilmelidir. Duygusallığı, namahrem düşüncelere dalmayı, cinsel eğilimleri kışkırtacak

görsel ve yazılı kaynakları seçmenin kişinin elinde olduğu bilinci eğitimde göz önünde bulundurulmalıdır. Kişinin iç zenginliği uygun dış kaynaklarla güçlendirilmeli, bu konuda güncel bilgiler yanında geçmişin birikiminden de yararlanılmalıdır. Özellikle, karakteri, fikirleri, yaşam tarzı, ilişkileriyle çocuğun kötü eğilimlerini arttıran, onu sağa sola sürükleyen ve tembelliklerini sahte sebeplerle meşrulaştırmasını bilen arkadaşlar ya bir çırpıda ya da zamana yayarak elenebilmelidir. Yapılması gereken en doğru şey, kişinin içinde kaybolacağı tehlikeli alanlara hiç yanaşmamaktır. Doğal olarak zihinde karşılık bulmalarına izin vermemek; arzuların bağlı olduğu bahaneleri, hataları akıllıca yok etmek ve irade eğitiminden geçmek gerekir. Bu da ibadetlerin küçük yaştan itibaren içtenlikle ve sürekli olarak yapılmasıyla gerçekleşir.

Nerede nasıl davranılacağı, konuşulacağı, gösterilmesi ya da gizlenmesi gereken şeylerin kriterini ahlak oluşturmaktır. Mahremiyetin dini, ahlaki ve toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilmesi durumunda ahlakın gerektirdiği özenetim bilinci oluşturma, bireyin kendi isteğiyle mahremiyetini ve sınırlarını korumasına yardımcı olacaktır.

Aile dışında mahremiyet eğitiminin paydaşlarına da şunlar önerilebilir:

Okullarda mahremiyet eğitimi, okul öncesinden başlanılarak ilkokul ve ortaokullarda üniteler içerisinde içkin olarak verilmeli ve bunun bir davranış biçimi olduğu duygusu kazandırılmalıdır.

Medya ve sosyal medya mahremiyet ihlali yapılan yayınlar üzerinde bir kontrol sağlamalı, üzerine düşen sorumluluğa uygun davranmalıdır. Çocuklara yönelik hazırlanacak çeşitli yayınlarda mahremiyet bilinci işlenmeli, çizgi film, animasyon gibi araçlardan yararlanılmalıdır.

Din eğitimcileri mahremiyet konusunda hassasiyetle eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

İlahiyat eğitimi kapsamında seçimlik dersler arasına mahremiyet eğitiminin de alınması sağlanmalıdır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Halk Eğitim Merkezleri, Belediyeler mahremiyet bilincinin ailelere kazandırılmasına yönelik kurs ve eğitimler vermelidir.



## KAYNAKÇA

- Abdülbâkî Muhammed Fuâd, el Mucemü'l Müfehres Li Elfâzı'l Kur'ani-l Kerîm, Bey-rut: Dâr'ul Hicreti, 1985.
- Aclûni, İsmail b. Muhammed el-Aclûni, Keşfu'l-Hafâ ve Müzil'ül İlbas, Tas. Ahmed el Kallaş, Beyrut: Müesseset'ür Risale, 1983.
- Ağıralan Erkan, Bilgi Güvenliği, Kişisel Verilerin Korunması ve Mahremiyet Etki Değerlendirilmesi, Ankara Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2015.
- Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, tah. Şuayib el Arnavut vd. Beyrut: Müesseset'ür Risale, ty.
- Ahmet Cevdet Paşa, Açıklamalı Mecelle, haz. Ali Himmert Berki, İstanbul: Hikmet Yay. 1985.
- Akseki Ahmet Hamdi, Ahlak Dersleri, Ankara: DİB Yay. 2016.
- Akseki Ahmet Hamdi, İslam Dini, Ankara: DİB Yay. 1972.
- Aktaş Cihan, "Aile Bir Hayat Okuludur", Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde, İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020.
- Almalı Arda, "Bir Toplumun Ahlaksal Metaforu Olarak Sosyal Medya ve Modern Zamanda Ahlakın Evrimleşmesi", Yeni Medya Elektronik Dergi, Ocak, 3/1 (Ocak 2019), (1-9).
- Altıntaş Muhammed Esat, "Ahlak ve Değerler Eğitimi Açısından Öğretmenlik", Geçmişten Geleceğe Öğretmen ve Öğretmenlik, ed. Adem Güneş, Ankara: Otto Yay. 2020.
- Alûsî Şehâbü'd din Es-Seyyid, Rûh'ul Meânî fî Tefsiri'l Kur'ân'il Azîm ve's Seb'il Mesânî, Beyrut. Dârı İhyâi Tûrâsî'l Arabî, 1985.
- Artaç Murat, Mahremiyet Açısından Birey ve Devlet İlişkisi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Aslan Ömer, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açısından Analitik Bir Yaklaşım", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/2 (2001), (357-380).
- Aşıkoğlu Nevzat Y., "Eğitimin Halka Uzanan Kolları: Camiler," Diyanet Aylık Dergi, 45 (1994), 7-9.

- Aşlamacı İbrahim, “İslam’ın Eğitim Anlayışında Yetiştirilmek İstenen İnsan Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”, Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yay. 2018, (448-453).
- Aydın Fuat “Namus”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1999, 32/381-382.
- Aydın M. Şevki, Din Eğitimi Bilimi, Kayseri: Kimlik Yay, 2018.
- Aydın Mehmet Zeki, Çocuğun Ailede Ahlak Eğitimi, İstanbul: DEM Yay. 2005.
- Aydın Nevzat, “Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler” Ekev Akademi Dergisi, 19/63, (2015), (287-314).
- Aytaç Ömer - Mehmet Tan, “Arkadaşlık Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29/1, (2019), (245-259).
- Baran Mine, “Osmanlı Klasik Dönem Saray Kültüründe Mahremiyet ve Harem”, Milli Folklor, 93 (2012), (169-183).
- Barbarosoğlu Fatma Karabıyık, Şov ve Mahrem, Timaş Yay. İstanbul, 2006.
- Bardakoğlu Ali, İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme, İstanbul: Kuramer yay. 2017,
- Bardakoğlu Ali, İslam’ı Doğru Anlıyor muyuz?, İstanbul: Kuramer yay. 2019.
- Barkuş Fatma - Koç Mustafa, “Dijital Mahremiyet Kavramı ve İlgili Çalışmalar Üzerine Bir Derleme”, Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi, 3/1, (2019), (35-44).
- Başaran İbrahim Ethem, Eğitim Psikolojisi, Ankara: Gül Yayınevi 1994.
- Bayraktar Bayraklı, İslam’da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı yayınları, İstanbul: 1989.
- Beyazkürk Derya vd. “Çocuklukta Akran İlişkileri ve Arkadaşlık”, Eğitim Araştırmaları Dergisi, 26 (2007), (13-26).
- Bilgin Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara: Gün Yayınları, 2007.
- Bilmen Ömer Nasuhi, Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul: Bilmen Yay. Ty.
- Brohi Allahbahş Hüdebahş “İdeolojik Bir Devlette Eğitim”, İslami Eğitim, ed. S.M. Nakib el-Attas, çev. Ali Çaksu, İstanbul: Endülüs Yay. 1991.

- BTİK Bilgi Teknolojileri ve İnternetin Bilinçli, Güvenli Kullanımı, <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/nH58Q.pdf> (Erişim 8 Ekim 2020).
- Buhârî Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi ‘u’ş-şahîh, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr, Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/200.
- Cabiri Muhammed Abid, Fehm’ül Kur’an, çev. Muhammed Coşkun, İstanbul: Mana Yay. 2014.
- Canbulat Mehmet, “İftira”, Dini Kavramlar Sözlüğü, İstanbul: DİB yayınları, 2009.
- Candan Kerim, “Çocuklarda Mahremiyet Bilinci ve İstismar”, [https://www.tavsiyeediyorum.com/makale\\_19500.htm](https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_19500.htm) (Erişim 21 Mart 2021).
- Cebeci Suat, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi, Ankara: Akçağ Yay. 2015), 48.
- Cemali Muhammed Fazıl, Kur’an’a Göre Eğitim Felsefesi, çev. Ahmet Sedaroğlu-Rahmi Özer, İstanbul: Özdemir Basımevi, ty.
- Cevizci Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay. İstanbul: 1999.
- Coşkun İbrahim, “Bedeni Kendi Mülkü Sayan Zihniyetin Özgürlük Algısı ve Bu Algının Doğurduğu Problemler” Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.
- Cürcânî Ali b. Muhammed Seyyid Şerif, Mu’camu’t Ta’rifat, th. Muhammed Sıddık el-Minşavi, Kahire, Dar’ul Fadâyile, ty.
- Çağrıçı Mustafa, “Ayıp”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV yay. 1991, 4/247-248.
- Çağrıçı Mustafa, “Gıybet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları 1996, 14/63-64.
- Çağrıçı Mustafa, “Hayâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay. 1997, 16/554-555.
- Çağrıçı Mustafa, “İffet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul, TDV Yay. 2000, 21/506-507.
- Çağrıçı Mustafa, “İftira”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları 2000, 21/522;

- Çağrı Mustafa, "İstihza", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları 2001, 23/347-348.
- Çağrı Mustafa, "Komşu" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yay. 2002, 26/157-158.
- Çağrı Mustafa, "Nemime", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları 2006, 32/553.
- Çağrı Mustafa, "Sır", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2009, 37/113-115.
- Çağrı Mustafa, "Tecessüs", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, 40/246-247.
- Çağrı Mustafa, İslam Düşüncesinde Ahlak, İstanbul: DEM yay. 4. Basım, 2012.
- Çakır Emine, Kültürel Bellekte Ayıplama Kavramı ve Halk Hukuku Açısından Analizi, 1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, Balıkesir: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, 2018.
- Çakır Hamza - Topçu Hakan, "Bir İletişim Dili Olarak İnternet", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005/2, (71-96).
- Çakır Semiha – M. Fatih Genç- Süleyman Gümrükçüoğlu, "Din Eğitiminde Mahremiyet", İlahiyat Araştırmaları II, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020, (183-192).
- Çakır Semiha, 4-6 Yaş Aralığındaki Çocuklara Mahremiyet Eğitimi Verilmesinde Din Eğitiminin Rolü (Sivas Örneği), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2015.
- Çalık Nilüfer Sena, "Beden, Mesken ve Bilgi Mahremiyeti Açısından Sosyal Medyadaki Tasarrufların Fıkhî Açından Değerlendirilmesi", Turkish Academic Research Review, 3/1, 2018, (25-44).
- Çalık Temel - Er Emre, "Modern Toplumun Ahlak Paradoksu", [http://devlet.com.tr/makaleler/y196-MODERN\\_TOPLUMUN\\_AHLAK\\_PARADOKSU\\_.html](http://devlet.com.tr/makaleler/y196-MODERN_TOPLUMUN_AHLAK_PARADOKSU_.html) (Erişim 08 Eylül 2020).
- Çapçioğlu İhsan, "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile" Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile, Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- Çınar Makbule, "Bilgi Mahremiyet", *Düni ve Bugünüyle İslam'da Mahremiyet*, Ankara: TDV Yay. 2020.

- Çubukçu Mete "Pasaport", Ntv, 19 Aralık 2020, (16:10-16:50).
- Demirci Selim, "İsimleri bile sakınanların resimleri teşhir eden çocukları", *Nihayet Aylık Dergi 14*, (Şubat 2016), 42-45.
- Diler Ramazan, "Mahremiyet Eğitimi ve Önemi", *Gaziosmanpaşa İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2014), (69-98)
- Dilmaç Bülent – Ekşi Halil, "Değerler Eğitimi: Temel Tartışmalar ve Temel Yaklaşımlar", *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 14 (2017),
- Doğan D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık, 11. Baskı, 1996.
- Dolgun Uğur "Gözetim Toplumu: 21. Yüzyılda Özgürlüklerin ve Mahremiyetlerin Sonu", *Çağdaş Toplumsal Süreçler*, ed. Veysel Bozkurt, Erzurum: Atatürk Ün. Yay. 2014, (1-27)
- Duman M. Zeki, *Beyân'ul-Hak*, Ankara: Fecr Yay. 2016.
- Duman M. Zeki, *Kur'an-ı Kerim'de Adab-ı Muaşeret ve Görgü Kuralları*, İstanbul: İpek Yay. 2002.
- Duran Büşra Nur, "Sesin ve Sözüün Mahremiyeti", *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2016.
- Duran Hüseyin Emre, *Değerler Eğitimi Bağlamında Mahremiyet Eğitimi*, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ebu Davud Süleyman b. El-Eş'as b. İshak es-Sicistânî, es-Sünen, Tah. Muhammed Nasır'uddin el Elbani, Kuveyt: Müessesetü Guras 2002.
- Einon Doroty, *Anne Babalığın Altın Kuralları*, çev. Özge Özsoy, Beyaz Balina Yay. İstanbul, 2005.
- Eraslan Emine vd. *Mahremiyet Eğitimi Çalıştayı Sonuç Raporu*, ed. Ercüment Erbay Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yay. 2017.
- Erdem Hüsamettin, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak (Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar)*, İstanbul: DEM yay. 2006.
- Erkilet Alev, *Değişen Dünyada Kadın, Aile ve Sosyal Politikalara Dair Bazı Değerlendirmeler*, Aile Olmak devamlılık ve değişim ekseninde, İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020, (164-166).

- Eroğlu Şahika, "Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı ve Kişisel Veriler: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Mahremiyet ve Kişisel Veri Algılarının Analizi" Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 35/2, Aralık 2018, (130-153).
- Ersoy Mehmet Akif, Safahat, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara: TDV Yay. 2012.
- Erturhan Sabri, "Kişisel Boyutlu Suçların Gizlenmesinin İslam Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (2001), (259-292).
- Fettahoğlu Selahattin, "Mahrem Namahrem İffet ve Namus Kavramlarının Semantiği ve Kur'an'da Kullanılış Biçimleri", Turkish Studies, 11/5, Kış 2016, (269-284).
- Foucault Michel, Büyük Kapatılma, İstanbul: Ayrıntı Yay. 2011.
- Gazali Ebu Hamid Muhammed, Gıybet, İstanbul. Bahar yayınları, ty.
- Gazali Ebu Hamid Muhammed, İhyâ'u Ulûmi'd-dîn, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Arslan Yay. 1993.
- Gögen Rukiye, Çocuk İstismarını Önlemede Din Eğitiminin Rolü, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Gökmenoğlu Hüseyin Tekin, İslam'da Şahsiyet Hakları, Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Görmez Mehmet, "Toplumun Temeli Birey Değil Ailedir", Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde, İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020.
- Güdücü Burcu, "Özel Alan, Kamusal Alan, Kent ve İnsan", Aydın Toplum ve İnsan Dergisi, 1/1, 2015 (59-67).
- Güllük İsmail, Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkhi Bir Analiz, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 23, 2014, (105-128).
- Güncel Türkçe Sözlük, "Tecessüs", (Erişim 08 Ekim 2020).
- Gündoğan Ali Osman "Başlangıç'tan Günümüze Mahremiyetin İdrak Edilişii", Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları, ed. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan yayınları, 2019.
- Gündoğdu Yusuf Bahri, Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları, Dergisi, 7/2, (Temmuz 2017), (387-394).

- Gündüz Aslan “İnsan Hakları”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay. 2000, 22/323-327.
- Gündüz Turgay, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitim, ed. Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yay. 2013.
- Güneş Adem Nezaket ve Zarafet için Mahremiyet Eğitimi, İstanbul: Timaş Yay. 2015.
- Güneş Adem, “Cinsel İstismar Olgusu ve Mahremiyet Eğitimi”, İnsan & Toplum, (2017).
- Güneş Adem, Şiddet Din Eğitimi ve Değerler, İstanbul: Arı Sanat Yay. 2016.
- Güngör Erol, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, İstanbul: Ötüken Yay. 1998.
- Hançerlioğlu Orhan, “Hoşgörü”, Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım, 1982.
- Hökelekli Hayati, Ailede Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, İstanbul: DEM Yay. 2013.
- Hökelekli Hayati, Din Psikolojisi, Ankara: TDV Yay. 2005.
- Hökelekli Hayati, Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler, İstanbul: DEM Yay. 2013.
- Hökelekli, Hayati “ırz” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay. 1999, 19/133-134.
- İbni Mace, Muhammed b. Yezîd b. Mace el Kazvîni, es-Sünen, tah. Şuayib el Arnaut vd., Beyrut: Dâru’r Risâle, 2009.
- İbni Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, Lisânü'l-‘Arab. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.
- İbni Miskeveyh Ahmed b. Muhammed, Kitabu Tehzîb’il Ahlak ve Tathir’i Eğrak, Kahire: Mektebetü Hüseyiniyye Mısıryye, 1329 H.
- İmam Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik el Eshâhî, Muvatta, Tah. Muhmmmed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyai’t Tûrâsî’l Arabî, 1985.
- İmre Zahit, “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 39/1-4, (1974), (147-168).

- Kahraman Abdullah, "Mahremiyetin Tanımı ve Sınırı", *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Alguları Sempozyumu*, Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2016. (1/29-52).
- Kahraman Abdullah, İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği [Mahremiyet], Ankara: Ebabil yay. 2008.
- Kalamın Sefer, "Yeni Medya ve Mahremiyetin Dönüşümü", *UHİVE Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (2017), (1-31).
- Kandemir M. Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, İstanbul: Nesil yayınları, 1979.
- Karabıyık Sema, "Mahremiyetin Sonu mu?", *Nihayet Aylık Dergi* 14, (Şubat 2016), 18-19.
- Karadağ Ahmet, "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58-3 (2003), (171-195).
- Karaman Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul: DİB Yay. 2009.
- Karaman Hayrettin, "İslam'ın Yenilikçi İradesi, Geleneğe Yenik Düştü", *Aile Olmak devamlılık ve değişim ekseninde*, İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020.
- Karaman Hayrettin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul. Yeni Şafak, 1996.
- Karasözen Rana (Seklice), *Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Karayalçın Yaşar, "Türk Hukukunda Şeref ve Haysiyetin Korunması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1962), (251-275).
- Kaya Zeynep *Türk Toplumunda İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi*, İstanbul: DEM yay. 2015.
- Kaymakcan Recep – Meydan Hasan *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, İstanbul: DEM Yay. 2014.
- Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlak-ı Alâî*, haz. Hüseyin Algül, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, ty.
- Kıncal Remzi Y. *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: Nobel Yayınları, 2009.
- Kızıler Hamdi, "Ahlakî Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi", *Millî Eğitim*, 204 (Güz 2014), s.6.



- Kia Rukiye Akkaya, "Devlet Sırrı Kimin Sırrı?", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/811262> (Erişim 10 Eylül 2020).
- Kiriş H. Mustafa, "Geçmişten Bugüne Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", Geçmişten Geleceğe Öğretmen ve Öğretmenlik, ed. Adem Güneş, Ankara: Otto Yay. 2020.
- Korkmaz Yakup, "Hasta Hakkı Olarak Özel Hayatın Korunması Bağlamında Beden Mahremiyeti", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 8/15, (Haziran 2020), (573-598).
- Köknel Özcan, "Mutluluğun Kaynağı Ahlak ve Akıl", Y. Mehmedoğlu ve A.U. Mehmedoğlu (ed.), Küreselleşme, Ahlak ve Değerler, İstanbul: Litera Yay. 2006.
- Köse Saffet, "Aile, Kadın-Erkek Eşdeğerliği Üzerine Kurulur" Aile Olmak Devamlılık ve Değişim Ekseninde, İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020.
- Köylü Mustafa "Çocukluk Dönemi Ahlak Gelişimi", Din Eğitimi araştırmaları Dergisi, 12 (2003), (69-88).
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/harem> (Erişim 04 Eylül 2020).
- Kulaksızoğlu Adnan, Ergenlik Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 16. Basım, 6. Basım, 2014.
- Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir, çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, Ankara: İşaret Yayınları, 2002.
- Kur'ân Yolu. <https://kuran.diyaret.gov.tr> (Erişim 16 Ekim 2020).
- Kutluer İlhan, "Zihin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay. 2013, (405-407)
- Kutub Muhammed, İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi, çev. Ali Özek, İstanbul: Hisar yay 1977.
- Kutub Seyyid, Fizilal-il Kur'an, çev. İ. Hakkı Şengüler vd., İstanbul: Hikmet yayınları, ty.
- Lokke Eirik, Mahremiyet Dijital Toplumda Özel Hayat, çev. Dilek Başak, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Luggat, Osmanlıca Türkçe Sözlük, "Sırr", (Erişim 08 Ekim 2020).
- Martı Huriye, Dünü ve Bugünüyle İslam'da Mahremiyet, Ankara: TDV yayınları, 2020.

- Martı Huriye, Hz. Peygamberin Hadislerinde Bir Değer Simgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti, *Marife*, 9/2, (2009), (9-23).
- Maverdi Ebu'l Hasen el-Mâverdi, *Yüce Hedefler Kitabı (Edebü'd dünya ve'd Din)*, çev. Bergamalı Ahmet Cevdet Efendi, Hz. Yaşar Çalışkan, İstanbul: Büyüyen Ay Yay. 2013.
- Mevdudi Ebu'l A'la, *İslam'da Hükümet*, çev. Ali Genceli, Ankara: Hilal Yayınları ty.
- Mevdudi Ebu'l A'la, *Tefhim'ul Kur'an*, İstanbul: İnsan Yay. 1996.
- Minarlı Mustafa Ali, "Kamusal Alanın Kavramsal Sınırları", *İnsan&İnsan*, 6/21, (Yaz 2019), (573-595).
- Mücahit Mustafa, "Ahlaki Bir Değer Olarak Nezaket ve Ailede Nezaket Eğitimi", *Social Sciences Studies Journal*, 5/30, (2019), (791-803).
- Müslim Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi'u's-şâhih. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dârü İhyâi'l Kütübil Arabiyye, 1991.
- Nesefî Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîru'n Nesefi*, Kahire: Dârü İhyâi Kütübi'l Arabiyye, ty.
- Nevevî Muhyiddin, *el Ezkâr Tercemesi*, ter. Abdülhalık Duran, Konya: İslami Neşriyat Yayınevi, 1973.
- Nevevî Yahya Şeref, *Riyazü's Salihin, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, tercüme ve şerh, M. Yaşar Kandemir vd. İstanbul: 2005.
- Öğüt Salim, "Mahrem" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Ankara: TDV Yayınları, 1989, 27/388-389.
- Özen Yener, *İrade Eğitimi*, Ankara: Gece Kitaplığı Yay. 2015.
- Özön Mustafa Nihat, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 6. Basım, 1979.
- Öztekin Hülya - Öztekin Ahmet, "Modernleşme-Mahremiyet İlişkisi ve Siber Mekânda Mahremiyetin Aleniyyete Dönüşmesi", *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5/4, (2010), (526-540).
- Payot Jules, *İrade Terbiyesi*, İstanbul: Ediz Yayınevi, 2018.
- Pazarlı Osman, *İslam'da Ahlak*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yay. 1980.
- Pehlivan Oğuzhan, *Aile Tanımı ve İlişkilerin Toplumsal Olarak İnşası*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

- Peker Hüseyin, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013, (9. Baskı).
- Poyraz Hakan, "Değerler Nasıl Oluşur?", *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1/1, (2011), (61-71).
- Poyraz Hakan, "Mahremiyet, Mahrumiyet, Hürriyet", *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*, ed. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan yayınları, 2019.
- Ragıb el-İsfehânî Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *Ez-Zerf'a ilâ Mekârim'ış Şeria*, Beyrut: Dâr'ul Kütübî'l İlmiyye, 1980.
- Sarı Mevlüt, *el Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1982.
- Sayar Kemal, "İnsanlaşma, Aile Ortamında Gerçekleşir", *Aile Olmak devamlılık ve değişim ekseninde*, İstanbul: Tire Kitap Yayınları, 2020.
- Seyyid Ali Şerif, "Önsöz", çev. Ali Çaksu, *İslami Eğitim*, ed. S.M. Nakib el-Attas, İstanbul: Endülüs Yay. 1991.
- Solak Sevcan Güleç, "Mekan-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/1, (2017), (13-37).
- Söker Murat, "Özdenetim ve Bağımlılık", <https://www.renkpsikoloji.com/oz-denetim-bagimlilik/> (Erişim 25 Şubat 2021).
- Süzer Fatma Şengil, "Göçebe", *Nihayet Aylık Dergi* 14, (Şubat 2016), 30-32.
- Şafak Ali, "Komşu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yay. 2002, 26/157-158.
- Şen Yusuf "İslam Hukuku Açısından Aile İçi Mahremiyetin İhlali ve Boşanmalara Etkisi", *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.
- Şen Yusuf, "İslam Hukukuna Göre Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı", *EKEV Akademi Dergisi*, 19/61 (2015), (403-428).
- Şentürk Recep, "İsmet Recep Şentürk, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/137.
- Şentürk Recep, *İslam'da İnsan Hakları ve Dokunulmazlık*, *Diyanet İlmi Dergi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=11799> (Erişim: 15 Ekim 2020).
- Şişman Nazife, "Yeni Medya Yeni İlmihal", *Nihayet Aylık Dergi* 14, (Şubat 2016), 20-23.

- Taberî Ebu Ca'fer b. Cerîr Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vî-li Âyi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Kahire: Dâru'l Hicr, 2001.
- Tarhan Nevzat, "Çocukta Saygı Eğitimi", *Diyanet İlmi Dergi*, (Şubat 2008), 36-37.
- Tarhan Nevzat, *Bilinçli Aile Olmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Tarhan Nevzat, *Duyguların Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yay., 2014, 16. Baskı.
- Tarhan Nevzat, *Güzel İnsan Modeli*, İstanbul, Timaş Yayınları 2012.
- Tarhan Nevzat, *Son Sığınak Aile*, İstanbul: Nesil Yay. 2012, 18. Baskı.
- TDK. Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> erişim: 08.10.2020.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't Tirmizî ve hüve el Câmi'ul Kebîr*, th. Merkez'ül Buhûs, Kahire: Dâru' t-Te'sîl, 1437/2016.
- Toprak Ali vd. *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım*, Kalkedon Yay. İstanbul, 2009.
- Toprak, Hande Hekimoğlu "Sosyal Ağlarda Mahremiyetin Dönüşümü: Instagram Örneği", *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online dergisi*, 10/38 (Yaz 2019), (75-114).
- Türker Ömer, "İslam Düşünce Geleneklerinde Mahremiyet Kavramı", *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*, ed. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan Yay. 2019.
- Türker Ömer, "Nefis" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV yay. 2006, 32/531-532.
- UHİM "Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması" sosyal-paylasim-siteleri-sorusturmasi-2723-d.pdf (uhim.org) (Erişim 06 Aralık 2020).
- Uludağ Süleyman, "Haya" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV yay. 1997, 16/554-555.
- Uludağ Süleyman, "Kalb", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul TDV yay. 2001, 24/229. (229-232).
- Utma Seçil, "Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/59, (Ekim, 2018), (1193-1204).
- Ülkü İnci Nur, "Çocuklarda Sınır Koyma ve Seçenek Sunma", [https://www.tavsiyeediyorum.com/makale\\_20431.htm](https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_20431.htm) (Erişim 03 Mart 2021).

- Yaşar Fatma Tunç “Osmanlı Dünyasında Mahremiyet: İfşa ile İhlal Arasında”, Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları, ed. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yay. 2019. (51-66).
- Yazır Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili, İstanbul: Azim Dağıtım, ty.
- Yıldırım Mustafa “Mekân, Ortam ve Çevre Faktörleri Bağlamında Sosyolojik Açından Mahremiyet” Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015, 2/409-433.
- Yıldız Mehmet Zeydin - Alaeddinoğlu Faruk, “Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları”, Kültür Değişim, Gelişim ve Hareketlilik, ed. Zeki Dilek vd. Ankara: Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu Yay. (2011), 845-862.
- Yılmaz Fikret, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair”, Toplum ve Bilim, 83 (Kış1999/2000), (92-110).
- Yılmaz Hüseyin, Alevi-Sünni Diyalogu, Ankara: Sonçağ Akademi Yay. 2020.
- Yılmaz Hüseyin, Camilerin Eğitim Fonksiyonu, İstanbul: Dem Yay. 2013.
- Yılmaz Zafer, Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Yörükhan Turhan “Bir İlişki Süreci Olarak Mahremiyet”, Tisk Akademi, II, (2008).
- Yurttaş Tahsin, İslam Düşüncesinde Dilin Ahlakiliği ve Mahremiyeti”, Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, ed. Yavuz Ünal vd. Samsun: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. 2016, (1/427-452).
- Yüksel Mehmet “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Kültürel Gelişimi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 58/1 (2003), (181-213).
- Zygmunt Bauman - David Lyon, Akışkan Gözetim, Çev. E. Yılmaz, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2013.

Mahremiyet, yaratıcı tarafından insanoğluna kendine has özel alanları koruması ya da gizli tutması yönünde tanımlanmış dinî bir sorumluluk alanıdır. Bu nedenle mahremiyet, kişisel ve toplumsal korunumu tesis eden ilâhî kaynaklı bir olgudur. Mahremiyet eğitimi de dini referanslardan beslenmesi gereken bir din eğitimi faaliyetidir. “Ailede Mahremiyet Eğitimi” isimli bu kitapta, mahremiyetin kaynağının Yüce Allah olduğu ortaya konularak mahremiyet eğitiminin dinî hükümlerle temellendirilmesine çalışılmıştır. Mahremiyet eğitimi zihin, kalp ve nefis eğitimi içine alan bir din eğitimidir.

Ailede Mahremiyet Eğitimi, modern yaşamın kişilerin mahremiyet anlayışında sebep olduğu çözülmeye dikkat çekerek bu konuda ailelerde farkındalık oluşturmak ve mahremiyet eğitimi sunan anne/babalara ve eğitimcilere rehberlik etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Tümevarımsal bir yaklaşımla ve teorik bir analizle mahremiyet kavramının tanımından başlayarak mahremiyet eğitiminin incelikleri ortaya konulmuştur.

